

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ

Doktora Tezi

Umut BEKCAN

Ankara-2012

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ

Doktora Tezi

Umut BEKCAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Erel TELLAL

Ankara-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE RUSYA-ÇİN İLİŞKİLERİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../20....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
Birinci Bölüm: İlişkileri Yönlendiren Faktörler/Gelişmeler.....	16
I. SSCB’de Değişim ve Çin’e Yansıması.....	16
II. Uluslararası Ortama/Yeni Dünya Düzenine Uyum.....	21
A. Rusya’nın Yeni Dünya Düzenine Uyumu	21
1. Kapitalist Piyasaya Eklemlenme	21
2. Devletin Yeniden İnşası	24
3. Dış Politikanın Tanımlanması.....	31
B. Çin’in Yeni Dünya Düzenine Uyumu.....	34
1. “Sosyalist Piyasa Ekonomisi”ne Geçiş.....	34
2. Marksist-Leninist İdeolojinin Zayıflaması.....	38
3. Dış Politika İlkeleri.....	39
III. İlişkilere İvme Kazandıran Uluslararası Gelişmeler... ..	44
IV. Bölgesel Bir Etken Olarak Sınır Sorununun Çözümü.....	48
İkinci Bölüm: İkili İlişkiler ve Şangay İşbirliği Örgütü.....	62
I. Şangay Deklarasyonu’na Kadar İlişkilerin Seyri.....	62
A. Silah Ticareti.....	62
B. Barış ve Güveni Tesis Edici Gelişmeler.....	64
II. Şangay Deklarasyonu ve Örgütlenmeye Giden Süreç.....	73
III. Şangay İşbirliği Örgütü.....	78

A. Örgütün Kuruluşunun Ardındaki GÜdü: “İki Bela”	81
1. Ayrılkçılık.....	82
a. Çeçenistan Ayrılkçılığı.....	82
b. Doğu Türkistan Ayrılkçılığı.....	85
2. Aşırıcılık (Köktendincilik).....	89
B. Güvenlik Alanında ŞİÖ’nün Rolü.....	93
C. Ticari/Ekonomik İlişkilerde ŞİÖ’nün Rolü.....	98
D. Rusya ve Çin Perspektifinden Orta Asya ve ŞİÖ.....	102
1. Rusya’nın Orta Asya ve ŞİÖ Algısı.....	102
2. Çin’in Orta Asya ve ŞİÖ Algısı.....	106
E. ŞİÖ, Doğu’nun NATO’su mu?.....	109

Üçüncü Bölüm: Rusya-Çin Stratejik Ortaklığı.....120

I. Temel İşbirliği Alanları.....	123
A. Çok Kutupluluk	123
1. Rusya ve Çin’in Çok Kutuplu Dünya Arayışı.....	124
2. BRICS Oluşumu.....	133
B. Silah Ticaretinden Askeri-Teknik İşbirliğine.....	136
1. Çin Askeri Modernizasyonuna Rusya’nın Katkısı.....	136
2. Ortak Askeri Tatbikatlar.....	142
C. İlişkilerin Ekonomik Yönü.....	145
1. Sınır/Bölge Ticari İlişkileri.....	146
2. Yatırım İlişkileri.....	148
3. Kriz Dönemi.....	149

4. Genel Ticaret.....	151
D. Çin'in Enerji Talebi.....	154
E. Ortaklığın Bilimsel-Teknik Boyutu.....	162
F. Diğer İşbirliği Alanları.....	165
II. Stratejik Ortaklıkta Sorun Teşkil Edebilecek Konular.....	169
A. Çinli Göçü.....	170
1. Rusya'ya Çinli Göçünün Tarihsel Gelişimi.....	171
2. SSCB Sonrası Göç.....	172
3. Çinli Göçünün Rusya'ya "Tehdidi"	176
B. İlişkilerde ABD Faktörü.....	183
1. Çin-ABD İlişkileri.....	184
2. Rusya-ABD İlişkileri.....	190
3. Rusya-Çin-ABD Üçlü İlişkileri.....	193
C. Stratejik Ortaklığın Diğer Sınırlılıkları.....	198
SONUÇ.....	201
Özet.....	208
Abstract.....	209
KAYNAKÇA.....	210

Kısaltmalar

AB – Avrupa Birliği

ABD - Amerika Birleşik Devletleri

AGİT – Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

APEC – Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü (Asia-Pacific Economic
Cooperation)

BDT - Bağımsız Devletler Topluluğu

BM – Birleşmiş Milletler

ÇHC/Çin - Çin Halk Cumhuriyeti

ÇKP – Çin Komünist Partisi

İKÖ – İslam Konferansı Örgütü

IMF – Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

KGAÖ – Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü

NATO – Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

OECD – Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic
Cooperation and Development)

ÖİH - Özbekistan İslami Hareketi

Rusya - Rusya Federasyonu

SBKP – Sovyetler Birliği Komünist Partisi

SSCB - Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SUÖB – Sincan Uygur Özerk Bölgesi

ŞİÖ – Şangay İşbirliği Örgütü

UFB – Uzakdoğu Federal Bölgesi

UNESCO – Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations
Educational, Scientific and Cultural Organization)

Haritalar

Harita 1.1. Rusya-Çin Doğu Sınırı.....53

Harita 1.2. 1991 Anlaşmasıyla Çin'e Devredilmesi Gereken Araziler.....56

Harita 1.3. Sorunlu Adalardan Argun Nehri Üzerindeki Bolşoy Adası.....59

Harita 1.4. Sorunlu Adalardan Tarabarov ve Bolşoy-Ussuri.....60

Harita 3.1. Taishet-Nakhodka, Skovorodino-Daqing Petrol Boru Hatları ve
Yapımından Vazgeçilen Angarsk-Daqing Petrol Boru Hattı.....157

Harita 3.2. Altay Gaz Boru Hattı.....160

GİRİŞ

Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde, akademik çevrelerce –Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi- ilgiyle izlenen iki devlet olmuştur. Bilindiği üzere, Soğuk Savaş, sosyalist siyasal ve ekonomik sisteme sahip Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku’nun sosyalizmi terk etmeleri ve dağılmalarıyla sona ermiştir. İki büyük sosyalist devletten (Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti) biri dağılmıştır. Rusya Federasyonu da Sovyetler Birliği’ni oluşturan on beş cumhuriyetten biri ve en büyük varisi olarak ortaya çıkmıştır. Rusya yeni uluslararası sisteme uyum sağlamaya çalışırken Çin aynı şeyi, köklü ve ani bir rejim değişikliği yapmadan gerçekleştirme çabası içerisinde olmuştur. Soğuk Savaş döneminde benzer ideolojiye sahip olmalarına rağmen beklendiği ölçüde yakın olmayan SSCB-Çin ilişkilerinin, Rusya’nın SSCB’nin ardılı olarak onun yerini aldığı yeni uluslararası sistemde (Rusya-Çin ilişkilerinin) nasıl bir gidişata sahip olacağı sadece uluslararası ilişkiler alanında çalışanların değil bütün toplumların ilgisini çekmeyi başarmıştır. SSCB-Çin ilişkileri, iki kutuplu sistemde dünya politikasına etkileri sebebiyle nasıl araştırılması gereken bir konu ise, Soğuk Savaş sonrasında tek süper güç olarak kalan ABD’ye, hem bölgesel hem de uluslararası alanda rakip olabilecek Rusya ile Çin’in ilişkileri de yine aynı derecede önemli ve araştırılması gereken bir konudur.

Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu ve her türlü istikrarsızlığa açık uluslararası ortamda, Rusya-Çin ilişkileri incelenecektir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki çalışmanın başlığında da yer alan “Yeni Dünya Düzeni” kavramı herhangi bir ideolojik gelişmeyi ya da durumu desteklemek ya da çağrıştırmak

amacıyla kullanılmamıştır. Kavram tamamıyla mevcut düzenin değişime uğramasıyla ortaya çıkan yeni durumu ifade etmektedir. Bu çerçevede örneğin Otuz Yıl Savaşları'nın ardından 1648 Vestfalya Antlaşması'yla kurulan düzen de, Napolyon'a karşı Koalisyon Savaşları'nın ardından 1815 Viyana Kongresi ile kurulan düzen de, Dünya Savaşı'nın ardından Milletler Cemiyeti ile kurulan düzen de ve yine bir Dünya Savaşı'nın ardından Birleşmiş Milletler ile kurulan düzen de birer “yeni dünya düzeni”dir. Bununla birlikte Rusya-Çin ilişkilerinin inceleneceği 1990'lı yıllarda başlayan Yeni Dünya Düzeni yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi uzun süren bir sıcak savaşın ardından barış antlaşmasıyla oluşturulmuş bir sistem değildir. Dahası bir sistem bile değildir. Yeni durum systemsizliği, kuralsızlığı, belirsizliği ifade eder. Peki nedir Yeni Dünya Düzeni? Çok basit ifadeyle iki kutuplu sistemin sona ermesiyle ortaya çıkan yeni uluslararası ortamdır. İki ülke ilişkileri, işte bu yeni uluslararası ortamda incelenecektir. Yeni düzeni tasvir etmek, ilişkilerin hangi düzlemde geliştiğini anlamak açısından gerekli ve faydalıdır.

Bir dönemin kapanıp yeni bir dönemin açılması, toplumları sonraki yıllarda derinden etkileyen büyük olaylarla gerçekleşir. Doğu Bloku'nun çözülmesi, sosyalist rejimin çökmesi, milyonlarca insanı alıştığından çok farklı bir yaşam tarzına sürüklemiştir. Bu siyasi ve ekonomik dönüşümlere çok hızlı bir şekilde değişen ve gelişen teknoloji de eklenince, 1990'lı yıllarla birlikte yeni bir çağın başladığı düşünülebilir. Yine de bu değişimin yeni bir çağın başlangıcı olduğunu söylemek için henüz erkendir, buna tarih karar verecektir. Fakat Hobsbawm'ın da ifade ettiği üzere, 21. yüzyılın Doğu Bloku ülkelerin sosyalist rejimi terk etmeleri ve 1991'de Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başladığını söylemek

mümkündür.¹ Böylelikle, iki kutuplu sistem sona ermiş, Fukuyama'nın dediği gibi liberal demokrasi, gelişmiş sanayi toplumunun nasıl yönetilebileceği konusundaki son ciddi rakibini saf dışı bırakmıştır. 19. yüzyılda ortaya çıktığından beri bu anlayışın dışına çıkmak isteyen birçok girişim olmuş ancak hiçbiri başarılı olamamıştır. Fukuyama, sosyalizmin çöküp liberalizmin ayakta kalmasını “tarihin sonu” olarak tanımlamıştır. Ona göre, tarih insan özgürlüğünün şekillenmesi ve geliştirilmesiyle ilgilidir ve bu görev şimdi tamamlanmış, tarih de sona ermiştir. Kapitalizme karşı herhangi bir alternatif sistem söz konusu değildir.² ABD Başkanı George Bush (baba), ortaya çıkan yeni uluslararası sistemde egemen devletlerin uluslararası ilişkilerin asli birimi olarak kabul edilmesi, saldırmazlık ve ülkelerin iç işlerine müdahale etmeme normlarına saygı gösterilmesi, uluslararası hukuka ve kurumlara destek verilmesi gerektiğini söylemiştir.³ Bu ilkelerle aslında I. Dünya Savaşı sonrası dönemin liberal enternasyonalist bakış açısı Soğuk Savaş sonrası dünya için yeniden dile getirilmiştir. Farkı, Wilson'un barışsever ülkelerin liberal demokratik ülkeler olacağı fikridir. Bush ise, hangi siyasal eğilime sahip olursa olsunlar tüm devletlerin saldırmazlık ve içişlerine müdahale etmeme normları tarafından korunacakları bir yeni dünya düzeni önermiştir.⁴ Bush'un ardından göreve gelen Clinton yönetimi, devletlerin demokratikleşme hususunda teşvik edilmesi

¹ Hobsbawm'a göre 20. yüzyıl 1914'te başlamış, SSCB'nin yıkılışıyla sona ermiştir. E. Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul, Everest Yayınları, 2006, Önsöz, s. viii.

² F. Fukuyama, “The End of History”, **The National Interest**, Vol. 16, No ?, 1989, s. 3-16. Fakat daha sonra Fukuyama bu tezinden vazgeçmiştir. ABD'ye yönelik 11 Eylül 2001'deki terör eylemleri, ardından ABD'nin Afganistan ve Irak işgali, işgalden sonra bu ülkelerde istediği “düzen”i sağlayamaması, Fukuyama'nın tarihin sonunun geldiği yönündeki fikrinin değişmesine neden olmuştur. “Ulus İnşası” adlı kitabında terörizme karşı küreselleşmeye ve alternatifinin olmadığını söylediği kapitalist ekonomik sisteme hiç de uygun olmayacak bir şekilde devletlerin güçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. F. Fukuyama, **Ulus İnşası**, Çev: Hasan Kaya, İstanbul, Profil Yayınları, 2008, s. 351-371.

³ C. Brown & K. Ainley, **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, Çev: Arzu Oyacıoğlu, İstanbul, Yayıncısı, 2008, s. 186.; H. Kissinger, **Diplomasi**, Çev: İbrahim H. Kurt, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 781.

⁴ **Ibid.**

düşüncesi üzerinde durmuş, pazar ekonomisine dayalı demokrasilerin ve özgür kurumlar altında yaşayan ulusların içinde bulunduğu çemberi genişletme ve kuvvetlendirme amacı gütmüştür.⁵ Demokrasilerin demokrasilerle çatışmayacağını⁶ düşünen Clinton'ın ulusal güvenlik danışmanı Anthony Lake, geliştirdiği genişleme stratejisinde, ABD ve altı ülkeyi içeren (Almanya, Japonya, Kanada, İtalya, Fransa ve İngiltere) büyük pazar ekonomilerinin güçlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca, yeni demokrasi ve pazar ekonomilerinin teşvik edilip, güçlendirilmesi, demokrasi ve serbest pazar karşıtı devletlerin saldırılarına karşı koyulması ile önemli bölgelerin insani yardımla desteklenmesi konuları üzerinde durmuştur.⁷ Bu şekilde anti-demokratik ve Batı karşıtı ülkeleri diplomatik, ekonomik, askeri ve teknolojik olarak izole etmeyi amaçlayan bir yaklaşım ortaya koymuştur.⁸

Yeni dönemde uluslararası ilişkiler disiplininde belki de en büyük yankı uyandıran iddiayı Huntington, *Foreign Affairs*'de yayımlanan makalesinde ortaya atmıştır. Geçmişteki ideolojik çatışmaların yerini artık kültürler ya da medeniyetler arası çatışmaların alacağını söylemiş, çağdaş medeniyetleri Çin, Japon, Hindu, İslam,

⁵ Konu ile ilgili Clinton'ın BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma için bkz: "Address by Mr. William J. Clinton, the President of United States of America", Session 48, 27 September 1993, <<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/866/05/PDF/N9386605.pdf?OpenElement>> (28.07.2010).

⁶ Demokrasilerin demokrasilerle çatışmayacağı tezinin kökeni Immanuel Kant'a dayanır. Bu tez esas olarak uluslararası barışın baskıcı rejimleri engelleyerek demokratik rejimlerin oluşmasına katkıda bulunacağı, diğer yandan da demokrasilerin daha barışçı olacağı varsayımına dayanır. Demokratik barış tezi, 1980'li yıllarda ve 1990'ların başında özellikle Francis Fukuyama ve Michael Doyle tarafından yeniden formüle edilmiş ve büyük yankı uyandırmıştır. Fukuyama ve Doyle'nin Neo-Kantçı tezine göre, liberal demokrasiyle yönetilen devletler, diğer liberal devletlerle savaşa girmez. Bu nedenle, barışın gerçekleşmesi liberal demokratik yönetim biçimlerinin evrenselleşmesine bağlıdır. Fukuyama'ya göre, meşru siyasal düzenlerin yayılması nihai olarak uluslararası barışı da sağlayacaktır. Doyle de liberal demokrasilerin birbirleriyle olan ilişkilerinde güç kullanmaktan kaçınmakta olduklarını, bunun paylaşmış oldukları meşru siyasal düzenlerinin bir sonucu olduğunu ve bu nedenle liberal demokrasi ile yönetilen ülkelerin ayrı bir "barış alanı" oluşturduklarını ileri sürmüştür. F. Yalvaç, "Savaş ve Barış", **Devlet ve Ötesi, Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atilla Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 272-273.

⁷ A. Lake, "The Logic of A U.S. Strategy of Enlargement", <<http://www.iht.com/articles/1993/09/24/edlake.php?page=2>> (28.07.2010).

⁸ G. O. Tuathail & T. W. Luke, "Present at the (Dis)Integration: Deterritorialization and Reterritorialization in the New Wor(l)d Order", **Annals of the Association of American Geographers**, Vol. 84, No 3, 1994, s. 387.

Batı ve Afrika olmak üzere temel gruplara ayırmış, Ortodoks ve Latin Amerika medeniyetlerini Batı medeniyetinin kendi kimliklerine sahip, olası türevleri olarak ele almıştır. Ona göre yakın gelecekte ciddi anlamda potansiyel sorunlar yaratabilecek üç medeniyet vardır. Bunlar düşüşte olan Batı, yükselen Çin ve istikrarsız İslam medeniyetleridir.⁹ Huntington’a göre, medeniyet bilinci yükselecek, farklı medeniyetler arası çatışma aynı medeniyetler içindeki çatışmadan daha şiddetli olacak ve geleceğin dünya politikası içinde mücadele Batı ve diğerleri arasında geçecektir.¹⁰ Ona göre, ideolojik çatışmada anahtar soru “hangi taraftasın?” (*which side are you on?*) şeklindeyken şimdi “sen nesin?” (*what are you?*) şeklinde olmaya başlamıştır ve ikinci sorunun cevabı ilk sorunun cevabı gibi zamana ve şartlara göre değişebilen bir özellik taşımaz.¹¹ Soğuk Savaş sonrasında liberal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi formülüne dayanan yeni dünya düzeni kısa süre içerisinde etnik savaşlara ve etnik kırımlara sahne olmuştur. Bosna, Somali, Ruanda güçler dengesinin kalktığı bir sistemin çatışma ve çelişkiye ne kadar açık olduğunu örneklemiş, ekonomik düzeyde gittikçe artan ticaret savaşı ve bölgesel ticaret blokları da dünya ekonomisinin bölgesel güçler arası rekabet temelinde örgütleneceğinin göstergesi olmuşlardır.¹²

Belirsiz durumu anlamaya ve ileriye dönük çıkarımlarda bulunmaya çalışan teorisyenlerden Rosecrance, uluslararası sistemde düzenleyicilik fonksiyonu görecektir üç mekanizmadan -güç dengesi, nükleer caydırma ve merkezi koalisyon yönetimi- söz etmiş, merkezi koalisyon yönetiminin diğerlerine göre daha uygun ve mümkün

⁹ S. P. Huntington, “The Clash of Civilizations”, **Foreign Affairs**, Vol. 72, No 3, 1993, s. 25.

¹⁰ **Ibid.**, s. 48.

¹¹ **Ibid.**, s. 27.

¹² E. F. Keyman, “Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark”, **Devlet Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der. Atilla Erarp, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 259-260.

olduğunu öne sürmüştür.¹³ Rosenau da küresel toplum, yeniden düzenlenmiş devlet merkezli sistem, çoğulcu sistem ve bu üç sistemin de özelliklerini barındıran hem devlet hem sivil toplum merkezli sistem şeklinde sıraladığı dört senaryodan bahsetmiştir.¹⁴ Ama baskın olarak ortaya çıkan ABD hegemonyasının canlandığı, rejim değişikliği yaşayan ve/veya bağımsızlığını kazanan ülkelerin, Batılı devletlerce yeni ekonomik pazar olarak algılandığı tek kutuplu bir dünyadır. 2007’de Rusya Başbakan Yardımcısı Sergey İvanov’un da dediği gibi, sürekli değişen dünyada devletlerin güvenlik endişeleri Soğuk Savaş dönemine oranla çok fazladır. Her şeyi önceden tahmin ve hesap etmenin mümkün olduğu Soğuk Savaş dönemi yeni uluslararası ortamla kıyaslandığında “cennet”tir.¹⁵

Özetle söylemek gerekirse, yeni dünya düzeni, uluslararası ve bölgesel güç dengelerinin iç içe girdiği bir görüntü arz etmektedir. Küreselleşmeye bağlı olarak devletlerin birbirine ekonomik olarak eklemelenmesi, ekonomiyi bir dış politika aracı haline getirmiştir. Ulus-devletin uluslararası sistemdeki rolü tartışılmaya başlanmış, sermayenin karşısında en büyük engel olarak görüldüğünden dolayı zayıflatılmaya çalışılmış ve bu amaçla “kimlik” kavramı ortaya atılmıştır. Bu bağlamda, vatandaşlık bağıyla devlete bağlı insanların kültürel, etnik ve dini kimlik arayışları yeni düzende ortaya çıkan gelişmeler arasındadır. Soğuk Savaş’ın ardından Avrupa’da ortaya çıkan dürtü milliyetçilik iken Orta Doğu’da köktendincilik olmuştur.¹⁶ Bu durumu Avrupa’da milliyetlerin üzerini örten sosyalizmin çökmesiyle açıklamak mümkün iken Orta Doğu’da İsrail ve Batı karşıtlığıyla açıklamak daha olasıdır. Zira, Baasçılık

¹³ R. Rosecrance, “New Concert of Powers”, *Dialogue*, Vol. 101, No 3, 1993, s. 2-8.

¹⁴ J. N. Rosenau, *Turbulence in World Politics, A Theory of Change and Continuity*, Princeton, Princeton University Press, 1990, s. 445-454.

¹⁵ İ. Arsentyeva, *Rossiya Mejdu Vostokom i Zapadom*, Moskva, Vostok-Zapad, 2008, s. 27-28.

¹⁶ E. Gellner, “Nationalisms and the New World Order”, *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, Vol. 47, No 5, 1994, s. 29.

ve sol eğilimin yerine başka bir çatışma aracı olarak İslam yükselişe geçmiştir. Her ne kadar uluslararası sistemde yeni aktörler yeni bir düzen ya da düzensizlik durumu ortaya çıksa da ulus devletin konumunda gerileme olduğunu söylemek güçtür.

Sosyalist Doğu Bloku'nun ortadan kalkmasının ardından, dünyayı üretim, tüketim ve yatırım için bir pazar olarak gören küresel şirket ve bankalar ile tüm insanların temel haklarının öne çıkarıldığı bir insan topluluğu olarak gören ulus ötesi sivil toplum aktörleri ve post-Vestfalyen toplum tasavvurlarıyla (örneğin İslamcı ümmet) hareketlenen aşırı uçların oluşturduğu ulus ötesi ağlar yeni dönemin öğeleri arasında yer almaya başlamıştır.¹⁷ Ama bu durum, devletlerin bölgesel ve uluslararası sorunlarda en önemli karar alıcı olma özelliklerini sürdürmelerine engel değildir. Ekonominin devletler arası ilişkilerde ve uluslararası sistemde politikayı belirleyici ve yönlendirici etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bununla birlikte, Bosna, Kosova, Irak, Afganistan, Gürcistan ve Libya'da yaşanan savaşlar ve buna ek olarak uluslararası terörizm, askeri-siyasi konuların uluslararası politikada önemini koruduğunu ve devletlerin, dış politika belirlemede en önemli karar alıcı aygıt olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. Ulus devletler güçleri oranında etkili olmaya devam etmiştir ve etmektedir. İşte bu yeni düzensizlik ortamında, Rusya-Çin ilişkileri çok büyük bir önem kazanmaktadır. Rusya-Çin ilişkilerinin seyri, Yeni Dünya Düzeni de denen ve tanımlanma ihtiyacı hisseden Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkileri anlamaya ve tasvir etmeye yardımcı olacaktır. Zira Rusya da Çin de, 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası politikada etkili birer aktör olarak yeni bir uluslararası sistem oluşturulması arzusuyla hareket etmişlerdir.

¹⁷ R. Falk, **Dünya Düzeni Nereye**, Çev: N. Domaniç & N. Avhan, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, s. 39-40.

Bu çalışma, Soğuk Savaş'ın bitişinden, Mart 2012'de Rusya'da üçüncü kez devlet başkanı seçilen Vladimir Putin'in görevi devraldığı Mayıs 2012'ye kadar olan dönemi kapsamaktadır. Başlangıç noktası olarak Soğuk Savaş'ın bitişi kabul edilmiştir. Soğuk Savaş'ın bitişi uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı anlamına gelmektedir. Tabii ki bu, SSCB'nin ardılı olarak ortaya çıkan Rusya için de yeni bir dönemi ifade etmektedir. Mayıs 2012'de Putin'in görevi devralması -her ne kadar devlet başkanlığına üçüncü kez seçilmiş olsa da- II. Putin döneminin resmen başladığı anlamına gelmektedir. Zira, 2000 ve 2004'te iki kez devlet başkanı seçildikten sonra anayasanın üst üste üçüncü kez devlet başkanı seçilmesine izin vermemesinden dolayı görevi 2008 seçimleri sonucunda “geçici” olarak Başbakan Dimitriy Medvedev'e devretmiş ve kendisi başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Medvedev'in devlet başkanlığı dönemini Putin döneminin devamı şeklinde değerlendirmek mümkündür. Güçlü bir şekilde yeniden devlet başkanlığı koltuğuna oturan Putin'in iktidarının 2024'e kadar sürmesi beklenmektedir. Zira, önünde –tabii 2018'de tekrar seçilirse- hiçbir anayasal engel yoktur.¹⁸ Bu bağlamda, bu çalışma, Soğuk Savaş'ın bitişinden, I. Putin döneminin sonuna kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Çalışmanın temel sorunsalı, Rusya ve Çin'in Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD önderliğindeki tek kutupluluğa karşı durdukları, bu çerçevede ortak hareket ettikleri ama bununla birlikte, söz konusu tek kutba zıt bir kutup oluşturma niyetinde de olmadıklarıdır. Çalışmanın temelini oluşturan varsayımlardan ilki, tarihsel, iç politik, uluslararası ve bölgesel gelişmelerin, Rusya-Çin ilişkilerinde yönlendirici bir rol oynadığı şeklindedir.

¹⁸ 2008 yılında, 1993 Rusya Federasyonu Anayasası'nın 81. maddesinde yapılan değişiklikle devlet başkanının altı yıllık bir süre için seçileceği yasalaşmıştır. “Konstitutsiya Rossiyskoy Federatsii”, <<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-6.htm>> (24.04.2012).

Rusya-Çin ilişkileri, SSCB döneminde Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle değişim sürecine giren Sovyet dış politikasının ve o dönemde başlayan yakın ilişkilerin bir devamı niteliğindedir. Bu, ilişkilerin seyrinin, SSCB'nin dağılmasıyla bir anda olumluya dönmediğini, Rusya-Çin yakınlaşma sürecinin Gorbaçov döneminde başladığını gösteren tarihsel bir gelişmedir. Dolayısıyla, Gorbaçov döneminde SSCB-Çin ilişkilerine ana hatlarıyla değinmek, Rusya-Çin ilişkilerinin bu dönemden etkilendiğini ortaya koymak adına son derece gereklidir.

İlişkileri yönlendiren (uluslararası politikayla bağlantılı) iç politik bir gelişme olarak yeni dünya düzenine uyum, bir başka deyişle, iki devletin iç/dış politik ve ekonomik dönüşümü ve bu dönüşümün aynı yönde olması birbirlerine yakınlaşmayı kolaylaştırıcı bir etki göstermiştir. Marksist-Leninist ideolojinin terk edilmesi ya da zayıflamasından dolayı sosyalizmin bayraktarlığını yapma hevesinden kaynaklanan rekabet ortadan kalkmıştır. Önemli bir uyuşmazlık unsuru aşılmıştır. İki ülke de kapitalizme eklemlenme sürecine girmiştir. İç politika dış politikayı yönlendirmektedir. Yeni dünya düzenine uyum, iç gelişmelerle ilintili olarak dış politikanın yeniden tanımlanmasını ya da gözden geçirilmesini de içerdiğinden iki ülkenin birbirlerine ve dünyaya bakış açılarını belirleyen/etkileyen bir süreçtir. 1990'lı yıllara girilirken Rusya öncelikle dağılan Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak bu duruma hem sebebiyet veren hem de yeni düzenin getirdiği sancıları çeken bir mağdur konumundadır. SSCB'nin en büyük varisi olsa da artık bir süper güç değildir. Çin ise Doğu Bloku'nun başına gelenleri endişeyle izlemiş ve aynı olayları yaşamayı kesinlikle istememiştir. Bu noktadan hareketle, iki ülkede de yeni döneme uygun siyasi, ekonomik gelişmeler yaşanmış, güvenlik alanında politikalar geliştirilmiştir. Yeni düzene uyum iki devletin ortak kaygısını oluşturmuş, ilişkilere

de olumlu katkı sağlamıştır. SSCB'nin Rusya'ya dönüştüğü, “Komünist Çin”in de sadece “Çin” halini aldığı bu sürecin iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

İki ülke de tek kutuplu yeni dünya düzeninden ve ABD'nin hegemonyacı faaliyetlerinden rahatsız olmaktadır. Soğuk Savaş'ın galibi olarak ABD'nin gerek tek başına gerekse NATO faaliyetleri çerçevesinde dünyanın jandarmalığına soyunmasını ne Rusya ne de Çin kabul edebilir. Rusya ve Çin, Birleşmiş Milletler'in daha etkin bir rol oynadığı, egemen eşit devletlerden kurulu çok kutuplu bir uluslararası sistem oluşturulması konusunda hemfikirdir ve bu hedef doğrultusunda hareket etmektedir. ABD/NATO'nun başına buyruk tavrı iki ülke ilişkilerine ivme kazandıran uluslararası nitelikte bir etkidir.

Sınır çizgilerinin belirlenmesi, Rusya-Çin ilişkilerine olumlu etki eden bölgesel nitelikte bir gelişmedir. Sovyet döneminde silahlı çatışmaya neden olacak kadar büyük bir uyuşmazlık konusu teşkil eden sorunun çözüm süreci, Sovyetler'in son döneminde başlasa da uzun süren müzakerelerin sonunda sınır, SSCB sonrası dönemde tam olarak düzenlenmiştir. Hatta tarafların sınır sorununu çözme iradesi, Rusya, Çin ve Çin'le sınırdaş Orta Asya ülkelerinin örgütlenmesine giden sürecin başlamasına vesile olmuştur.

Orta Asya, iki devletin siyasal, ekonomik ve ulusal güvenlik açısından son derece önem verdikleri bir coğrafyadır. SSCB'nin dağılmasından sonra bu bölgede ortaya çıkan ya da çıkabilecek istikrarsızlıklar iki ülkeyi de olumsuz etkilemekte, iki ülke de bağımsızlığını kazanan Orta Asya ülkeleriyle iyi ilişkilere önem vermektedir. Şangay İşbirliği Örgütü, sadece Rusya-Çin işbirliğinin üst düzeye çıktığının değil aynı zamanda iki ülkenin Orta Asya'nın istikrar ve güvenliğine atfettikleri değer de

bir göstergesidir. Ticari/ekonomik ve güvenlik anlamında önemli işlevlere sahip ŞİÖ'nün Rusya ve Çin'in bölgesel çıkarlarını uzlaştıracı bir rolü de vardır.

Şangay İşbirliği Örgütü bölgesel nitelikte kurulmuş olmakla birlikte uluslararası nitelikte sorunlarla mücadele etmekte ve uluslararası politikaya yön verebilecek büyüklüktedir. Üye devletlerin yüzölçümleri ve nüfusları dikkate alındığında dünyanın hatırı sayılır bir bölümünün ŞİÖ şemsiyesi altında olduğu görülecektir. Örgüt, terörle mücadele ve bölgesel güvenlik konularında etkin bir çaba sarfetmektedir. Ne var ki, örgütün üstünlüklerinin yanında sahip olduğu zayıflıklar, onu, NATO'nun rakibi ya da alternatifi olmaktan alıkoymaktadır ve bu da ikinci varsayımı oluşturmaktadır. Her şeyden önce üye devletler bu konuda kesinleşmiş ortak bir irade sergilememektedir.

Rusya ve Çin stratejik ortaklık çerçevesinde birçok alanda işbirliği içerisinde. Bununla birlikte, stratejik ortaklığın sorunsuz bir şekilde ilerlediğini söylemek ve bu şekilde devam edeceğinden emin olmak güçtür. Çalışmanın temelini oluşturan bir diğer varsayım, birtakım siyasi, sosyal ve ekonomik sınırlılıkların, stratejik ortaklığın daha ileri gitmesini, örneğin siyasi/askeri ittifak ya da bloğa dönüşmesini engelleyici bir işleve sahip olmasıdır. Rusya ve Çin'in Batı'ya karşı herhangi bir oluşum içerisinde olup olmadığına yönelik uluslararası politikada ve akademik dünyada yıllardır süregelen tartışmalara bir cevap niteliği taşıyan konu bu çalışmada yer almayı fazlasıyla hak etmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Rusya-Çin ilişkilerini yönlendiren faktörler/gelişmeler dört kategoride incelenmiştir. Öncelikle Soğuk Savaş sonrası iyi ilişkilerin temelini atıldığı SSCB'de Gorbaçov dönemiyle başlayan ikili ilişkiler üzerinde durulacaktır. Ardından iki ülkenin yeni uluslararası

ortama nasıl uyum sağlamaya çalıştığı ve bu ortamda ilişkilere ivme kazandıran uluslararası gelişmeler incelenecektir.

Asya’da çok geniş bir yüzölçümüne ve ortak uzun bir sınıra sahip iki ülkenin muhatap olmak durumunda ya da zorunda oldukları bölgesel konular/sorunlar vardır. Genel olarak, sınır sorunu ve Çinli göçü sorunu bu kapsam içerisindedir. Sınır sorununun çözüme kavuşturulmasıyla ilgili çalışmalar ve nihayetinde sınırın yeniden düzenlenmesi bölgesel ilişkilere olumlu katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, sınır sorununun çözüm süreci ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir. Fakat Çinli göçü, faydası ve zararıyla tartışmalı bir konudur. Her hal ve karda bölgesel ilişkilerin gelişimine yardımcı olmakla birlikte orta ve uzun vadede stratejik ortaklıkta olumsuzluk oluşturabilecek bir potansiyele sahip olmasından ötürü üçüncü bölümde stratejik ortaklıkta sorun teşkil edebilecek konular içerisinde incelenecektir.

İkinci bölümde, öncelikle 1990’lı yıllarla birlikte, Rusya-Çin ikili ilişkilerinin ana gündemini meşgul eden Rusya’dan Çin’e silah satışı ve iki ülke ilişkilerinde barış ve güveni tesis edici girişimleri üzerinde durulmuştur. Süreç, ilişkileri stratejik ortaklık seviyesine yükseltmiştir. Ardından üç Orta Asya ülkesi (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan) ile birlikte oluşturulan Şangay Forumu ve sonrasında kurulan (Özbekistan’ın da dahil olduğu) Şangay İşbirliği Örgütü, iyi giden ilişkilerin zirveye çıktığının belgesi niteliğini taşımaktadır. Rusya ve Çin’in bölgeyi ve örgütü nasıl algıladığı, örgütün hangi amaçlara sahip olduğu, ne gibi fonksiyonları yerine getirdiği bölgesel ve uluslararası politika açısından önemlidir. Bu bağlamda, örgütün Soğuk Savaş sonrası dönemde tek süper güç olarak kalan ABD hegemonyasına karşı mı kurulduğu, NATO’ya rakip olup olamayacağı ya da böyle bir niyetin var olup

olmadığı yine Rusya-Çin ilişkileri içerisinde ikinci bölümde incelenecek konular arasındadır.

Çalışmanın üçüncü bölümü Rusya-Çin stratejik ortaklığı üzerine olacaktır. Öncelikle stratejik ortaklık kavramının içeriği incelenecek, ardından stratejik ortaklık çerçevesinde iki ülkenin çok kutupluluk, askeri-teknik, ekonomi/ticaret, enerji, bilim-teknik, kültür gibi alanlarda ilişkileri ve işbirliği faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Stratejik ortaklığın önünde bazı engellerin olduğu varsayımından hareketle, bunların neler olduğu, ne tür sınırlılıkların ortaklığın ittifaka ya da bloklaşmaya dönüşmesini güçleştirdiği değerlendirilecektir. Bu çerçevede, iki ülkeyi yakınlaştıran bir aktör olan ABD'nin, ilişkileri sınırlandırıcı bir niteliğe de sahip olması üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Tarihsel bir perspektiften ele alınan çalışmaya, “gelenekselci” bir anlayış hakimdir. Sander'in belirttiği gibi tarihin konusunun “biricik” olduğu, bir fizikçinin anladığı anlamda deney yapılamadığı ve dolayısıyla olasılığın olmadığı bilinciyle hareket edilmiştir.¹⁹ Uluslararası ilişkilerde kısa sürede büyük değişiklikler olmaktadır, geleceğe yönelik tahmin yapmak kolay değildir ki zaten uluslararası ilişkiler disiplininin görevi de falcılık değildir. İncelenen dönem kabaca geçtiğimiz 20 yılı kapsamaktadır ve çok yeni bir dönemdir. Uluslararası ortamda ekonomik krizlerin, istikrarsızlıkların söz konusu olduğu dönemi inceleyen bu çalışma, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde bir siyasi tarih çalışmasıdır. İki ülkenin çok yakın geçmişini ve günümüzdeki ilişkilerini içermektedir. Tarihin, ilişkileri daha iyi değerlendirebilmesi ve çizgileri belirgin, açık bir hüküm verebilmesi için olayların

¹⁹ O. Sander, “Tarihte Yöntem”, **SBF Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, 1973, s. 60.

üzerinden makul bir zaman diliminin geçmesini beklemek gerekir. Bu çalışmanın böyle bir anlayışı göz ardı etmesi bir kısıtlılık teşkil etmektedir.

2000’li yıllardan itibaren Türkçe literatürde, Soğuk Savaş sonrası Rusya-Çin ilişkileriyle ilgili olarak yüksek lisans seviyesinde çalışmalar görülmeye başlamıştır. Bununla birlikte, iki ülkenin ilişkileri, daha çok belli konular/olaylar ya da gelişmeler çerçevesinde araştırma merkezlerinin/düşünce kuruluşlarının uzmanları tarafından da incelenmekte, güncel nitelikli yazıların konusunu oluşturmaktadır. Ama Rusya-Çin ilişkilerinin bir kısmını ya da tamamını ilgilendiren, köşe yazısı ya da lisansüstü tez niteliğindeki çalışmalar sayıca azdır. Kuşkusuz bunda, dil problemi önemli bir etkindir. Sadece İngilizce kaynaklardan faydalanılarak yapılacak çalışmaların yetersiz olacağı düşüncesi ve ilişkileri Batı gözlüğüyle değerlendirme riski, Rusça ve/veya Çince kaynaklara başvurma gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Şangay İşbirliği Örgütü’nün resmi internet sitesinde örgütle ilgili resmi yayınların/belgelerin tamamına Rusça veya Çince olarak ulaşmak mümkünken, İngilizce olarak sınırlı sayıda belgeye ulaşılabilmektedir. Rusça ve Çince’nin pek bilinen diller olmaması (en azından İngilizce kadar bilinmemesi), bu alanda yapılan çalışmaların az oluşunun sebebi olabilir. Bu bağlamda bu çalışma, söz konusu alanda eksikliği giderme ve uluslararası ilişkiler disiplininin Türkçe literatürüne olumlu bir katkı yapma amacı da gütmektedir.

Çalışmada öznellikten uzaklaşmak için birincil kaynaklara (diplomatik, resmi belgelere) ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Rusça kaynaklara ağırlık verilmiştir.²⁰ Çince kaynak eksikliği çalışmanın bir başka kısıtlılığını oluşturmaktadır. Bunu gidermek için Çin Halk Cumhuriyeti’nin resmi İngilizce yayınlarına ve Çinli/Doğu

²⁰ Bunun için öncelikle Moskova Pedagoji Devlet Üniversitesi’nde 1 yıl Rusça dil eğitimi aldım. Bu süre zarfında Rusya Devlet Kütüphanesi (Lenin Kütüphanesi), Moskova Devlet Üniversitesi ve Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü’nde araştırmalar yaptım.

Asyalı uzmanların Rusça veya İngilizce yazılmış eserlerine başvurulmuştur. Yakın geçmişi ve günceli inceleyen bu çalışmada, resmi yayınlardan, özgün kitap ve makalelerden olduğu kadar gazetelerin internet sayfalarından, internet haber kaynaklarından da faydalanılmıştır. Hatta bu, güncel haberlere/yayınlarla ulaşabilmek için bir zorunluluk teşkil etmiştir.

Çalışmanın ilk bölümüne yani dört başlıkta ele alınan ilişkileri yönlendiren faktörlere/gelişmelere geçmeden önce önemli bir notu belirtmekte fayda vardır: Çalışmada yer alan Rusça kaynakların künyeleri, bu kaynaklarda geçen kavramlar ve özel isimler, Rusça okundukları gibi değil, Kiril harflerine karşılık gelen Türkçe harflerle yazılmıştır.

Birinci Bölüm

İlişkileri Yönlendiren Faktörler/Gelişmeler

I. SSCB’de Değişim ve Çin’e Yansıması

İki kutuplu sistemde sosyalist Doğu Bloku’nun önderi konumundaki SSCB’de, Mart 1985’te Konstantin Çernenko’nun ölümünün ardından SBKP genel sekreterliğine Mihail Gorbaçov getirilmiştir. Bu sadece Sovyetler Birliği ve Rusya tarihi için değil, dünya tarihi için de bir dönüm noktası olmuştur. Zira, Gorbaçov hem iç hem de dış politikada çok önemli değişiklikleri uygulamaya koymuş, bu değişiklikler aynı zamanda SSCB’nin dağılma ve Rusya Federasyonu’nun onun varisi olarak ortaya çıkma sürecini de başlatmıştır. Bu da bilindiği üzere dünya tarihi açısından Soğuk Savaş’ın sona ermesi manasına gelmektedir.

Gorbaçov’la birlikte Sovyetler, dış politikada Üçüncü Dünya’ya olan ilgisini azaltmış, Batı Avrupa, ABD, Japonya ve Çin’le ilişkilerini iyileştirmeye çalışmıştır. Bu değişim, aslında ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sorunları aşip uluslararası sistemdeki gelişmeleri yönlendirme yeteneği ve iradesini sürdürebilmek yani süper güç kalabilmek amacıyla yaptığı girişimlerin başlangıcıdır. Kapitalist devletlerin yanında güney komşusu Çin’le de askeri/siyasi gerilimi azaltma amacı gütmüştür. Çin ise, 1980’den itibaren yabancı teknolojiyi kabul ederek ve Batı’yla ticari bağlar kurarak ekonomik reform sürecine girmiştir. Sonraki yıllarda tarımsal üretim, tüketim malları ve kırsal kesimin refahı artmış, şehirdeki hayat standardı yükselmiştir. Çin’in ekonomideki bu başarısı, SSCB’nin 1985’te SBKP Merkez Komitesi nezdinde Çin reformlarını değerlendirmek için bir ofis kurmasını

sağlamıştır.²¹ SSCB’de, içte “glasnost” (açıklık) ve “perestroyka” (yeniden yapılanma) politikaları²² ve bunların dış politikadaki yansıması olarak “novoye mişleniye” (new thinking - yeni düşünce)²³ anlayışıyla tüm dünyanın da ilgiyle izlediği yepyeni bir dönem başlamıştır. İç politikada, 1920’lerdeki NEP (*Novaya Ekonomiçeskaya Politika*-Yeni Ekonomi Politikası) dönemine benzer bir “soluklanma-peredişka” sürecine girilirken²⁴, dış politikada Yeni Düşünce anlayışı, genel olarak, nükleer silahların politika aracı olmaması, silahsızlanma, modern uluslararası ilişkilerin karşılıklı bağımlılığa dayandığı, sosyalizm ve kapitalizmin birbirine yaklaştığı fikirlerini ve Ortak Avrupa Evi²⁵ tasarısını kapsamı içine almıştır.²⁶ Arkasındaki güdü, uluslararası ilişkilerin tarihsel bir varış noktasının

²¹ N. B. Tucker, “China As A Factor in the Collapse of the Soviet Empire”, **Political Science Quarterly**, Vol. 110, No 4, 1995-96, s. 507-508.

²² Glasnost, devlet kurumlarının şeffaflığını amaçlayan bir politikadır. Perestroyka politikasının temel bileşeni ve hazırlayıcısıdır. Sansürün azaltılmasını ve bilgiye ulaşmanın önündeki engellerin kaldırılmasını içermektedir. Kavramdan ilk kez Şubat 1986’da Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin 27. Kongresi’nde söz edilmiştir. Ekonominin zayıflığı ve devletin yetersizliğine dikkat çekmek amaçlanmıştır. Böylelikle bu eksiklikler tespit edilerek perestroyka politikasının yürürlüğe konması için zemin hazırlanmıştır. “Glasnost Gorbaçeva, Çto Eto Znaçit?”, <<http://gorbachev-up.ru/glasnost-gorbacheva-cto-eto-znachit>> (10.04.2012). Perestroyka, 1985-86 yıllarındaki alkolizm ve çalışmadan elde edilen gelire karşı önlemler, yasaklı yayınların yayımlanması, okulda bilgisayarlı eğitim gibi büyük çaplı kampanyaların ardından 1987’de başlamıştır. 1987-88 yıllarında özerk işletmelerin yaygınlaştırılmasına, devlet işletmeleri, iş örgütleri ve kooperatiflerle ilgili yeni düzenlemelerin uygulamaya konmasına, bakanlıkların ve müdürlüklerin azaltılmasına ve özel sektörün aşama aşama geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. 1989-91 yıllarında da düzenli pazar ekonomisine geçiş hedeflenmiştir. “Perestroyka SSSR, Kakoy Eyö Pomnyat”, <<http://gorbachev-up.ru/perestrojka-sssr-kakoj-eyo-pomnyat>> (10.04.2012).

²³ Terimin isim babaları 1984’te yayımladıkları “Nükleer Çağda Yeni Düşünce” kitabıyla 2 Temmuz 1985’te dışişleri bakanlığı görevinden ayrılan Andrey Andreyeviç Gromiko ile Lev Lomeyko’dur. Gorbaçov ve Şevardnadze’nin yanında Aleksandr Yakovlev, Georgi Şahnazarov, Vladimir Petrovskiy ve Yevgeniy Primakov bu politikanın kurmayları arasında yer almıştır. A. Lynch, **The Soviet Study of International Relations**, Cambridge, Cambridge University Press, 1989, s. 36.

²⁴ A. Dallin, “New Thinking in Soviet Foreign Policy”, **New Thinking in Soviet Politics**, ed. Archie Brown, Oxford, Macmillan, 1992, s. 73.

²⁵ Ortak Avrupa Evi; Gorbaçov’un önerdiği, Atlantik’ten, Urallar’a kadar bütünleşmiş bir Avrupa mantığını savunan ve barış içinde bir Avrupa özlemini gerçekleştirme hedefini ifade eden siyasal projedir. A.E. Dağ, **Uluslararası İlişkiler Diplomasi Sözlüğü**, İstanbul, Anka Yayınları, 2004, s. 95.

²⁶ Lynch, **op. cit.**, s. 17.; M. McCauley, “New Political Thinking and the End of the Cold War: 1985-91”, **Russia, America & The Cold War 1949-91**, London, Longman, 1998, s. 65-66.; D. Perinçek, **Stalin’den Gorbaçov’a**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1991, s. 108-112.

olmaması ve uluslararası ilişkilere sınıfların değil, devletlerin yön vermesi şeklinde ifade edilebilir.²⁷ Böylelikle Lenin'in emperyalizm teorisi revize edilmiştir.

SSCB ile Çin arasında, Marksist-Leninist teorinin farklı yorumlanması, Çin'e göre, 1950'lerin başında yardımsever "büyük ağabey" rolü oynayan SSCB'nin 1950'lerin sonundan itibaren vesayetçi bir anlayış içerisine girmesi ve sınır anlaşmazlığı temelinde sorunlar söz konusu olmuştur. SSCB'nin değişen yüzü Çin ile olan ilişkilerine de yansımış, Çin'in normalleşme önünde gördüğü üç engelden biri olarak Uzakdoğu'da Sovyet silahlı güçleri azaltılmıştır. Temmuz 1986'da Vladivostok'ta yaptığı konuşmada Gorbaçov, Moğolistan'daki Sovyet askeri varlığının azaltıldığına, Afganistan'da kısmi bir geri çekilmenin gerçekleştiğine dikkat çekmiş ve Çin-Vietnam ilişkilerinin normalleşmesi yönündeki isteğini bildirmiştir.²⁸ Değişen dış politika çerçevesinde onun Çin'e yönelik olumlu girişimleri normalleşmenin itici gücünü oluşturmuştur. Gorbaçov, Afganistan ve Moğolistan'dan çekilirken ve Vietnam'a desteği azaltırken sadece sosyalist komşusuyla iyi ilişkilerin önündeki engelleri ortadan kaldırmayı değil, aynı zamanda dünya sosyalizminin çıkarına hareket ederek ABD'ye karşı konumunu da güçlendirmeyi amaçlamıştır. SSCB ve Çin'i iki eşit egemen devlet olarak görmüş ve Young'ın da dediği gibi, Çin'e "barış ve sosyalizm" sloganıyla yaklaşmıştır.²⁹

Gorbaçov ve Xiaoping 15 Mayıs 1989'da Pekin'de Xiaoping'in deyiimiyle geçmişi kapatıp geleceği konuşmaya başlamak için bir araya gelmiştir.³⁰ İlişkilerin

²⁷ Lynch, **op. cit.**, s. 19-20.

²⁸ H. P. Nguyen, "Russia and China: The Genesis of An Eastern Rapallo", **Asian Survey**, Vol. 33, No 3, 1993, s. 288.; A. L. Horelick, "Soviet Foreign Policy Under Gorbachev", **National Security Issues of the USSR**, Brussels, NATO HQ Workshop, 6-7 November 1986, s. 8.

²⁹ S. M. Young, "Gorbachev's Asian Policy: Balancing the New and the Old", **Asian Survey**, Vol. 28, No 3, 1988, s. 323.

³⁰ S. I. Levine "Second Chance in China: Sino-Soviet Relations in 1990s", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 519, No ?, 1992, s. 27.; S. Sestanovich, "Gorbachev's

normalleşmesi yolunda Çin'e yönelik bu stratejik açılım öyle olumlu bir hava estirmiştir ki, SSCB 4 Haziran'daki Tiananmen Olayları'na³¹ nasıl tepki vereceğini bilememiştir. İlk resmi tepki, 7 Haziran'da Halk Temsilcileri Kongresi'nin deklarasyonu ile verilmiş, olayların Çin'in içişlerini ilgilendirdiği, dış kaynaklı bu uygunsuz girişimlerin provakasyon sonucu olduğu, genel istikrarlı duruma zarar vermeyeceği belirtilmiştir. Çin'in bu durumu kolaylıkla atlatacağı, kardeş Çin halkının özgür, barışçı ve güçlü Çin'in inşası yolunda yürümeye devam edeceği ifade edilmiştir. SSCB, Çin reformlarının devamından yana bir tutum sergilemiş, bu şartlar altında işbirliğini genişletmek istemiş ve ilişkilerin iyi yönde ilerlemeye başladığı bir dönemde Çin Hükümeti'nin yanlış anlamasına neden olacak, iki ülke arasındaki olumlu havayı bozacak bir ifade kullanmamaya özen göstermiştir. Zira Çin'in ekonomik reformları ve özel ekonomik bölgeleri, Sovyetler'de *perestroyka* politikası için model teşkil etmiştir.³²

Nisan 1990'da ise, Dışişleri Bakanları Eduard Şevardnadze ve Qian Qichen Sovyet-Çin sınırında silahlı güçlerini mümkün olan en düşük seviyeye indirmeyi öngören bir anlaşma imzalamışlardır.³³ Mayıs 1991'de Rusya Savunma Bakanı Dmitriy Yazov Pekin'e gitmiş, Sovyet silahlı güçlerinin sosyalizmin kazanımlarını

Foreign Policy: A Diplomacy of Decline" Frederic J. Fleron Jr., Erik P. Hoffman, Robbin F. Laird, eds., **Soviet Foreign Policy**, New York, Adline de Gruyter, 1991, s. 585-586.

³¹ 1989'da tarihe "Tiananmen Katliamı" olarak geçen Çinlilerin "4 Haziran Hareketi" olarak adlandırdıkları olaydır. Olayın büyük yankı uyandırmasının sebebi hükümeti protesto eden halk isyanının Çin Hükümeti tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasından ve pek çok sivilin yaşamını yitirmesinden kaynaklanıyordu. Ölü sayısı Çin'in resmi kaynaklarına göre 200-300 arası, Çinli öğrenci örgütlerine ve Çin Kızılhaç'ına göre ise 2000-3000 arasındaydı. Protestocular arasında reformların yeterli olmadığını siyasi alanda da yapılması gerektiğini düşünenler de vardı, reformların fazla ileri gittiğini, enflasyona ve iş güvensizliğine neden olduğunu düşünenler de. Tucker'a göre olayların kökeninde Xiaoping'in 1978'de komün sistemini ortadan kaldırması, şehirleşmeye izin vermesi, yabancı teknolojiyi kabul etmesi, tüketim kültürüne göz yumması ve hükümetin toplumu dönüştürmesinin etkisi vardır. Sonuç olarak "Pekin Baharı" kan ve kaosla bastırılmıştır. Tucker, **op. cit.**, s. 514-516.

³² A. Lukin, "The Initial Soviet Reaction to the Events in China in 1989 and the Prospects for Sino-Soviet Relations", **The China Quarterly**, Vol. ?, No 125, 1991, s. 121-123.

³³ Levine, **op. cit.**, s. 32.

savunacağını söylemiştir. Bir hafta sonra Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin Moskova'ya ziyarette bulunmuş, askeri ve siyasi işbirliğini övmüştür. Bu ziyaretten sonra muhafazakar bir gazete olan *Sovetskaya Rossiya*'da SSCB ve Çin'in tek hegemon ABD'ye karşı birlikte hareket etmelerinde ortak çıkarları olduğunu belirten bir makale yayımlanmıştır.³⁴ SSCB çöküşe, ABD ise tek süper güç olmaya doğru giderken Sovyetler ve Çin birbirine iyice yakınlaşmış, hatta Ağustos 1991'de Gorbaçov'a yönelik başarısız darbe girişimine karşı Çin'in Gorbaçov'u destekleyen tek bir kelime etmemesi bile ilişkileri olumsuz etkilememiştir. Zira ABD'ye göre güçsüz konumdaki iki ülkenin iyi geçinmeye ihtiyacı vardır. Çin'in 1970'lerin sonlarında ekonomide reform hareketlerine başlaması, 1980'lerin ikinci yarısında SSCB'de *perestroyka*'ya esin kaynağı olmuştur. Ekonomide reformun yanında Çin'deki insan hakları ve demokrasi talepleri Doğu Avrupa ülkelerini de etkilemiş, bilindiği üzere süreç Doğu Avrupa ülkelerinde rejim değişikliği ve SSCB'nin dağılmasıyla sonuçlanmıştır. Ama Pekin yönetimi paradoksal olarak Doğu Avrupa'ya karşı esnek bir tutum takınan ve Brejnev Doktrini'ni³⁵ reddedip sosyalist çoğulculuğu kabul eden Gorbaçov'u, Doğu Avrupa'da komünizmin yıkılmasından sorumlu tutarak devrim karşıtı olarak değerlendirmiştir.³⁶

Genel olarak, iki devletin de reform yönünde ilerlemesi, Doğulu olarak Batı'ya karşı duruşları ve ondan izole bir kalkınma politikası ve kültürü benimsemiş olmaları normalleşmeyi sağlayan güdülerdir. Ayrıca, çok geniş topraklara sahip stratejik bir güç olarak Batı dünyasına karşı “büyük” olmak istemeleri, Avrasya'da

³⁴ 23 Mayıs 1991 tarihli “Vostochnaya Alternativa” adlı makale SSCB halk temsilcisi Eduard Gams ve Yuriy Selivanov imzasını taşımaktadır. Nguyen, *op. cit.*, s. 295-296.

³⁵ Brejnev Doktrini olarak bilinen formülasyon, Varşova Paktı ordularının Çekoslovakya'yı işgalinden yaklaşık iki ay sonra Polonya Komünist Partisi Kongresi'nde konuşan SSCB lideri Leonid Brejnev tarafından dile getirilmiştir. Doktrine göre, komünist ülkeler sınırlı bir egemenlik hakkına sahiptir ve sosyalizm tehlikedeyse, SSCB'nin müdahale etme yükümlülüğü vardır. **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, Cilt 5, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 1680.

³⁶ Tucker, *op. cit.*, s. 517.

çıkarlarının bulunması ve çıkarların çatışmaması için uzlaşma ve yakınlaşmanın bir bakıma gerekli olması, normalleşmeye katkı yapan diğer unsurlar olarak sıralanabilir.

Böylelikle, SSCB-Çin ilişkilerinde daha Soğuk Savaş bitmeden olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. 1950'lerin sonlarından itibaren bozulan ilişkilerde değişim ve gelişim süreci; Soğuk Savaş'ın bitişiyle yani Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Rusya Federasyonu'nun onun mirasçısı olarak ortaya çıkmasıyla değil, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren başlamış ve 1990'lı yıllarda da devam etmiştir. Bir başka deyişle Rusya-Çin ilişkilerindeki normalleşme, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ve Yeni Dünya Düzeni'nin kurulmasının sonucu değil, Sovyetler'in son döneminde Gorbaçov'un yeni politikalarından kaynaklanan ve özel olarak Çin'le buzları eritme girişiminin bir sonucudur.

II. Uluslararası Ortama/Yeni Dünya Düzenine Uyum

Yeni dünya düzeninde ikili ilişkilere yön veren faktörler arasında iki devletin Soğuk Savaş sonrası uluslararası ortama iç/dış politik ve ekonomik uyum çabaları da vardır.

A. Rusya'nın Yeni Dünya Düzenine Uyumu

1. Kapitalist Piyasaya Eklemlenme

Rusya'da ekonomik dönüşüm Sovyetler'in son dönemlerinde başlamış, *glasnost* (açıklık) ve *perestroyka* (yeniden yapılanma) reform hareketleri kapsamında özel mülkiyetin alanı genişletilmiştir.³⁷ 1990'da pazar ekonomisine hemen geçişi

³⁷ Özel mülkiyete tabi mallar arasında, birey veya aile işletmesi, üretim araçları, doğal kaynaklar, bitki ve hayvanlar, binalar ve tesisler, teçhizat, kooperatifler, şirketler, birlikler, maddi ve manevi

öngören ve hem Gorbaçov hem de Yeltsin tarafından desteklenmiş olan “500 Gün Programı”³⁸ merkezi hükümetin temel sanayi alanlarındaki mülkiyet hakkından, tüm Sovyet halkı adına feragat etmesini önermiştir. Fakat bir Cumhuriyet’te bulunan bütün devlet firmalarının yerel iktidarın yönetimine geçirilmesi gerektiğini düşünen Ukrayna, Baltık ülkeleri ve Kafkas cumhuriyetleri bu plana karşı çıkmışlardır. Bunun üzerine Gorbaçov, Temmuz 1991’de projesini yerel çıkarları da koruyacak şekilde yeniden düzenlemiş ve her Cumhuriyet’in toprakları üzerinde bulunan arazinin, doğal kaynakların ve madenlerin sahibi olmasını önermiştir. Fakat Ağustos’ta gerçekleşen darbe girişimini, birliğin tüm mirasının 15 Cumhuriyet tarafından ele geçirilmesi izlemiştir. Bu, Sovyet ekonomisini yönetme yeteneğinin tümünü merkezi hükümetin elinden almış, cumhuriyetler, toprakları üzerinde yer alan her şeyin mülkiyetini bütünüyle ele geçirmişlerdir. Bu da SSCB’nin çözülmesine neden olmuştur. Ama cumhuriyetlerin en büyüğünü, yani Rusya’yı, kendilerini genel olarak işe yaramaz sanayilerin sahibi olarak buluveren diğer cumhuriyetlere nazaran daha iyi bir konuma yükseltmiştir.³⁹

Rusya’nın ekonomik dönüşümü şok terapi ile gerçekleşmiş, Rus ekonomisi planlı ekonomiden liberal ekonomiye, hızlı bir şekilde yabancı sermayeye eklemlenerek dönüşme sürecine girmiştir. Başbakan Yegor Gaydar ve ekibi, enflasyonu kontrol etmek, ruble ve bütçe açığını dengelemek için fiyatları serbest bırakıp devlet harcamalarını kısmayı birincil görev saymıştır. 2 Ocak 1992’de

değeri olan kültürel eşyalar, para ve değerli maddeler sayılabilir. V. Antın, “Sovyetler Birliği’nde Glasnost ve Perestroyka Reform Hareketinin Genel Bir Değerlendirmesi: Anayasal Çerçeve ve Yeni Yasalar”, **SSCB ve Doğu Avrupa Ülkelerinde Ekonomik Reformlar ve Türkiye İle İşbirliği İmkanları Uluslararası Sempozyumu 24-26 Eylül 1990**, İstanbul, İstanbul Sanayi Odası, 1991, s. 101-102.

³⁸ “500 günlük güven” senaryosu da denen bu programla, makro ekonomik denge, kurallı pazar ekonomisinin kurulması ve ekonominin yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir. A. Kuprianov, “Sovyetler Birliği’ndeki Son Ekonomik Gelişmeler”, **SSCB ve Doğu Avrupa Ülkelerinde Ekonomik Reformlar ve Türkiye İle İşbirliği İmkanları Uluslararası Sempozyumu**, **op. cit.**, s. 24-25.

³⁹ J. A. Medvedev, “Sovyet Mirasının Kalıntıları Üzerine”, **Birikim**, Sayı 50, Haziran 1993, s. 75-77.

ücretler ve fiyatlar serbest bırakılmış, toptan özelleştirme programı ise 1992 Sonbaharı'nda başlamıştır. Yüksek enflasyon ve ekonomik çöküş ölüm oranlarını arttırmış, doğumları azaltmıştır. Ama raflar tüketim mallarıyla dolmuştur. Şok terapinin polisiye reçetesi güçlü bir merkezileşmeyi gerektirdiğinden, Devlet Başkanı Yeltsin özellikle 1993'ün sonlarında gücü kendinde toplamayı başarmıştır.⁴⁰ Kagarlitski'ye göre, halkın çoğunluğunun yaşam düzeyi Sovyet dönemine göre feci şekilde düşmüş, üretim daralmış, yalnızca yaşlı kuşağın temsilcileri için değil pek çok kişi için Sovyet dönemi “altın çağ”, “kaybedilmiş cennet” gibi tasavvur edilmeye başlanmıştır.⁴¹

Teorik olarak her vatandaşa devlet mülkiyeti üzerinde eşit oranda şans veren hisse senetleri halka dağıtılmış, pratikte herhangi bir eşitlik olmasa da hisse senetleri oynamaları gereken psikolojik rolü oynayarak milyonlarca insanı yağmaya ortak etmiştir. Hisse senetleri, iktisadi ve politik seçkinlerin temsilcilerinin kurdukları yatırım fonları tarafından yok pahasına satın alınınca, bu seçkinler neredeyse bedavaya yüz milyonlarca dolar tutarındaki işletmelerin sahibi olmuşlardır.⁴² Böylelikle Rusya toplumsal sorunlar ve ekonomik krizlerle dolu bir döneme girmiştir.

⁴⁰ Bu konularda bkz: P. Nolan, **China's Rise, Russia's Fall: Politics, Economics and Planning in the Transition from Stalinism**, New York, St. Martin's, 1995, s. 291-301.; N. Robinson, “The Global Economy, Reform and Crisis in Russia”, **Review of International Political Economy**, Vol. 6, No 4, 1999, s. 536-538.; E. Brainerd, “Winners and Losers in Russia's Economic Transition”, **The American Economic Review**, Vol. 88, No 5, 1998, s. 1095-1096.; C. Linden, “Yeltsin and the Russian Republic's Rebirth in a Time of Troubles”, **Russia and China on the Eye of A New Millenium**, A. Carl Linden & Jan S. Prybyla eds., New Brunswick, Transaction Publishers, 1997, s. 95.

⁴¹ B. Kagarlitski, **Bugünkü Rusya, Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon**, Çev: Fatma & Serdar Arıkan, İstanbul, İthaki Yayınları, 2008, s. 13-14.

⁴² **Ibid.**, s. 47-48.

2. Devletin Yeniden İnşası

2 Ağustos 1990 günü Irak, Kuveyt'i kendi petrolünü çaldığı gerekçesiyle önce işgal sonra ilhak ettiğinde Sovyetler Birliği Gorbacov liderliğinde hem iç politikada hem de dış politikada “değişim” içerisindeydi. Öyle ki bu değişimin en büyük getirisi Körfez Krizi'nde kendini göstermiştir. 9 Eylül 1990'da Gorbacov ve Bush, Helsinki'de bir araya gelmiş, Gorbacov, Saddam'a karşı kullanılacak askeri gücün Kuveyt özgürleştikten sonra ülkeyi terk etmesi yolunda güvence istemiştir. Bu arada Litvanya'da “özgürlükçü” hareketler söz konusudur. ABD, Sovyetler'e yapacağı ekonomik yardıma, Sovyetler'in Litvanya'daki olaylara sessiz kalması şartını getirmiştir.⁴³ Bunun üzerine SSCB Irak'a karşı ABD'nin yanında yer almıştır. Böylelikle SSCB'nin veto etmediği 29 Kasım 1990 tarihli Irak'a güç kullanılmasına izin veren BM Güvenlik Konseyi kararı uygulama alanı bulmuştur.⁴⁴ Bu, aynı zamanda Kore Savaşı'ndan sonra ilk defa BM Güvenlik Konseyi'nin bir devlete karşı güç kullanılmasına yönelik karar aldığı manasına gelmektedir.

İçte ise, SSCB parçalanmaya doğru yol almaktadır. Mart 1990'da Sovyet Anayasası'nın Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin amacı ve göreviyle ilgili 6. maddesi değiştirilmiş ve böylece parti, toplumun, siyasal sistemin, bütün devlet ve halk örgütlerinin öncü ve rehberi olma özelliğini kaybetmiştir.⁴⁵ 17 Mart 1991'de yapılan referandumda ise, halka SSCB'nin devam etmesini isteyip istemedikleri sorulmuştur. Katılım oranı % 80'i bulan referandum sonucunda halkın % 76,4'ü

⁴³ McCauley, **op. cit.**, s. 81.

⁴⁴ Bu karar için bkz: “Resolution 678”, <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>> (29.07.2010).

⁴⁵ 6. madde şu şekilde değiştirilmiştir: “Sovyetler Birliği Komünist Partisi, diğer siyasal partiler, sendikalar, gençlik örgütleri veya başka toplumsal örgütler, kitle hareketi temsilcileri, Sovyet halk temsilcileri olarak seçilenler ve diğer yollarla Sovyet devlet politikasının yapımına katkıda bulunanlar, devlet ve toplumun yönetimine katılırlar.” “Ob Çurejdenii Posta Prezidenta SSSR i Vnesenii İzmeneniy i Dopolneniy v Konstitutsiyu (Osnovnoy Zakon) SSSR”, <<http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/zakony/185465/>> (29.07.2010).

SSCB'nin devam etmesi gerektiği yönünde oy kullanmıştır.⁴⁶ Fakat bu soru bile belki de Sovyetler'in sonunun geldiğinin habercisi niteliğindedir. Bir ideoloji boşluğu yaşanmaktadır. Mart 1990'da Litvanya'nın, Haziran 1990'da Rusya'nın, Ağustos 1991'de Estonya, Letonya ve Ukrayna'nın tek taraflı olarak bağımsızlıklarını ilan etmeleri SSCB'nin çöküşe gidişinin işaretleri olarak dikkat çekmiştir. 1 Temmuz 1991'de de Varşova Paktı kendini feshetmiştir.⁴⁷ 19 Ağustos 1991'de Gorbaçov'a karşı reform karşıtları tarafından darbe girişiminde bulunulmuş, Haziran ayında bağımsızlığını ilan eden Rusya'nın Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in de çabalarıyla darbe başarısızlığa uğramıştır. Başarısız darbe girişimin ardından her yerde orak-çekiç yerine üç renkli Rusya bayrakları dalgalanmıştır.⁴⁸ Gorbaçov yeniden görevinin başına döndüğü 22 Ağustos 1991'de SBKP'nin yenilenmesi için çalışacağını belirtmiş, ancak iki gün sonra da genel sekreterlikten istifa ederek SBKP'nin dağılması gerektiğini ifade etmiştir. Ağustos sonunda ise, SBKP'nin tüm faaliyetleri askıya alınarak mallarına el konulmuştur. Partinin tamamen dağılması ise, 6 Kasım 1991'de Yeltsin'in partiyi yasaklayan kararnamesiyle gerçekleşmiştir.⁴⁹ 8 Aralık'ta Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın ortak kararıyla SSCB'nin sona erdiği resmen ilan edilmiş, 25 Aralık 1991'de Gorbaçov istifa ederek başkanlık görev ve yetkilerini Yeltsin'e devrettiğini açıklamıştır.⁵⁰

⁴⁶ Referandum sonucu için bkz: "Itogi Golosovaniya na Vsesoyuznom Referundume o Sohranenii SSSR", <<http://www.rian.ru/infografika/20110317/344858037.html>> (29.07.2010).

⁴⁷ L. Holmes, **Post Komünizm**, Çev: Yavuz Aloğan, Ankara, Doruk Yayınları, 2002, s. 180.; McCauley, **op. cit.**, s. 85-86.

⁴⁸ Linden, **op. cit.**, s. 109. Ayrıca başarısız darbe girişiminin bir incelemesi için bkz: J. B. Dunlop, **Rise of Russia & Fall of Soviet Empire**, Princeton, Princeton University Press, 1995, s. 186-255.

⁴⁹ Partinin Rusya Federasyonu içerisindeki ardılı kapitalizmle sosyalizm arasındaki mücadelenin henüz bitmediğini öne süren ve yeni dünya düzeniyle kurumsallaştırılmaya çalışılan denetimsiz kapitalist gelişmeye karşı tutumuyla "Rusya Federasyonu Komünist Partisi"dir. Bu konuda bkz: E. Tellal, "Sovyetler Birliği Komünist Partisinden Rusya Federasyonu Komünist Partisine", **Mülkiye Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 204, 1997, s. 34-38.

⁵⁰ Holmes, **op. cit.**, s. 185.

Böylelikle SSCB'nin mirasçısı olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nun yeniden yapılanmaya başlamasına bir engel kalmamıştır. Bunu da daha hızlı bir şekilde ekonomi alanında yapmaya başlamıştır. Yeltsin liderliğinde sosyalizmden kapitalizme geçilmektedir ve tabii bu yapılırken bazı engellerin aşılması gereklidir. 3-4 Ekim 1993'te parlamento binasının top ateşine tutulması, bu engelin kaldırılması yani parlamentonun ekonomik kararların alınma süreçlerinden uzaklaştırılması düşüncesinin bir sonucudur.⁵¹ Yeltsin'in parlamentoya karşı bu zaferi onu tek yetkili haline getirmiştir. Hazırlanacak anayasayı denetleyecek bir kurum kalmamıştır. Yakında bir başkanlık seçimi de olmayınca halkın seçtiği ve Ağustos 1991'deki darbe girişimine de direnmiş bir isim olarak Yeltsin rahat ve serbest bir konuma erişmiştir. 12 Aralık 1993'te kabul edilen Anayasa, yeni devleti hukuki olarak güçlendirmiştir. Eski sosyalist devlet ile yeni devlet arasındaki fark anayasaların "giriş" bölümünde kendini göstermektedir. SSCB'nin 1977 Anayasası, "Büyük Ekim Devrimi, Lenin liderliğinde Komünist Parti öncülüğünde Rusya'nın işçi ve köylüleri tarafından gerçekleştirilmiştir"⁵² derken, 1993 Anayasası "Bizler Rusya Federasyonu'nun çok uluslu insanları..."⁵³ şeklinde bir ifade kullanmıştır. Bu, yeni devletin sınıf temelli Marksist-Leninist ideolojiden vazgeçtiğinin resmi bir ifadesidir.

Rusya, içeride bu gelişmeleri yaşarken, yeni bir devlet olarak dış politikasını tanımlama telaşına düşmüştür. Avrupa ve Asya kıtasına yayılmış geniş topraklarıyla ve Slav etnik kökeniyle eski zamanlardan beri tam olarak nereye ait olduğu konusunda karar verememiştir.⁵⁴ Sovyet sonrası, piyasa ekonomisi ile ülke dışı açılmaya, milliyetçi temalarla da içe kapatılmaya yönlendirilmiştir. Milliyetçi

⁵¹ Kagarlitski, **op. cit.**, s. 121-122.; Linden, **op. cit.**, s. 91-93.

⁵² "SSCB 1977 Anayasası", <<http://www.servat.unibe.ch/icl/r100000.html>> (30.07.2010).

⁵³ "Konstitutsiya Rossiyskoy Federatsii", <<http://www.constitution.ru/index.htm>> (24.04.2012).

⁵⁴ V. Baranovsky, "Russia: A Part of Europe or Apart from Europe?", **International Affairs**, Vol. 76, No 3, 2000, s. 443-444.

söylemle dogulu kimlik ön plana çıkarılmakta, Batı “öteki” olarak algılanmakta ve “ulusal kimlik” bu çerçevede inşa edilmektedir. Batılı kimliğin ön plana çıkarılması durumunda uluslararası sistemle ve kendileriyle daha barışık, demokrasi ve çoğulculuğun benimsendiği, Rusluğun dayatılmadığı, yurttaşlık temelinde bir ulus inşası söz konusudur.⁵⁵

1990’lı yıllardan günümüze Rusya Federasyonu’nun dış politikasını Batıcılık/Atlantikçilik ve Avrasyacılık olmak üzere iki önemli akım yönlendirmiştir. Bunlardan Batıcılık, Sovyetler Birliği’nden Rusya Federasyonu’na geçişte benimsenen yeni ekonomik ve siyasal sistemin doğal düşünce altyapısı olarak Rusya dış politikasında doğrudan uygulama alanı bulmuştur. Avrasyacılık ise, tarihi çok eskiye dayanmakla birlikte Rusya Federasyonu’nun kuruluşundan günümüze tartışılan ve dış politikada etkili bir akım olmuştur. Rusya’nın Çin ile ilişkileri de Avrasyacılık akımının içerisinde değerlendirilebilecek bir dış politika davranışıdır.

1980’lerde Sovyet sistemindeki kriz iyice belirgin hale geldiğinde yapılacak reformların mahiyeti ve bunların Rusya’nın tarihi tecrübesiyle ilişkileri üzerinde pek durulmamıştır. Bu atmosferde “reform” kelimesi “liberal demokrasi” ile aynı anlamda kullanılmaya başlamış, Batı’nın üstünlüğü ve bunun aynen kopya edilmesi gerektiği savunulmuştur. Reform karşıtlarının yeni çözümler ortaya koyamamaları, 1980’lerin sonu, 1990’ların başında Rusya’da reform yanlılarının, yani liberal demokratların hakim bir konuma gelmesine neden olmuştur.⁵⁶ Sovyetler Birliği’nin son dönemlerinde, birliğin dağılmasına da yardım eden *glasnost* ve *perestroyka* politikalarının etkisiyle Batı’ya yeni bir bakış söz konusu olmuş, bu da Batıcılık

⁵⁵ Z. Dağı, **Rusya’nın Dönüşümü, Kimlik, Milliyetçik ve Dış Politika**, İstanbul, Boyut Kitapları, 2002, s. 145.

⁵⁶ İ. Çomak, “Rusya’da Bir Millî İdeoloji Arayışı, Avrasyacılık”, **2023**, Ekim 2004, Sayı 42, <<http://www.atesok.com/haydar/?p=24>> (30.07.2010).

fikrinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Batıcılık fikri genel olarak, Rusya'nın Batı ile ekonomik entegrasyonunu tamamlamasını ve uygar dünyada Batılı bir ülke olarak yerini almasını savunmuştur. Bu, Rusya'nın kendisini eşsiz bir medeniyet olarak görmekten vazgeçmesine bağlıdır. Batıcılara göre bu düşünce, Rusya'nın uluslararası sisteme entegrasyonunu engellemiş ve ötekileştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu çatışma durumu, iç siyasal kültüründe olumsuz yapılanmalara yol açmış, düşman dünyaya karşı güvenlik öncelikli bir soruna dönüşmüş, dolayısıyla toplumun ve ekonominin militarizasyonu gerekli görülmüştür. Bu da Rusya'yı yoksul, yalnız ve otoriter bırakmıştır.⁵⁷ Batıcıların 1994'e kadar hakimiyetinden söz etmek mümkündür. Bu durum yeni devletin içte Batı tipi demokrasiyi ve serbest piyasa ekonomisini benimsemesinin dıştaki kaçınılmaz sonucudur. Zira "dış politika nedir?" sorusu, "Rusya'nın ulusal çıkarları nedir?" sorusu üzerine yoğunlaşmıştır. Dış politika ulusal çıkarlara hizmet etmelidir. Bu da Batıcı bir anlayış içerisinde yaşam standartlarını yükseltme, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlama, ülkenin birliğini ve anayasal düzenini güçlendirme ve vatandaşların ve dışarıdaki soydaşların haklarını koruma hedeflerinin gerçekleştirilmesi için ulusal güvenliğin sağlanması anlamına gelmektedir.⁵⁸ Jeopolitiğin dış politikadaki önemi ortadan kalkmasa da nispeten azalmış, ideolojiden arınma anlayışı ise abartılı bir seviyeye çıkmıştır.⁵⁹ Bu dönemde genel olarak Anatoli Çubays, Yegor Gaydar, Boris Nemtsov ve Boris Fyodorov'un başını çektiği Doğru Yol grubunu ve Grigoriy Yavlinski'nin Yabloko

⁵⁷ Dağı, **op. cit.**, s. 147-148.

⁵⁸ I. S. Ivanov, **New Russian Diplomacy: Ten Years of Moscow's Foreign Policy**, Washington DC, Brookings Institution Press, 2002, s. 13-14.

⁵⁹ B. Lo, **Russian Foreign Policy in the Post-soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking**, New York, Palgrave Macmillan, 2002, s. 5-9.

Partisi’ni Batı yönelimli bir dış politika ve ulusal kimlik tasarımı içerisinde değerlendirmek mümkündür.⁶⁰

Avrasyacılık akımının tarihi ise çok eskilere dayanmaktadır.⁶¹ Avrasya kavramı eski Sovyetler Birliği coğrafyası ile birlikte, Türkiye, Suriye, Lübnan, İran, Pakistan ve Hindistan’ı da içine alan bölge olarak tanımlanmaktadır.⁶² Brzezinski’nin haritasına göre Avrasya, Avrupa ve Asya’nın bütünü şeklindedir.⁶³ Alexander Dugin’e göre ise, Bağımsız Devletler Topluluğu coğrafyası Avrasya’nın merkezidir ama etki alanı Hint Okyanusu’na kadar gider. Dugin, Rusya’da ve eski Sovyet coğrafyasında yaşanan sorunların temelinde yine Avrasya kaynaklı olmayan ve arka planında Protestan ahlakın liberal ekonomik modeli ve onun ürettiği düşüncelerin yattığını ileri sürmüştür.⁶⁴ Avrasyacılık, Sovyet sonrası ortamda vatanseverlik temelinde ideolojik ve politik bir akım olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Yeni Avrasyacılık akımı felsefi temellerini Klasik Avrasyacılık’tan alıp onu daha da geliştirmiştir. Klasik Avrasyacılar’ın eleştirdiği Roma-Germen medeniyetinin yerini ABD ve İngiltere’nin oluşturduğu Atlantik medeniyeti almıştır. Hedefi, tüm Asya’yı içine alan bir ortak kültür, politika, ekonomi ve refah alanıdır. Önemli olan nokta,

⁶⁰ Dağı, **op. cit.**, s. 157.

⁶¹ Avrasyacılık terimi ilk defa Alman coğrafyacı Aleksander Gumboldt (1769-1859) tarafından kullanılmıştır. Rusça’da ilk defa kullanan V. İ. Lamanski (1833-1914) olmuştur. 1920’lerin başında oluşan Klasik Avrasyacılık anlayışı, Rusya-Avrasya’nın ayrı bir kültür olduğu, bu alanda yaşayan halkların tümünün toplamının multi-etnik bir ulus oluşturduğu ve Roma-Germen dünyasının düşman olduğu fikrine dayanır. Önde gelen temsilcileri arasında filolog ve linguist Trubetskoy, müzik bilimci ve yayıncı Suvçinski, jeopolitikçiler Savitski ve Gumilev, hukukçular İlin ve Alekseyev, filozof Florovski, tarihçiler Şahmatov, Vernadski ile Karsavin sayılabilir. Bu konularda bkz: V. Tolz, “Conflicting ‘Homeland Myths’ and Nation-State Building in Postcommunist Russia”, **Slavic Review**, Vol. 57, No 2, 1998, s. 272.; Ö. Yeniçeri, “Rusya’da Avrasyacılık Anlayışı ve Avrasya’daki Türkiye Gerçeği”, 2023, Ekim 2004, Sayı 42, <<http://www.atesok.com/haydar/?p=45>> (02.08.2010).; E. H. Kılıçbeyli, “Avrasyacılık: Düşünsel Problematiği”, 2023, Ekim 2004, Sayı 42, <<http://www.atesok.com/haydar/?p=28#more-28>> (02.08.2010).; M. K. Palat, “Eurasianism As An Ideology for Russia’s Future”, **Economic and Political Weekly**, Vol. 28, No 51, 1993, s. 2799-2808.

⁶² “Manifest of the Eurasist Movement”, <http://eurasia.com.ru/eng_manifest.html> (02.08.2010).

⁶³ Z. Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev: Yelda Türedi, İstanbul, İnkilap Kitabevi, 2005, s. 54.

⁶⁴ A. Dugin, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Çev: Vugar İmanov, İstanbul, Küre Yayınları, 2003, s. 239-245.

Avrasyacılık akımının ABD ve emperyalizm karşıtı tezler üretmesi ve geliştirmesidir.⁶⁵ Eski Sovyet muhafazakarları ve reformlardan dolayı hayal kırıklığına uğramış kesimler bu harekete katılmış, belirli bir strateji yokluğu içinde kendiliğinden bir vatanseverlik gelişmeye başlamıştır.⁶⁶ Yeni Avrasyacılar için uluslararası ilişkiler sisteminde SSCB sonrası oluşan jeo-politik ve jeo-ekonomik boşluk Atlantik ve Batı Avrupa eksenli liberalizm tarafından kontrol edilmektedir. ABD'nin üstün teknolojisi ve ekonomik gelişmişliğiyle hegemonyasını canlandırdığı, hem uluslararası sisteme hem de Avrasya coğrafyasına büyük tehdit oluşturduğu ortaya konurken, buna karşılık Avrasyacı düşüncenin hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Rusya'nın Birliği Partisi, Komünist Parti, Liberal Demokrat Parti, Anavatan Partisi bu akımı benimsemektedirler.⁶⁷ Ayrıca, Aralık 1990'da *Den* (Gün) adıyla kurulan Kasım 1993'te *Zavtra* (Yarın) adını alan gazete, 1992'de yayımlanmaya başlayan *Naş Sovremennik* (Çağdaşımız) adlı fikir dergisi de Avrasyacılığı desteklemektedir.

Dış politikada 1994'e kadar Batıcıların hakimiyeti söz konusuysen 1994-1998 yılları arası Avrasyacılığın daha da geliştiğı, iki eğilimin birbirine hakimiyet kuramadığı bir dönemdi. Fakat 17 Ağustos 1998'deki ekonomik krizin ardından Rusya'da Avrasyacı görüşün egemen olduğu söylenebilir.⁶⁸ Avrasyacılığın yükselmesinde, Batı'nın Rusya'ya, umulan daha doğrusu hayal edilen politik ve ekonomik ilgiyi göstermemesinin yarattığı düş kırıklığının özellikle entelijansiya üzerindeki etkisinin ve 1980'lerin sonu 1990'ların başında demokrasi, özgürlük ve insan haklarının asli dayanağı olarak gösterilen Batılı bireyciliğinin, giderek insani-

⁶⁵ Kılıçbeyli, <<http://www.atesok.com/haydar/?p=28#more-28>> (02.08.2010).

⁶⁶ Çomak, <<http://www.atesok.com/haydar/?p=24>> (30.07.2010).

⁶⁷ "Manifest of the Eurasist Movement", <http://eurasia.com.ru/eng_manifest.html> (02.08.2010).

⁶⁸ E. Tellal, "Rusya Federasyonu'ndaki Gelişmeler Nasıl Değerlendirilmeli?", **Mülkiye Dergisi**, Cilt XXIV, Sayı 220, 2000, s. 218.

toplumsal ilgisizliğin, bencilliğin ve benmerkezciliğin zirvesi olarak algılanmasının önemli bir payı vardır.⁶⁹

Kapitalist piyasaya eklemlenme ve devletin yeniden inşası, Rusya'nın sosyalizmi terk etmesi ve kapitalist toplumlarla arasındaki en büyük çatışma sebebini ortadan kaldırması anlamına gelmektedir. “Eski düşmanlarıyla” aynı siyasi-ekonomik modeli benimseyen Rusya, BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi egemen bağımsız bir devlet olarak tek merkezli uluslararası sisteme karşı çıkmış, dış politikasını da bu doğrultuda tanımlamıştır.

3. Dış Politikanın Tanımlanması

Sovyetler'in ardından süper güç özelliğini kaybetmiş bir devlet olarak ortaya çıkan Rusya, dış politikasını ve ulusal çıkarını SSCB'den edindiği tecrübeler doğrultusunda oluşturmaya, bölgesel ve uluslararası politikada söz sahibi olmaya çalışmıştır. 1993, 2000 ve 2008'de yayımlanan dış politika konseptlerini bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

1993 Dış Politika konsepti “yakın çevre doktrini” olarak da bilinir. Yukarıda bahsedilen Batıcılık ve Avrasyacılık akımlarından hangisiyle örtüştüğü sorusuna gelince, doktrinin Batı'ya sırtını çevirmeden Avrasyacı bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Zira dış politikada Batıcılık yaklaşımının terk edilmesi söz konusu olmamakla birlikte konseptin uygulama alanı eski Sovyet coğrafyasıdır. Genel olarak, yakın çevrede ekonomik siyasi ve askeri alanlarda Rusya'nın daha aktif bir rol üstleneceğini vurgulayan konsept, Ocak 1993'te önce Dışişleri Bakanlığı sonra Nisan 1993'te Güvenlik Konseyi tarafından resmi olarak kabul edilmiştir. Soğuk

⁶⁹ T. Bora, “Rusya’da Radikal Sağ ve Avrasyacılık”, Birikim, **op. cit.**, s. 83-88.

Savaş sonrası sarsılan ulusal kimlik ve ulusal gururun yeniden onarılması ihtiyacı ve bölgedeki doğal kaynakları kontrol etme avantajı yakın çevreye yönelme nedenleri arasında sayılabilir.⁷⁰ Doktrine göre, toprak bütünlüğünün korunması, dışarıda yaşayan Rus azınlığın haklarının gözetilmesi, silahlı çatışmaların durdurulması, BDT'nin entegrasyonu ve onun dış sınırlarının güçlendirilmesi Rusya'nın ulusal çıkarları çerçevesinde önem verdiği hususlardır.⁷¹ Rusya'nın "Monroe Doktrini" olarak bilinen bu doktrinle ilgili Dışişleri Bakanı Kozyrev, Rusya'nın bu bölgede barışı sağlama faaliyetlerinde tek sorumlu olmak istediğini ve başta Rusça konuşanlar olmak üzere azınlıkların haklarını korumaya çalıştığını söylemiştir.⁷² Kasım 1993'te Güvenlik Konseyi tarafından onaylanan askeri doktrinde ise, bölünmüşlüğün sona ermesiyle ortaklık ve işbirliğinin önem kazandığı belirtilmiş, uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözülmesi, devletlerin egemenliklerine ve toprak bütünlüklerine saygı gösterilmesi ve içişlerine karışılmaması gibi konular ön plana çıkmıştır. Bölgedeki etnik ve dinsel kökene dayalı milliyetçi hareketler Rusya'nın güvenliği için tehdit olarak değerlendirilmiş, ayrıca nükleer silaha ilk başvuran taraf olmama taahhüdünden vazgeçilmiştir.⁷³ Ocak 2000'de kabul edilen dış politika konsepti, 1993'tekine oranla daha da Avrasyacı ve Batı'ya daha tepkilidir. Bunda, yaşanan 1998 ekonomik krizi ve NATO'nun Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi etkili olmuştur. Konseptte, ayrılıkçı hareketler, terörizm ve ekonomik sorunlar karşısında işbirliği ve görüş alışverişinin geliştirilmesinin önemi

⁷⁰ Dağı, **op. cit.**, s. 175-179.

⁷¹ **Ibid.**, s. 188.; I. S. Ivanov, **op. cit.**, s. 165-167.; A. Melville & T. Shakhleina, **Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities**, Budapest, Central European University Press, 2005, s. 27-41.

⁷² Kozyrev'in 28 Eylül 1993'te BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma için bkz: "48. Oturum, 6. Genel Toplantı", <<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/866/17/PDF/N9386617.pdf?OpenElement>> (02.08.2010).

⁷³ O. M. Öztürk, **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Ankara, ASAM, 2001, s. 35.; Dağı **op. cit.**, s. 192-193.

vurgulanmış, ayrıca çok kutuplu bir dünya düzeninin kurulmasına yönelik çabanın geliştirileceğinden bahsedilmiştir.⁷⁴ Nisan 2000 tarihli askeri doktrinde ise, Rusya'nın ulusal güvenliğine ve müttefiklerine yönelik bir nükleer silah saldırısı olduğu takdirde nükleer silahların kullanılabilceği belirtilmiş, ayrıca Rusya'nın nükleer silahı olmayan bir devlete karşı nükleer silah kullanmayacağını da altı çizilmiştir.⁷⁵ Doktrinde bir başka önemli nokta ise, dış tehditlere erken aşamalarda karşılık verilebilmesi için federasyon toprakları dışında stratejik olarak önem arzeden bölgelerde Rus birliklerinin yer alabilmesi ve bu doğrultuda farklı üslerde konuşlandırılması gerekliliğinden söz edilmesidir.⁷⁶ Devlet Başkanı Medvedev'in Temmuz 2008'de açıkladığı dış politika konsepti ise, 2000 yılındaki Putin'in belgesiyle paralellik arz etmektedir. BM'nin uluslararası sorunların çözümünde merkezi rolüne işaret edilerek, 21. yüzyıl uluslararası sisteminde BM'nin hala vazgeçilmez bir role sahip olduğu vurgulanmıştır. Rusya, "büyük devlet" yerine "modern dünyanın etkili merkezlerinden biri" olarak nitelenmiş, tek kutuplu dünya sistemine karşı olduğu, NATO'nun Rusya sınırına yaklaşmasından ve Ukrayna ile Gürcistan'ı üyeliğe kabul etme düşüncesinden rahatsız olduğu belirtilmiştir. Mayıs 2009'da kabul edilen, 2020'ye kadar Rusya'nın ulusal güvenlik stratejisini ortaya koyan belgede ise nükleer silahsızlanma ve çok yönlü diplomasi gibi uluslararası nitelikte konulara olduğu kadar ulusal nitelikte demokrasi, sivil toplum ve halkın yaşam kalitesinin gelişimi gibi konulara da değinilmiştir.⁷⁷

⁷⁴ "Foreign Policy Concept of the Russian Federation", **International Affairs (Moscow)**, Vol. 46, No 5, 2000 s. 1-12.; I. S. Ivanov, **op. cit.**, s. 167-170.; Melville & Shackleina, **op. cit.**, s. 89-103.

⁷⁵ M. Kibaroglu, "Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", <<http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/ASAM-RusyaOzel.pdf>> (02.08.2010).; Öztürk, **op. cit.**, s. 41.; Melville & Shackleina, **op. cit.**, s. 105-116.

⁷⁶ Kibaroglu, <<http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/ASAM-RusyaOzel.pdf>> (02.08.2010).

⁷⁷ "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation 12/07/2008", <<http://www.ln.mid.ru/ns-onndoc.nsf/1e5f0de28fe77fdcc32575d900298676/869c9d2b87ad8014c32575d9002b1c38?OpenDocu>>

Rusya, yeni dönemde yukarıda sözü edilen dış politika konseptleriyle güvenlik anlayışını uluslararası ve bölgesel gelişmelere bağlı olarak belirlemeye çalışmıştır. 1990'ların ilk yarısına oranla siyasi ve ekonomik olarak daha güçlü olmasından kaynaklanan özgüvenle ABD hegemonyasına ve tek kutupluluğa karşı olduğunu dile getirmekten kaçınmamaktadır.

B. Çin'in Yeni Dünya Düzenine Uyumu

1. “Sosyalist Piyasa Ekonomisi”ne Geçiş

Çin'in ekonomik alanda dönüşümü, Xiaoping'le birlikte 1970'lerin sonlarından itibaren başlamış ve belki de onu Doğu Bloku'nun akıbetine uğramaktan kurtarmıştır. Kolektifleştirmeden hane halkı yükümlülüğüne geçilmesinden itibaren 1978-1984 arası üretim % 61 artmıştır.⁷⁸ Çin'in ekonomik reformla elde ettiği başarı Sovyetler ve Doğu Avrupa'yı da etkilemiştir. Fakat Tiananmen olayları tüm dünyada Çin'in imajına zarar vermiştir. Yabancı ülkeler Çin'e yaptıkları yatırımları askıya almışlardır. Siyasi istikrarsızlık Çin'e giden turist sayısını dahi azaltmıştır. Bununla birlikte, deniz aşırı yatırımcılar için siyasi risk az olduğundan, onlar iş gücü, vergi ve hammadde maliyetlerine önem vermişlerdir. Yatırımların geri dönüşü yüksek teknolojiye ağır sanayi ürünlerine göre daha kısa sürede gerçekleştiğinden, Hong Kong, Japonya ve Tayvan'daki birçok firma Tiananmen'den sonra bile Çin'e yönelmeye devam etmiştir.⁷⁹ Tiananmen olayları insan hakları konusunda uzun yıllar

[ment](http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html)> (02.08.2010).; “Strategiya Natsionalnoy Bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii do 2020 Goda”, <<http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>> (02.08.2010).

⁷⁸ V. Nee & R. Matthews, “Market Transition and Societal Transformation in Reforming State Socialism”, **Annual Review of Sociology**, Vol. 22, No ?, 1996, s. 409.

⁷⁹ G. Huan, “China's Foreign Economic Relations”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 519, No ?, 1992, s. 183-184.

Çin'e sıkıntı yaratsa da, kısa sürede olayların ekonomik alanda verdiği zararın giderilme sürecine girilmiştir. 1990'ların ortalarından itibaren özellikle OECD⁸⁰ ülkeleri Çin'e yaptırımları kaldırmaya başlamışlardır.⁸¹ 1990'ların başında Doğu Bloku'nun çöküşünü Batı'nın bir oyunu olarak görüp Batı'ya ihtiyatlı yaklaşan hatta ilişkilerin kesilmesini isteyen muhafazakarlar yeni dış ekonomi stratejisi belirlemek istemişler ama Xiaoping'in kişisel müdahalesi ve yerel otoritelerin güçlü direnciyle muhafazakarların çabası sonuç vermemiştir.⁸² Deng Xiaoping, Şubat 1992'de Shichen ve Jiuxai'de pazar ekonomisine geçileceğini vurguladığı "Güney Konuşması"nı yapmış, Ekim ayında ise Çin Komünist Partisi'nin 14. Kongresi'nde sosyalist rejimde pazar ekonomisinin anahtar rol oynaması gerektiğini söylemiştir.⁸³ "Sosyalist Piyasa Ekonomisi" adı altında devletin makro düzenleme ve denetlemesiyle piyasanın, kaynakların kullanımında temel bir araç rolü oynamasını sağlamaya yönelik bir model uygulanmak istenmiştir. Kasım 1993'te ÇKP'nin 14. Kongresi'nin 3. Genel Toplantısı'nda kabul edilmiş olan "Sosyalist Piyasa Ekonomisi ile İlgili Belli Konulara İlişkin Kararlar", Çin'in ekonomik yapısal reformunda genel bir planı ve eylem programını oluşturmaktadır. İçeriği genel olarak şu şekildedir: Asıl güç olarak kamu mülkiyeti korunmakla birlikte piyasa şartlarına uyabilen mülkiyet hakkı ve sorumlulukları açık olarak belirtilen, yönetimi bilimsel ve hükümetten bağımsız, çağdaş iktisadi teşebbüs sistemi oluşturulacaktır. Yurt içi ve uluslararası piyasalarla karşılıklı ilişki kurulacak, kaynakların dağılımı

⁸⁰ Aralık 1960'ta Paris Anlaşması'na dayanılarak 1961'de kurulan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'dür (Organization for Economic Cooperation and Development). Nisan 1948'de Avrupa'nın kalkınması için ABD tarafından başlatılan Marshall Yardımı'nın dağıtımını gözetmek için kurulmuş olan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün işlevini tamamlamasının ardından, yeniden yapılandırılıp ABD ve Kanada'nın bu örgüte katılmasıyla oluşmuştur. Dağ, **op. cit.**, s. 329.

⁸¹ Huan, **op. cit.**, s. 179.

⁸² **Ibid.**, s. 183.

⁸³ A. Dirlik, "Çin İncelemeleri (Bir Kere Daha) Yeni Bir Kavşakta", **Global Modernite ve Sosyalizm, Üçüncü Dünya Hayaleti, Globalite ve Çin Halk Cumhuriyeti**, der. Veysel Batmaz, İstanbul, Salyangoz Yayınları, 2006, s. 93-94.

iyileştirilecek ve ulusal ekonominin sağlıklı bir biçimde işlemesi güvence altına alınacaktır. Asıl olarak emeğe ve verimliliğe öncelik tanıyan adil bir gelir dağılımı sistemi kurulacak, diğerlerinden önce bazı bölgelerin, bir kısım insanın zenginleşmesi teşvik edilecektir.⁸⁴ Böylece Çin kapitalizme eklemlenerek ayakta kalmaya karar vermiştir. Doğu Avrupa’da sosyalizmi terk eden ülkelerin aksine toplumsal istikrar için pragmatist bir yaklaşım izlemiş, böylece siyasal/toplumsal çatışmanın önüne geçilmiştir.⁸⁵ Uygulanan piyasalaştırma, desantralizasyon ve özelleştirme ile sosyalist karakterde bir piyasa ekonomisi geliştirilmek istenmiştir. Desantralizasyon sayesinde yerel yöneticiler merkezi otoritenin genel kanunlarının dışına çıkmamak kaydıyla yatırımları bölgelerine çekmek için çalışabilmişlerdir.⁸⁶ Özelleştirme konusunda ise, Doğu Avrupa ve Rusya’dan farklı olarak resmi bir özelleştirme programı uygulamaktan kaçınmıştır. Aktif kıymetler (*productive assets*), arazi ve binalar üzerindeki devlet mülkiyeti yönetici elite ekonomik bir dayanak sağlamıştır. Bununla birlikte, kamuya ait varlıklarda özel firmaların payı artırılarak karma mülkiyet biçimleri geliştirilmiştir.⁸⁷ Planlamadan piyasa ekonomisine geçmek uluslararası iş çevresi için Çin’i cazip bir hale getirmiş, küçük firmalar yabancılarla eşit ortaklık imkanı aramaya başlamış, bu da yabancı firmalarla işbirliğini artırmıştır.⁸⁸

Genel olarak Çin’in ekonomik reformunu üç aşamada görmek mümkündür. Birinci aşama, 1978-1984 arası dönemi kapsamakta, kırsal kesimin reformasyonuna önem vermekte ve kıyı bölgelerinde temel ekonomiden ayrı özel ekonomik bölgeler

⁸⁴ Q. Shi, **Çin 1995**, Çev: ?, Ankara, Elit Yayınları, 1996, s. 60-61.

⁸⁵ Nolan, **op. cit.**, s. 224-229.

⁸⁶ J. Child & D. K. Tse, “China’s Transition and its Implications for International Business”, **Journal of International Business Studies**, Vol. 32, No 1, 2001, s. 7-8.

⁸⁷ Nee & Matthews, **op. cit.**, s. 415

⁸⁸ Child & Tse, **op. cit.**, s. 11-12.

kurulmasını içermektedir. 1984-1991 arası dönemi kapsayan ikinci aşamada “planlı pazar ekonomisi” adı altında reformların ağırlığı şehirlere ve devlet sanayi tesislerine kaydırılmış, sanayi ürünlerine aşamalı olarak fiyat serbestliği getirilmiştir. Reformların üçüncü aşaması ise 1992’den günümüze uygulanmakta ve daha önce de belirtildiği gibi sosyalist piyasa ekonomisi adını taşımaktadır.⁸⁹

Çin’in ekonomik kalkınmasında desantralizasyona da bağlı olarak yerellik ya da bölgeselcilik kavramı Çin’in küresel ekonomiye katılmasının önemli unsurlarından biri olmuştur. Yerellik/bölgeselcilik ekonomiyi yerel ihtiyaçlara uydurmak demektir.⁹⁰ Ekonomik kalkınmada bir diğer önemli husus, Mao’nun son dönemlerindeki anti-konfüçyüsçü⁹¹ kampanyanın aksine Asyalı kültürel değerler ve Konfüçyüsçülük olarak görülmektedir. Günlük pragmatizme hızla serpilen orta sınıfın toplumsal uyanışına, Konfüçyüzmin kamçılaişına ve özel sektör-teknokrat gönül birliğıne dayalı bu görüş modern yaşama geçişin manevi ideolojisi haline dönüşmüştür. Halkın moral değerleri yükselttiğine, toplumda uyumu geliştirdiğine ve sonuçta da ekonomik kalkınmayı hızlandırdığına inanılmaktadır. Çinli liderler ekonomik modernizasyon sürecinin toplumda ahlaki değerlerin yozlaşmasına yol açmasını önleme ve bireysellik yerine kolektif toplumsal çıkarların öne çıkarılması

⁸⁹ J. Ramazanov, “Sotsialno-Ekonomičeskaya Model Kitaya i Uroki dlya Rossii”, **Izvestiya Tomskogo Politehničeskogo Universiteta**, T. 314, No 6, 2009, s. 13.

⁹⁰ A. Dirlik, “Global Güney: Vaat ve Vahamet”, Global Modernite ve Sosyalizm, Üçüncü Dünya Hayaleti, Globalite ve Çin Halk Cumhuriyeti, **op. cit.**, s. 213.; Bu konuda ayrıca bkz: Jan S. Prybyla, “On Sistematic Transition: Will China Go Capitalist?”, *Russia and China on the Eye of A New Millenium*, **op. cit.**, s. 234-242.; F. Michael, “Can Regionalism Work in China?”, *Russia and China on the Eye of A New Millenium*, **op. cit.**, s. 259-263.

⁹¹ 1970’lerin ilk yarısında (Mao’nun son zamanlarında) Anti-konfüçyüsçü kampanya, merkezileştirmeyi, kurumsallaştırmayı, ideolojik birliğı sağlamayı ve ekonomik üretimi artırmayı içeriyordu, Kültür devriminin aşırılıklarına karşı tasarrufu teşvik ediyordu. Konfüçyüsçülük tasarrufu engellemekle suçlanıyor, bilim ve teknolojinin gelişmesine engel olarak görölüyordu. A. J. Gregor & M. H. Chang, “Anti-Confucianism: Mao’s Last Campaign”, **Asian Survey**, Vol. 19, No 11, 1979, s. 1078-1080.; V. Rubin, “The End of Confucianism?”, **T’oung Pao, Second Series**, Vol. 59, No 1/5, 1973, s. 68-78.

amacıyla Konfüçyüs öğretilerini yaygın bir şekilde eğitim ve basın yayın yoluyla kitlelere aşılama çalışmışlardır.⁹²

2. Marksist-Leninist İdeolojinin Zayıflaması

Çin Halk Cumhuriyeti'nin, -SSCB ve Doğu Bloku gibi dağılmadığına, rejim değişikliğine uğramadığına göre- yeni döneme fazla bir zarar görmeden girdiği söylenebilir. Bu dönemde Çin'i etkileyen ve tüm dünyada büyük tepki uyandıran gelişme, 1989'da tarihe "Tiananmen Katliamı" olarak geçen Çinlilerin "4 Haziran Hareketi" olarak adlandırdıkları olaydır. Bu olayın yanı sıra SSCB ve Doğu Bloku'nun çökmesi, ÇHC için devlet ve toplum üzerindeki kontrolün hafifletilmesi yönünde bir uyarı olarak algılanmış olsa da siyasal reformlar, ekonomik reformların gerisinde kalmıştır. Çin siyasal sistemi, gelişmiş bir Leninist devlet karakterini göstermekte, ÇKP'nin, sadece hükümet organları üzerinde değil, yasama organı, yargı, ordu, stratejik ekonomik kurumlar, medya ve kitle örgütleri üzerindeki kontrolü de devam etmektedir.⁹³ Çin siyasal sistemini tanımlamak için kullanılan "Çin tarzı sosyalizm" ve daha önce belirtildiği gibi "sosyalist piyasa ekonomisi" gibi kavramlar Marksist-Leninist ideolojinin zayıflamasını, kültürel göreceliği ve ekonomik faydacılığı içermektedir. Bu kavramlar aynı zamanda Çin'in başka siyasal ya da ekonomik modeli taklit etmeyeceğini, tarihin ÇKP'yi Çin halkının refahını

⁹² M. Öğütçü, **2000'li Yıllara Doğru Yeni Ekonomik Süpergüç: Çin**, İstanbul, TÜSİAD, 1995, s. 45-49.; M. Kalpana, "Deng's China: From Post-Maoism to Post-Marxism", **Economic and Political Weekly**, Vol. 33, No 42/43, 1998, s. 2746-2747.

⁹³ X. Guo, **State and Society in China's Democratic Transition**, New York & London, Routledge, 2003, s. 29.

artırmak için seçtiğini, 21. yüzyılda ekonomik kalkınma ve modernizasyon için siyasal sistemin bozulmamasının son derece önemli olduğunu ifade etmektedir.⁹⁴

Siyasal alanda kayda değer reformlar için 2000’li yıllar beklenmiştir. Kasım 2002’de ÇKP’nin 16. Kongresi’nde kamu mülkiyetinin olduğu gibi özel mülkiyetin korunması da anayasa güvencesi altına alınmıştır. Batı tarafından sürekli eleştirildiği insan hakları konusunda da anayasada değişiklik yapılmış ve “devlet insan haklarına saygı duyar ve onu korur” ibaresi eklenmiştir. Jiang Zemin’in 2000’de ortaya attığı “üç temsil” teorisi de yine anayasada yerini almıştır. Buna göre partide sadece işçi ve köylülerin değil, ekonomik refahın artmasına katkıda bulunan zengin mülk sahiplerinin de temsil edilmesi sağlanmıştır.⁹⁵ Böylelikle ÇKP, nüfusun önemli bir tabakasının partiye yabancılaşmasını engelleyerek ileride kendisine ve rejime karşı oluşabilecek muhtemel bir tehdidi ortadan kaldırmak istemiştir.

3. Dış Politika İlkeleri

Çin’in dış politika ve ulusal güvenlik anlayışının temelini oluşturan “barış içinde bir arada yaşama” yaklaşımı, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Soğuk Savaş sonrası dönemde de Çin’in sıkı sıkıya bağlı olduğu bir kavram olmuştur. Devletler arası ilişkilerde, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, saldırmazlık, içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı çıkar, kavramın beş ilkesini oluşturmaktadır. Bu ilkeleri ilk kez Aralık 1953’te Başbakan Zhou Enlay, Hindistan heyetini kabul ettiğinde dile getirmiştir. Haziran 1954’te Başbakan Zhou Enlay, Hindistan ve Burma’yı ziyaretinde iki ülke başbakanı ile birlikte yayınladıkları ortak

⁹⁴ J. S. Dryzek & L. Holmes, **Post-Communist Democratization**, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 52.

⁹⁵ Mart 2004’te onaylanan değişiklikleri de içeren “Çin Halk Cumhuriyeti 1982 Anayasası” için bkz: <<http://english.peopledaily.com.cn/constitution/constitution.html>> (03.08.2010).

beyanatta barış içinde bir arada yaşama anlayışını birlikte desteklemişlerdir. Nisan 1955'te bu beş ilke Bandung konferansında tekrar ortaya konmuş ve ilkelerin içeriği toplantıya katılan ülkelerin ortak çabalarıyla konferans tebliğinde yer almıştır. 1982 yılında barış içinde bir arada yaşamanın beş ilkesi kesin bir biçimde Çin Anayasası'nda yer almıştır. Bu aynı zamanda, Çin'in dünya devletleriyle kurduğu ve geliştirdiği dostane ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.⁹⁶

Çin'in dış politika ve ulusal güvenlik anlayışının hassas noktasını Tayvan oluşturmaktadır. 1 Ekim 1949 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti kurulduğu gün Çin Hükümeti "bu hükümet, ÇHC halkını temsil eden tek yasal hükümettir ve eşitliğe, ortak çıkarlara, karşılıklı toprak egemenliğine saygı gösteren bütün yabancı hükümetlerle diplomatik ilişki kurmaya hazırdır" şeklinde bir açıklama yapmıştır. ÇHC'ye göre, dünyada sadece "Tek Çin" vardır. Tayvan eyaleti ÇHC'nin bölünmez toprağıdır. Çin ile diplomatik ilişki kuran her devlet, Tayvan yetkilileriyle olan diplomatik ilişkilerini tümüyle kestiğini beyan etmeli, ÇHC'nin Çin'in tek yasal hükümeti olduğunu tanımalıdır. Çin Hükümeti herhangi bir ülkenin "iki Çin" veya "bir Çin bir Tayvan" gibi bir oluşum yaratmaya yönelik tertiplerine tahammül edemez. Çin ile resmi diplomatik ilişkisi olan bir ülkenin Tayvan yetkilileriyle herhangi bir biçimde tekrar resmi ilişki kurmasını da kabul etmez.⁹⁷

Bu politikanın oluşumuna neden olan olay ÇHC'nin kuruluşuna kadar gitmektedir. 1 Ekim 1949'da Çin devrimi gerçekleştiğinde Chiang Kai-shek liderliğindeki milliyetçi Kuomintang Partisi Tayvan'a geçmiş ve 1912'de kurulan Çin Cumhuriyeti'nin devam ettiğini ve ana karada kurulan ÇHC'yi tanımadığını ilan

⁹⁶ "China's Initiation of the Five Principles of Peaceful Co-Existence", <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18053.htm>> (03.08.2010).; Shi, **op. cit.**, s. 49-50.

⁹⁷ "Principles Governing the Establishment of Diplomatic Relations with Other Countries", <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ljzg/zgjk/3575/t17826.htm>> (03.08.2010).; Shi, **op. cit.**, s. 50.

etmiştir. Soğuk Savaş koşulları içerisinde ÇHC tanınmazken Çin Cumhuriyeti (Tayvan) BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri arasında yer almış ve ABD açısından komünizme karşı çevreleme politikasının önemli bir üssü haline gelmiştir. 1954'te ABD ile Tayvan arasında imzalanan ortak güvenlik antlaşması bu durumu destekler niteliktedir. Soğuk Savaş'ın yumuşama (detant) döneminde ÇHC'nin SSCB ile yaşadığı sorun ABD önderliğindeki Batı Bloku'nun ÇHC'ye bakışını değiştirmiş ve ÇHC, Tayvan'ın yerine BM Güvenlik Konseyi'ne kabul edilmiştir. 1980'lerden itibaren uluslararası kamuoyunda Tayvan'ın ÇHC'nin bir parçası olduğu yönünde bir uzlaşma söz konusu olmuştur. 1980'lerin sonundan itibaren ÇHC ve Doğu Bloku'nda olduğu gibi Tayvan'da da görülen halk hareketleri neticesinde Kuomintang seçimle iktidardan düşmüş ve yeni gelen parti (Demokratik İlerleme Partisi) Tayvan'ın ÇHC'den ayrı bağımsız bir devlet olduğuna yönelik bir politika geliştirmiştir. Hatta "*Republic of China on Taiwan*" ya da "*Chinese Taipei*" isimleri kullanılmaya başlamıştır. ÇHC, Tayvan'ın bağımsızlığına şiddetle karşı çıkmış hatta "1995-1996 Tayvan Krizi" olarak bilinen ve biraz da ABD'den kaynaklanan sebeplerden (Tayvan'a silah satışını artırması ve Tayvan Cumhurbaşkanı Lee Teng-hui'ye vize verip ülkeye girişine göz yumması) dolayı ÇHC füzelerini Tayvan'a yöneltmiş ve bu konudaki hassasiyet ve ciddiyetini göstermiştir. Bununla birlikte ÇHC-Tayvan ilişkilerinde 2000'li yılların ortalarından itibaren olumlu bir hava esmeye başlamıştır. ÇHC, sert politikasını bir kenara bırakıp sosyal, ekonomik ve kültürel politikalarla Tayvanlıların gözünde imajını düzeltmeye çalışmaktadır. Mayıs 2008'de Kuomintang lideri Wu Bo Xiong ile ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao Pekin'de bir araya gelmiş, Aralık ayında ise ÇHC ile Tayvan arasında 1949'dan beri yapılmayan gemi ve uçak seferleri yeniden başlamıştır. Nisan 2009'da yapılan

anlaşma ise, karşılıklı yatırımların kolaylaştırılmasıyla ilgili düzenlemeleri içermektedir. Görünen o ki Çin ekonomik bütünleşme yoluyla birleşmenin gerçekleşmesini istemektedir. Böylelikle hem uluslararası kamuoyundan tepki çekilmeyecek hem de olumlu ilişkilerin sonrasında gerçekleşecek muhtemel bir birleşmede Tayvan halkının da rızası alınmış olacaktır.⁹⁸ Genel olarak, olumlu bir hava söz konusu olmasına rağmen yine de Tayvan sorunun çözümü için kesin bir şey söylemek zordur. Çin, Tayvan konusunda “tek ülke iki sistem” anlayışını kabul etmektedir. Bu anlayış, birleşme gerçekleştiğinde Tayvan’ın özerkliğe sahip olacağını, silahlı güçlerini muhafaza edeceğini, ekonomik ve siyasal sisteminin değişmeyeceğini, merkezi hükümetin yerel ilişkilere müdahale etmeyeceğini içermektedir.⁹⁹

Çin, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise yukarıda sözü edilen barış içinde bir arada yaşama ve Tayvan politikasının yanında yeni dış politika ve güvenlik stratejileri geliştirmeyi ihmal etmemiştir. 1998’de geliştirilen güvenlik konseptine göre, barış içinde bir arada yaşamanın beş ilkesi, bölgesel ve küresel güvenliğin siyasal temeli ve öncülüdür. Ekonomik alanda bütün ülkeler ortak işbirliğini geliştirmeli, ticari ilişkilerde eşitsizlik ve ayrımcılıkları ortadan kaldırmalı, aşamalı olarak ülkeler arası gelişmişlik farklarını azaltmalı, ortak refahı aramalıdır. Diyalog ve işbirliği içerisinde fikir anlaşmazlığı ve uyuşmazlıklar barışçı yollarla

⁹⁸ Bu konuda bkz: “The Taiwan Question and Reunification of China”, <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ljzg/3568/t17792.htm>> (04.08.2010).; S. Çolakoğlu, “Çin-Tayvan Yakınlaşması”, <<http://www.usakgundem.com/haber/35189/cin-tayvan-yakinlastirilmesi.html>> (04.08.2010).; İ. Ata, “Çin’in Yeni Tayvan Politikası”, **Stratejik Analiz**, Cilt 9, Sayı 99, 2008, s. 10-11.

⁹⁹ “A Policy of ‘One Country, Two Systems’ on Taiwan”, <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18027.htm>> (04.08.2010).

çözölmelidir. Bunlar barış ve güvenliği sağlamann gerçekçi yollarıdır. Güvenlik ortakır.¹⁰⁰

Nisan 2008’de Çin’in Hindistan büyükelçisi Zhang Yan’ın açıkladığı güvenlik konseptinde ise “bütün ölkeler BM Şartı’nın amaç ve ilkelerini iyi bilmeli, uluslararası hukukun ve ilişkilerin evrensel normlarını dikkatle incelemeli ve demokrasiyi desteklemeli” ifadeleri yer almaktadır. Bütün ölkeler birbirlerine saygı göstermeli ve ilişkilerini barış içinde bir arada yaşamanın beş ilkesi çerçevesinde gerçekleştirmelidir. Devletler terörizm, çevre kirliliği, doğal kaynakların azalması gibi sorunlar karşısında dünyayı daha yaşanabilir kılmak için işbirliği içinde olmalıdır. Konseptte göre, ölkeler arası güven, ortak güven, ortak çıkar ve eşitliği içinde barındırır.¹⁰¹

Çin de aynı Rusya gibi uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında BM’nin önemine dikkat çekmiş, uyuşmazlıkların barışçı çözümüne, devletlerin birbirine saygı göstermeleri gerektiğine ve güvenliğin ortak olduğuna vurgu yaparak tek kutupluluktan ve ABD’nin hegemonyacılığından rahatsız olunduğu üstü kapalı olarak dile getirilmiştir.

Genel olarak, Çin’in yeni dünya düzenine uyum sağlamak amacıyla geçirdiği dönüşüm, Rusya gibi hızlıca gerçekleştirilen neo-liberal bir ekonomi politikası sonucu değil, çok daha önce sosyalist sistem üzerinde planlı, tutarlı ve ihtiyatlı bir şekilde yapılmaya başlanan değişikliklerin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin’in daha başarılı olmasının sebebi sadece iki ölkenin farklı yapısından

¹⁰⁰ D. M. Finkelstein “China’s New Concept of Security”,
<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2003/pla-china_transition_14_ch10.htm>
(04.08.2010).

¹⁰¹ Z. Yan, “China’s Peaceful Development and the New Concept of Security”,
<<http://www.chinaembassy.org.in/eng/zyjh/t430179.htm>> (04.08.2010).

kaynaklanmamaktadır; bu durumun aynı zamanda kapitalist dünya ekonomisiyle de bağlantısı vardır. Çin sahip olduğu devasa işgücü sayesinde yabancı sermayeyi çekmiştir. Bu noktada uluslararası sermayenin öncelikleriyle Çin'in ulusal çıkarları örtüşmüştür. Rusya'da ise durum bambaşkadır. Nüfusu yüzölçümüne göre kalabalık değildir. Kapitalist dünya sistemi merkezleri için Rusya sadece doğal kaynaklar tedarikçisi ve tüketim malları pazarı olarak ilgi çekebilmiştir. Batı için gereksiz değil, aynı zamanda tehlikelidir. Kapitalist oyun kuralları içinde süper devlet olmaması için sömürge haline getirilmelidir.¹⁰² Bu durumun getirisi olarak da iki ülke farklı ekonomik yapı ve kurumsal çevreye sahiptir. Bundan dolayı, Çinli firmalar uzun dönemli ve piyasa temelli ekonomik rekabet gücünü artıracak ve yeteneklerini geliştirecek yabancı ortaklar tercih ederken, Rus firmaları belirsizlikten dolayı para girişini sağlayacak, kısa dönemli ayakta kalmayı garanti edecek ortakları tercih etmişlerdir.¹⁰³

Temelde iki ülkenin de dönüşümü aynı doğrultuda olmuştur. Marksist-Leninist ideolojinin zayıflaması hatta terk edilmesi, kapitalist dünyaya eklemlenme ve tek kutuplu sisteme karşı duruş. Şüphesiz bu konularda aynı noktada durmak, yakın ilişkileri de beraberinde getirmiştir. Uluslararası alanda yaşanan gelişmeler hem iki ülkenin dönüşüm sürecine hem de ikili ilişkilere yön vermiştir.

III. İlişkilere İvme Kazandıran Uluslararası Gelişmeler

Rusya ve Çin'i birbirine yaklaştıran uluslararası gelişmelerin ilki daha SSCB dağılmadan, 1989'daki Tiananmen olaylarından sonra gerçekleşmiştir. Çin'in

¹⁰² Bu konuda bkz: Kagarlitski, **op. cit.**, s. 549-551.

¹⁰³ M. A. Hitt, D. Ahlstrom, M. T. Dacin, E. Levitas, L. Svobodina, "The Institutional Effects on Strategic Alliance Partner Selection in Transition Economies: China vs. Russia", **Organization Science**, Vol. 15, No 2, 2004, s. 182-183.

uluslararası alanda prestij kaybetmesi, ABD ve Avrupa'nın silah ambargosuyla karşı karşıya kalması, askeri ve ekonomik açıdan zarara uğramasına yol açmıştır. Ayrıca Batılı ülkeler 1990'lı yıllarda insan hakları ve Tayvan sorunlarını kullanarak Çin'in içişlerine karışma eğiliminde olmuşlardır. Tayvan'a 1991'de Fransa'nın devriye gemisi, 1992'de ABD'nin 150 adet F-16 savaş uçağı satması, 1995'te ABD Yönetimi'nin Tayvan Cumhurbaşkanı Li Denhuey'in (Lee Teng-hui) "özel kişi" olarak ABD'yi ziyaret etmesine izin vermesi ve 1998'de Denhuey'in "iki devlet" propagandasına başlaması üzerine ABD'nin Tayvan'a 550 milyon dolar tutarında silah satması Çin'in Rusya'ya yaklaşmasında etkili olmuştur.¹⁰⁴ İkinci olarak, daha önce de bahsedildiği gibi uluslararası ortamın belirsiz, düzensiz olduğu bir dönemde, 1998 ekonomik krizini de yaşamış Rusya'nın -hangi siyasal/ekonomik sistemi benimsemiş olursa olsun- tarihi, ekonomik, askeri, bilim-teknik ve ulusal psikolojik değerleri onu dış dünyayla bağımsız ve özgün bir ilişki kurmaya, ulusal çıkarlarını ortak insani değerler ve hayati gereksinimlerle uyumlaştırmaya itmiştir. Çin'in de deyim yerindeyse bu yolda güvenle yürüyor olması yakınlaşmayı kaçınılmaz kılmıştır.¹⁰⁵

Bunun dışında, yeni dünya düzeninin baş aktörü olarak ABD ve NATO'nun uluslararası alandaki faaliyetleri, ilişkilerin gelişimine olumlu katkıda bulunmuştur. Soğuk Savaş'ın ardından NATO'nun amacı, yalnız belli bir bloktan gelebilecek saldırılara karşı ittifak üyesi ülkeleri korumakla kalmamış, kural olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nce yürütülmesi gereken uluslararası güvenliği koruma misyonunu da üstlenerek, küresel anlamda tüm dünyada barışın sağlanması olarak

¹⁰⁴ Yan Çensyuy, "Kitayskaya Diplomatiya v Usloviyah İzmençivoy i Nestabilnoy Mejdunarodnoy Obstanovki", **Kitay v Mirovoy Politike**, red. Aleksandr Voskresesnskiy, Moskva, Rosspen, 2001, s. 32-33.

¹⁰⁵ A. Yakovlev, **Rossiya, Kitay i Mir**, Moskva, Pamyatniki İstoriçeskoy Mıslı, 2002, s. 89-90.

değişmeye başlamıştır. NATO'nun bu yeni politikasına dayanak teşkil eden ve uluslararası güvenliği koruma misyonunu yükleyen unsurlar, ittifakın hukuki veya siyasi statüsündeki bir farklılaşmayla değil, tamamen uluslararası sistemdeki değişikliklerle ilgilidir. ABD yönetimi NATO'nun Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasında etkin rol oynamaya devam etmesine ve böylece ABD'nin de Avrupa üzerindeki etkisinin sürmesine karar vermiştir.¹⁰⁶ 1991 yılında Roma Zirvesi'nde NATO kabuk değiştirmiş ve “Yeni Stratejik Konsept” adı altında karar ve değişikliklerle yeni görevler edinmiştir. Bu sayede Soğuk Savaş döneminde karşısına aldığı devletlerle ortak operasyonlarda rol alabilmek için zemin hazırlamıştır. Bu bildiride, güvenliğin ekonomik, siyasi, sosyal, çevresel, askeri konularla yakından ilişkili olduğu belirtilmiş, NATO'nun temel amacı olan üyelerin güvenliğini sağlamakla ilgili dört görev alanına vurgu yapılmıştır. Bunlar, demokratik kurumların gelişmesi ve hiçbir ülkenin bir Avrupa ülkesini tehdit edemeyeceği bir tarzda Avrupa'da istikrar ve güvenliğin sağlanması; 4. maddede¹⁰⁷ risk oluşturan gelişmeler dahilinde çıkarlarını ilgilendiren konularda çabaların eşgüdümü için Atlantik ötesi bir forum oluşturmak, üye ülkelerin topraklarına yönelik tehditleri caydırmak ve Avrupa'da stratejik dengeyi korumak şeklinde sıralanabilir.¹⁰⁸ Bu

¹⁰⁶ C. Krupnick, “Not What They Wanted: American Policy and the European Security and Defense Identity”, **Disconcerted Europe: The Search for a New Security Architecture**, Alexander Moens and Christopher Anstis, eds., Westview, Boulder, 1994, s. 120.

¹⁰⁷ Bu madde; “tarafardan herhangi biri, taraflardan birinin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ya da güvenliğinin tehdit edildiğini düşündüğü zaman tüm taraflar birlikte danışmalarda bulunacaklardır” şeklindedir. Kuzey Atlantik Antlaşması'nın tam metni için bkz: <http://www.nato.int/docu/other/tr/treaty-tr.htm> (28.07.2010).

¹⁰⁸ “İttifak'ın Yeni Stratejik Kavramı”, **NATO Dergisi**, No 1, 1992, s. 5-6. Yeni konsept çerçevesinde 1991 yılında Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Daha sonra adı Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi olarak değiştirilmiştir. Avrupa-Atlantik bölgesinde üye olmayan ülkeler arasında temel danışma ve işbirliği ortamı sağlanması amacını taşımaktadır. 1994 yılında NATO, Barış için Ortaklık adıyla yeni bir girişim başlatmıştır. Her ülkenin kendi gereksinimlerine uyacak şekilde tasarlanan bu girişim, birçok farklı alanda pratik işbirliği fırsatı sunarak katılımcıların bu programdan güvenlikleri için gerektiği ölçüde yararlanmalarına izin vermektedir. Bu faaliyetler arasında askeri tatbikat ve çalışmaların yanı sıra seminerler, eğitim kursları ve barışı koruma operasyonlarına katılmayı sağlamak adına silahlı kuvvetlerin yeniden yapılandırılmasına yardımcı olmak da yer almaktadır. 1995 yılında

bağlamda NATO'nun Balkanlar'daki çatışmalara müdahil olması, özellikle de 1999'da kendi üye ülkelerin sınırları dışında kalan, hukuki bir gerekçeye dayanmayan hatta NATO'nun kendi kuruluş ilkeleriyle dahi çelişen Kosova operasyonu hem Rusya'nın hem de Çin'in tepkisini çekmiştir. Üstelik Çin büyükelçiliği de “yanlışlıkla” bombardımana maruz kalmıştır. Operasyon haberinin ardından Rusya Başbakanı Yevgeni Primakov Atlantik üzerindeki uçağını geri döndürerek ABD gezisini iptal etmiştir. Balkanlar'daki savaş, Rus toplumundaki Amerikan karşıtlığını da arttırmıştır.¹⁰⁹ Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, NATO'nun BM'yi hiçe sayarak kuvvet kullandığını, uluslararası barış ve güvenlikten yana, hegemonyacılığın karşısında olduklarını söylemiştir.¹¹⁰ Bir bakıma dünyanın jandarmalığına soyunan ABD ve müttefikleri, bütün toplumların adına karar almış ve NATO bu kararı uygulamıştır. Bu, Rusya ve Çin açısından kabul edilemez bir durumdur. Köktendinci terörün, 11 Eylül 2001'de Washington D.C. ve New York'u vurması ABD'nin 2001'de Afganistan'ı, 2003'te de Irak'ı işgal etmesiyle cevap bulmuştur. Rusya ve Çin, köktendinci terörle mücadele konusunda ABD ile hemfikir olsa da dünyanın siyasi ve ekonomik açıdan stratejik noktalarına ABD'nin askeri varlığıyla yerleşmesinden hoşnut değildir. Ayrıca NATO'nun Doğu Avrupa'ya doğru genişleyip Rusya sınırına dayanması Rusya'yı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi bir çevrelenme hissine kapılmasına neden olmuştur. Eski Sovyet coğrafyasında etkin olmak isteyen NATO'nun 2008 Gürcistan Savaşı'ndan sonra bu ülkeye yardımda

ise NATO; Mısır, İsrail, Ürdün, Moritanya, Fas ve Tunus ile Akdeniz Diyalogu adı altında bir işbirliği mekanizması tesis etmiştir. 2000 yılında Cezayir'in de katıldığı bu programın amacı, Akdeniz bölgesinde iyi ilişkiler yaratmak ve karşılıklı anlayış geliştirmenin yanı sıra bölgesel güvenliği ve istikrarı artırmaktır. **Yirmibirinci Yüzyılda NATO**, Brussels, NATO Public Diplomacy Division, 2004, s. 12-13.

¹⁰⁹ Kagarlitski'ye göre bu tepki, Slav-Ortodoks kardeşliğiyle Sırların yanında olma düşüncesinden kaynaklanmıyordu. Zira Rusya'daki gençlerin çoğu doğru biçimde istavroz çıkarmayı bile beceremiyordu. Kagarlitski, **op. cit.**, s. 341.

¹¹⁰ “Spokesperson's Comment on China's Diplomacy in 1999”,
<<http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/wjzc/t24885.htm>> (28.07.2010).

bulunması, bu bölgede Rus etkisini kırmak ve bu coğrafyada jeopolitik etkinliğini kurmak istemesinin bir sonucudur.¹¹¹ 1999'da Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, 2004'te Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya, Slovenya, 2009'da da Hırvatistan ve Arnavutluk NATO üyesi olmuştur. NATO, eski Sovyet coğrafyası da dahil olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde etkin olmak istemektedir.

Bir cümleyle ifade etmek gerekirse, Soğuk Savaş'ın ardından ABD'nin 1990'larda hegemonyasını canlandırması ve 2000'lerde de bunu devam ettirmek istemesi, Rusya ve Çin'in kendi ulusal çıkarları açısından kesinlikle karşı çıktığı bir durum olup yakınlaşmalarını kolaylaştıran bir etken olmuştur.

IV. Bölgesel Bir Etken Olarak Sınır Sorununun Çözümü

Herhangi iki ülkenin ortak sınıra sahip olması şüphesiz ikili ilişkileri yönlendiren bir etkidir. Tabii bu olumlu da olabilir olumsuz da. Ekonomi ve ticarete bağlı olarak siyasi ve kültürel ilişkiler olumlu yönde mesafe katedebilir ama ortak sınır, paylaşılamayan topraklar, kaynaklar, insanlar, tarih, kültür gibi konuların ana başlığı altında bir sorun oluşturuyorsa aynı zamanda bir anlaşmazlık sebebi, çatışmayı kolaylaştırıcı bir etkidir. Bu açılardan bakıldığında ortak sınır, Rusya-Çin ilişkilerine ivme kazandırmaktadır. Sınır anlaşmazlığı, Sovyet döneminde iki ülke arasında sıkıntı yaratmış ama SSCB'nin son dönemlerinden itibaren iki tarafın da çözüme ulaşmaya yönelik samimi yaklaşımıyla Rusya-Çin ilişkilerinin temeline güven unsurunu aşıl原因 bir uzlaşma sürecine dönüşmüştür. Bu da ilişkilere olumlu bir ivme kazandırmıştır.

¹¹¹ Arsenyeva, **op. cit.**, s. 34.

Aslında, ÇHC'nin kurulmasından sonra on yıllık bir sürede (ilişkilerin genel olarak olumlu seyrettiği dönemde) SSCB-Çin sınırında huzur ve barış hüküm sürmüştür. İki taraf birbirlerine doğal afetlerde yardım etmiş, SSCB sınır bölgesinde Çin tarafının sürülerini otlatmasına, odun kesmesine ve balık avlamasına izin vermiştir. Sınır nehirlerinin ortak biçimde kullanılmasına ilişkin araştırmalar sürdürülmüştür.¹¹² Fakat ilişkiler bozulduktan sonra, sınır iki ülke arasında sorun oluşturmaya başlamıştır. Haziran 1960'ta 100 kadar Çinli hayvan yetiştiricisinin (*skotovod*) SSCB tarafındaki (şimdi Kırgızistan sınırları içerisinde kalan) Buz-Ayır bölgesine geçmesi sorunun başlangıcını oluşturmuştur.¹¹³ Rusya ve Çin arasında 19. yüzyılda yapılan antlaşmaların sınırın bazı bölümlerini içermemesi, antlaşmaların farklı yorumlanması, yer şekillerinde özellikle nehir yataklarında değişikliklerin yaşanması, iki tarafın da zaman zaman kara sınırını değiştirmesi ve sınır bölgesindeki sorunlarla ilgili daha önce hiçbir düzenlemenin yapılmamış olması sınırın kesin olarak belirlenmesini gerektiren faktörler arasında sayılabilir.¹¹⁴

SSCB ve Çin hükümetlerinin delegasyonları ve çalışma grupları 1964 yılının Şubat-Ağustos ayları arasında bir araya gelmişlerdir. Görüşmeler sonucunda, Sovyet tarafının sınırın münferit kesimleri, Çin tarafının ise, tamamı üzerinde düzenleme yapma niyetinde olduğu ortaya çıkmıştır.¹¹⁵ Görüşmeler sürerken, 10 Temmuz 1964'te Mao, ziyarete gelen Japon sosyalistlere SSCB'nin "eşitsiz antlaşmalar"la Baykal gölünün doğusunu Habarovsk, Vladivostok ve Kamçatka yarımadasını içine

¹¹² O. Ivanov, **Sovyet-Çin İlişkileri**, Çev: Fatma Doğu, İstanbul, Sorun Yayınları, 1979, s. 31

¹¹³ G. Kireyev, **Rossiya-Kitay. Neizvestniye Stranitsı Pograniçnıx Peregovorov**, Moskva, Rosspen, 2006, s. 56.

¹¹⁴ **Ibid.**, s. 58-59.

¹¹⁵ **Ibid.**, s. 63-65.

alacak şekilde topraklarına kattığını ve bunun hesabının sorulmadığını söylemiştir.¹¹⁶ Çin tarafı, eşitsiz antlaşmaların (*neravnopravniye dogovori*) Rusya Çarlığı tarafından diplomatik şantajla, askeri baskı ve saldırganlıkla kabul ettirildiğini iddia etmiş ve antlaşmaların eşitsizliğinin SSCB tarafından da tanınmasını istemiştir.¹¹⁷ Sovyet tarafı ise antlaşmaların eşitsiz olmadığını, örneğin 1860 Pekin Antlaşması'nın müzakerelerinin Mançu hanedanı tarafından Pekin'de yürütüldüğünü, askeri bir tehdit olmadığını, aksine o dönemde Rus büyükelçi N. İ. İgnatiyev'in Çin sınırlarını tecavüz eden İngiliz ve Fransız askeri kuvvetleriyle Çin arasında arabuluculuk yaptığını, uluslararası ortamın Rusya ve Çin'i yakınlaştırdığını iddia etmiştir.¹¹⁸

Sınır uyuşmazlığı, 1-2 Mart 1969'da Ussuri nehrindeki Damanski/Zhenbao adası üzerinde iki taraf arasında silahlı çatışma yaşanmasıyla zirve noktasına ulaşmıştır. İkinci çatışma, 15 Mart'ta yine aynı ada ve çevresinde gerçekleşmiş, ardından 20 Temmuz'da Damanski'nin 3 km kuzeyinde bulunan Kirkinski adasında ve 13 Ağustos'ta da Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Sincan-Uygur Özerk Bölgesi sınırında bulunan Zhalanashkol gölü bölgesi bir çatışmaya sahne olmuştur.¹¹⁹ İki taraf da Amur ve Ussuri nehirlerinin sınırlarının doğu kısmını oluşturduğu konusunda hemfikirlerdir ama kesin çizgiler üzerinde anlaşamamışlardır. 1860 Pekin Antlaşması'na¹²⁰ göre, Sovyetler Ussuri nehrinin Çin

¹¹⁶ O. E. Clubb, **China and Russia "The Great Game"**, New York, Columbia University Press, 1971, s. 497-498.

¹¹⁷ Çin'e göre, 1858'de imzalanan Aygun (Aigun) ve Tyantszinskiy Antlaşmaları, 1860'ta imzalanan tamamlayıcı nitelikteki Pekin Antlaşması, 1881 Sankt-Peterburg Antlaşması ve 1911 Tsitsikarskiy Antlaşması söz konusu eşitsiz antlaşmalardır. Kireyev, **op. cit.**, s. 66-67.

¹¹⁸ **Ibid.**, s. 68-69.

¹¹⁹ D. Ryabushkin, "Origins and Consequences of the Soviet-Chinese Border Conflict of 1969", **Eager Eyes Fixed on Eurasia Vol. 2 Russia and Its Eastern Edge**, ed. Akihiro Iwashita, Sapporo, Slavic Research Center, 2007, s. 81-84.

¹²⁰ Antlaşmanın tam metni için bkz: **Sbornik Dogovorov Rossii s Kitayem**, Sankt Peterburg, İzdaniye Ministerstva İnostrannih Del, 1889, s. 159-173. Bu antlaşma Çin'in Rusya'yla olan doğu sınırını belirlemiş, kuzey sınırı ise 1858'de imzalanan ve Amur nehrinin sınır olarak kabul edildiği Aigun Antlaşması ile çizilmiştir. **Ibid.**, s. 110-112.

kıyısının sınır olarak belirlendiğini söylerken, Çin söz konusu antlaşmanın kesin çizgiyi göstermediğini ileri sürmüştür. Çin tarafı, antlaşmadan bir sene önce Sovyetler'in haritayı tek taraflı çizdiğini ve ölçeğin 1:1.000.000'dan daha küçük olmasından dolayı sınırı çizmenin imkansız olduğunu iddia etmiş, uluslararası hukuka göre de nehrin merkez çizgisinin (ortay hat) sınır olması gerektiğini öne sürüp Ada'nın Çin tarafında kalması gerektiğini belirtmiştir.¹²¹

11 Eylül 1969'da iki başbakan Kosigin ve Enlay, Pekin havaalanında bir araya gelmişlerdir. Enlay bu görüşmede, iki ülkenin yeteri kadar toprağı olduğunu, başka meselelerle uğraşmaları gerekirken sınır sorunları yüzünden savaşmak istemediklerini söylemiştir. Görüşmede iki taraf da sınırda huzurun sağlanması ve sorunun çözümü için sınır görüşmelerinin başlaması konusunda anlaşmaya varmıştır.¹²² Sovyetler 1978'de Ussuri ırmağındaki -1969'da çatışmaya neden olan da dahil olmak üzere- yüzlerce ada üzerinde kontrolü bırakmaya razı olduğunu açıklamıştır. Fakat bu açıklamadan tatmin olmayan Çinlilere göre sınır boyunca uzanan dağlık, ağaçlık bölgeler ve kurak arazilerden oluşan sayısız küçük nokta sorun olarak kalmıştır. Pekin, Moskova'nın bütün bölgeyi ayrıntılı görüşmelere geçilmeden önce boşaltmasında ısrar etmiş ama Moskova kabul etmemiştir.¹²³ Özellikle son oturumlarda taraflar, bulundukları pozisyonda değişikliğe gitmeyip yeni bir yorum, yeni bir ilke getirmeyince (1969'dan 1978'e kadar geçen süre

¹²¹ Li, **op. cit.**, s. 292-293; Clubb, **op. cit.**, s. 500.

¹²² "Meeting Between Zhou Enlai and Kosygin at the Beijing Airport", <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18005.htm>> (21.07.2010).; Kireyev, **op. cit.**, s. 94-97.

¹²³ A. S. Whiting, "Sino-Soviet Relations: What Next?", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 476, No ?, 1984, s. 144-145.

zarfında tam 40 kez toplanmışlardır), görüşmelerde herhangi bir sonuca ulaşamadan sürece nokta koymuşlardır.¹²⁴

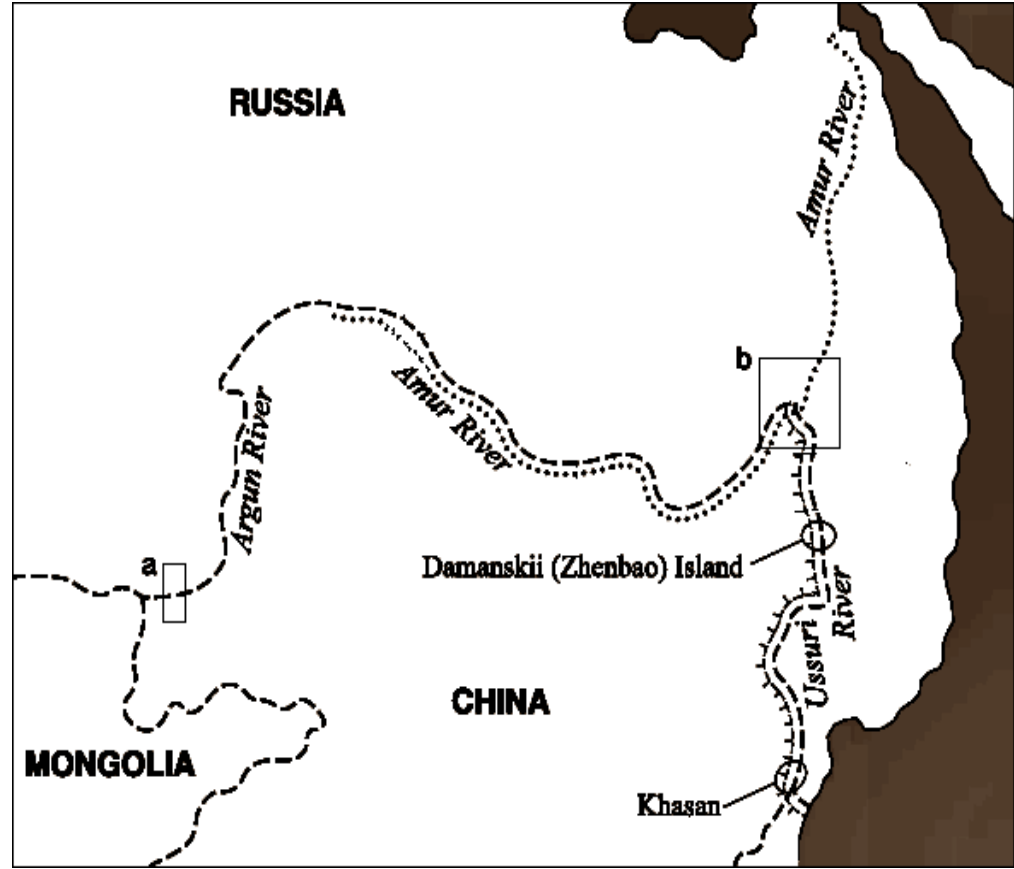
Gorbaçov'un Mayıs 1989'da Pekin'i ziyaretinden sonra iki ülke yetkilileri sınırın belirlenmesi için yeniden çalışmalara başlamıştır. İkili görüşmeler, SSCB adına Çin ile sınır Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan temsilcileriyle yapılmıştır. SSCB ve Çin arasında 16 Mayıs 1991'de imzalanan ve 7500 km'lik sınırı ilgilendiren anlaşmanın 3700 km'si nehirden 600 km'si topraktan geçen 4300 km'lik bölümü Rusya-Çin sınırını oluşturmaktadır.¹²⁵ Aralık 1991'de Sovyetler'in dağılması, anlaşmanın akıbetinin ne olacağı sorusunu gündeme getirmiştir. Çin, Rusya Federasyonu'nu 27 Aralık 1991'de tanımıştır. İki gün öncesinde ise Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, Çin Hükümeti'nin eski Sovyet Hükümeti'yle yaptığı anlaşmaların yükümlülüklerini yerine getirmeye istekli olduğunu söylemiştir.

31 Ocak 1992'de Başbakan Li Peng ile Devlet Başkanı Boris Yeltsin New York'ta bir araya gelmiş ve 16 Mayıs 1991 anlaşmasını saygıyla selamladıklarını belirterek niyetlerini belli etmişlerdir. Rusya Dışişleri Bakanı Kozyrev Rus Yüksek Sovyeti'nde 13 Şubat 1992'de yaptığı konuşmada anlaşmanın ilk defa Rusya-Çin sınırını ayrıntılı olarak belirlediğini, karadaki sınır çizgisinden bir farklılık içermediğini ve toprak ödünü verilmediğini söylemiştir. Aynı gün hiçbir değişiklik yapılmadan anlaşma Rus Yüksek Sovyeti'nde, aynı ay içinde de Bütün Çin Halk Temsilcileri Kongresi Daimi Komitesi'nde kabul edilmiştir.¹²⁶

¹²⁴ Kireyev, **op. cit.**, s. 153.

¹²⁵ Antlaşmanın tam metni için bkz: B. Tkaçenko, **Rossiya-Kitay: Vostochnaya Granitsa v Dokumentah i Faktah**, Vladivostok, Ussuri, 1999, s. 342-358.

¹²⁶ G. Ginsburgs, "The End of Sino-Russian Territorial Disputes?", **The Journal of East Asian Affairs**, Vol. 7, No 1, 1993, s. 263-265.

Harita 1.1. Rusya-Çin Doğu Sınırı. Kuzeydeki noktalarla belirtilen çizgi 1858 Aigun Antlaşması ile belirlenen sınırı, doğudaki çıkıntılı çizgi 1860 Pekin Antlaşması ile belirlenen sınırı, kesik çizgi ise 1991 Anlaşması ile belirlenen sınırı göstermektedir. “a” ve “b”, 1991 Anlaşması ile çözülemeyen sorunlu üç adanın (Bolşoy/Argun-a, Tarabarov ve Bolşoy/Ussuri-b) bulunduğu alanları göstermektedir. Kaynak: A. Iwashita, “An Inquiry for New Thinking on the Border Dispute: Backgrounds of ‘Historic Success’ for the Sino-Russian Negotiations”, *Siberia and the Russian Far East in the 21st Century: Partners in the “Community of Asia”*, ed. Akihiro Iwashita, Sapporo, Slavic Research Center, 2005, s. 96.

Kozyrev’in 16-17 Mart’taki Çin ziyaretinde de belge değişimi yapılmış ve Rusya Dışişleri Bakanlığı batı bölümü ve doğu bölümündeki üç ada¹²⁷ hariç (Bolşoy/Heixiazhi-Ussuri, Tarabarov/Yinlong ve Bolşoy-Argun) bütün sınırın belirlendiğini açıklamıştır. Anlaşmaya göre sınır; Rusya, Moğolistan ve Çin sınırlarının birleştiği noktadan Vladivostok’un hemen güney batısına kadar 4300 km

¹²⁷ Tarabarov ve Bolşoy-Ussuri adalarının birbirlerine çok yakın olmalarından dolayı bazı Çinli uzmanlar Heixiazhi adını verdikleri bu iki adayı tek ada gibi görmekte ve konuyu “iki ada sorunu” olarak değerlendirmektedir. Iwashita, *op. cit.*, s. 97.

boyunca kuzeyde Amur ve Argun nehirlerinin ve doğuda Ussuri nehrinin en derin noktalarından (talveg hattı) geçirilmiştir. 3 Eylül 1994'te Moğolistan ve Kazakistan'ı birbirine bağlayan Altay dağları üzerindeki 55 km'lik batı sınırında da anlaşma sağlanmıştır.¹²⁸ Dışişleri Bakanları Andrey Kozyrev ve Qian Qichen arasında Devlet Başkanı Jiang Zemin'in Rusya'ya resmi ziyareti sırasında imzalanan anlaşmanın belge değişimi ise 7 Ekim'de yapılmıştır. Yıl sonuna kadar da iki ülke kendi parlamentolarında anlaşmayı onaylamıştır. Ayrıca Eylül 1994'te Yeltsin ve Zemin yayımladıkları ortak deklarasyonda 1991 anlaşmasına bağlı kalacaklarını söylemişlerdir. 25-28 Haziran 1995'te Peng'in Rusya'yı resmi ziyaretinde Başbakan Çernomırdin ile 1991 anlaşmasının geçerliliğini vurgulayıp, sınır düzenlemesini zamanında tamamlamaya söz vermişler, böylece birkaç küçük yer dışında bütün Rusya-Çin sınırı belirlenmiştir. Anlaşmanın imzalanması ve onaylanmasından sonra sınırın işaretlenmesine geçiş bir hayli sıkıntılı olmuş, ama her iki taraf da anlaşmaya varma konusunda istekli davranmıştır.¹²⁹

Bununla birlikte anlaşmalar Rusya Uzakdoğusu'nda sorun yaratmıştır. Sınırın işaretlenmesi, Vali Yevgeni Nazdratenko'nun başını çektiği Primorski krayının hükümeti ile Moskova arasında bir tartışmanın çıkmasına sebep olmuştur. Vali, doğu sektöründeki işaretleme planının, Khasan gölü bölgesinde, Rus askerlerinin mezarlarının bulunduğu bir arazi kesimini Çin'e bırakacağını, Tuman nehri yoluyla Çin'e denize çıkış imkanı sağlayacağını, inşa edilecek liman dolayısıyla Trans-Sibiry demiryolunun yük aktarım gelirlerinde azalmalar olabileceğini ve Kankayski bölgesindeki arazi talebinin tamamen Rusya'nın teslimi manasına geleceğini iddia

¹²⁸ R. Menon, "Rusya ve Çin Arasında Stratejik Yakınlaşma", **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, der. Yılmaz Tezkan, İstanbul, Ülke Kitapları, 2002, s. 98.

¹²⁹ Y. Zinberg, "The Vladivostok Curve: Subnational Intervention into Russo-Chinese Border Agreements", <http://www.dur.ac.uk/resources/ibru/publications/full/bsb4-3_zinberg.pdf> (03.08.2010).

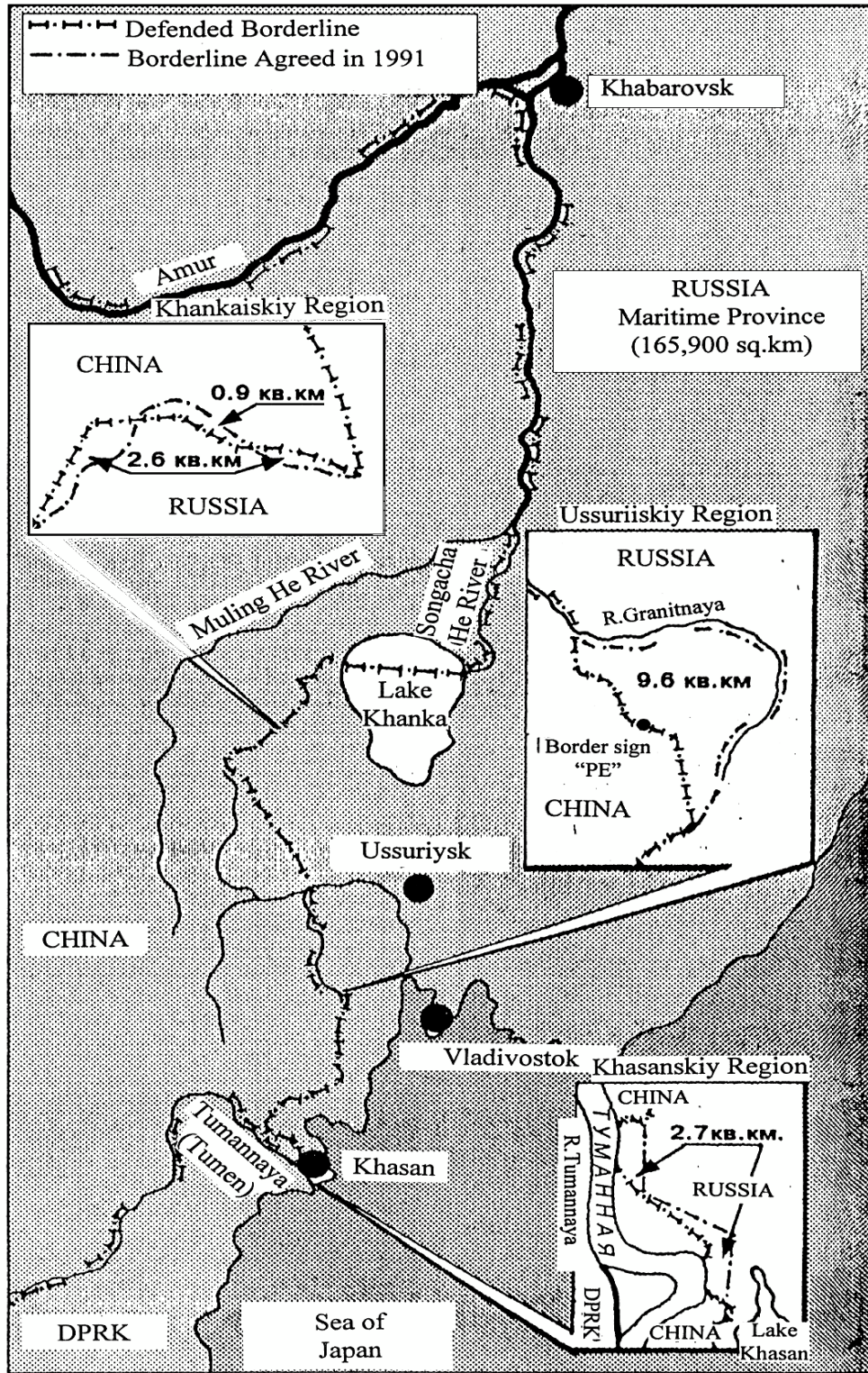
ederek Rusya Hükümeti'nin Ussuri bölgesindeki arazi kaybını iyi değerlendirmedigini öne sürmüştür. Açıkça antlaşmadan çekilme çağrısı yapmış ve 14,9 km²'lik araziye antlaşma uyarınca asla Çin'e vermeyeceğini söylemiştir. Ona göre bu durum Rus çıkarlarına aykırıdır ve Asya-Pasifik bölgesinde ekonomik ve siyasal güç dengesini yok edecektir. Antlaşmayla ilgili kaygı taşımakla birlikte daha ılımlı hareket eden Habarovsk valisi Ishaev, Eylül 1993'te, askeri de dahil her türlü Çin gemisine Habarovsk'un merkezine doğru giden Amur nehrinde seyretme izni verildiğini söylemiştir. Çin karşıtlığı ve yabancı düşmanlığının çok yüksek olduğu yerel basında, Habarovsk'u da isteyecekleri, onun Boli adlı eski bir Çin kenti olduğu yazılmıştır.¹³⁰

Kozyrev'in 1992'de "toprak tavizi yok" demesine rağmen Primorski bölgesinin Khankayski arazisinden 2,6 km²'lik kara sınır hattı, Ussuri arazisinden 9,6 km²'lik ve Khasanskiy arazisinden 2,7 km²'lik alanın Çin'e devredilmesi söz konusu olmuştur. Primorski Duması buna itiraz etmiş, anlaşmanın Rus Yüksek Sovyeti'nde onaylanmasının anayasal olmadığını, referandum olmadan Rusya'nın ulusal sınırlarının değişmeyeceğini söylemiştir.¹³¹ 6 Nisan 1996'da Primorski bölgesinin Rus-Çin tahdit komisyonu baş temsilcisi Tümgeneral Valeriy Rozov, 300 hektarlık Primorski toprağının Çin'e transferini protesto ederek istifa etmiştir. Primorski valisi Nazdratenko, Yeltsin'in baskısına direnirken, kendisinin atanmadığını, 17 Aralık 1995 seçimlerinde halk tarafından seçildiğini söylemiştir.¹³²

¹³⁰ A. Lukin, **The Bear Watches the Dragon: Russia's Perceptions of China and the Evolution of Russian-Chinese Relations Since the Eighteenth Century**, New York, M. E. Sharpe, 2003, s. 172-177.; Menon, **op. cit.**, s. 98-99; A. Lukin, "The Image of China in Russian Border Regions", **Asian Survey**, Vol. 38, No 9, 1998, s. 827-828.

¹³¹ Zinberg, <http://www.dur.ac.uk/resources/ibru/publications/full/bsb4-3_zinberg.pdf> (03.08.2010).

¹³² **Ibid.**

Harita 1.2. 1991 Anlaşmasıyla Çin'e Devredilmesi Gereken Araziler. Kenarları kapalı noktali çizgi 1991 Anlaşması öncesi sınırı, kenarları açık noktali çizgi 1991 Anlaşması'yla kabul edilen sınırı göstermektedir. Kaynak: Zinberg, http://www.dur.ac.uk/resources/ibru/publications/full/bsb4-3_zinberg.pdf (03.08.2010).

Bu kavga Menon'a göre Moskova ile yerel otoriteler arasındaki siyasi ve ekonomik güçlerin paylaşılması konusundaki mücadelenin henüz sonuçlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Vergi gelirinin kontrolü ve ekonomi politikasının yönetimi gibi ağırlıklı konular tehlikededir ve yerel yöneticiler pazarlıktaki durumlarını güçlendirmek için milli menfaatlerin savunulmasında azimli davranarak Rus toprağının, tarihi yerlerin korunması, federal unsurların anayasal hakları gibi duygusal ve sembolik konularda sorun çıkarmaktadır.¹³³

Iwashita'ya göre, Kasım 1997 itibariyle Rusya-Çin doğu sınırındaki sorunun % 98'i çözülmüştür. Sınır belirleme konusunda karadan ziyade nehirde sıkıntı yaşanmıştır. Sıkıntı yaratan nehirlerdeki ada paylaşımı ise şöyle gerçekleşmiştir. Ussuri nehrindeki 320 adadan 167'si Rusya'nın, 153'ü Çin'in, Amur nehrindeki 1680 adanın 778'i Rusya'nın 902'si Çin'in, Argun nehrindeki 413 adanın 204'ü Rusya'nın 209'u Çin'in ve diğer yerlerdeki 31 adanın 14'ü Rusya'nın 17'si Çin'in olmuştur.¹³⁴ Bu arada Rusya'nın Çita oblastı 1991 anlaşmasıyla Çin'e verilmesi gereken 175 km²'lik Argun nehrindeki Menkeseli adasını elinde tutmuştur. Görüşmeler sonucunda adanın Çin'e verilmesi karşılığında Rus köylülerinin adayı kullanmalarına izin verilmiştir. Bu durum, Kasım 1997'de gerçekleştikten sonra, bazı adaların ortak kullanımı için örnek teşkil etmiştir. Menkeseli formülü, Amur ve Ussuri nehirlerindeki düzenlemenin gerçekleşmesinde ya da hızlanmasında itici bir güç olmuştur. Böylelikle ortak kullanım fikri hem iki ülke çıkarlarını korumuş hem de el değiştirmeye karşı olanların tepkisini önlemiştir.¹³⁵ Menkeseli formülünün sınır sorununun sonuçlanmasında önemli payı vardır. 9 Aralık 1999'da imzalanan "Çin

¹³³ Menon, **op. cit.**, s. 99.

¹³⁴ Iwashita, **op. cit.**, s. 97-99. Kireyev de 6 Kasım 1997 itibariyle Rusya-Çin doğu sınırının 4195 km'lik kısmının kesin olarak belirlendiğini söylemektedir. Kireyev, **op. cit.**, s. 5.

¹³⁵ Iwashita, **op. cit.**, s. 103-105.

Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Hükümetleri Arasında Sınır Nehirleri ve Çevre Sulardaki Münferit ve Bitişik Adaların Ortak Ekonomik Kullanımı Anlaşması”na esin kaynağı olmuştur. 19 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe giren anlaşmaya göre “ortak ekonomik kullanım” bir tarafın egemenliği altındaki söz konusu adalar üzerinde diğer sınırdaş devlet vatandaşlarının geleneksel, alışlagelmiş ekonomik faaliyetlerini iki taraf arasında belirlenmiş zaman ve bölgelerde yapabilmelerini öngörmüştür. Sınırdaş nüfusun yapabileceği geleneksel ekonomik faaliyetler stokçuluk, balıkçılık ve çiftçilik olarak belirlenmiştir. Bu faaliyet sırasında tarafların uyması gereken kurallar, sahip olduğu yükümlülükler ve haklar da yine bu anlaşmada tanımlanmıştır. Ortak ekonomik kullanım süresinin başlangıç olarak 5 yıl olduğu, kullanımın başlangıç ve bitiş tarihlerinin taraflar arasında istişare edilerek belirleneceği belirtilmiştir.¹³⁶

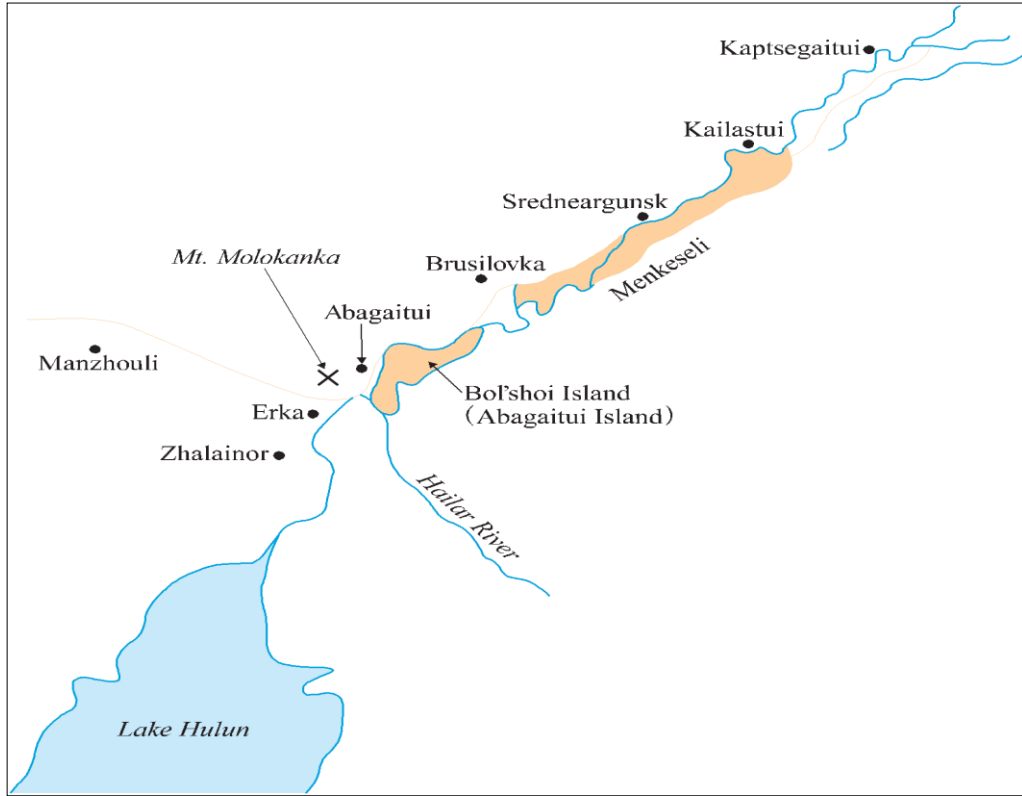
14 Ekim 2004 tarihli sınır anlaşması Dışişleri Bakanları Li Zhaoxing ve Sergey Lavrov arasında imzalanmıştır. Putin bu anlaşmanın bir açılım olduğunu belirterek bu problemin halledilmesiyle iki ülkenin doğal kaynaklardan faydalanma, çevre koruma ve ekonomik alanda daha sıkı işbirliği yapması konusunda önemli bir engelin ortadan kalktığını ifade etmiştir.¹³⁷ Sorunlu adaların durumu da bu anlaşmayla açıklığa kavuşmuş, buna göre Rusya, Tarabarov adasının tamamını ve Bolşoy-Ussuri adasının yaklaşık yarısını Çin’e vermiştir. Böylelikle Habarovsk krayı 337 km² küçülmüştür.¹³⁸ Sınırın çizimi tamamlandıktan sonra 21 Temmuz 2008’de ise Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Çin Dışişleri Bakanı Yang Jiechi

¹³⁶ “Soglaşeniye Mejdu Pravitelstvom RF i Pravitelstvom Kitayskoy Narodnoy Respubliki o Sovmestnom Hozyaystvennom İspolzovanii Otdelnih Ostrovov ı Prilegayuşih k Nim Akvatoriy Pograniçnih Rek (Pekin, 9 dekabrya 1999 goda)”, <http://www.chinaruslaw.com/RU/CnRuTreaty/da2ga3dk/201018223346_201854.htm> (03.08.2010).

¹³⁷ “Putin and Hu Resolve Border Disputes”, <<http://www.nytimes.com/2004/10/14/world/asia/14iht-putin.html>> (03.08.2010).

¹³⁸ “Rossiya Otdaet Kitayu Poltara Ostrova”, <<http://www.kp.ru/daily/23383/33010/>> (03.08.2010).

tarafından söz konusu adaların devri ve sınırın kesin olarak belirlendiğini öngören ek sınır anlaşması imzalanmıştır. Çin Dışişleri Bakanı Jiechi 40 yılı aşkın bir süredir devam eden sınır sorununun tamamıyla çözüldüğünü söylemiştir.¹³⁹

Harita 1.3. Sorunlu Adalardan Argun Nehri Üzerindeki Bolşoy Adası. (Harita 1.1.'de "a" ile gösterilen bölge). 2004 Anlaşması ile Rusya'da kalmıştır. Kaynak: Iwashita, **op. cit.**, s. 104.

Sınır, ilişkileri olumlu bir raya oturtmadan önce halledilmesi gereken önemli bir sorun olarak görülmüştür. Ama sorunun çözümüne SSCB'nin ömrü yetmeyince Rusya onun bıraktığı yerden devam etmiş ve sorunun çözümü yaklaşık 20 yılı bulmuştur. Çözüm çok uzun bir süreye yayılsa da müzakere aşamasında tarafların

¹³⁹ "China, Russia Sign Border Agreement", <http://www.chinadaily.com.cn/china/2008-07/22/content_6865847.htm> (03.08.2010).

Harita 1.4. Sorunlu Adalardan Tarabarov ve Bolşoy-Ussuri. (Harita 1.1.'de "b" ile gösterilen bölge). 2004 Anlaşması ile Tarabarov'un tamamı, Bolşoy-Ussuri'nin yaklaşık yarısı Çin'e bırakılmıştır. Kaynak: Iwashita, **op. cit.**, s. 11

çözümüne yönelik iyi niyetli iradesi, iki ülkenin diğer alanlardaki ilişkilerine de olumlu yansımıştır. SSCB'nin özellikle Habarovsk'un muhtemel bir saldırıda savunulması açısından stratejik bir önem atfettiği sorunlu adalardan Bolşoy-Ussuri ve Tarabarov'un Çin'e devredilmesi, çok ciddi bir iyi niyet gösterisi olarak Rusya'nın Çin'e verdiği önemi, ilişkilerde istikrar aradığı ve Soğuk Savaş döneminde yaşanan benzer sorunları bir daha yaşamak istemediği anlamına gelmektedir. Sorunun çözümü sadece iki devlet arasındaki ilişkilere değil, sınır bölgelerindeki ilişkilere ve ticari faaliyetlere de olumlu yansımıştır.

İkinci bölümde üzerinde durulan ikili ilişkilerin ve zirve noktası olan Şangay İşbirliği Örgütü'nün oluşturulması, yukarıda bahsedilen faktörler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

İkinci Bölüm

İkili İlişkiler ve Şangay İşbirliği Örgütü

I. Şangay Deklarasyonuna Kadar İlişkilerin Seyri

Rusya ile Çin arasındaki ilişkiler üzerinde şüphesiz yukarıda bahsedilen faktörler/gelişmeler etkili olmakla beraber, genel olarak tarafları bir araya getiren konuların güvenlik ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Güvenlik ile ilgili konuların kapsamına silah ticareti ile iki ülke arasında barış ve güveni tesis edici faaliyetler girmektedir.

A. Silah Ticareti

Silah ticareti ya da daha doğru bir ifadeyle Rusya'nın Çin'e silah satışı hem ilişkilere hem de ticaretin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Rusya'nın -öncülü SSCB'nin uzun bir süre tehdit algıladığı- Çin'e silah satmasının bazı sebepleri vardır. Tabii ki her şeyden önce bu, klasik ekonomik/ticari ilişki içerisinde arz-talep meselesi olarak açıklanabilir. Daha önemlisi bu durumu Gorbaçov'la düzelmeye başlayan ikili ilişkilere ve SSCB'nin yıkılmasıyla değişen uluslararası konjonktüre bağlamak gerekir. Yani iki ülke birbirinden tehdit algılamamaktadır ya da bir başka deyişle, Rusya Çin'den, bu ülkeye silah satmamasını gerektirecek kadar yoğun bir tehdit algılamamaktadır. Uluslararası ortam böyleyken Rusya'nın ekonomik açıdan zor durumda olması ticareti kolaylaştıran bir başka faktördür. Askeri açıdan ise, Rusya'nın Sovyet döneminde olduğu gibi yine dünya silah ticaretinde önde gelen bir ülke olmak istemesi ve askeri endüstriyel kompleksinin bu ticarete önem

vermesinden sözedilebilir. Ayrıca 19 Kasım 1990'da imzalanan (SSCB'nin ve sonrasında Rusya'nın da taraf olduğu, hukuki açıdan bağlayıcılığı olan) Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması uyarınca silah indirimine gitmesi gereken Rusya'nın silahları hurdaya ayırmak yerine Çin'e satmayı tercih etmesi de bu ticareti mümkün kılan sebepler arasındadır. Çin açısından bakıldığında, askeri modernizasyon isteği ve Körfez Savaşı'nda kullanılan silah teknolojisiyle Çin'in silah teknolojisi kıyaslandığında modernizasyonun iyice zaruret haline gelmesi, bu talebi yaratmıştır.¹⁴⁰ Bunun dışında, 1989 Tiananmen olaylarından sonra Batılı ülkelerin Çin'e ambargo uygulaması, Soğuk Savaş dönemi silahlanma yarışının taraflarından biri olan Rusya'nın silah teknolojisi seviyesinin Çin'e oranla daha yüksek olması, Çin'in kuvvet yapısının da Sovyet yapımı silahlara uygunluğu silah ticaretini kolaylaştıran bir diğer etkidir. Öyle ki, 1992-94 yılları arasında Çin, Rusya'nın toplam silah satışının % 26'sını alarak bu ülkenin en büyük silah pazarı haline gelmiştir.¹⁴¹ Rusya Savunma Bakan Yardımcısı Kokoshin'in Ekim 1992'de Pekin'i ziyaretinde, teknoloji ve üretim haklarının transferiyle ilgili anlaşma imzalanmıştır. 1995'te Çin, Shenyang eyaletinde bir fabrikada SU-27 avcı uçağı imal etmek için teknoloji ve lisansına 1,4 milyar dolar vermiş, bu anlaşmalar karşılıklı olarak Rus ve Çinli bilim adamı ve mühendislerin birbirlerinin ülkelerinde uzun dönemli çalışmalarını da beraberinde getirmiştir.¹⁴² Silah ticareti ve bununla birlikte askeri ilişkiler Şangay Deklarasyonu'ndan sonra da iki ülke ilişkilerinin gündemini işgal etmeye devam etmiştir.

¹⁴⁰ B. Yu, "Sino-Russian Military Relations: Implications for Asian-Pacific Security", **Asian Survey**, Vol. 33, No 3, 1993, s. 307-308.

¹⁴¹ Menon, **op. cit.**, s. 105-107.

¹⁴² R. H. Donaldson & J. A. Donaldson, "The Arms Trade in Russian-Chinese Relations: Identity, Domestic Politics, and Geopolitical Positioning", **International Studies Quarterly**, Vol. 47, No 4, 2003, s. 715-716.

B. Barış ve Güveni Tesis Edici Gelişmeler

Daha önce de belirtildiği üzere, Çin Rusya'yı 27 Aralık 1991'de tanımış, iki ülke yetkilileri Sovyetler'in dağılmasının ilişkilere zarar vermeyeceği ve SSCB döneminde yapılan anlaşmaların geçerliliğini koruduğu mesajını vermişlerdir. Çin yönetimi, Xiaoping'in de baskısıyla Rusya ile ilişkileri mümkün olduğunca artırma ve derinleştirme niyetinde olmuştur. Xiaoping, Moskova'nın iç politikada yaşadığı sıkıntılara rağmen eskisi gibi önemli askeri ve ekonomik güç olduğu görüşündedir.¹⁴³

Mart 1992'de Rusya Dışişleri Bakanı Kozyrev, iki ülkenin insan hakları konusunda farklı bakış açısına sahip olduğunu ama bunun hükümetler arası ilişkileri frenlemesine izin vermeyeceklerini söylemiş; Aralık 1992'deki Yeltsin'in Pekin ziyaretine kadar askeri işbirliği, silah satışı, askeri personel değişimi, nükleer teknoloji gibi konuları kapsayan karşılıklı birçok görüşme yapılmıştır. Ne var ki, bu dönemde sorun olabilecek gelişmeler de yaşanmıştır. Ocak 1992'de Tayvan'dan bir heyetin Moskova'yı ziyaret etmesi, Kremlin'in Çin politikasını değiştireceği spekülasyonunu doğurmuştur. Rusya ilişkilere gelebilecek muhtemel bir zararı önlemek için Tayvan heyetinin resmi bir davetle gelmediğini ve Yeltsin yönetiminin Tayvan'ı Çin'in ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü bildirmek durumunda kalmıştır.¹⁴⁴

Eylül ayında ise bu kez Rusya'yla Tayvan arasında kültürel ve ticari ilişkileri düzenleyecek sivil bir komite kurulmuştur. Böyle bir komite kurulmasının ve komite içerisinde devlet yetkililerinin de bulunmasının Çin'de oluşturduğu rahatsızlık, Yeltsin'in ÇHC'yi bütün Çin'in tek yasal temsilcisi olarak gördüklerini ve Tayvan'la

¹⁴³ O. Ostrouhov & A. İ. Salitskiy, "Vneşnyaya Politika KNR: Obespeçeniye Suvereniteta i Tseley Razvitiya", Kitay v Mirovoy Politike, **op. cit.**, s. 65.

¹⁴⁴ N. Kuhrt, **Russian Policy towards China and Japan**, London, Routledge, 2007, 12-14.

hiçbir şekilde devletler arası ilişki kurmadıklarını açıklamasıyla bertaraf edilmiştir.¹⁴⁵ 17-19 Aralık 1992’de gerçekleşen Yeltsin’in Pekin ziyareti hem Tayvan konusundaki sıkıntının aşılması hem de yeni dönemde ilişkilerin yönünü ve gidişatını tayin etmesi açısından çok büyük önem arz etmiştir. İki ülkenin 18 Aralık’ta yayımladığı “Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin temelleriyle ilgili ortak deklarasyon”, içeriği itibariyle sonraki yıllarda yayımlanan deklarasyon veya yapılan anlaşmaların da ilham kaynağı niteliğindedir. Bu deklarasyonda,¹⁴⁶ taraflar öncelikle, iki devletin ilişkilerini yeni bir aşamaya taşıyıp geliştirmelerinin iki ülke halkının temel çıkarı kadar hem Asya hem de dünya barışı ve istikrarı açısından önemli olduğunun altını çizmiştir. Birbirini dost olarak gören iki devlet, ilişkilerini, dostluk, iyi komşuluk, karşılıklı çıkar ve işbirliği çerçevesinde BM Şartı’nın karşılıklı egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, saldırmazlık, birbirlerinin içişlerine karışmama, barış içinde bir arada yaşama ve uluslararası hukukun diğer herkesçe kabul edilmiş normlarına uygun olarak geliştireceklerini ifade etmiştir.

Farklı ideoloji ve sosyal sistemlerin devletler arası ilişkilerin gelişimine engel olmayacağı taahhüt edilirken, iki ülke arasındaki tartışmalı konuların barışçı yöntemlerle çözüleceği, güce veya güç tehdidine başvurulmayacağı, tarafların topraklarını ya da hava sahasını bu amaçla üçüncü bir devlete kullandırmayacakları, birbirlerine karşı herhangi askeri-siyasi bir ittifaka katılmayacakları özellikle vurgulanmıştır. Üçüncü bir ülkeyle diğer ülkenin egemenliğine ve güvenliğine zarar verecek anlaşma yapılmaması, sorunların çözümü için uygun diyalog mekanizmalarının kurulması da uzlaşılan konular arasındadır. Rusya’nın ÇHC Hükümeti’ni bütün Çinlilerin tek yasal temsilcisi olarak gördüğü ve Tayvan’ın

¹⁴⁵ *Ibid.*, s. 14.

¹⁴⁶ Deklarasyonun tam metni için bkz: **Vneşnyaya Politika i Bezopasnost Sovremennoy Rossii 1991-2002**, red. T. Şakleina, Tom 4, Moskva, Rosspen, 2002, s. 465-468.

Çin'in ayrılmaz bir parçası olduğu, Rusya'nın Tayvan'la devletler arası resmi ilişki kurmadığı, ekonomik, bilim-teknik, kültür ve diğer ilişkilerin gayriresmi bir şekilde gerçekleştirildiği özellikle vurgulanmıştır.

Taraflar BM'nin rolü ve etkinliğini artırma, uluslararası hukuka sıkı bir şekilde uyulması, uluslararası barış ve güvenliğin desteklenmesi, silahlı çatışmalardan kaçınılması gayreti içinde BM çerçevesinde bu konular üzerinde sürekli görüş alışverişinde bulunacaklarını ve BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin de bu konulardaki işbirliğine büyük önem verdiklerini ifade etmişlerdir. Organize suçlar, yasa dışı uyuşturucu ve silah ticareti, kaçakçılık ve dünyanın 11 Eylül saldırılarından sonra ciddiye almaya başladığı uluslararası terörizmle işbirliği içerisinde mücadele kararlılığındaki iki ülke, Asya-Pasifik bölgesinde veya dünyanın herhangi bir bölgesinde hegemonya peşinde olmadıklarını, hegemonya ve güç politikasına karşı olduklarının altını özellikle çizmişlerdir.

Taraflar silahsızlanma alanındaki uluslararası anlaşmaların, uluslararası barış, güvenlik ve istikrarın sağlanmasında önemli rol oynadığı bilinciyle nükleer silahların yayılmasını önlemek için tedbir alacaklarını, nükleer silahı ilk kullanan devlet olmayacaklarını ve hatta nükleer silahı olmayan devletlere karşı bu silahları bir tehdit unsuru olarak da kullanmayacaklarını belirtmişlerdir. Sınırın ihtilaflı bölgeleriyle ilgili görüşmelere devam edeceklerini uluslararası hukuka uygun olarak, karşılıklı anlayış ve taviz çerçevesinde adaletli ve akılcı bir şekilde çözecekleri, sınırda iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde askeri güçleri minimuma çekecekleri, huzurun sağlanması için gerekli tedbirleri alacakları taahhüdünde bulunmuşlardır.

Taraflar, karşılıklı çıkar ve eşitlik temelinde ekonomik/ticari alanda işbirliği yapacaklarını, anlaşma ve protokollerle bölgeler arasında, sınırda, işletmeler, örgütler

ve girişimciler arasında doğrudan ticari faaliyette bulunulması için uygun şartları sağlayacaklarını söylemişlerdir. Temel işbirliği alanlarının tarım, biyoteknoloji, enerji, nükleer enerjinin barışçı amaçlarla kullanılması, nükleer enerjinin güvenliği, ulaşım, altyapı, iletişim, uzayın barışçı amaçlarla kullanılması, askeri üretimin dönüştürülmesi ve perakende ticaret şeklinde sıralanmıştır. Yatırım, ortak işletme gibi ekonominin yeni alanlarında teşvik edici olacaklarını, girişimci faaliyetlere destek olup, bu konuda girişimci, bilim adamı ve bilgi değişimini mümkün kılacak tedbirler alacaklarını belirtmişlerdir. Kültürel alanda ise vatandaşlar arasında doğrudan ilişkiler kurulmasının teşvik edileceği, iki ülkenin dil ve edebiyatının öğretilmesi, çeviri ve basım faaliyetlerinin artırılması hususunda öğretim kurumlarında gerekli çalışmaların yapılacağı vurgulanmıştır.

18 Aralık 1992’de yayımlanan deklarasyon, sınırın belirlenmesi ve güvenliğinden iki ülke (siyasi, askeri, ekonomik, kültürel) ilişkileri ve uluslararası ilişkilere kadar akla gelecek her türlü konuyu içermektedir. Belge, barış ve güven esasına dayanmakta, herhangi üçüncü bir ülkeyi hedef almamakta ve tarafların üçüncü bir ülkeyle ilişkilerini olumsuz etkileyecek bir niteliği de bulunmamaktadır. Bu ziyaretten sonra, iki ülke gerek askeri/siyasi delegasyonlar gerekse bakanlık veya devlet başkanlığı seviyesinde birçok kez bir araya gelmişlerdir. Rusya’da 1994’e kadar iç ve dış politikada Batıcıların üstünlüğü bulunmasına rağmen Çin’le başlayan ya da daha doğru bir ifadeyle Gorbaçov döneminde başlayıp da Yeltsin döneminde kesilmeyen yakın ilişkiler Rusya’nın Çin’e verdiği önemin bir göstergesidir. Kasım 1993’te Savunma Bakanları Pavel Graçev ve Chi Haotian arasında Pekin’de beş yıllığına imzalanan Askeri Teknik İşbirliği Anlaşması iki ülke arasında danışma, bilgi alışverişi ile Çin’in Rusya’dan yeni askeri doktrin ve yöntemleri öğrenmesini

mümkün kılmıştır.¹⁴⁷ Temmuz 1994'te ise, iki savunma bakanı kaza eseri olan füze atışlarının önlenmesi, haberleşmede elektronik parazitlerin sona erdirilmesi (*jamming*), sınır ihlalinde bulunan uçak ve gemileri uyaracak sistemin tesis edilmesi gibi gerilimin tırmanmasını önleyecek tedbirler üzerinde anlaşmışlardır.¹⁴⁸ Gelişen ilişkilerle ilgili olarak Nisan 1994'te Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Aleksandr Panov, Çin'le iyi komşuluğun temel öncelikleri arasında yer aldığını, Batı'ya karşı denge ya da ona bir alternatif olmadığını açıklamıştır. Eylül 1994'te ise, Zemin 37 yıl aradan sonra Rusya'ya resmi ziyarette bulunan ilk ÇHC devlet başkanı sıfatıyla Moskova'ya gelmiştir. Bu ziyaret sırasında taraflar arasında sadece Altay dağları üzerindeki 55 km'lik batı sınırını belirleyen anlaşma imzalanmamış, aynı zamanda dostluk ilişkileri “yapıcı ortaklık-*constructive partnership*”¹⁴⁹ seviyesine çıkarılmıştır. 18 Aralık 1992 tarihli deklarasyonda da üzerinde durdukları nükleer silahları birbirlerine doğrultmama ve ilk kullanan olmama iradesini ortak açıklamada bir kez daha dile getirmişlerdir.¹⁵⁰

Dışişleri Bakanı Kozyrev 1-2 Mart 1995'te Pekin'de, iki ülkenin ortak çıkarlarından ve Rusya'nın uluslararası arenada Çin'le işbirliğini güçlendirme isteğinden söz etmiştir. İki ülkenin hegemonya ve tek kutupluluğa karşı eşitlik ve karşılıklı çıkar üzerine kurulu yeni dünya siyasi ve ekonomik düzeni kurabilecek yeteneğe sahip olduğunu belirtmiştir. İki ay sonra Jiang Zemin, faşizme karşı zaferin 50. yılı kutlamalarına katılmak için Moskova'ya geldiğinde Yeltsin, sınır

¹⁴⁷ P. Ying-hsien, “The Dynamics of Sino-Russian Relations”,
<<http://iir.nccu.edu.tw/attachments/journal/add/4/v32-1-2.pdf>> (02.02.2011).

¹⁴⁸ Menon, **op. cit.**, s. 104.

¹⁴⁹ Sürekli çözüm bulmaya ya da çözüme katkı sağlamaya dönük diplomatik faaliyet anlamına gelen “yapıcı diplomasi-*constructive diplomacy*” kavramıyla bağlantılı olarak kullanılmaktadır. Dağ, **op. cit.**, s. 107.; Yapıcı ortaklık, iki devlet arasında, henüz üzerinde anlaşma sağlanamamış konuların yapıcı bir diyalog süreciyle çözüldüğü ortaklık aşamasıdır. Süreç, iki devleti stratejik ortaklığa götürür. R. Li, **A Rising China and Security in East Asia**, New York, Routledge, 2008, s. 182.

¹⁵⁰ Kuhrt, **op. cit.**, s. 17.

bölgesindeki valilerin ve medyanın sınır düzenlemeleri ve Çinli göçüne yönelik tepkilerine ilişkin, yapılan sınır anlaşmasının hükümlerinin yerine getirileceği konusunda garanti vermiştir.¹⁵¹ Yine Mayıs ayında 9 generalin de dahil olduğu bir askeri delegasyonla karşılıklı anlayışı güçlendirme, güven tesis etme ve iki ülke silahlı güçleri arasında dostluğu geliştirme amacıyla bir kez daha Pekin'e giden Savunma Bakanı Graçev, Çinli liderlere “güvenlik sorunlarını birlikte çözelim” önerisi yapmış ama karşılığında Çin'in “herhangi bir ittifaka ya da bloka girmeyeceği ve ittifak oluşturmayacağı” yanıtını almıştır.¹⁵² Bu cevap aslında Çin'in kurulduğu günden o ana kadar olan dış politikadaki tavrını özetlemektedir. Ziyaretler hızını kesmemiştir. Bir ay sonra Başbakan Li Peng'in Moskova ziyareti siyasi bir ağız birliğine sahne olmuştur. Rusya ÇHC'nin “Tek Çin” ilkesine bağlılığını yinelemiş, Çin de Rusya'nın ayrılıkçı Çeçen hareketine karşı politikasını ülke birliği ve bütünlüğünü sağlama mücadelesi olarak gördüğünü ifade etmiştir. İki büyük güç (*two great powers*) ifadesi iki ülke politikacıları arasında yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Peng ve Çernomirdin iki büyük gücün uluslararası ilişkilerin birçok konusunda hemfikir olduğunu, başka ülkelerin yönlendirmelerine ihtiyacı olmadığını ifade etmişlerdir. Bu yaklaşım Rusya'nın BM'de Çin'in insan hakları uygulamalarından dolayı kınanması kararına Avrupa Birliği lehinde (Çin aleyhinde) oy kullanmaya karşı çıkması sonucunu getirmiştir. Bu kararın kabul edilmesinin ülkesinin iç dengelerini bozacağını ifade eden Çin'e kayıtsız kalamayan Rusya, Çin'le üç yıldır insan hakları konusunda açık ikili diyalog yürüttüklerini belirterek bir bakıma oyunun gerekçesini de açıklamıştır. Böylelikle biçimlendirilmek istenen dünya düzeninde ortaklık daha da netleşmeye başlamıştır.

¹⁵¹ G. Rozman, “Sino-Russian Relations: Will the Strategic Partnership Endure?” **Demokratizatsiya**, Vol. 6, No 2, 1998, s. 400.

¹⁵² Ying-hsien, <<http://iir.nccu.edu.tw/attachments/journal/add/4/v32-1-2.pdf>> (02.02.2011).

Tayvan Krizi'nin yaşandığı ve NATO'nun genişlemesi fikrinden rahatsızlık duyulan bir dönemde (Ocak 1996) Dışişleri Bakanı olan Yevgeni Primakov, Rusya gibi Asya ve Orta Doğu'da çıkarları olan büyük bir devletin sadece Batılı ayağıyla yürüyemeyeceğini söylemiştir.¹⁵³ Kuşkusuz Rusya'da 1995 Duma (Rusya Federal Meclisi'nin alt kanadı) seçimlerinden Avrasyacıların galip çıkması bu demecin bir anlamda halk desteğine sahip olduğunu göstermektedir.

23 Nisan 1996'da Yeltsin Çin'e giderken önceden hazırlanmış ortak deklarasyondaki "21. yüzyıla doğru uzun dönemli, istikrarlı, iyi komşuluk ve işbirliğine dayanan yapıcı ortaklık ilişkilerini geliştirmek" ifadesini "21. yüzyıla yönelik eşit ve güvenilir stratejik ortaklığı geliştirmek" şeklinde değiştirmek istemiştir. Bunu Rus büyükelçisine iletmesi ve bu teklifin Çinli yetkililerce kabul görmesiyle ilişkiler stratejik ortaklık seviyesine yükselmiştir. İki ülke ilk defa ve net bir şekilde stratejik ortak olduklarını açıklamıştır.¹⁵⁴ İkili ilişkiler, uluslararası barış ve kalkınma, güvenlik ve Asya-Pasifik bölgesinde işbirliği olmak üzere üç başlık altında toplanan "21. yüzyılda stratejik işbirliğiyle ilgili Rusya-Çin ortak deklarasyonu" 25 Nisan 1996'da Pekin'de imzalanmıştır.¹⁵⁵

İkili ilişkiler başlığı altında taraflar, Mayıs 1991 ve Eylül 1994 sınır anlaşmalarına kesinlikle uyacaklarını ve sınır görüşmelerine devam edeceklerini, daha önce yayımladıkları deklarasyonlara bağlılıklarını, sınır ve bölgesel ilişkilerin geliştirilmesine destek olacaklarını ayrıca çeşitli seviyelerde ve her türlü konuda düzenli diyalogun sağlanması için sıcak telefon hattı kurulması konusunda anlaşmalarını bildirmiştir. Çeçenistan ve Tayvan konusunda taraflar birbirlerine

¹⁵³ Kuhrt, *op. cit.*, s. 18.

¹⁵⁴ L. Chenghong "Limited Defense Strategic Partnership: Sino-Russian Rapprochement and the Driving Forces", *Journal of Contemporary China*, 16 (52), 2007, s. 479.

¹⁵⁵ Tam metin için bkz: Vneşnyaya Politika i Bezopasnost Sovremennoy Rossii 1991-2002, *op. cit.*, s. 471-476.

desteklerini yinelerken, Rusya ek olarak Tibet'i de Çin'in ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettiğini ifade etmiştir. Ekonomik alanda, taraflar 1994'teki ticaret hacminin düşmesine atıfta bulunarak, coğrafi yakınlığın verdiği avantajla ticari/ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve ticaret hacminin sürekli artırılması için serbest döviz uygulaması da dahil olmak üzere gerekli tedbirleri alacaklarını belirtmişlerdir.

Askeri alanda, 18 Aralık 1992 tarihli "Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin temelleriyle ilgili ortak deklarasyon"da da üzerinde durulan güven tedbirlerine sıkı sıkıya bağlı olacaklarını bir kez daha dile getirmiş, işbirliği konusunda da BM'ye gerekli bilgiyi vereceklerini ve iyi komşuluk, dostluk, barışı derinleştirmek için iki ülkenin toplum temsilcilerinden oluşan Rusya-Çin komitesi kurulması konusunda anlaştıklarını ifade etmişlerdir.

Uluslararası barış ve kalkınma başlığı altında, dünyanın derin, karışık ve huzursuz bir değişim sürecinde bulunduğu, çok kutuplu dünya eğiliminin geliştiği, barış, istikrar, işbirliği ve kalkınma isteklerinin çağdaş uluslararası hayatın temel akımları olduğu belirtilmiştir. Faşizmin karanlık güçlerine karşı savaşta büyük katkılar yapan ve büyük kayıplar veren iki ülkenin şimdi de bugünkü ve gelecek kuşaklar için barış ve istikrarın sağlanmasında diğer ülkelerle işbirliği yapmaya hazır oldukları bildirilmiştir. Büyüklüklerine ve ekonomik durumlarına bakılmaksızın her devletin uluslararası toplumun eşit haklı üyesi olarak görüldüğü özellikle vurgulanmış, taraflar nükleer ve kimyasal silahların yayılmasını ve dünyadaki çatışma bölgelerine silah aktarılmasını önleme konusunda ikili ve çok taraflı işbirliği niyetinde olduklarını dile getirmişlerdir. Barış operasyonlarıyla ilgili olarak da BM kuralları çerçevesinde olması, çifte standart uygulanmaması, söz konusu çatışmaları

daha da şiddetlendirmemesi, müeyyidelerin olumsuz etkileri konusunda da dikkat edilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

Güvenlik ve Asya-Pasifik bölgesinde işbirliği başlığı altında ise Soğuk Savaş sonrası Asya-Pasifik bölgesinde görece bir politik istikrar, ekonomide hızlı bir gelişmenin söz konusu olduğu ve gelecek yüzyılda bölgenin öneminin daha da artacağı vurgulanmıştır. İki ülkenin, bölgenin istikrar ve gelişimi, bölge ülkelerinin değişik seviyelerde değişik kanallarla güvenlik ve işbirliği adına diyalog içinde olmaları yönünde çaba harcayacağı, Çin'in Rusya'nın APEC'e¹⁵⁶ girmesini destekleyeceği belirtilmiştir.

İki büyük güç arasındaki güven ve barışı tesis edici faaliyetler bunlarla sınırlı değildir. 1992'de Rusya, Gorbaçov'un 1987'de başlattığı Moğolistan'dan asker çekme işlemini tamamlamıştır. Mayıs 1994'te Kuzey Çin donanmasından bir filo Vladivostok'u, Rus Pasifik filosundan gemiler Ağustos 1994'te Qingdao'yu ziyaret etmiş, aynı yılın sonunda Çin'de Rus deniz kuvvetleri komutanı Amiral Feliks Gromov müşterek deniz tatbikatlarını da içeren bir askeri işbirliği anlaşması imzalamıştır. Temmuz 1996'daki Rus sınır muhafızları tarafından yapılan Amur-96 tatbikatına Çin sınır muhafaza birliklerinin komutanları da katılmıştır. Mayıs 1996'da Rusya Savunma Bakanı Graçev 1995'ten itibaren Uzak Doğu'dan 150.000 askerin geri çekildiğini ve Pasifik donanmasının 1985'ten sonra % 50 oranında azaltıldığını açıklamıştır.¹⁵⁷ Bununla birlikte askeri alanda barış ve güveni tesis edici faaliyetler, Menon'a göre zaten zayıf durumdaki Rus ordusunun prestijini

¹⁵⁶ Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü (Asia-Pacific Economic Cooperation) Kasım 1989'da kurulmuştur. Ticaretin ve yatırımın serbestleştirilmesi ile ekonomik/ticari faaliyetlerin kolaylaştırılması örgütün hedefleri arasındadır. 21 üyesi vardır. Rusya 1998'de üye olmuştur. Ö. Kaygusuz & G. Erdem, "Uluslararası Ekonomik Entegrasyonlar", **Uluslararası Örgütler**, ed. Ç. Özen & Ö. Tonus, Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2011, s. 254-255.

¹⁵⁷ Menon, **op. cit.**, s. 103-104

kurtarmaya yönelik olmuştur. Zira ona göre, Rus askeri gücünün morali, bütçe kısıntıları, konut yetersizliği ve Çeçenistan’da düştüğü zor durumdan dolayı çok kötüdür. Yakıt yokluğu, karada ve havada eğitimi kısıtlamış, teçhizatın bakımı ihmal edilmiştir. Tümenlerin harbe hazırlık seviyesi ve mevcutları minimum düzeye inmiştir. Askerlikten kaçış yaygındır. 1994’te asker adaylarının ancak % 23’ü orduya katılmıştır. Komutanlar, sicili bozuk, alkol ve uyuşturucu alışkanlığı olan asker adaylarına bile razı olmuşlardır. Kısacası ordu zaten Çin’e tehdit oluşturabilecek bir durumda değildir.¹⁵⁸

Her hal ve karda siyasi ve askeri alanda söz konusu gelişmeler ilişkilerin güven temelinde ilerlemesine katkı sağlamıştır. 1990’ların başından Şangay Deklarasyonu’na kadar geçen süreçte ilişkilerin olumlu seyri ve bunun yanı sıra ikili deklarasyonlarda da üzerinde durulan uluslararası ve bölgesel güvenlik, işbirliği ve kalkınma arayışı, Şangay Deklarasyonu’nun ilanı ve daha sonra Şangay İşbirliği Örgütü’nün kurulmasında temel dürtüleri oluşturmuştur.

II. Şangay Deklarasyonu ve Örgütlenmeye Giden Süreç

Şangay Deklarasyonu olarak bilinen anlaşma, “21. yüzyılda stratejik işbirliğiyle ilgili Rusya-Çin ortak deklarasyonu”nun ertesi günü 26 Nisan 1996’da Çin’in doğu kıyısındaki Şangay kentinde “Rusya Federasyonu, Kazakistan Cumhuriyeti, Kırgızistan Cumhuriyeti, Tacikistan Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında askeri alanda sınır bölgelerinde güvenliğin sağlanması anlaşması” adı altında imzalanmıştır. Bu anlaşma, birkaç ay boyunca tarafların üzerinde çalıştığı konular üzerinde uzlaşma sağlamalarının neticesi değildir. Bu beş

¹⁵⁸ **Ibid.**, s. 104-105.

devleti bir araya getiren süreç Sovyet döneminde başlamıştır. Gorbaçov'un 1989 Pekin ziyaretinde taraflar sınırdan içeriye doğru 100 km'lik bir alanda askeri varlıklarını azaltma konusunda anlaşmaya varmıştır. Kasım 1989'da SSCB ve Çin'in masaya oturması "Şangay Beşlisi" sürecinin resmi başlangıcı olarak sayılabilir. İlk etap görüşmeler sonucunda 24 Nisan 1990'da karşılıklı askeri indirimler ve sınır güvenliği temel prensipler olarak kabul edilmiştir. İkinci etap görüşmeler Aralık 1991'de başlayıp Nisan 1997'ye kadar sürmüştür. Sovyetler dağıldıktan sonra görüşmeler için ortak bir delegasyon oluşturan Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan bir tarafı, Çin diğer tarafı oluşturmuştur.¹⁵⁹ İşte Şangay Deklarasyonu bu ikinci etap görüşmeler içerisinde varılan bir anlaşmadır.¹⁶⁰ Taraflar, aralarındaki uzun süreli ilişkileri geliştirmelerinin beş devletin de çıkarına olduğu hususunda hemfikir olarak birbirlerine karşı güç kullanmamayı ve güç kullanma tehdidinde bulunmamayı taahhüt etmişlerdir. 2. maddede iyi komşuluk, dostluk, sınırdaki huzur ve güvenlik için alınacak tedbirleri sıralarken öncelikle sınırdaki askeri güçlerle ilgili bilgi değişiminin önemine vurgu yapmışlardır. Bilgi değişiminin içerisinde, büyük çaplı askeri faaliyetler, askeri güçlerin olağanüstü durumlarda yer değiştirmeleri ve sınır çizgisine doğru geçici olarak 100 km'den daha yakına gelmeleri halinde (Rusya-Çin doğu sınırında nehir üzerindeki askeri savaş gemileri de aynı şekilde) karşı tarafa haber verilmesi girmektedir. İki ülke askeri personeli arasında askeri tatbikatlara gözlemci daveti ve tehlikeli askeri faaliyetlerin önlenmesi konusunda işbirliği yoluyla dostane ilişkiler kurulması kararlaştırılmıştır. 3. maddede askeri-teknik bilgilerin diğer tarafın bilgisi veya onayı olmadan üçüncü bir tarafla

¹⁵⁹ S. İsan, "Mehanizm 'Şanhayskoy Pyaterki' i Strategiçeskoye Vzaimodeystviye Kitaya i Rossii", *Kitay v Mirovoy Politike*, **op. cit.**, s. 337.

¹⁶⁰ Tam metin için bkz: *Vneşnyaya Politika i Bezopasnost Sovremennoy Rossii 1991-2002*, **op. cit.**, s. 476-483.

paylaşamayacağı, anlaşmaya son verilse bile bu kurala uymaya devam edecekleri hükme bağlanmıştır. 4. maddede sınırdan ne kadar kilometre uzaklıkta ne kadar askeri büyüklükte bir tatbikat yapılabileceği, 5. maddede ise askeri faaliyetlerin en az 10 gün önceden yazılı ve diplomatik kanalla karşı tarafa bildirileceği belirtilmiştir. Anlaşma süreyle sınırlı değildir. Tarafların 6 ay önceden yazılı ve diplomatik şekilde bildirmek suretiyle askıya alma ve çekilme hakkı vardır. Anlaşmanın tek ülke kalana kadar ve Çin çekilmediği sürece yürürlükte kalması hükme bağlanmıştır. 24-25 Nisan 1997’de ortak delegasyon ve Çin tarafı bir kez daha bir araya gelmiştir. Görüşmeler neticesinde, iyi komşuluk ilişkilerine uygun bir şekilde sınırdan itibaren 100 km’lik bir alanda kara ve hava askeri varlıklarında indirim gitmeyi ve bölgede askeri kuvvetlerin sadece savunma görevini yerine getirmesini içeren “sınır bölgesinde askeri güçlerin karşılıklı indirimi anlaşması”nı imzalamışlardır. Nisan 1997’den sonraki görüşmeler, beş ülkenin çok taraflı görüşmesinden beş eşit haklı katılımcı formülüne dönüşmüştür.¹⁶¹

1970’lerde Çin ve ABD’nin ilişkilerini ortak bir bildiriyle normalleştirmeye başladıkları şehir olan Şangay’da Rusya, Çin ve üç Orta Asya devletinin böyle bir anlaşmaya imza atmaları manidardır. O dönemde Çin-ABD ilişkilerinin normalleşmesinde büyük pay sahibi olan ABD eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger anlaşmayla ilgili olarak bunun uluslararası ilişkilerde kesin bir değişimi ifade ettiğini söylemiştir. Kissinger diğer anlaşmalardan da anlaşılacağı üzere, ABD’nin içinde olmadığı Avrasya güvenlik sistemi oluşturma yönünde bir hareket olduğuna ve bunun uzun vadede kendileri için kaygı verici bir nitelik taşıdığına dikkat

¹⁶¹ İşan, **op. cit.**, s. 338-340.

çekmiştir.¹⁶² Kasım 1996'da Primakov'un Pekin ziyareti sonucunda, iki ülke, ABD'nin ulusal füze savunma sistemi planlarına karşı ortak bir tavır içerisine girmiş,¹⁶³ bir ay sonra Peng'in Moskova ziyaretinde taraflar kendilerini "çok kutuplu dünyanın bağımsız ve önemli kutupları" olarak deklare etmişlerdir. Tek bir güç tarafından domine edilen uluslararası sistemi reddettiklerini belirtmeleri ve ayrıca Çin'in NATO'nun genişleme planlarını Soğuk Savaş kalıntısı olarak kınaması¹⁶⁴ ABD'ye gönderilen net bir mesaj olarak değerlendirilmiştir. 1997 başında Duma'nın Askeri Komisyon Başkanı Alexei Arbatov, NATO'nun doğuya doğru genişlemesi durumunda Rusya'nın da aynı şeyi yapacağını ve Çin'le hatta İran ve Hindistan'la ittifak kuracağını söylemiştir.¹⁶⁵

İki ülkenin uluslararası boyutta ortaya koyduğu bu irade "Şangay Beşlisi" adı altında bölgesel nitelikte bir örgütlenmeye doğru yönelmiş, Şangay Beşlisi toplantıları iki ülke ilişkilerini belirleyen ve yönlendiren başlıca sahne haline gelmiştir. 3 Temmuz 1998'de beş eşit haklı katılımcı konseptiyle Kazakistan'ın Alma-Ata kentinde gerçekleştirilen toplantının ana gündemi bölgesel güvenlik ve ticari/ekonomik alanda işbirliğinin genişletilmesi olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Yeltsin'in hastalığından dolayı tarafların dışişleri bakanlarıyla katıldığı toplantıda beş ülkenin ikili ve çok taraflı işbirliğinin Asya'nın istikrarı ve kalkınması açısından büyük önem arzettiği ifade edilmiştir.¹⁶⁶ Dördüncü toplantı, 25 Ağustos 1999'da Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te gerçekleşmiş, toplantı sonunda yayımlanan Bişkek

¹⁶² "China, Russia Sign Treaty Easing Tension on Border", <http://edition.cnn.com/WORLD/9604/26/china.russia/> (09.02.2011).

¹⁶³ A. Nemets, "Russia and China the Mechanics of An Anti-American Alliance", <http://www.securityaffairs.org/issues/2006/11/nemets.php> (09.02.2011).

¹⁶⁴ Kuhrt, *op. cit.*, s. 46.

¹⁶⁵ Nemets, "Russia and China the Mechanics of An Anti-American Alliance", <http://www.securityaffairs.org/issues/2006/11/nemets.php> (09.02.2011).

¹⁶⁶ İ. Komissina & A. Kurtov, *Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudničestva: Stanovleniye Novoy Realnosti*, Moskva, Ros. İn-t strategičeskikh issledovaniy, 2005, s. 26.

deklarasyonunda¹⁶⁷; uluslararası terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, organize suç, yasa dışı göç, ayrılıkçılık, aşırıcılık konularında mücadele için danışma toplantıları ve ortak faaliyetlerde bulunulacağı, topraklarında herhangi bu beş devletin egemenliğine, güvenliğine ve toplum düzenine zarar verecek faaliyetlere, örgütlere izin verilmeyeceği ifade edilmiştir. Taraflar BM Şartı'na uygun olarak insan haklarına bağlı olduklarını ama insan haklarının bir ülkenin iç işlerine karışma bahanesi olmaması gerektiğini vurgulayarak, NATO'nun 1999 Baharı'nda Kosova'ya yaptığı askeri müdahaleden rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Kırgızistan Devlet Başkanı Akayev'in önerdiği İpek Yolu diplomasisi sayesinde İpek Yolu'nun çağdaş bir şekilde yeniden canlanacağı, bunun da bölge ekonomisinin kalkınmasına katkı sağlayacağı belirtilmiştir.

Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'deki beşinci toplantı neticesinde yayımlanan 5 Temmuz 2000 tarihli deklarasyonda ise Şangay Beşlisi çerçevesindeki kalkınma ve işbirliği hareketinin beş ülkenin çıkarlarına ve çok kutuplu uluslararası siyasal ve ekonomik düzen oluşturma eğilimine cevap verdiği, Afganistan'daki iç savaşı bölgesel güvenlik açısından endişeyle izledikleri ve Bişkek'te terörizmle mücadele birimi kurulmasını destekledikleri belirtilmiştir. Toplantıya gözlemci sıfatıyla katılan Özbekistan'ın Orta Asya'nın nükleer silahtan arındırılması önerisine olumlu bakılmış, ayrıca çevre ve su kaynaklarının korunması konusunda da işbirliğine gidileceği üzerinde durulmuştur.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Tam metin için bkz: Vneşnyaya Politika i Bezopasnost Sovremennoy Rossii 1991-2002, **op. cit.**, s. 492-495.

¹⁶⁸ Tam metin için bkz: **Ibid.**, s. 497-501.

III. Şangay İşbirliği Örgütü

Şangay Beşlisi, 15 Haziran 2001 tarihli kuruluş deklarasyonu ile örgüte dönüşmüştür.¹⁶⁹ Özbekistan'ın üyeliği ve imzalanan Şangay Konvansiyonu dışında Şangay Zirvesi 1996'dan beri yapılan zirvelerin devamı niteliğinde gerçekleşmiştir. Hatta kuruluş deklarasyonunda daha önceki toplantılarda üzerinde durulan bölgede barış, güvenlik ve istikrarın sağlanması, demokratik, adil, akılcı siyasi ve ekonomik uluslararası düzen arayışı, askeri alanda sınırda silah indirimi ve terörizm, ayrılıkçılık, aşırıcılık sorunlarına karşı işbirliği gibi konulara bir kez daha vurgu yapılmıştır.¹⁷⁰ Örgüt 2001'de kurulmuş olsa da ete kemiğe bürünmesi 2002 St. Petersburg Zirvesi'nde giriş ve 26 maddeden oluşan bir Örgüt Şartı'nın kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Şart'ın ilk maddesinde örgütün siyasi ve ekonomik amaçları yer almıştır. Buna göre, bölgede barış, güvenlik ve istikrarın sağlanması, uluslararası çatışmaları önleme ve barışçı düzenlemelerde işbirliği, terörizm, ayrılıkçılık, aşırıcılık, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, yasa dışı göçle mücadele, silahsızlanma ve silahlanmanın kontrolü konusunda çabaların koordinasyonu siyasi amaçlar arasında sayılmıştır. Ekonomik alanda amaçları ise bölgede çok taraflı dengeli ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmaya yardımcı olmak, dünya ekonomisine entegrasyon konusunda yaklaşımları uyumlaştırmak ve savunma, hukuk, çevre korunması, kültür, bilim-teknik, eğitim, enerji, ulaştırma, kredi-finans gibi diğer ortak çıkar alanlarında işbirliği yapmak ve ayrıca üyelerin uluslararası yükümlülüklerine ve yasama organlarına uygun olarak hukukun ve insan haklarının

¹⁶⁹ Aslında Şangay Beşlisi'nin örgüte dönüşeceğinin ve Özbekistan'ın da üye olarak kabul edileceğinin haberi 15 Ocak 2001 tarihli ortak bildiriyle duyurulmuştu. "Sovmestnoe Zayavleniye Glav Gosudarstv Respubliki Kazahstan, Kitayskoy Narodnoy Respubliki, Kırgızskoy Respubliki, Rossiyskoy Federatsii, Respubliki Tacikistan, Respubliki Uzbekistan", <<http://www.sectesco.org/RU/show.asp?id=84>> (03.03.2011).

¹⁷⁰ "Deklaratsiya o Sozdanii Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva", <<http://www.sectesco.org/RU/show.asp?id=83>> (03.03.2011).

sağlanmasına yardımcı olmak şeklinde sıralanmıştır. Örgütün ilkeleri ise bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, içişlerine karışmama, karşılıklı güç kullanmama ve güç kullanma tehdidinde bulunmama, eşit üyelik, sorunların karşılıklı danışarak çözülmesi, başka devlet ya da örgütlere karşı birliğe katılmama, değişik konularda, farklı ülkelerle uluslararası ve bölgesel örgütlerle diyalog, değişim ve işbirliğine açık ve hazır olma şeklinde 2. maddede yer almıştır.¹⁷¹

ŞİÖ bu altı devletin ilişkilerinde çok kutuplu dünya düzeni arayışının somut bir sonucu olarak yeni bir sayfa açmış, hiçbir bloka dahil olmadan eşit haklı işbirliği, karşılıklı çıkar ve güven temelinde yeni bir devletler arası ilişki hayata geçirmiştir.¹⁷² Nikitina'nın da dediği gibi, örgüt, büyük/küçük devlet ayrımının yapılmadığı, karşılıklı çıkar ve işbirliği temeline dayalı olarak Soğuk Savaş sonrası bir "birlik"ten ziyade bir "ortaklık" ifade etmektedir.¹⁷³ Ayrıca örgüt yüzölçümü olarak Avrasya'nın % 61'lik bir alanını kapsamakta, dünya nüfusunun dörtte birini ve ekonomik potansiyel güç olarak da dünyada ABD'den sonra gelen Çin'i barındırmaktadır.¹⁷⁴ 2004 Taşkent Zirvesi'nde Moğolistan, 2005 Astana Zirvesi'nde ise Pakistan, İran ve Hindistan gözlemci statüsünde örgüte kabul edilirken, 2006 Şangay Zirvesi'nde yeni katılımcı için hukuki altyapının olmadığı gerekçesiyle örgüte yeni üye alınmaması kararlaştırılmıştır. Bu karar biraz da üye alınacak devlet ya da devletler üzerinde net bir uzlaşma olmamasından kaynaklanmıştır. Örneğin Rusya, İran ve Hindistan'ın gözlemci üye olarak kabul edilmesini desteklerken, Pakistan'ı destekleyen Çin

¹⁷¹ Ayrıca Şart'ta; devlet başkanları konseyi, hükümet başkanları konseyi, dışişleri bakanları konseyi, temsilcilikler konseyi, ulusal koordinatörler konseyi, bölgesel anti-terör birimi ve sekreterlik (Pekin'de) şeklinde örgütün tek tek organları ve işlevleri belirtilmiştir. "Hartiya Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva", <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=86>> (03.03.2011).

¹⁷² S. Guançen, "Problemy Bezopasnosti i Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudničestva", <<http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/publicn/85/8SCO-Russian.pdf>> (03.03.2011).

¹⁷³ Yu. Nikitina, **ODKB i ŞOS: Modeli Regionalizma v Sfere Bezopasnosti**, Moskva, Navona, 2009, s. 85.

¹⁷⁴ İ. Kefeli, "Prostranstvo ŞOS-Prostranstvo Sodrujestva", **Izvestiya Uralskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, T. 80, No 3, 2010, s. 61.

olmuştur. 2007 Bişkek Zirvesi'nde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, yeni üye alımını durdurma kararının geçerli olduğunu, bununla birlikte gözlemci üyelerle örgüt projeleri çerçevesinde daha yakın işbirliğine gidileceğini söylemiştir.¹⁷⁵ Haziran 2009'da ise Beyaz Rusya ve Sri Lanka diyalog ortağı olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁶

15 Haziran 2001 günü, kuruluş deklarasyonu kadar önem teşkil eden bir diğer gelişme Şangay Konvansiyonu'nun imzalanması olmuştur. Söz konusu konvansiyon, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılık kavramlarının tanımlarını yapan ilk uluslararası anlaşma olarak dikkat çekmiştir.¹⁷⁷ Konvansiyona göre terörizm, antlaşmalarda suç sayılan bir fiildir. Halkı korkutmak ve toplum güvenliğine zarar vermek maksadıyla savaş dışı bir ortamda herhangi birini öldürme, yaralama, malına zarar verme ya da böyle bir harekete yardımcı ya da ortak olma şeklinde tanımlanmıştır. Ayrılıkçılık, bir devletin toprak bütünlüğüne zarar verme veya topraklarının bir bölümünü şiddete başvurarak ayırmaya çalışma, böyle bir harekete yardımcı veya ortak olma ya da böyle bir harekete yönelik kışkırtıcı faaliyette bulunma şeklinde ifade edilmiştir. Aşırıcılık kavramı ise şiddet yoluyla iktidarı ele geçirme ya da tutma, devletin anayasal yapısını değiştirme, toplum güvenliğine tecavüz etme ve bu amaca sahip yasa dışı silahlı örgütlerin faaliyetleri şeklinde tanımlanmıştır.¹⁷⁸ ŞİÖ devletleri önce bu üç sorunun ne olduğu konusunda uzlaşmaya varıp daha sonra onlarla mücadele etmek niyetiyle hareket etmiştir. Kaldı ki zaten 1990'ların ortalarından itibaren tarafları, sınır ve bölge güvenliği adı altında bu sorunlar bir araya getirmektedir.

¹⁷⁵ M. De Haas & F. Van der Putten, **The Shanghai Cooperation Organization: Towards a full-grown Security Alliance?**, The Hague, Netherlands Institute of International Relations Clingendael, 2007, s. 10.

¹⁷⁶ "Yekaterinburgskaya Deklaratsiya Glav Gosudartstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva", <<http://www.sectsco.org/RU/show.asp?id=230>> (03.03.2011).

¹⁷⁷ Nikitina, **op.cit.**, s. 88.

¹⁷⁸ "Şanhayskaya Konventsia", <<http://www.sectsco.org/RU/show.asp?id=82>> (03.03.2011).

Sadece örgütün dinamoları Rusya ve Çin'i değil, bölge güvenliğini de tehdit eden bu sorunlara biraz daha yakından bakmak, ŞİÖ'yü tanımak ve üstlendiği rolü anlamak açısından yararlı olacaktır.

A. Örgütün Kuruluşunun Ardındaki GÜdü: “İki Bela”

Terör, ayrılıkçılık ve aşırıcılık “Üç Bela” (*tri zla-three evils*) olarak nitelendirilen sorunlardır. Ayrılıkçılık ve aşırıcılık (ekstremizm) sorunları devlete karşı olduğundan ve kendini terör faaliyetleri şeklinde gösterdiğinden terör konusu diğer iki sorunu kapsar niteliktedir. Rusya’da, Çin’de ya da örgüt üyesi herhangi bir üye ülke topraklarında meydana gelen herhangi bir terörist faaliyet bu iki sorunla bağlantılı olmaktadır. Bu bakımdan her ne kadar sorunlar “üç bela” olarak adlandırılrsa da güvenliğe tehdit unsurları temelde ayrılıkçılık ve aşırıcılıktır. Dolayısıyla, örgütün kuruluşunun ardındaki güdünün “iki bela” ile mücadele olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Ayrılıkçılık daha çok Rusya ve Çin’in muzdarip olduğu bir sorundur. Rusya Çeçenistan’la, Çin ise resmi adı Sincan Uygur Özerk Bölgesi olan Doğu Türkistan’la bu sorunu yaşamaktadır. İki ülke de bu sorun karşısında ortak bir fikre sahiptir ve birbirlerinin toprak bütünlüğünü desteklemektedir. Hatta bu yöndeki irade Şangay Beşlisi ve daha sonra ŞİÖ toplantılarına da yansımış ve diğer üye ülkelerin de desteğini almıştır. Aşırıcılık kavramı Orta Asya’da (her ne kadar konvansiyondaki tanımda “din” kelimesi geçmese de) din kökenli bir sorunu ifade etmektedir. Bu bakımdan sorunu köktendincilik kavramı adı altında değerlendirmek de mümkündür. Sovyet döneminin ardından Orta Asya’daki otorite boşluğu bu akımın filizlenmesini

kolaylaştırmıştır. Sadece Orta Asya'nın güvenliğini değil ayrılıkçılık sorunuyla da bağlantılı olması sebebiyle Rusya ve Çin'in güvenliğini de olumsuz etkilemektedir.

1. Ayrılıkçılık

Ayrılıkçılık konusu aslında bir ülkenin içişlerini ilgilendiren bir sorundur. Fakat ayrılıkçı hareketin ülke dışındaki herhangi bir unsurla bağlantısı varsa, uluslararası hukukun alanına giriyor ya da uluslararası politikanın ilgisini çekiyorsa uluslararası bir boyut kazanır. Çalışmamızın öznesini oluşturan Rusya ve Çin de kendi içinde ayrılıkçılık sorunuyla mücadele etmektedir. Fakat söz konusu iki ülkedeki her ayrılıkçı sorun bu çalışmanın araştırma konuları arasında yer almaz. Sorunun büyüklüğü, Orta Asya açısından önemi ve ikili ilişkilere katkısı dikkate alındığında, Rusya'nın Çeçenistan'la, Çin'in de Doğu Türkistan ile yaşadığı sorun bu çalışmanın konusu içerisine girmektedir. Bu iki ayrılıkçı hareketi incelemek ve bu bölgelerin Rusya ve Çin açısından önemini saptamakta fayda vardır.

a. Çeçenistan Ayrılıkçılığı

Çeçenistan, Rusya'nın 1993 Anayasası'nın 65. maddesinin 1. fıkrasında sıralanan Rusya Federasyonu'na bağlı federe birimlerden biridir.¹⁷⁹ Sorununun temelinde Çeçenistan'da 1991'de toplumsal hareket sonucu iktidarı ele alan Çeçen ayrılıkçıların Moskova'nın Çeçenistan'daki egemenliğini tanımayarak bağımsızlık istemesi yatmaktadır. Rusya ise kendisine başkaldıran ayrılıkçılara müdahale etmek için 11 Aralık 1994 tarihini beklemiştir. Askeri müdahale Ağustos 1996'da imzalanan ateşkes ile sona ermiş, çatışmalar sırasında Rusya'nın konvansiyonel

¹⁷⁹ “Konstitutsiya Rossiyskoy Federatsii”, <<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-5.htm>> (24.04.2012).

kuvvetleri Çeçenlerin gerilla taktiklerine karşı etkisiz kalmıştır. Böylelikle Rus Savunma Bakanı Pavel Graçev'in iki saatte bölgede kontrolü sağlayacaklarına yönelik öngörüsü gerçekleşmemiştir. 21 ay süren savaşta 5000 Rus askeri hayatını kaybetmiş ve Rusya 5,5 milyar dolardan fazla bir maddi zarara uğramıştır. Ateşkesten sonra Çeçenistan'ın cumhurbaşkanı seçilen Aslan Maşadov ile Yeltsin arasında Hasavyurt Barış Antlaşması imzalanmış ama soruna kalıcı bir çözüm getirememiştir. Zira Maşadov, federasyon anlaşmasını imzalamaya yanaşmamıştır. Ağustos 1999'da ise eski Başbakan Şamil Basayev'e bağlı güçlerin Dağıstan'a sızarak bir isyan başlatmaları, Ruslara Çeçenistan'a ikinci müdahale için uygun fırsatı vermiştir. Eylül ayı içerisinde Rusya'da gerçekleşen terör saldırıları 1 Ekim 1999'da Çeçenlere karadan müdahalenin toplumsal desteğini sağlamıştır. Mart 2000'de Ruslar Çeçenistan'da kontrolü sağlamalarına rağmen bu sefer de Çeçenlerin gerilla taktikleriyle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Savaşın ardından Çeçen sorunuyla mücadele etmek için Rusya, Çeçenistan'ın sosyo-ekonomik kalkınmasını öncelik konusu yapmıştır. 2001 Ocak ayından itibaren Putin, imzaladığı kararnamelerle geçici yönetimin başkanı Ahmet-haci Kadirov'u Çeçenistan'daki en yetkili sivil otorite konumuna getirerek, ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarı sağlamakla görevlendirmiştir. Haziran 2000'de "Geçici Çeçen Yönetimi" adıyla kurulan yönetimden "geçici" kelimesini çıkarmıştır. Moskova'dan mali destek alan Çeçenistan, petrol sektöründen elde edilecek gelirin tamamını Moskova'ya vermeyi kabul etmiştir.¹⁸⁰

¹⁸⁰ O. F. Tanrısever, "Moskova'nın Çeçenistan Çıkması ve Çıkış Arayışları", **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 4, 2001, s. 182-187, 194-196.; H. Kanbolat, "Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası ve Çeçen Savaşı", **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 4, 2001, s. 169-173.; Linden, **op. cit.**, s. 112-113.; A. Rasizade, "Chechnya: The Achilles Heel of Russia-part two", http://findarticles.com/p/articles/mi_m2242/is_1672_286/ai_n14858514/?tag=content:col1 (04.03.2011).

2000’li yıllarda zaman zaman Rusya’ya yönelik terör saldırılarıyla, zaman zaman da Rus yanlısı lider Kadirov’un 2004’te, ayrılıkçı liderler Sadullayev ve Basayev’in 2006’da öldürülmesi olaylarıyla sorun sıcaklığını korumuştur. 16 Nisan 2009’da ise Rusya, Çeçenistan’da teröre karşı operasyonların bittiğini açıklamıştır.¹⁸¹ Durum eskiye oranla daha istikrarlı görünmektedir.

Uğrunda iki savaşa girip, askeri ve ekonomik olarak zarar gördüğü Çeçenistan’ın Rusya için büyük önemi vardır. İlk olarak Çeçenistan coğrafi olarak Rusya’nın Kafkasya ve Orta Asya bağlantısı açısından stratejik bir konumdadır, petrol boru hattı üzerindedir (Bakü-Novorosisk). Dahası Grozni zaten bir petrol bölgesidir. İkinci olarak, Çeçenistan’ın ayrılma isteğine göz yumulması demek, federasyon içerisinde diğer cumhuriyetlerin de benzer isteklerde bulunmasının önünü açmak demek olacağından Çeçenistan’ın federasyon içinde tutulması Rusya için hayati önem taşımaktadır.

Çeçen ayrılıkçılığının dikkat çeken önemli bir noktası da 1990’ların sonundaki ideolojik yaklaşımın 1990’ların başındakinden farklı olmasıdır. Çeçenistan 1991’de Cahar Dudayev liderliğinde bağımsızlığını ilan ettikten sonra, 12 Mart 1992 tarihinde kabul ettiği anayasasının 4. maddesinin 7. fıkrasında dinsel cemiyetlerin devletten ayrı olduğunu ifade ederek devletin laik niteliğini ortaya koymuştur.¹⁸² Fakat özellikle 1990’ların ikinci yarısından itibaren bölgede Suudi Arabistan destekli Vahabi akımının etkili olması ayrılıkçılığa dinsel bir boyut kazandırmış, dahası Maşadov’un 1999’da şeriatı ilan etmesine giden süreci hızlandırmıştır. Bu ideolojik farklılaşmanın altında Çeçenlerin dış destek ihtiyacı ve

¹⁸¹ “Russia Announces Formal End of ‘Counterterror’ Operation in Chechnya”, <http://www.rferl.org/content/Russia_Announces_Formal_End_Of_Counterterror_Operation_In_Chechnya/1610038.html> (04.03.2011).

¹⁸² Çeçenistan 1992 Anayasası için bkz: <http://www.servat.unibe.ch/icl/cc01000_.html> (04.03.2011).

desteği verecek örgütlerin ya da ülkelerin gözünde kendisini meşru bir zemine oturtma amacı yatıyor olabilir.

b. Doğu Türkistan Ayrılıkçılığı

Doğu Türkistan ayrılıkçılığına gelince, bu sorunda 1990'ların sonundaki Çeçen ayrılıkçılığında olduğu gibi sadece etnik öğeler değil, din faktörü de önemli bir yer teşkil etmektedir. Qing hanedanı Doğu Türkistan'ı 1759'da Çin'e ilhak etmiş ve buraya “yeni toprak/dominyon” anlamına gelen “Sincan” adını vermiştir.¹⁸³ ÇHC'nin kurulmasından sonra Mao 1955'te bölgeyi eyalet statüsünden çıkarıp, Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak ilan etmiştir. Ayrılıkçılığa karşı sıkı önlemler almış, liderlerine baskı uygulamıştır. 1970'lerde ayrılıkçılık isteği düşük bir seviyedeysen 1980'lerde radikal İslam'ın yükselmesiyle artmıştır. 1980'de Aksu'da 9 Nisan hareketi, 1981'de Kaşgar'da 30 Ekim hareketi, ayrılıkçı eylemler olarak dikkat çekmiştir.¹⁸⁴ Hatta 1989 Baharı'nda eylemciler Tiananmen meydanında toplanırken Sincan Üniversitesi'nden 2-3 bin civarında öğrenci de 17 Mayıs'ta Pekin'deki açlık grevlerine destek olmak için Çin Komünist Partisi'nin Urumçi'deki merkezine yürümüş, bu gruba daha sonra Urumçi Kur'an Çalışmaları Enstitüsü'nden öğrenciler de katılmıştır. Ertesi sene Çin yönetiminin bölgede cami ve İslami okul

¹⁸³ Bölgede kurulan merkeze bağlı askeri yönetim, 1864-65 yıllarında Uygurların isyanıyla egemenliğini kaybetmiştir. 1878'de Doğu Türkistan'ın tamamı Çin tarafından işgal edilmiş, 1884'te eyalet statüsünde imparatorluğa bağlanmıştır. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda bölge, SSCB ve Çin'in nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Kasım 1933'te Kaşgar'da kurulan Şarki Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin ardından Ocak 1934'te Kızıl Ordu, Doğu Türkistan'a girmiş, hükümet lağvedilerek Urumçi'de Şing Şi Sey'in valiliğinde Sovyet yanlısı bir yönetim kurulmuştur. 1938'de SSCB Komünist Partisi'ne üye olan Şing Şi Sey bir yandan SSCB ile yakın ilişkiler kurarken, diğer yandan Çin ile gizli temas halinde olmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında Çin'e bağlılığını ilan edince, Milliyetçi Çin ordusu Doğu Türkistan'a girmiştir. Halk Çin işgaline karşı yer yer direnişe geçmiş, bunlardan bir kısmını SSCB desteklemiştir. İli'de çıkan ayaklanma sonucunda Kasım 1944'te SSCB destekli Şarki Türkistan Cumhuriyeti kurulmuştur. Milliyetçi Çin'in baskısı neticesinde Eylül 1949'da Çin Komünist Hükümeti'ne bağlılığını ilan etmiştir. E. Emet, **5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türkistan**, Ankara, Grafiker Yayınları, 2009, s. 17-21.

¹⁸⁴ G. Xing, “China and Central Asia”, **Central Asian Security the New International Context**, ed. Roy Allison, London, Royal Institute of International Affairs, 2001, s. 161-163.

yapımına sınırlama getirmesi ve Barın'da izinsiz yapılan bir caminin yıkılması Nisan 1990'da halkın daha fazla dini özgürlük talebiyle protestolarına neden olmuş, çıkan çatışmalarda 22 kişi ölmüştür. Hükümetin 1992 ve 1996'da "Sert Vuruş-Yan Da" operasyonları birçok Uygurun ölümü ya da hapse girmesiyle sonuçlanmış ama bu baskı politikaları da şiddetin önünü alamamıştır. 1993'te Hanlara karşı bombalama eylemleri, 1996'da Çin yanlısı Müslüman din adamlarına yönelik suikastler, 5-6 Şubat 1997'de Gulca ayaklanması, Urumçi ve Pekin'de otobüslere bombalı saldırılar yaşanmıştır. Orta Asya devletlerinin Sincan'a muhtemel desteğinden sürekli endişelenen Çin, onlardan, ele geçirilen Uygurların Çin'e iadesini ve Sincan'ın ayrılıkçı taleplerine destek verilmemesini istemiştir.¹⁸⁵ 2000'li yıllarda da Doğu Türkistan sorunu devam etmiş, zaman zaman terör eylemleriyle ve de Çin'in bölge halkına baskı yaptığı iddialarıyla gündeme gelmiştir. 4 Ağustos 2008'de Kaşgar'daki sınır kontrol noktasına yapılan saldırıda 16 polisin öldürülmesi Pekin'de düzenlenecek 2008 Yaz Olimpiyat Oyunları öncesi güvenlik problemini ortaya çıkarsa da korkulan olmamış, olimpiyatlar güvenli bir şekilde yapılmıştır. Fakat 5 Temmuz 2009'da Urumçi'de Uygurlarla Hanlar arasında çıkan çatışmaya Halk Kurtuluş Ordusu da müdahil olmuş, adeta iç savaşın eşiğinden dönmüştür. Dünyanın da gündemine oturan olaylar 26 Haziran'da Guandong eyaletindeki bir

¹⁸⁵ Doğu Türkistan ayrılıkçılığı konusunda ayrıntılı olarak bkz: D. C. Gladney, "Islam in China: Accommodation or Separatism?", **The China Quarterly**, Vol. ?, No 174, 2003, s. 451-467.; D. L. McNeal, "China's Relations with Central Asian States and Problems with Terrorism", <<http://fpc.state.gov/documents/organization/7945.pdf>> (04.03.2011).; J. C. Peuch, "Central Asia: Uighurs Say States Yield To Chinese Pressure", <<http://www.rferl.org/content/article/1096089.html>> (04.03.2011).; M. Aydın, "Çin'in Stratejik Hesaplarında Orta Asya", **Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayınları, 2005, s. 74-83.; Ayrılıkçı eylemler olarak bilinen olayları, Doğu Türkistanlı yazar Erkin Emet katliam olarak değerlendirmektedir. Örneğin, Emet'e göre, 1990'da Barın'da, ilçe hükümet binası önüne gelip, aile planlamasına, Çinli göçüne ve ağır vergilere karşı olduklarını bildirmek isteyen 200 kişilik gruba silahla karşılık verilmiştir. 1997'de Gulca'da ise Kadir gecesinde evinde ibadet etmek isteyen kişiler karakola götürülüp işkenceyle öldürülmüş, sokağa dökülen halkın üzerine ateş açılmıştır. Emet, **op. cit.**, s. 75-77.

oyuncak fabrikasında Uygur ve Han işçiler arasında, Hanlı bir kadın işçinin bir Uygurlunun tacizine uğradığı iddiasıyla başlamıştır. Olay, iki etnik grubun taciz nedeniyle ettiği kavgada iki Uygurun öldürülmesini protesto için 3000 Uygurun, Han nüfusunun çoğunlukta olduğu Urumçi’de sokaklara dökülmesiyle başlamış, Kaşgar’a da sıçramıştır. Olaylardan Dünya Uygur Kongresi Başkanı ve Doğu Türkistan milli mücadelesinin önderi Rabia Kadir’i sorumlu tutan Çin, ölen 192 kişiden 46’sının Uygur olduğunu açıklamasına rağmen Dünya Uygur Kongresi olaylarda ölenlerin sayısının binlerle ifade edilebileceğini iddia etmiştir.¹⁸⁶ Çin’in tutumu dünya kamuoyunda genel olarak eleştirilirken Rusya konunun Çin’in iç meselesi olduğunu söylemiştir. Rusya Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamada, “Ayrılıkçı sloganlar kullanıp, etnik hoşgörüsüzlüğü tahrik ederek buradaki karmaşayı çıkaran kişiler vatandaşlara saldırıp dövdüler, arabaları ters devirip yaktılar, dükkanları ve diğer binaları yağmaladılar” denilmiştir. Açıklamada ayrıca, “Rusya’nın, Sincan Uygur Özerk Bölgesi’ni Çin Halk Cumhuriyeti’nin ayrılmaz bir parçası olduğuna dair görüşünü ve bu olayları da çok net bir şekilde Çin’in içişleri şeklinde değerlendirdiğimizi teyit ederiz. Çinli yetkililer tarafından Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde hukuk sınırları içinde alınan önlemlerin, durumun hızlı bir şekilde normale dönmesine yardımcı olmasını ümit ederiz” ifadesine yer verilmiştir.¹⁸⁷

Soğuk Savaş sonrası Orta Asya’daki eski Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilan etmesi, yani Batı Türkistan’ın bu yeni siyasi durumunun etnik olarak benzerlik gösterdiği Doğu Türkistan’a bir etkisinin olabileceği düşüncesi Çin’i

¹⁸⁶ “Death Toll in China Xinjiang Unrest Rises To 192: State Media”,
<<http://www.asiaone.com/News/Latest%2BNews/Asia/Story/A1Story20090715-155008.html>>

(04.03.2011).; “Sincan’da Etnik Çatışma Katliama Yolaçtı”,
<http://www.aksam.com.tr/2009/07/07/haber/dunya/1915/sincan_da_etnik_catisma_katliama_yol_acti.html> (04.03.2011).; Emet, **op. cit.**, s. 29-33.

¹⁸⁷ “Rusya: Çin’in İçişleri”,
<<http://www.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1115433&PAGE=2>> (04.03.2011).

endişelendirmiştir. Bu açıdan sınırların güvenliği Çin için çok önemlidir. Çin'in canını sıkmaya devam edecek gibi görünen Doğu Türkistan/SUÖB, Çin'in altıda biri büyüklüğünde 1.700.000 km²'ye yakın bir alanı kapsamaktadır. Nispeten geri kalmış bir bölgedir. Müslüman Uygurlar yoğun bir şekilde yaşamaktadır. Daha çok Kazak olmak üzere, bir miktar Kırgız, Tacik ve Özbek nüfus da barındırmaktadır. Bu büyük alan Çin'in başlıca hidrokarbon ve mineral yataklarına sahiptir, Çin'de bulunan 147 mineralin 115'i Sincan'dadır.¹⁸⁸ Turpan, Cungan ve Tarım gibi petrol sahalarına sahiptir. Tarım havzasının 180 milyar varil potansiyeli olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca bölgede 10 milyon tona yakın kömür ve giderek artan miktarda doğal gaz üretilmektedir. Çin'in en büyük uranyum ve altın madenleri bu bölgede bulunmaktadır. Orta Asya-Çin ticaretinin büyük bir kısmı bu bölge üzerinden yapılmakta, Orta Asya enerji kaynaklarının Çin'e ulaşmasında da kritik bir konumda bulunmaktadır. Doğu Türkistan ayrılıkçılığının başarılı olmasının, Tibet ve İç Moğolistan açısından da örnek teşkil edeceği kesindir. Bu bakımdan Çin'in söz konusu sorun ile ilgili stratejisi, bölgenin bağımsızlığı için faaliyet gösteren tüm kişi ve organizasyonları terörist olarak tanımlamak ve teröre karşı ortak mücadele kavramı içinde uluslararası destek sağlamak; bunların Orta Asya'yı üs olarak kullanmasını engellemek; Orta Asya cumhuriyetlerinde yaşayan Uygur diasporası tarafından kurulan bütün organizasyonların çalışmalarını engellemek ve bunların teröristlerle bağlantıları olduğu gerekçesinden hareketle bölge yönetimleri tarafından kapatılmasını sağlamak şeklindedir. Andican'a göre, Çin yönetimi bu stratejinin gereği olarak Orta Asya cumhuriyetlerini ülkelerindeki Çin karşıtı çalışmaları engellememesi ve SUÖB'deki ayrılıkçı hareketlere destek vermesi halinde siyasi ve

¹⁸⁸ S. Singh, "Çin'in İç Güvenlik Stratejisi: Sorunları ve Geleceği" Uzak ve Eski Komşumuz Çin, *op. cit.*, s. 190-191.; M. Burles, *Chinese Policy Toward Russia and the Central Asian Republics*, Santa Monica, Rand Corporation, 1999, s. 9-11.

ekonomik ilişkilerin bozulacağını, bölgedeki Çin yatırımlarının riske gireceğini söyleyerek baskı altında tutmuştur. Bu yaklaşımın başarılı olduğu gerek Orta Asya devletleri cumhurbaşkanlarının Çin içindeki ayrılıkçı hareketlere kesinlikle destek verilmeyeceği şeklindeki demeçlerinden gerekse Uygur diaspora organizasyonlarının çalışmalarının kontrol altına alınarak Çin tarafından geri istenen milliyetçi Uygur sığınmacılarının iade edilmesinden anlaşılmaktadır.¹⁸⁹ Fakat konuyu Çin'in Orta Asya ülkelerine baskısından ziyade ŞİÖ bünyesi içerisinde imzalanan deklarasyonlar ve 2001'deki Şangay Konvansiyonu'nun bir gereği olarak tarafların ayrılıkçılık, aşırıcılık ve bununla bağlantılı terörizm ile mücadele konusunda sahip oldukları ortak irade şeklinde değerlendirmek de olasıdır.

Rusya ve Çin'in ayrılıkçı hareketlere verdiği tepkiler, iki ülkenin toprak bütünlüğünü koruma amacının dışında Orta Asya'ya verdikleri önemi de göstermektedir. Ayrılıkçılık, iki ülkenin ortak sorunudur ve taraflar bu konuda birbirlerine destek olmaktadır.

2. Aşırıcılık (Köktendincilik)

Köktendincilik din temelli bir siyasi anlayışı hakim kılmayı amaçlayan bir akımdır. Aslında Hristiyan diniyle ilgili olarak ortaya çıkan ve Hristiyanlığın İncil'in özüne uygun olarak uygulanması gerektiği düşüncesine dayanan Anglo-sakson bir terimdir. Günümüzde ise "köktendinci" diye tanımlanan kişi, grup ya da örgütlerin ekseriyetle İslam dinini benimsedikleri görülmektedir. Köktendincilik 20. yüzyılın ikinci yarısında ABD desteğiyle, komünizme karşı kalkan vazifesi görmüştür. Köktendinci terör sorunu, bir "sorun" olarak daha çok 11 Eylül 2001 tarihinde

¹⁸⁹ A. Andican, "Çin Satrancında Orta Asya", *Avrasya Dosyası*, Cilt 12, Sayı 1, 2006, s. 13-15.

ABD'ye yönelik terör eylemlerinin ardından dünya kamuoyunun gündemini işgal etmeye başlamıştır. Köktendinci terörün uluslararası sistemin barış ve güvenliğini tehdit ettiği, her devletin bu konuda üzerine düşeni yapması gerektiği BM'de ve uluslararası platformlarda yüksek sesle konuşulmaya başlamıştır. Bu sorunu Rusya ve Çin yıllardır yaşamaktadır ve bu konuda başka ülkelerin yeterli derecede desteğini bulamamıştır. Kamuoyu geç de olsa Rusya ve Çin'le aynı noktaya gelmiştir. Bunda, terörden canı yanan devletin ABD olmasının, onun yönlendiriciliğinin ve diğer devletlerin ABD'yi bile vurmaktan çekinmeyen terörün kendilerine de zarar verebileceğinden endişe etmelerinin payı büyüktür.

Rusya ve Çin'in yaşadığı köktendincilik sorununun iki boyutu vardır. Birincisi, kendi topraklarında gerçekleşen köktendinci faaliyetler, ikincisi Orta Asya'da gerçekleşen köktendinci faaliyetler. Kendi topraklarında gerçekleşen köktendinci faaliyetlerin bir önceki başlık altında da belirtildiği gibi ayrılıkçılıkla bağlantısı vardır. Doğu Türkistan ayrılıkçılığında ve özellikle 1999-2000 yıllarında savaşa neden olan Çeçen ayrılıkçılığında din çok önemli bir unsur olarak öne çıkmıştır. Orta Asya'da gerçekleşen köktendinci faaliyetler ise Sovyet sonrası Marksist-Leninist ideolojinin ve Sovyet insanının yerini hangi ideoloji ve kimliğin alacağının arayışıyla ortaya çıkan Müslüman kimliği ve bunun siyasete yansımalarıyla ilgilidir. Köktendinci teröre karşı hem Rusya hem de Çin tehdit algılamaktadır. Din boyutu da olan Çeçenistan ve Doğu Türkistan sorunu ayrılıkçılık konusu içerisinde incelenmiştir. Konunun Orta Asya boyutunu ilgilendiren Afganistan ve Tacikistan'daki durum üzerinde de durmak gerekir.

Afganistan'da, Sovyetler'in 1989'da geri çekilmesinden sonra Tacik asıllı Ahmet Şah Mesud ve onun kontrolündeki Rabbani'nin Özbek General Abdürreşid

Dostum ile birlikte Afganistan üzerindeki hakimiyetine karşı oluşan köktendinci Taliban'ın, 1997'de iktidarı ele geçirmesi bölge ülkelerinin endişelenmesine ve tehdit algılamasına yol açmıştır. Bu tehdidi algılayan ülkelere biri o ana kadar dağınık bir halde faaliyette bulunan İslami grupların politik ve askeri bir güç olarak Özbekistan İslami Hareketi adıyla ortaya çıktığı Özbekistan'dır. Afganistan'da Sovyet ordusunda savaşmış eski bir asker olan Cuma Namangani ile bölgedeki İslami aktivitelerde öne çıkmış bir isim olan Tahir Yoldaşev, ÖİH'yi birlikte kurmuş ve örgüt liderliğini paylaşmışlardır. Amacı, Kerimov rejimini silahlı mücadele yoluyla yıkıp yerine İslami bir devlet kurmaktır.¹⁹⁰ 16 Şubat 1999'da İslam Kerimov'a yönelik gerçekleştirilen ve 16 kişinin ölümü ile neticelenen suikast girişimi ile gündeme gelen örgüt, 11 Eylül sonrası, özellikle grubun liderlerinden Cuma Namangani'nin ABD'nin Afganistan saldırıları sırasında öldürülüşü, Tahir Yoldaşev'in de kaçmak zorunda kalışı ile neredeyse yok olma düzeyine gerileyerek erimiş ve örgüt olarak gerek Özbekistan, gerekse bölge açısından tehdit olmaktan çıkmıştır. Fakat ÖİH'nin yerini Hizb-ut Tahrir almıştır. Hizb-ut Tahrir'in de 11 Eylül sonrası köktendinci terörle mücadelede baskıların yoğunlaşmasıyla faaliyetlerini sınırlama ve yeraltına inme yoluna gittiği, bununla birlikte örgütlenme ve yayılma çalışmalarını Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan'a kaydırıldığı gözlenmiştir.¹⁹¹

Tacikistan'da ise 1992-97 yılları arasında yaşanan iç savaşın bölge istikrarını tehdit edici boyutu Rusya'nın Türkmenistan hariç diğer Orta Asya devletleriyle birlikte savaşa müdahale etmesine neden olmuş, 201. Motorize Birliği, İslami unsurların bastırılması, Tacikistan'dan Özbekistan'a ve diğer Orta Asya devletlerine

¹⁹⁰ T. Demirtepe, "Orta Asya'da Radikalizm ve Terör", <<http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=105>> (05.03.2011).

¹⁹¹ **Ibid.**

sıçramaması amacıyla Afgan-Tacik sınırında konuşlanmıştır.¹⁹² İktidar 1998’de radikal sloganlardan ve intikamdan vazgeçen muhalefete devlet görevlerinin % 30’unu devretmiştir. Ama Tacikistan’daki sosyo-ekonomik durumun olumsuzluğu ve bütün muhalif grupların barış sürecine dahil edilmemesi aşırıcılığın patlamasına neden olabilecek problemlerdir.¹⁹³ Ayrıca ülkenin Afganistan gibi Taliban’ın etkin olduğu istikrarsızlık kaynağı bir ülkeyle sınırdaş olmasını da unutmamak gerekir.

Köktendincilik Orta Asya’da neden yükselmiştir? Bunun temelde üç sebebi vardır. İlk olarak, İslam’ın Orta Asya’da yükselişinde Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ın sosyalist hükümetine destek amacıyla bu ülkeye yaptığı askeri müdahale sonrası 1980’lerde ABD liderliğindeki uluslararası kamuoyunun komünizmin panzehiri olarak gördüğü İslam’a maddi ve manevi desteğinin rolü büyüktür. İkincisi, SSCB’nin dağılmasının ardından yeni kurulan veya bağımsızlıklarını kazanan devletlerin, dini, kendilerini eski sosyalist sistemden ayıran ve ortaya çıkan kimlik boşluğunu dolduran bir temel unsur olarak görmeleridir. Üçüncü olarak, 1980’ler ve 90’larda bölgenin sosyo-ekonomik bir kriz içerisinde olması marjinal akımların gelişmesini sağlamıştır. Bunların dışında, Aydın’ın da belirttiği gibi, Orta Asya’nın, İran, Afganistan, Keşmir ve Doğu Türkistan gibi siyasi İslam’ın uzun süredir etkili olduğu bölgelere komşu olması da İslami grupların bölgeye daha rahat girmelerine olanak sağlamıştır. Bu çerçevede Özbekistan’da Fergana Vadisi ile Kırgızistan’da Oş kenti siyasi İslam’ın etkin

¹⁹² Tacikistan 2006’da sınırlarını kendi kontrolü altına almıştır. Tacik iç savaşı ve Rusya’nın müdahalesi konusunda bkz: M. Aydın S. Baycaun, “Tacik İç Savaşı ve Orta Asya’ya Etkileri”, Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I), **op. cit.**, s. 383-397.; F. Splidsboel-Hansen, “The Official Russian Concept of Contemporary Central Islam: The Security Dimension”, **Europe-Asia Studies**, Vol. 49, No 8, 1997, s. 1510-1512.; L. Jonson, “Russia and Central Asia”, Central Asian Security the New International Context, **op. cit.**, s. 107-108.; M. Mesbahi, “Russia and Its Central Asian ‘Near Abroad’: Towards a Doctrine for the Periphery”, **The Roles of the United States, Russia and China in the New World Order**, ed. Hafeez Malik, London, Macmillan, 1997, s. 176-179.

¹⁹³ S. N. Abaşin, “Orta Asya Köktendinciliğinin Kökenleri Hakkında Birkaç Söz” **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 4, 2001, s. 282.

olduğu bölgeler olarak öne çıkmıştır.¹⁹⁴ Söz konusu yerlerin, bulundukları ülkelerin en yoksul bölgeleri olmaları yukarıda belirtildiği gibi sosyo-ekonomik geriliğin marjinal akımların yükselmesi için uygun ortamı sağladığını göstermektedir.

Orta Asya'nın köktendincilikten arındırılması, hem bölge ülkelerinin, hem de Rusya ve Çin'in güvenliği açısından önemlidir ve algıladıkları bu ortak tehdide karşı mücadele etmek ŞİÖ ülkelerinin çıkarıdır. Rusya da Çin de Orta Asya'da köktendinci yükselişin kendi içlerindeki ayrılıkçı unsurları da harekete geçireceğini düşünmektedir. Çeçen ayrılıkçılığında din faktörünü iyi bilen Rusya, Orta Asya'da Çeçenlere model olabilecek her türlü gelişmenin karşısında yer almıştır. Bu noktada Putin'in Mayıs 2000'de sarfettiği "Özbekistan'a tehdit Rusya'ya tehdittir"¹⁹⁵ sözü Rusya'nın bu konudaki hassasiyetini ve ciddiyetini göstermesi açısından anlamlıdır.

B. Güvenlik Alanında ŞİÖ'nün Rolü

Şangay İşbirliği Örgütü, bölgesel ve uluslararası güvenliğin sağlanmasında etkili ve söz sahibi bir örgüt olma niyetindedir. Kuruluşundan kısa bir süre sonra tüm dünyayı sarsan ABD'ye yönelik 11 Eylül terör saldırılarına 14 Eylül'de yayımladığı bildiriyle tepki göstermiştir. Bildiride, saldırının uygarlığa, toplumun istikrarına, devletin güvenliğine, insan haklarına hatta yaşama hakkına yapılmış olduğu, uluslararası terörizmle mücadele için devletlerin ortak çaba içine girmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁹⁶ Daha sonra çeşitli bildirilerde, 11 Eylül'e kadar Afganistan'ın uluslararası ve bölgesel güvenliğe karşı tehlike arzettiği hususunun örgüt tarafından

¹⁹⁴ M. Aydın, "Geçiş Sürecinde Kimlikler: Orta Asya'da Milliyetçilik, Din ve Bölgesel Güvenlik", Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I), **op. cit.**, s. 258.

¹⁹⁵ A. Malashenko, "Islam in Central Asia", Central Asian Security the New International Context, **op. cit.**, 2001, s. 60.

¹⁹⁶ "Zayavleniye Glav Pravitelstv Gosudarst-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva", 14 Eylül 2001, <<http://www.sectSCO.org/RU/show.asp?id=85>> (05.03.2011).

defalarca dile getirildiği, terörizmle savaşın herhangi bir din ya da milletle savaş olmadığı,¹⁹⁷ ABD'nin Afganistan'ı işgalinin ardından ülkenin siyasi ve ekonomik yeniden inşası için örgütün işbirliğine hazır olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁸

Ekim 2002'de Şangay Konvansiyonu çerçevesindeki ilk somut faaliyeti olarak Çin-Kırgızistan sınırında iki taraflı anti-terörist tatbikat yapılmıştır. Ağustos 2003'te sınır boyunca ilk resmi ŞİÖ tatbikatı "İşbirliği 2003", 1000 askerle Kazakistan'ın Alma-Ata oblasti ve Sincan'da gerçekleştirilmiştir. Özbekistan dışındaki üyelerin katıldığı tatbikat, ilk defa Çin topraklarına başka ülke askerlerinin tatbikat için davet edilmesi açısından da önem taşımaktadır. Uygur ayrılıkçılarının ÖİH benzeri gruplara katılmasından endişe eden Çin'de ÖİH'nin Afganistan'da El-kaide ve Taliban'ın yanında savaştığı kanısı yaygındır. Moskova ise, Uygur ayrılıkçılarını Çeçenlerle birlikte savaşmakla suçlamıştır. 2004'ün başında Taşkent'te terörle mücadele konusunda bilgilerin koordinasyonu, erken uyarı ve önleme faaliyetlerinde bulunacak anti-terör birimi kurulmuş, böylece terörle mücadele kurumsal bir çerçeve kazanmıştır.¹⁹⁹ Mart 2006'da Özbekistan'da üye ülke yetkililerinin de katıldığı çok taraflı kolluk kuvvetlerinin kritik altyapı tesislerini koruma tatbikatı "Doğu-antiterör 2006" yapılmıştır. Mayıs 2007'de üye ülkelerin özel kuvvetlerinin istihbarat servisleri ve kolluk kuvvetlerinin katıldığı "Issyk-Kul (Issık Gölü) Antiterror 2007" tatbikatı Kırgızistan'ın kuzeydoğusunda yapılmış, tatbikat, Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü temsilcileri tarafından da

¹⁹⁷ "Sovmestnoye Zayavleniye Ministrov Inostrannih Del Gosudarstv-uçastnikov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva", 7 Ocak 2002, <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=88>> (05.03.2011).

¹⁹⁸ "Deklaratsiya Glav Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva", 7 Haziran 2002, <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=91>> (05.03.2011).

¹⁹⁹ C. Carlson, "Central Asia: Shanghai Cooperation Organization Makes Military Debut", <<http://www.rferl.org/content/article/1103974.html>> (07.03.2011).

izlenmiştir.²⁰⁰ “Barış Görevi-2007” tatbikatı 9-17 Ağustos’ta Rusya ve Çin’de düzenlenmiştir. 7000 civarı askerin katıldığı ve ilk iki günü SUÖB’nin başkenti Urumçi’de yapılan tatbikata Rusya’da Ural dağları yakınlarındaki Çebarkul’da devam edilmiştir. Aylar öncesinden Temmuz’da yapılacağı planlanan, sonra Bişkek Zirvesi’yle aynı zamana denk gelmesi için bu tarihe alınan tatbikatın son gününe üye ülke devlet başkanları da katılmıştır. Tatbikatın Sincan’da başlaması ayrılıkçılara uyarı niteliği taşıması açısından dikkat çekicidir. “Barış Görevi-2007” bütün üye ülkelerin katıldığı ilk geniş çaplı savaş tatbikatıdır. Örgütün askeri boyutunun sadece iç değil dış güvenlik için de geliştiğini göstermiştir.²⁰¹ Nisan 2009’da Tacikistan’da başkent Duşanbe’nin 50 km güneyinde Fahrabad dağ poligonunda “Norak Antiterör-2009” atış tatbikatı,²⁰² Eylül 2010’da ise Kazakistan’da ortak askeri poligon Matıbulak’ta “Barış Görevi-2010 tatbikatı gerçekleştirilmiştir.²⁰³ Mayıs 2011’de Çin, Kırgızistan ve Tacikistan arasında SUÖB’nin Kaşgar şehrinde, ilki 2006’da gerçekleştirilen “Tyan-Şan-2-2011” tatbikatı düzenlenmiştir.²⁰⁴ Bu arada 2006’da Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan arasında imzalanan Orta Asya’nın Nükleer Silahlardan Arındırılması Antlaşması’nın 21 Mart 2009’da yürürlüğe girmesi ŞİÖ ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.²⁰⁵

“İki Bela”ya karşı bu tür uygulamalı çalışmalar yapılırken bunların finans kaynağı olarak görülen uyuşturucu madde kaçakçılığıyla da mücadele edilmesi

²⁰⁰ De Haas & Van der Putten, **op. cit.**, s. 17.; KGAÖ ile ilgili bilgiye “Rusya’nın Orta Asya ve ŞİÖ Algısı” başlığı altında yer verilecektir.

²⁰¹ **Ibid.**, s.18-20.

²⁰² “V Tacikistane Zaverşilis Uçeniya “Norak-Antiterror-2009”, <<http://www.vesti.ru/doc.html?id=276408>> (07.03.2011).

²⁰³ “Voennıye Uçeniya ŞOS “Mirnaya Missiya-2010” Startovalı na Yuge Kazahstana”, <http://www.rian.ru/defense_safety/20100913/275143168.html> (07.03.2011).

²⁰⁴ “Kitay, Kırgızistan i Tacikistan Proveli Sovmestniye Antiterroristiçeskiye Uçeniya ‘Tyanşan-2/2011’”, <<http://russian.dbw.cn/system/2011/05/07/000353420.shtml>> (08.06.2011).

²⁰⁵ “Yekaterinburgskaya Deklaratsiya Glav Gosudartstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudniçestva”, <<http://www.sectso.org/RU/show.asp?id=230>> (03.03.2011).

gerekmektedir. Afganistan, haşhaş üretiminde dünyanın önde gelen ülkeleri arasındadır. Orta Asya da uyuşturucunun Rusya ve Avrupa pazarına ulaşmasında köprü vazifesi görmektedir.²⁰⁶ Bu bağlamda, 2004 Taşkent Zirvesi'nde Uyuşturucu Madde ve Sinir İlaçları Kaçakçılığıyla Mücadele İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.²⁰⁷

4 Kasım 2005'te Pekin'de ŞİÖ ve Afganistan İslam Cumhuriyeti arasında, ŞİÖ sekreterliği sürekli temsilcileri, sekreterlik yetkilileri ve Afganistan'ın Çin büyükelçiliğinin üst düzey kıdemli diplomatlarından oluşan bir temas grubunun kurulmasına yönelik protokol imzalanmıştır.²⁰⁸ Bu grup Afganistan'ın etrafında anti-narkotik güvenlik kuşağı oluşturulmasına yardımcı olmak amacıyla. 27 Mart 2009'da Rusya'nın girişimiyle ŞİÖ himayesinde Moskova'da BM, KGAÖ, BDT, AGİT, AB, NATO, İKÖ, Türkmenistan, Türkiye ve Afganistan'ın katıldığı Afganistan'la ilgili olarak uyuşturucu ve teröre karşı özel konferans düzenlenmiştir. Örgütler arasında uluslararası ve bölgesel sıkı işbirliği ve koordinasyon olması gerektiği, anti-narkotik ve finans güvenlik kuşağı oluşturulması, ilgili ülke ve örgütlerin çabaları bildiride yer alan maddeler arasındadır.²⁰⁹ Bunların dışında ŞİÖ ülkeleri 2010-2015 anti-narkotik stratejisiyle ilgili bir yol haritası belirleme ve faaliyetleri kontrol eden bir merkez oluşturma çabası içerisinde.²¹⁰ Ne var ki, uyuşturucu ticaretinin önüne bir türlü geçilememektedir. Kırgızistan üzerinden gerçekleştirilen uyuşturucu trafiği 2009 yılında, bir önceki yıla oranla iki katına

²⁰⁶ Afganistan merkezli on büyük uyuşturucu ticaret yolu, ağırlıklı olarak Kırgızistan'dan olmak üzere Tacikistan ve Özbekistan'dan geçmektedir. A. Barentsev, "Uyuşturucu Ticaretinde Kırgızistan'ın Rolü", *Turquie Diplomatique*, Haziran 2010.

²⁰⁷ "Taşkentskaya Deklaratsiya Glav Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudniçestva", <<http://www.sectesco.org/RU/show.asp?id=96>> (07.03.2011).

²⁰⁸ "Protokol Şanhayskoy Organizatsii Sotrudniçestva i İslamskoy Respubliki Afganistan o Sozdanii Kontaknoy Gruppı ŞOS-Afganistan", <<http://www.sectesco.org/RU/show.asp?id=101>> (07.03.2011).

²⁰⁹ *Ibid.*, s. 96-97.

²¹⁰ A. Haçaturov, "Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudniçestva: Perspektivı Razvitiya", *Izvestiya Uralskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, **op. cit.**, s. 73.

çıkıştır. Örgüt veya devletler uyuşturucu kaçakçılığına karşı ne kadar tedbir alsa da, mücadelenin başarısı, bu mücadelede aktif olarak görev yapan memurların titizliğine de bağlıdır.²¹¹

Rusya ve Çin terörle mücadele çerçevesinde Afganistan'ın işgalini desteklese de aynı ülkeden kaynaklı uyuşturucuyla mücadele konusunda ABD'ye güvenmemektedir. ABD'nin uyuşturucuyla mücadele kapsamında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan üsler talep etmesine karşı çıkmaktadır. Bunu, uyuşturucu trafiğine karşı mücadele görüntüsü altında ABD'nin bölgede askeri/siyasi varlığını güçlendirme çabası olarak değerlendirmektedir. Asıl amaç, Orta Asya ülkelerinde daimi askeri varlığını kurmak ve Çin'i yeni üsler ablukasına alıp, bölgesel güvenlikle ilgili tüm bilgiye sahip olmaktır. İki ülke, ABD'yi bu mücadelede dışarıda tutarak Pakistan'la işbirliği yapma niyetindedir.²¹²

Bilgi güvenliği de örgütün üzerine eğildiği konulardan biridir. Haziran 2006 Şangay Zirvesi'nde imzalanan Uluslararası Bilgi Güvenliği Bildirisi'nde, modern bilgi ve iletişim teknolojilerinin suç, terör, askeri ve siyasi ülke içişlerine karışma amaçlı kullanılmasının, kitle imha silahları kullanılmasıyla aynı ölçüde dünyayı felakete sürükleyeceği ve konuyla ilgili gerekli tedbirlerin alınmasında BM'ye büyük görev düştüğü belirtilmiştir.²¹³

²¹¹ Bu konuda, Kırgızistan Uyuşturucu Kontrolü Ajansı Direktör Yardımcısı Vitali Orozaliev uyuşturucu tacirlerinin devasa mali kaynakları olduğunu, kendilerine yönelik yapılacak operasyonlara dair ilgili mercilerdeki yetkililerden ayrıntılı istihbarat bilgisini de önceden aldıklarını söylemektedir. Ayrıca Orozaliev'e göre uyuşturucu tacirlerinin narkotikle mücadele ajansında çok düşük maaşla çalışan memurlara, işbirliği karşılığında teklif ettiği paralar, onların aklını çelmektedir. Barentsev, "Uyuşturucu Ticaretinde Kırgızistan'ın Rolü", **Turquie Diplomatique**, Haziran 2010.

²¹² "ABD, Çin'i Yeni Üsler Ablukasına Almak İstiyor", http://turkish.ruvr.ru/2012_04_03/70510281/ (15.04.2012).

²¹³ "Zayavleniye Glav Gosudarstv-çlenov ŞOS po Mejdunarodnoy İnformatsionnoy Bezopasnosti", <http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=107> (08.03.2011).

C. Ticari/Ekonomik İlişkilerde ŞİÖ'nün Rolü

Örgütün ticari/ekonomik alandaki faaliyetleri kurulduktan hemen sonra başlamış, bölgesel ekonomik ve ticari işbirliği konusunun görüşüldüğü hükümet başkanları toplantısının ilki 13-14 Eylül 2001'de Alma-Ata'da yapılmıştır. Bölgesel ekonomik işbirliğinin temel amaçlarının ve alanlarının belirlendiği memorandum imzalanmış ve yatırım alanında elverişli şartların oluşturulması süreci başlatılmıştır. Mayıs 2002'de ekonomi ve ticaret bakanlarının ilk toplantısı, Kasım'da ise ulaştırma bakanlarının toplantısı gerçekleştirilmiştir.²¹⁴ 23 Eylül 2003'te Pekin'de saptanan amaçların ve görevlerin 2020'ye kadar gerçekleştirilmesini öngören çok taraflı ekonomik/ticari işbirliği programı kabul edilmiştir.²¹⁵ Tam bir yıl sonra Bışkek'te yine hükümet başkanları konseyi toplantısında farklı alanlarda 100'den fazla somut projenin gerçekleştirileceği eylem planı üzerinde uzlaşmıştır.²¹⁶ 2004 Taşkent Zirvesi'nde e-ticaret, gümrük, kalite kontrolü, yatırım teşviki, ulaştırma, ŞİÖ kalkınma fonu ve iş forumu yaratılması için çalışma grupları oluşturulmuştur.²¹⁷ Ayrıca, ticaretin geliştirilmesi amacıyla ulaşım şartlarının iyileştirilmesine çalışılmış, altyapı projeleri için Haziran 2004'te Çin, Orta Asya ülkelerine 900 milyon dolar tutarında kredi sağlamıştır.²¹⁸

²¹⁴ Nikitina, **op. cit.**, s. 113-114.

²¹⁵ "Sovmestnoye Kommünike po Itogam Zasedaniya Soveta Glav Pravitelstv (premyer-ministrov) Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva", <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=93>> (15.03.2011).

²¹⁶ "Sovmestnoye Kommünike Soveta Glav Pravitelstv (premyer-ministrov) Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva", <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=95>> (15.03.2011).

²¹⁷ "Taşkentskaya Deklaratsiya Glav Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva", <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=96>> (07.03.2011).

²¹⁸ Komissina & Kurtov, **op. cit.**, s. 59.

Enerji konusuna gelince, İran da dahil olmak üzere ŞİÖ ülkeleri dünya petrol rezervinin % 20'sine, doğal gaz rezervinin % 50'sine sahiptir.²¹⁹ Bölgede, Rusya, Kazakistan, Özbekistan, İran gibi önemli enerji ihracatçıları ile Çin ve Hindistan gibi ithalatçıları vardır. Bu bağlamda, 2006 Şangay Zirvesi'nde enerji, bilgi, teknoloji, ulaştırma öncelikli işbirliği alanı olarak tasvir edilmiştir. Özel sektörü geliştirmek için iş forumu ve bankalar birliği (*Interbank Association*) kurulmuştur. Aynı zirvede Putin “enerji kulübü” kurma fikrini ortaya atmıştır.²²⁰ 3 Temmuz 2007'de Moskova'da danışma organı olarak kurulan enerji kulübü, iş temsilcileri, devlet yetkilileri ve enerji güvenliği konusunda diyalogun artırılması için çalışan uzmanlardan oluşmaktadır.²²¹ Enerji üreticilerini, tüketicilerini ve transit ülkeleri bir araya getirmek ve enerji güvenliğini yükseltmek için enerji stratejilerinin koordinasyonunu yapmakla görevlidir. Ağustos ayındaki Bişkek Zirvesi'nde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un da belirttiği gibi gözlemci ülkelerin şirketlerine de açık olan kulüp, ayrıntıları pek açık olmasa da ortak enerji politikası için önemli bir adımdır.²²²

Rusya 2006'da Sangtudinskaya ve Rogunskaya hidroelektrik santrallerinin yapımı için Tacikistan'la, Kambaratinskaya hidroelektrik santralının yapımı için de Kırgızistan'la anlaşma imzalamıştır.²²³ Aralık 2005'te Kazakistan'la Çin arasında petrol boru hattı Atasu-Alashankau açılmıştır.²²⁴ 2007 Bişkek Zirvesi'nden sonra, Türkmenistan gazının Özbekistan ve Kazakistan üzerinden boru hattı ile Çin'e ulaştırılması konusunda yapılan çalışmalar neticesinde, Aralık 2009'dan itibaren gaz

²¹⁹ “Energy Outcome of SCO Meeting in Dushanbe”,
<<http://en.rian.ru/analysis/20060920/54104304.html>> (16.04.2012).

²²⁰ I. Oldberg, **The Shanghai Cooperation Organization: Powerhouse or Paper Tiger?**, Stockholm, Swedish Defence Research Agency, 2007, s. 18-19.

²²¹ Nikitina, **op. cit.**, s. 116.

²²² De Haas & Van der Putten, **op. cit.**, s. 27.

²²³ **Ibid.**, s. 24.

²²⁴ **Ibid.**, s. 25.

Çin'e ulaşmaya başlamıştır.²²⁵ Çin ve diğer bölge ülkeleri enerji konusunda sadece Rusya'ya bağlı olmak istememektedir. Kazakistan'ın Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesine dahil olmasının sebeplerinden biri de budur.²²⁶

Çin, ŞİÖ çerçevesinde serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını istemektedir. Aslında bu, 2003'te kabul edilen çok taraflı ekonomik programın da hedefleri arasında yer almaktadır. Sermayenin, malların ve insanların serbest dolaşımının bölgenin sosyo-ekonomik kalkınması açısından önemli olduğunu, böylelikle ayrılıkçı ve köktendinci hareketlerin etkisinin azalacağını savunan Çin, şimdilik bunu ikili anlaşmalarla yapmaya çalışmaktadır.²²⁷ Çin'in bu tezi, Tacik ekonomist Hacımahmat Umarov tarafından doğrulanmıştır. Zira ona göre, Çin'den Tacikistan'a ucuz mal akımının Tacikistan'ın yoksullukla mücadelesine destek olmuş ve 2005-2006 yıllarında bu mallar sayesinde Tacikistan'ın genel nüfus yapısındaki fakir nüfus % 83,4'ten % 64'e gerilemiştir.²²⁸

2007 Bişkek Zirvesi'nde, gümrük formalitelerinin basitleştirilmesi ve dış ekonomik faaliyetler için elverişli şartların yaratılmasını öngören karşılıklı işbirliği anlaşması imzalanmıştır. 2008 Duşanbe Zirvesi'nde, dış ticari ilişkilerde tek ortak para biriminin uygulanması, üye ve gözlemcilerin ticari ilişkilerini rahatlatmak için ŞİÖ kalkınma bankası kurulması konuları tartışılmıştır.²²⁹ Aralık 2010'da Çin basınında yer alan haberde, üye ülkelerin 10 milyar dolar fonu olan ortak bir banka

²²⁵ "Turkmenistan-China Gas Pipeline Inaugurated", <http://en.rian.ru/business/20091214/157228750.html> (16.04.2012).

²²⁶ De Haas & Van der Putten, **op. cit.**, s. 25.

²²⁷ Nikitina, **op. cit.**, s. 117. Örneğin, Çin-Kazakistan sınırında (SUÖB'de), dört (Horgos, İnin, Bole ve Taçen) serbest ticaret bölgesi vardır. "Zonı Svobodnoy Torgovli Kitaya", <http://allchinaconsult.com/home/7-2010-03-10-19-40-38/16-2010-03-10-19-53-28.html> (17.07.2012).

²²⁸ V. Dubovitskiy, "Tacikistan-Kitay: Ot Nastorojennogo Otnoşeniya k Strategiçeskomu Partnerstvu", <http://www.fergananews.com/article.php?id=4862> (15.03.2011).

²²⁹ L. Kapustina & S. Guanyuan, "Potentsiyal Ekonomiçeskoy İntegratsii Stran Şanhayskoy Organizatsii Sotrudniçestva", **İzvestiya Uralskogo Gosudarstvennaya Ekonomiçeskogo Universiteta**, T. 24, No 2, 2009, s. 86.

kurmayı planladıkları ve Çin'in bankanın kurulması için 8 milyar dolarlık bir yatırım yapmaya hazır olduğu yazılmıştır.²³⁰ Kasım 2011'de St. Petersburg'ta örgütün hükümet başkanları toplantısında söz konusu bankanın kurulması önerisini tekrarlayan Çin, hem bölgenin ekonomik kalkınmasını ve bölgeyle ticaretini geliştirmeyi hem de yuanın ŞİÖ ülkelerinde pozisyonunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır.²³¹ Fakat bu konuda somut bir gelişme söz konusu değildir.

2009'da dünyayı sarsan ekonomik kriz karşısında örgütün yayımlanan bildirisinde, hükümetlerin krizi aşmak için ekonomik/ticari ilişkilere destek olması, alınması gereken tedbirler, danışma faaliyetlerinin artırılması ve tecrübelerin paylaşılması üzerinde durulmuştur.²³²

Genel olarak örgütün ticari/ekonomik alanda güvenlik alanındaki kadar etkili olmadığı söylenebilir. Zira güvenlik sorunu zaten örgütün başlıca kurulma nedenidir, bölge ülkelerinin ortak sorunudur. Dolayısıyla bölge güvenliğinin sağlanması, ülkelerin ulusal güvenliğinin sağlanmasıyla paralellik teşkil etmektedir. Ne var ki, ekonomik alanda durum farklıdır. Aslında ŞİÖ'nün ekonomik alandaki görevi, Genel Sekreter Bolat Nurgaliyev'in Nisan 2008'de Pekin'de söylediği gibi enerji nakil hatları, tüneller, yollar v.s. inşa etmek değil, verimli bir ekonomik işbirliğinin hukuksal çerçevesini oluşturmaktır.²³³ Ama üye devletlerin -hatta buna gözlemciler de eklenebilir- ortak bir çıkar üzerinde uzlaşması kolay değildir. Örgüt içerisinde alınan birçok karar uygulama aşamasında devletlerin farklı iç hukuki mekanizmaları

²³⁰ "China May Invest \$8b for SCO Development Bank",
<http://www.chinadaily.com.cn/business/2010-12/02/content_11644695.htm> (07.05.2012).

²³¹ "Premier Wen Repeats Proposal for SCO To Set up Development Bank",
<<http://www.globaltimes.cn/NEWS/tabid/99/ID/683035/Premier-Wen-repeats-proposal-for-SCO-to-set-up-development-bank.aspx>> (07.05.2012).

²³² "Sovmestnaya İnişiyatıva po Aktivizatsii Mnogostorennogo Ekonomičeskogo Sotrudničestva po Preodoleniyu Posledstviy Mirovogo Finansovo-ekonomičeskogo Krizisa",
<<http://www.sectSCO.org/RU/show.asp?id=294>> (15.03.2011).

²³³ Nikitina, **op. cit.**, s. 113.

ve çatışan çıkarlarından dolayı sorun yaşamaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Bıkov'un da dediği gibi, örgüt içinde "ortak amaç" sıkıntısı söz konusudur. Ona göre, fazla ve çeşitli gündem maddeleri örgütün potansiyel imkanlarını azaltmaktadır. Örgüt üye ve gözlemcileri ortak çıkarlarla ilgili konulardan ziyade kendi ulusal gündem maddelerine sahiptir.²³⁴

D. Rusya ve Çin Perspektifinden Orta Asya ve ŞİÖ

Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev'in su ve zengin doğal kaynaklarından dolayı bölgeyi ve çevresini yeryüzündeki potansiyel çatışma alanlarından biri olarak nitelediği Orta Asya,²³⁵ örgüt üyesi dört ülkeyi barındırmasıyla bir anlamda örgütün de merkezini oluşturmaktadır. Bölgenin önemi SSCB sonrası dönemde gerek siyasi ve ekonomik gerekse Rusya ve Çin'in (tabii diğer komşu ülkelerin de) bölgeye ilgisi, bölge ülkelerinin ayakta kalma mücadelesi ve bir model ülke arayışı gibi sebeplerden ötürü artmıştır. Rusya'nın SSCB sonrası "ağabeylik" yapmak istediği bu ülkelerle Çin de kendi güvenliği ve ekonomisi için iyi ilişkiler kurmak istemektedir.

1. Rusya'nın Orta Asya ve ŞİÖ Algısı

SSCB'nin en büyük varisi Rusya, bağımsızlığını kazanan eski Sovyet cumhuriyetlerine yakın ilgi göstermiştir. 8 Aralık 1991'de Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın kurduğu Bağımsız Devletler Topluluğu'na 21 Aralık'ta Azerbaycan, Ermenistan, Kırgızistan, Kazakistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan ve

²³⁴ A. Bıkov, "Ekonomiçeskiye Problemy Razvitiya Sotrudničestva v Ramkah Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva", **Rossiyskiy Vneşneekonomiçeskiy Vestnik**, T. 2008, No 10, 2008, s. 28.

²³⁵ A. Klimenko, **Strategiya Razvitiya Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva**, Moskva, IDV RAN, 2009, s. 69.

Türkmenistan katılmıştır.²³⁶ Bu ülkelerle siyasi, ekonomik ve askeri işbirliğine yönelme 1993'te ilan edilen Yakın Çevre Doktrini'nin benimsediği ilkelerden biridir. Hiçbir devlet ya da örgütün, Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında barışı koruma görevini değiştiremeyeceği ya da onun yerini alamayacağının vurgulandığı belge, Rusya'nın "Monroe Doktrini" olarak nitelendirilmiştir.²³⁷ Daha öncesinde, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Ermenistan ve Özbekistan arasında Taşkent'te imzalanan ve 1994'te yürürlüğe giren 15 Mayıs 1992 tarihli Kollektif Güvenlik Antlaşması da Rusya'nın bölgeye ilgisinin ve bölgenin lideri olma hevesinin somut bir göstergesidir.²³⁸ Antlaşma, dış saldırılara karşı askeri ittifakı içermektedir. Kollektif Güvenlik Konseyi'nin 14 Mayıs 2002'de Moskova'daki toplantısında Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü adını almış ve Eylül 2002'den itibaren resmen bu adı kullanmaya başlamıştır. Devletlerin askeri ve güvenlik yapılarının entegrasyonu BDT çerçevesinden çıkarılmıştır.²³⁹ Antlaşma'nın, taraf devletlerin birine yapılacak saldırının diğer üye devletlere yapılmış sayılacağını içeren 4. maddesi örgütün bir askeri ittifak olduğunu ortaya koymaktadır.²⁴⁰ Üye devletlerin dış politikalarında uyumun, savunma politikalarında eşgüdümün ve askeri konularda

²³⁶ Gürcistan, BDT'ye 1993'te üye olmuş, Rusya'nın Güney Osetya'ya askeri müdahalesinin ardından Ağustos 2008'de üyelikten çıkmıştır. Türkmenistan 26 Ağustos 2005'te bundan böyle BDT'ye kısmi hakları ve ayrıcalıkları bulunan ikincil statüde "ortak üye/assotsiirovannyy člen" olarak katılacağını duyurmuştur. "Sodrujestvo Nezavisimih Gosudarstv", <<http://www.ln.mid.ru/ns-rsng.nsf/8c21fbc45f12ec6d432569e700419ef3/c5363bace1a0db03c3257235004505e5?OpenDocument>> (17.04.2012).

²³⁷ H. Malik, "Roles of the United States, Russia and China in the New World Order: An Introduction", The Roles of the United States Russia and China in the New World Order, **op. cit.**, s. 12-13.; Mesbahi, **op. cit.**, s. 162-165.

²³⁸ 1993'te Beyaz Rusya, Gürcistan ve Azerbaycan antlaşmayı imzalamış, 1999'da Özbekistan, Azerbaycan ve Gürcistan antlaşmayı yenilememiştir. 2006'da Özbekistan örgüte yeniden katılmıştır. "Collective Security: A Timeline", <<http://centralasia.foreignpolicyblogs.com/collective-security-organization-timeline/>> (17.04.2012).

²³⁹ A. Nıkıtn, "Sovyet Sonrası Alan" Konseptinin Sonu ve Yeni Bağımsız Devletlerin Jeopolitik Yönelimlerindeki Değişim" Çev: Emil Ahmadov, **Stratejik Analiz**, Sayı 89, Eylül 2007, s. 64-66.; Meshabi, **op. cit.**, s. 169-171.

²⁴⁰ "Dogovor o Kollektivnoy Bezopasnosti", <<http://www.dkb.gov.ru/b/azb.htm>> (25.04.2012).

işbirliğinin sağlanması KGAÖ'nün görevleri arasındadır.²⁴¹ Bununla birlikte Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında tam olarak hakimiyet kurduğunu söylemek güçtür. Rusya'nın etkisinden kurtulmak ve Batı ile ilişkilerini geliştirmek isteyen ülkeler Azerbaycan, Ukrayna, Moldova ve Gürcistan'ın baş harflerinden oluşan demokrasi ve ekonomik kalkınma amaçlı GUAM²⁴² örgütünü kurmak için girişimlerde bulunmuşlardır. BDT içindeki farklı gruplaşmalar ve NATO'ya yönelik özellikle 2000'li yıllarda topluluğun görev ve fonksiyonunun sorgulanmasına neden olurken, Rusya'da Putin'in iktidara gelmesiyle Rus dış politikası, Orta Asya'ya yeni bir hevesle yaklaşmaya başlamıştır. Göreve geldikten sonra ilk gezisini Mayıs 2000'de Özbekistan ve Türkmenistan'a yaparak bölgeyi kazanmaya çalışan Putin, 1999'da Kollektif Güvenlik Antlaşması'nı yenilemeyen Özbekistan'la askeri teknik işbirliği antlaşması imzalamıştır.²⁴³ Bir başka açılım olarak Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'la Ekim 2000'de Avrasya Ekonomik Topluluğu (Avrasya Ekonomik Kalkınma Örgütü) antlaşmasını imzalamıştır. Mayıs 2001'de yürürlüğe giren ve 2006'da Özbekistan'ın da katıldığı antlaşmayla üye ülkeler arasında gümrük birliğinin sağlanması ve ortak ekonomik bir alanın yaratılması amaçlanmıştır.²⁴⁴ Bu amaç, 1 Ocak 2012'den itibaren Rusya, Beyaz

²⁴¹ KGAÖ'de üç farklı askeri bölgesel yapı söz konusudur. Birincisi, Rusya ve Beyaz Rusya birliklerinden oluşan Doğu Avrupa bölgesidir. İkincisi, Rusya ve Ermenistan birliklerinden oluşan Kafkasya bölgesidir. Üçüncüsü, Orta Asya bölgesidir. Bu bölge Rusya dışında Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'ı kapsamaktadır. Söz konusu bölge devletleri, Ekim 2002'de Bişkek'te düzenlenen zirvede, üye devletlere dış tehditlere karşı yardım edecek bir Ortak Acil Müdahale Gücü oluşturma kararı almışlardır. Örgüt, kendi aralarında çıkacak anlaşmazlıkları oydaşma yoluyla aşmaya çalışmakta, ittifakın askeri niteliği ancak üçüncü devletlerden gelecek saldırı durumunda geçerlilik kazanmaktadır. E. Tellal, Ç. Erhan, G. Erdem, E. Embel, "Kollektif Güvenlik Örgütleri: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü", Uluslararası Örgütler, **op. cit.**, s. 235-236.

²⁴² 1999'da bu ülkelere Özbekistan katıldığında adı GUUAM'a dönüşmüş, örgüt 2001'de kurulmuş, 2005'te Özbekistan ayrılınca adı tekrar GUAM olmuştur. "Collective Security: A Timeline", <<http://centralasia.foreignpolicyblogs.com/collective-security-organization-timeline/>> (17.04.2012).

²⁴³ Jonson, **op. cit.**, s. 100-101.

²⁴⁴ 2002'de Ukrayna ve Moldova, 2003'te Ermenistan gözlemci üye olmuştur. "Collective Security: A Timeline", <<http://centralasia.foreignpolicyblogs.com/collective-security-organization-timeline/>>

Rusya ve Kazakistan arasında gerçekleşmiştir. Putin, Avrasya Ekonomik Birliği'ni 2015'e kadar gerçekleştirme niyetinde olduklarını söylemiştir.²⁴⁵ Ayrıca Rusya'nın hedefleri arasında gelecekte bir "Avrasya Parlamentosu" oluşturulması da vardır.²⁴⁶

Rusya için Orta Asya, Rus azınlıklarının korunması, uluslararası terörizm ve köktendincilikle mücadele, ortak ticaret ve güvenliğin geliştirilmesi ve stratejik enerji kaynaklarına ulaşımın sağlanması açısından hayati önem taşıyan bir coğrafyadır. Rusya bölgede kendisini sadece ortak dil, kültür ve tarihle değil, aynı zamanda askeri varlığıyla da hissettirmektedir. Kazakistan'da Baykonur uzay üssü, Sarı-Şagan füzesavar poligonu, Balkaş gölü kenarındaki radar istasyonu Rusya'ya aittir. Kırgızistan'ın Issık gölünde donanmaya, ABD'nin Manas üssüne çok yakın bir mesafede bulunan Kant hava üssüne ve iki taraf arasında 1999'da yapılan antlaşmaya bağlı olarak Tacikistan'da bulunan 201. Motorize Birliği'ne sahiptir. Birliğin karargahı 2004'te üsse dönüştürülmüştür.²⁴⁷

Kuruluş sebepleri, amaçları ve ilkeleri dikkate alındığında Şangay İşbirliği Örgütü'nün ilk planda güvenlik ihtiyacını karşılamaya yönelik bir örgüt olduğu açıktır. Rusya da örgütü öncelikle bu şekilde algılamaktadır. Savunma Bakanı Sergey İvanov'un, Şubat 2004'te örgütün özellikle askeri tehditlere karşılık vermede Orta

(17.04.2012).; 2008'de Özbekistan üyeliğini geçici olarak durdurmuştur. "Uzbekistan Suspend Eurasec Membership, Moscow Unruffled", <<http://en.rian.ru/world/20081112/118264022.html>> (25.04.2012).

²⁴⁵ "Putin: Avrasya Ekonomik Birliği 2015'de Kuruluyor", <<http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=49002>> (25.04.2012).

²⁴⁶ Konuyla ilgili olarak Rusya parlamentosu alt kanadı Duma'nın Başkanı Sergey Narişkin Nisan 2012'de, resmi temaslarda bulunduğu Kazakistan'da, eski Sovyet coğrafyasında 'Avrasya Parlamentosu' kurulması çağrısı yapmıştır. Aşamalı bir geçiş süreci olması gerektiğini söylemiş, Eurasec (Avrasya Ekonomik Birliği) parlamentolar arası kurulun, Avrasya parlamentolar arası kurula dönüşebileceği, sonrasında da Avrasya Parlamentosu'nun oluşabileceğini ifade etmiştir. Bunun için de uluslar üstü kurumların oluşturulması, ulusal yasalarda uyum ve birliğe gidilmesinin önemine dikkat çekmiştir. "Rusya'dan 'Avrasya Parlamentosu' Çağrısı", <<http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=49815>> (28.04.2012).

²⁴⁷ E. Merkulova, **Puti Povışeniya Roli Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva Kak Instrumenta Stabilnosti i Razvitiya v Tsentralnoy Azii**, Moskva, DA MID, 2003, s. 21.; "Rusya, Orta Asya'da Askeri Varlığını Artırıyor", <<http://www.haberler.com/rusya-orta-asya-da-askeri-varligini-artiriyor-haberi/>> (26.04.2012).

Asya ve Uzakdoğu'nun bölgesel istikrarı için öneminden ve Rusya'nın güvenlik politikasına hizmet eden bir platform olduğundan bahsetmesi²⁴⁸ bunu doğrular niteliktedir. ŞİÖ ile KGAÖ arasındaki işbirliğine çok önem veren Rusya, Barış Görevi-2007 tatbikatının ŞİÖ ve KGAÖ tarafından ortak yapılması taraftarı olmuştur. Çin buna yanaşmayınca, KGAÖ üyesi Ukrayna ve Beyaz Rusya'yı davet etmekle yetinmiştir.²⁴⁹

ŞİÖ bir bakıma Rusya için Çin'le stratejik ve ekonomik yakınlaşmanın ilanıdır. Ayrıca, Moskova'ya Çin'in Orta Asya'daki faaliyetlerini kontrol edebilmesi için uygun bir ortam sunmaktadır. ŞİÖ'nün bölge politikası ve bölgedeki statükoyu koruma rolünden memnundur.²⁵⁰ Genel olarak örgüt, Rusya'nın Orta Asya ve çevresinde enerji kulübü ve ekonomik işbirliği platformlarıyla pozisyonunu sağlamlaştırmakta, çok kutuplu dünya inşasında temel dayanaklardan birini oluşturmaktadır.

2. Çin'in Orta Asya ve ŞİÖ Algısı

Çin ise, Soğuk Savaş sonrasında Rusya'ya ve Orta Asya'ya güvenliğini, istikrarını, ekonomik gelişmesini, enerji ihtiyacını ve pozisyonunu stratejik ortama göre ayarlama düşüncesini göz önünde bulundurarak yaklaşmıştır.²⁵¹ Çin'e göre Orta Asya ülkelerinin hangi ülkelerle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu uluslararası sistemi yakından ilgilendirmektedir. Orta Asya, doğu-batı arasında bir köprüdür. İpek Yolu vasıtasıyla Antik çağlardan beri Orta Asya devletleriyle yakın ilişki içerisinde olan

²⁴⁸ S. Ivanov, "Russia's Geopolitical Priorities and Armed Forces", <http://eng.globalaffairs.ru/number/n_2571> (21.03.2011).

²⁴⁹ De Haas & Van der Putten, **op. cit.**, s. 43.

²⁵⁰ A. Bailes, P. Dunay, P. Guang, M. Troitskiy, **The Shanghai Cooperation Organization**, Policy Paper No 17, Stockholm, SIPRI, 2007, s. 33-34, 36.

²⁵¹ Burles, **op. cit.**, s. 5.

Çin, bölgenin istikrarı ve refahıyla yakından ilgilidir ve buna zarar verecek herhangi bir davranışın karşısında yer almaktadır. Bu açıdan sınır boyu ve ikili ilişkilere çok önem vermektedir. Ayrıca, ilişkilere SUÖB'nin istikrarı ve gelişmesi açısından da bakmaktadır. Çin Hükümeti bu ülkelerle kendi dış politika ilkelerine uygun olarak barış içinde bir arada yaşamanın beş ilkesi çerçevesinde ilişki kurmuştur.²⁵²

Öncelikle sınır sorunlarının artık çözülmesi gerekmektedir. Mayıs 1991'de SSCB ile Çin arasında imzalanan sınır anlaşmasının yeni bağımsızlığını ilan eden Orta Asya devletlerini ilgilendiren kısmının akıbeti, Ekim 1992'de Kazak, Kırgız, Tacik ve Rusya ortak delegasyonunun Pekin'e giderek anlaşmanın yükümlülüklerini yerine getirmeye devam edeceklerini bildirmeleriyle açıklığa kavuşmuştur. Böylece bu ziyaret gelecekteki görüşmelerin ve olumlu ilişkilerin zeminini hazırlamıştır.²⁵³

Çin Başbakanı Li Peng ve Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev Nisan 1994'te 1700 km'lik ortak sınır konusunda anlaşmaya varmış, "ortak refah hattı" dedikleri sınır Eylül 1997, Temmuz 1998 ve Mayıs 2002'deki anlaşmalarla çizilmiştir. Anlaşmazlık konusu olan 1000 km²'lik bölgenin % 56,9'u Kazakistan'a, % 43,1'i Çin'e verilerek paylaşılmıştır. 4 Temmuz 1996'da ise Devlet Başkanları Jiang Zemin ve Askar Akayev arasındaki anlaşmayla Çin-Kırgızistan sınırı belirlenmiştir. 1999'da Şangay Beşlisi'nin Bişkek Zirvesi'nde Kırgızistan, Kazakistan ve Çin öncekileri pekiştiren ve üç ülkenin sınırının birleştiği bölümü düzenleyen ek bir anlaşma imzalamışlardır. 2002'de ise, 125.000 hektar toprağın

²⁵² Xing, *op. cit.*, s. 152-153.

²⁵³ J. C. Moltz, "Regional Tensions in the Russo-Chinese Rapprochement", *Asian Survey*, Vol. 35, No 6, 1995, s. 517.

Çin'e verilmesiyle Çin-Kırgızistan sınırı son şeklini almıştır. Aynı yıl Tacikistan'la da sınır düzenlemesi yapılmıştır.²⁵⁴

Sınırların güvenliği ve Orta Asya ülkelerinin istikrarı Çin için son derece önemlidir. Bölgede siyasi, ekonomik ya da toplumsal herhangi bir karışıklık tüm bölgeyi ve Çin'i olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Özellikle Orta Asya ülkeleriyle sınırdış olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Çin'in hassas bir bölgesidir, provokasyona açıktır. Orta Asya'nın istikrarlı ve güvenli olması, geliştirilecek yakın ilişkiler, SUÖB'ye de Çin açısından olumlu yansıyacaktır. Aksi halde Çin'in Orta Asya enerjisine ulaşması zorlaşır, nükleer silah yeteneği de kısıtlanır zira Sincan dünyanın en geniş nükleer test tesisine sahiptir.²⁵⁵ Örgütün bölgesel serbest ticaret alanı oluşturmasını isteyen Çin böylelikle hem Sincan'ın transit rolünü hem de bölgede ekonomik etkinliğini artırmayı amaçlamaktadır. Ne var ki Rusya, Çin ürünlerinin bölgeye aşırı derecede akacağı düşüncesiyle buna karşıdır.²⁵⁶ Zira bu durum kısa vadede olumlu etkiler yaratabilir ama uzun vadede bölgeyi ekonomik olarak Çin'e bağımlı hale getirebilir. Çin'in eski Moskova Büyükelçisi, Avrupa ve Asya Sosyal Kalkınma Enstitüsü Direktörü Li Fenlin'e göre Çin, Rusya'nın Orta Asya'daki hakim etkisine zarar vermekten çekinirken; Rus araştırmacı Ajdar Kurtov, Çin'in yüksek ekonomik potansiyeliyle bölge ülkeleri üzerinde ekonomik işbirliği görüntüsü altında bir baskı oluşturduğunu öne sürmektedir.²⁵⁷

²⁵⁴ Xing, **op. cit.**, s. 154-155.; Andican, **op. cit.**, s. 12.; Bu arada, Kazakistan-Kırgızistan sınırı Aralık 2001'de imzalanan antlaşmayla, Kazakistan-Özbekistan sınırı Kasım 2001 ve Eylül 2002'de imzalanan antlaşmalarla, Kazakistan-Rusya sınırı da Ocak 2005'te imzalanan antlaşmayla belirlenmiştir. "Delimitatsiya i Demarkatsiya Gosudarstvennoy Granitsı", <<http://portal.mfa.kz/portal/page/portal/mfa/ru/content/policy/issues/delimitation>> (19.07.2012).; Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan sınırın belirlenmesi hususunda henüz tam olarak uzlaşmaya varamamışlardır. "Tsentralnaya Aziya: Budet li Peredel Granits?", <<http://www.customsunion.ru/info/3318.html>> (19.07.2012).

²⁵⁵ De Haas & Van der Putten, **op. cit.**, s. 32.

²⁵⁶ **Ibid.**, s. 35.

²⁵⁷ Nikitina, **op. cit.**, s. 118.

Yukarıda bahsedilen sınır sorunlarının çözümü ve Orta Asya ülkeleriyle sınır olan Doğu Türkistan meselesi ŞİÖ'nün kuruluşu ve gelişmesi yolunda Çin'in lokomotif bir rol oynamasını sağlamıştır. Örgüt, Çin için komşularıyla arasında güven artırıcı bir unsur, "iki bela" ile mücadelede önemli bir silahtır. Ayrıca ülkenin batı bölgelerini kalkındırmaya yardımcı, bölgesel güvenliğin yeni bir modeli, Çin diplomasisinin geleneksel ikili ilişkilerden çok taraflı ilişkilere dönüşümünün bir simgesi, Orta Asya'da Çin karşıtı fikirleri ortadan kaldırma, enerji ve ekonomik/ticari ilişkileri geliştirme aracıdır. Örgüt bir yandan Pekin'in Orta Asya'yla ilişkilerini meşrulaştırırken, öte yandan Moskova'nın bu yakın ilişkilerden rahatsız olmasını engelleyici bir işleve sahiptir.²⁵⁸

E. ŞİÖ, "Doğu'nun NATO'su" mu?

ŞİÖ'nün kurulma sürecinde, Batı'da örgütü tartışma kulübü olarak görenler olduğu gibi, Pekin ve Moskova'nın Orta Asya'da etkinliğini artırma çabası olarak değerlendirenler de olmuştur. Ayrıca, örgütün başarısızlığa mahkum olduğu, üye ülkelerin kaynaklarının yeterli olmadığı ve birçok konuda birbirleriyle ters düştükleri yönünde görüşler de ortaya atılmıştır.²⁵⁹ Ama öncelikli olarak şu söylenebilir ki, ŞİÖ, "insan hakları" konusu üzerinde pek durmaması ve örgüt üyesi ülkelerin birçok Batılı ülkeye oranla siyasi ve ekonomik olarak dışa kapalı bir yapıda olmasından dolayı Avrupa ve Batı geleneklerine uzak bir örgüttür.²⁶⁰ Rusya ve Çin'in Orta Asya devletlerine insan hakları ve siyasi rejimleri konularında olumsuz yaklaşmamaları iki

²⁵⁸ Bailes, Dunay, Guang, Troitskiy, **op. cit.**, s. 45-48.; Klimenko, **op. cit.**, s. 78-79, 84.

²⁵⁹ O. Borisenko, "Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudničestva Kak Institut Konsensusa", **Vestnik Çitinskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 5, 2009, s. 188.; N. Geydarov, "Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudničestva i Buduşee Tsentralnoy Azii", **Vlast**, No 7, 2008, s. 43.

²⁶⁰ S. Aris, "The Shanghai Cooperation Organisation: 'Tackling the Three Evils'. A Regional Response to Non-traditional Security Challenges or an Anti-Western Bloc? **Europe-Asia Studies**, Vol. 61, No 3, 2009, s. 458.

devletin bölgeyle ilişkilerine olumlu etki eden bir unsurdur. ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan'ı işgali, uluslararası terörizmle mücadele çerçevesinde başlangıçta bölge ülkelerinin pek de karşı durduğu bir gelişme değildir. Fakat ABD'nin bölgede varlığından duyulan rahatsızlığın daha sonra yavaş yavaş arttığını söylemek gerekir. Örneğin, Şubat 2003'te Rusya Dışışleri Bakanı İgor İvanov ABD'nin Orta Asya'daki varlığını Afganistan'daki illegal Taliban rejiminin varlığını ortadan kaldırmak için anti-terörist koalisyonunun bir parçası olarak gördüklerini söylerken, bir yıl sonra Dışışleri Bakan Yardımcısı Vyaçeslav Trubnikov bölge dışı aktörleri bölgede görmekten pek mutlu olmayacaklarını söylemiştir.²⁶¹

2003'te Gürcistan'da, 2004'te Ukrayna'da ve 2005'te Kırgızistan'da meydana gelen, “renkli devrimler” olarak lanse edilen ama aslında “insan hakları”, “demokrasi” ve “piyasa ekonomisi” gibi değerlerin bu ülkelere dayatılması sürecini başlatan ayaklanmalar, hükümet değişiklikleri ile neticelenmiştir. Yine Mayıs 2005'te Özbekistan'ın Andican kentinde çıkan ayaklanma Taşkent yönetimi tarafından bastırılmıştır. Ayaklanmaların ardında Amerikan destekli sivil toplum kuruluşları olduğu düşünülmüş,²⁶² ŞİÖ'nün olaylara tepkisi sert olmuştur. Astana zirve bildirisinde, ABD'nin anti-terörist faaliyetler için geçici olarak kullandığı üsleri terk etmesi ve bununla ilgili bir takvim belirlemesi çağrısı yapılmıştır.²⁶³ Andican olayları Özbekistan'ın ABD üssünü kapatma sebebi olmuştur. Ekim 2005'te Bişkek'i ziyaret eden ABD Dışışleri Bakanı Condoleezza Rice, Kırgızistan'ı ülkedeki üssün açık kalması ve Özbekistan'daki Hanabad üssünü terk eden ABD askerlerinin

²⁶¹ Bailes, Dunay, Guang, Troitskiy, **op. cit.**, s. 11.

²⁶² E. Tellal, “Eski Sovyet Coğrafyasında ‘Devrimler’”, **SBF Dergisi**, Cilt 60, Sayı 2, 2005, s. 273-278.

²⁶³ “Deklaratsiya Glav Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva”, 5 Temmuz 2005, <<http://www.sectesco.org/RU/show.asp?id=98>> (25.03.2011).

Kırgızistan'dan geçmeleri konusunda ikna etmiştir.²⁶⁴ Çin, söz konusu gelişmeleri ve bölgedeki Amerikan üslerini ABD'nin kendisine yönelik bir çevreleme politikası olarak algılamak, Rusya da ABD'nin Orta Asya'ya şekil verme çabası olarak gördüğü bu durumdan rahatsız olmuştur. Ayaklanmalar ve sonrasındaki hükümet değişiklikleri mevcut pozisyonlarını korumak isteyen Orta Asya liderlerini Moskova-Pekin eksenine daha da yaklaştırmıştır. Aslında bu hükümet değişiklikleri örneğin örgüt üyesi Kırgızistan'ın iç ve dış politikasında ŞİÖ'nün aleyhine ciddi bir dönüşüm getirmese de bölgede ABD'ye karşı olumsuz bir hava oluşmasına neden olmuştur. Örgütün NATO'ya rakip olup olmadığı sorusu işte bu dönemlerde sorulmaya başlamış, tepki, örgütün 2006 Şangay Zirvesi'nin beşinci yıl bildirisinde de devam etmiştir. Bildiride liderler, uluslararası ortamdaki bu ciddi değişim ortamında örgütün çok çeşitli medeniyet ve farklı kalkınma yollarını benimseyerek medeniyetler arası diyalogun pozitif bir örneğini oluşturduğuna dikkat çekmişlerdir. Ülkelerin tarihi, kültürü, gelenekleri, siyasal ve sosyal sistemlerinin farklı olduğunu, bunun da farklı kalkınma tiplerini getirebileceğini ama bu durumun başka ülkelerin bu ülkelerin içişlerine karışma bahanesi olamayacağını, kalkınma modelinin ihraç edilmemesi gerektiğini açıkça ifade etmişlerdir.²⁶⁵ Aynı bildiride yer alan “bölgede barış ve güvenliğin tehlikeye düştüğü olağanüstü durumlarda devletlerin ve örgütün çıkarlarını korumak amacıyla tarafların gecikmeksizin ortak etkili bir tepki vermek için birbirleriyle danışacakları”²⁶⁶ ifadesi örgütün NATO benzeri askeri ittifaka doğru gittiği yorumlarına neden olmuştur. Özellikle Batılı ülkelerin endişeyle yaklaştığı bu durumu destekleyen başka gelişmeler de görülmüştür. Bunlardan ilki

²⁶⁴ Geydarov, **op. cit.**, s. 44.

²⁶⁵ “Deklaratsiya Piyatiletii Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva”, <http://www.sectso.org/RU/show.asp?id=108> (26.03.2011).

²⁶⁶ **Ibid.**

ilk defa siyasi bir zirvenin (Bişkek 2007) askeri tatbikatla birleştirilmesidir (Barış Görevi-2007). ŞİÖ'deki askeri bileşeni ve bölge güvenliğinin ŞİÖ'nün yetkisinde olduğunu gösterme amacına sahiptir. İkincisi, aynı tatbikatta, gelişmiş güvenlik örgütlerinde (hatta KGAÖ'de de bulunan) askeri yardım konseptinin söz konusu olmasıdır. Konsept örgütün resmi dokümanlarında olmasa da de facto olarak mevcut olduğu bu tatbikatla ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü Çin ne kadar tereddütlü de olsa ŞİÖ ile Rusya öncülüğündeki saf askeri ittifak olan KGAÖ arasında Ekim 2007'de karşılıklı anlayış memorandumunun²⁶⁷ olması -her ne kadar Çin KGAÖ faaliyetlerine soğuk yaklaşıp da-²⁶⁸ askeri işbirliği planlarına kapının açık olduğunun göstergesi olarak algılanmıştır. Dördüncüsü, tatbikatların içeriğinin sadece terörizme değil, dış güvenliğe yönelik de çağrışımlarının olması ve ayrıca 27 Haziran 2007'de Bişkek'te savunma bakanlarının ortak tatbikatlar için yapısal düzenleme anlaşmasına varmalarıdır. Kırgızistan Savunma Bakanı İsmail İsakov'a göre bu anlaşma bu aktivitelerin uzun dönemli örgütsel ve hukuksal temelini oluşturmaktadır.²⁶⁹

Tabii ki bu ayrıntılarla örgütün askeri bir birlik olduğu yargısına varmak güçtür. Bunun için öncelikle üye ülkelerin bu yönde ortak bir irade ortaya koymaları gerekmektedir. Bu emareler yalnızca örgütün ya da üyelerin bu yönde bir girişimi olduğu takdirde bunun gerçekleşmesinin imkansız olmadığı anlamına gelmektedir.

Bu yönde bir niyetin olabileceği, Rusya Jeopolitik Problemler Akademisi Başkan Yardımcısı Leonid İvaşov'un 26 Ekim 2005 tarihinde Interfaks askeri haber ajansına verdiği demeçte, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün aynen NATO gibi askeri potansiyele sahip bir ittifak haline gelebileceğini, böylelikle uluslararası sistemin tek

²⁶⁷ "Memorandum o Vzaimoponimanii mejdu Sekretaritom ŞOS i Sekretaritom ODKB", <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=112>> (26.03.2011).

²⁶⁸ E. Troitskiy, "Stanovleniye i Razvitiye Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva (2000-2007 gg.)", **Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 323, 2009, s. 182.

²⁶⁹ De Haas & Van der Putten, **op. cit.**, s. 14-15.

kutuplu olmayıp daha güvenli ve daha istikrarlı olacağını ileri sürmesiyle ortaya çıkmıştır.²⁷⁰ Aralık 2005'te Savunma Bakan Yardımcısı Sergey İvanov'un Duşanbe'nin 15 km batısında Ayni adlı yeni bir askeri üs yapılacağını söylemesi Savaş Tahmin Merkezi Başkanı Albay Anatoliy Tsıganok tarafından Rusya'nın örgütü askeri-siyasi birliğe dönüştürme niyetinin açık bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.²⁷¹ Ardından Rusya Genelkurmay Başkanı Yuri Baluyevski 2007 tatbikatından önce Urumçi'de bu düşünceleri desteklercesine askeri işbirliği önerisini Nisan ayında üye ülkelere gönderdiklerini ama cevap alamadıklarını söylemiştir. Hatta daha da ileri giderek ekonomik kalkınma için üye ülkelerin askeri yapılarına bağlı güçlü bölgesel güvenliğe ihtiyacı olduğunu da eklemiştir.²⁷²

17 Ağustos 2007'de tatbikat sırasında Putin 500 gazeteci ve askeri gözlemciye 1992'de askıya aldıkları keşif uçuşlarına yeniden başlayacaklarını, herkesin Rusya gibi davranmadığını, diğer devletlerin yaptığı keşif uçuşlarının Rusya'nın ulusal güvenliğine yönelik sorun teşkil ettiğini söylemiştir.²⁷³ Ayrıca ABD'nin tatbikata gözlemci göndermesine, tatbikatın ŞİÖ'nün içine yönelik olduğu ve askeri test alanının çok fazla misafiri ağırlayacak genişlikte olmadığı gerekçesiyle izin verilmemiştir.²⁷⁴ ABD'yle sorunlu İran'ın 2005'te gözlemci statüsünde ŞİÖ'ye kabul edilmesi de Batı karşıtı bir ittifak olacağı izlenimini artıran bir başka husustur. Haziran 2006'da ABD Dışişleri Bakanı Donald Rumsfeld'in teröre karşı kurulmuş bir örgütün "terörü destekleyen" İran'ı kabul etmesini eleştirmesine cevaben ŞİÖ

²⁷⁰ N. H. Ekrem, "Orta Asya'da Güç Dengeleri: Şangay İşbirliği Örgütü Başbakanlar Toplantısı Sonrası", <<http://www.turksam.org/tr/a614.html>> (26.03.2011).

²⁷¹ V. Ivanov & I. Plugatarov, "Moskva Hoçet Prevratit ŞOS iz Ekonomiçeskogo v Voenno-Politiçeskiy Soyuz", **Rossiya i Muslmanskiy Mir**, No 2, 2005, s. 114-115.

²⁷² De Haas & Van der Putten, **op. cit.**, s. 42.

²⁷³ **Ibid.**

²⁷⁴ **Ibid.**

Genel Sekreteri Zhang Deguang İran'ın kabulünün üyelerin ortak kararı olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁵

İvaşov ve Tsıganok'un görüşleri ile Baluyevski'nin demeci bir kenara bırakılırsa, örgütün askeri ittifaka gittiği yolundaki iddialar hep yalanlanmıştır. Örneğin Ağustos 2005'te Rusya'nın olağanüstü ve tam yetkili Pekin Büyükelçisi Sergey Razov askeri ittifak söylentilerini yalanlarken, önceliklerinin ekonomi ve güvenlik olduğunu, çıkarları uyumlu üyelerden oluşan ve kendine yeterli bir örgüt olan ŞİÖ'nün herhangi bir şeyin alternatifi olmadığını vurgulamıştır.²⁷⁶ Eylül 2005'te Rusya'nın ŞİÖ koordinatörü ve devlet başkanı özel vekili Vitali Vorobyov örgütün siyasi-askeri bloğa veya ittifaka dönüşmeyeceğini, ancak bunun üyeler arasında askeri işbirliğinin olmayacağı manasına gelmediğini ifade etmiştir.²⁷⁷ Çin'in Fu-dan Üniversitesi Şanghay İşbirliği Örgütü Araştırmaları Merkezi Başkanı Zhao Huasheng, örgütün sadece ekonomik işbirliği, kalkınma ve bölge güvenliğini sağlama amacına sahip olduğunu ve hiçbir zaman NATO'ya karşı olmayacağını belirtmiştir.²⁷⁸ Örgütün Genel Sekreteri Deguang ise, "Doğu'nun NATO'su" ya da "Varşova Paktı" şeklindeki tespitleri "Soğuk Savaş zihniyeti" olarak değerlendirmiştir.²⁷⁹

Hem örgüt, hem de tek tek üyeler hiçbir zaman Batı'ya karşı olduklarını söylememişlerdir. Ama dışarıdan bölgeye ve kendi içişlerine müdahale edilmesinden de rahatsız olmaktadır. Askeri bileşeni terör tehdidine karşı ortak tatbikatlardan

²⁷⁵ E. Ekrem, "Doğu'nun NATO'su: Şangay İşbirliği Örgütü", <<http://www.turksam.org/tr/a946.html>> (26.03.2011).

²⁷⁶ F. Stakelbeck Jr. "The Shanghai Cooperation Organization", <<http://archive.frontpagemag.com/Printable.aspx?ArtId=7687>> (26.03.2011).

²⁷⁷ N. H. Ekrem, "Orta Asya'da Güç Dengeleri: Şangay İşbirliği Örgütü Başbakanlar Toplantısı Sonrası", <<http://www.turksam.org/tr/a614.html>> (26.03.2011).

²⁷⁸ Ibid.

²⁷⁹ E. Ekrem, "Doğu'nun NATO'su: Şangay İşbirliği Örgütü", <<http://www.turksam.org/tr/a946.html>> (26.03.2011).

ibaret olan örgütün Tacikistan başkanlığındaki Stratejik Araştırmalar Merkezi uzmanı Niyatbekov, ŞİÖ'nün daha çok siyasi bir ağırlığı olduğundan hareketle, bölgede ABD ve NATO'nun varlığına karşı askeri değil ancak siyasi olarak direnebileceği görüşüne sahiptir.²⁸⁰ Örneğin, 27 Mart 2009'da Rusya'nın girişimiyle ŞİÖ himayesinde Moskova'da düzenlenen Afganistan'la ilgili olarak uyuşturucu ve teröre karşı özel konferansın, Hollanda ve ABD'nin girişimiyle 31 Mart'ta Hollanda'nın Haag kentinde düzenlenen konferanstan hemen önce yapılması dikkat çekici bir gelişmedir.²⁸¹

ŞİÖ bölge sorunlarının çözümünde bölgenin örgütü olarak en başta kendisi söz sahibi olmak istemiştir. Kırgızistan'da Mart 2005'te Askar Akayev'e karşı başlayan ve devlet başkanlığından ayrılmasına sebep olan halk ayaklanmasını bir benzeri Nisan 2010'da yine gerçekleşmiş ve Kurmanbek Bakiyev iktidarı devrilmiştir. Yeni kurulan hükümetin Rusya yanlısı olduğu hatta ayaklanmada da Rusya'nın parmağı olduğu yorumları yapılmıştır. Bu yorumlar temelde, Bakiyev'in Rusya'ya uzak durduğu, ABD'nin Manas üssünü önce kapatacağını söyleyip sonra vazgeçerek tutarsız bir politika izlemesinden Rusya'nın rahatsız olduğu ve Bakiyev'in devrilmesi'nin Rusya'nın ABD'yi bu coğrafyada istemediği anlamına geldiği üzerine odaklanmıştır.²⁸² Ama ayaklanmayı yalnızca Rusya'ya bağlamak da doğru değildir. Kaldı ki Bakiyev'in ardından devlet başkanlığı koltuğuna oturan Roza Otunbayeva da ABD'yle yapılan antlaşmalara sadık kalınacağını ve Manas üssünün açık kalacağını duyurmuştur. Kırgızistan'da 2005'te iktidara gelen Bakiyev, beklenen reformları gerçekleştirememiş ve toplumsal sorunlara çözüm bulamamıştır.

²⁸⁰ Borisenko, **op. cit.**, s. 190.

²⁸¹ Nikitina, **op. cit.**, s. 98

²⁸² P.D. Scott, "Kırgızistan: Derin Güçler, Darbeler, Terör ve Uyuşturucunun Pençesinde", **Turquie Diplomatique**, Ağustos 2010.; L. Goodrich, "Rusya Hayaletinin Hortlaması", **Turquie Diplomatique**, Mayıs 2010.

Kayırmacılık, yolsuzluk ve yoksulluk artmıştır. Muhalefet ve basın baskı altına alınmıştır.²⁸³ Bunlar da hükümetin devrilmesine giden süreci hızlandırmıştır. ŞİÖ, gerçekleştirdiği onuncu zirve toplantısının ardından yayımladığı bildiride, üye ülkeler Kırgızistan'daki olayların ışığında, devletlerin egemenliği, toprak bütünlüğü ve içişlerine karışılmaması gerektiği ilkelerine bağlılıkları yinelemişlerdir. Bölge istikrarına zarar gelmemesi için ülkede istikrarın bir an evvel sağlanması gerektiği üzerinde önemle durmuşlar ve bu konuda Kırgızistan'a gerekli yardımın yapılacağına altını çizmişlerdir.²⁸⁴ Bu, bir anlamda örgütün Kırgızistan'daki gelişmelerden rahatsız olmadığını göstermektedir.

Şangay İşbirliği Örgütü'nün NATO'ya rakip olup olamayacağı hususuyla ilgili olarak şunu belirtmek gerekir ki, örgüt şu anki görüntüsü itibarıyla NATO'ya rakip ya da "Doğu'nun NATO'su" olmaktan çok uzaktır. Önemli zayıflıkları söz konusudur. Ortak bir askeri gücü, komutanlığı ve birleşik planlı bir personelinin olmaması, alınan bir kararın üye ülkelerin iç hukukunda da kabul edilme sürecinin zaman alması, sorunların çözümü ve Şart'ın uygulama/yorumlama farklarıyla ilgili bir mekanizmanın bulunmaması, NATO'daki Kuzey Atlantik Asamblesi gibi bir kurumun olmaması, finansal kaynaklarının azlığı bunlar arasında sayılabilir.²⁸⁵ Barış Görevi-2007 tatbikatında Çin'in diğer üye ülkelerden farklı olarak Rus araç ve mühimmatını kullanmak istememesi, silah ve teçhizatlarının üzerini örtmesi, Çinli birliklerin fotoğrafını çekmek ve onlarla röportaj yapmanın yasak olması da örgüt içi birliğe zarar veren bir görüntü çizmiştir. Bu durum, Çin'in diğer ülkelerle birlikte operasyonel niteliğini ölçmekten ziyade kendi mühimmat ve teçhizatlarının

²⁸³ N. Childs & H. İsmailov, "Süpergüçlerin Planlarının Odağı: Kırgızistan", **Turquie Diplomatique**, Nisan 2010.

²⁸⁴ "Deklaratsiya Desyatogo Zasedaniya Soveta Glav Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva", <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=395>> (27.03.2011).

²⁸⁵ De Haas & Van der Putten, **op. cit.**, s. 21-22.

fonksiyonlarını ortaya koymak istemesinin bir sonucudur. Çin, KGAÖ ve ŞİÖ işbirliğine de pek sıcak bakmamaktadır. Çünkü bu Rusya'nın örgütte etkinliğini artıracaktır. Ayrıca ŞİÖ'nün askeri bir örgütle işbirliği içerisinde olması, Batı'ya da, ŞİÖ'nün askeri gücünü geliştirmek istediği ya da NATO gibi askeri kanadı güçlü bir örgüte dönüşme hevesinde olduğu izlenimi verecektir. Bu da Batı'nın Çin'i bir tehdit olarak algılamasına neden olacaktır. Çin bütün ticaret kapılarını açık tutmak istediğinden bu durum ekonomik ve siyasi çıkarlarına aykırıdır.²⁸⁶

Bunların dışında, NATO'daki ABD liderliği gibi, örgütün net bir liderinin olmaması²⁸⁷ ve deyim yerindeyse örgütün iki başlılığı (Rusya ve Çin) olumsuzluk teşkil etmektedir. Örneğin Güney Osetya konusunda Rusya bölgenin Gürcistan'dan ayrılmasını desteklerken ŞİÖ, Çin'in de etkisiyle daima ayrılığın karşısında durmuştur.²⁸⁸ Çin, "Gül Devrimi"nden sonra ABD eksenli bir politika izleyen Gürcistan'a karşı Rusya'yı desteklese de bu desteği sesini fazla yükseltmeden vermiştir. Bunun en önemli nedeni ise, 1990'lı yılların başında Gürcistan yönetiminden ayrılan, fakat uluslararası platformda bağımsızlığını kazanmak için mücadele eden Güney Osetya'nın durumunun Tayvan'ın durumuna benziyor olmasıdır.²⁸⁹ Bunun yanı sıra İran'ın örgüt üyeliğine Rusya sıcak bakarken, örgütün ekonomik etkisinin artırılmasını amaçlayan ve ABD ile de sorun yaşamak istemeyen Çin'in soğuk yaklaşması da bir başka görüş ayrılığı olarak örgütün askeri ittifaka gitme ihtimalini zayıflatmaktadır.²⁹⁰ Her şey bir yana, Şangay Beşlisi toplantılarında ve örgüt kuruluş deklarasyonunda da defalarca dile getirildiği gibi örgüt üçüncü bir

²⁸⁶ *Ibid.*, s. 43-44, 52-53.

²⁸⁷ Borisenko, *op. cit.*, s. 190.

²⁸⁸ Nikitina, *op. cit.*, s. 104.; R. Ong, "China's Strategic Convergence with Russia", **Korean Journal of Defense Analysis**, 21:3, 2009, s. 322-323.

²⁸⁹ S. Lee, "Gürcistan Savaşı'nın Ardından ŞİÖ Zirvesi ve Çin-Rusya İlişkileri", <<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2526&kat1=60&kat2=>> (25.03.2009).

²⁹⁰ İ. Kamalov, "Yükselen Güç Şanghay İşbirliği Örgütü ve Genişleme Politikası", <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2149&kat1=60&kat2=> (25.03.2009).

devlete karşı kurulmuş değildir. ŞİÖ üyesi ülkeler hiçbir ülkeyle herhangi bir gerginlik yaşamak istememektedir. Bu bağlamda 8 Nisan 2010 tarihinde Rusya ile ABD arasında imzalanan stratejik saldırı silahlarının azaltılması ve sınırlandırılması antlaşması (Yeni START-SNV III) örgüt tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.²⁹¹

Şangay İşbirliği Örgütü'nün, sözü geçen zayıflıklarına rağmen, Baranov'un da dediği gibi hiçbir zaman önemi azalmayacak hatta gelecekte daha da artacaktır. Asya'nın devasa ekonomik hacmi, muazzam enerji kaynakları rezervlerinin ŞİÖ ülkelerinde yoğunlaşması, Rusya ve Çin'in ortak güçlerini artırmaları, bölge dışı ülkelerin bölge ülkelerinin sosyo-politik durumuna etkisini kısıtlama konusunda uzlaşmış olması, Asya'yı medeniyetler arası işbirliği ve diyalog çerçevesinde anahtar konularda çözüm alanı haline dönüştürme iradesi örgütün temel avantajları arasında sayılabilir.²⁹² Örgüt, bölgesel nitelikte kurulsun da sınır güvenliği ve ekonomik ilişkilerin yanında terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, enerji gibi uluslararası alanı da ilgilendiren konulardaki mücadelesi ve etkinliğiyle uluslararası politikaya yön verecek yetenekte ve büyüklükte olduğunu da ispatlamıştır.

Görüldüğü üzere, ortak sorunlar temelinde ikili ilişkilerin gelişim süreci –söz konusu Orta Asya ülkelerinin de katılımıyla- Şangay İşbirliği Örgütü'nün kurulması sonucunu doğurmuştur. Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki siyasi, ekonomik ve güvenlik odaklı çıkarları, ŞİÖ ile kurumsal ve meşru bir çerçeve kazanmıştır. Örgüt, iki devletin çıkarlarını uzlaştırıcı bir rol oynamış, bölge dışı aktörlerin (ABD, NATO) bölgeye ilgisine kuşkuyla yaklaşmıştır.

²⁹¹ “Deklaratsiya Desyatogo Zasedaniya Soveta Glav Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva”, <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=395>> (27.03.2011).

²⁹² A. Baranov, “Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudničestva: S Optimizmom v Buduşee!”, **Vestnik Baltiyskogo Federalnogo Universiteta im. İ. Kanta**, No 6, 2010, s. 119-120.

Rusya ve Çin'in ŞİÖ çerçevesinde ve Orta Asya ile bağlantılı işbirliği ve etkileşimleri, ilişkilerinin bir boyutunu oluşturmaktadır. Diğer boyutunun kapsamına ise iki ülkenin “stratejik ortaklık” kurması ve bu çerçevede geliştirdikleri davranışlar/faaliyetler girmektedir. Sonraki bölümde bu konu üzerinde durulacaktır.

Üçüncü Bölüm

Rusya-Çin Stratejik Ortaklığı

Rusya-Çin stratejik ortaklığından önce “stratejik ortaklık” kavramının ne olduğu üzerinde durmak gerekir. Kavram, çıkarları paylaşılır olmaktan ziyade yarışır olan iki devlet arasında ortak kazanımlar arayan, ilişkileri dengeleyici ve olumsuzlukların üstünü örtücü bir anlam ifade etmektedir. Ayrıca, güçlü devlet ya da devletlerin uluslararası sistemde siyasi, ekonomik, askeri hakimiyetlerini en üst seviyeye çıkarmak için kullandıkları bir araç olarak da anlaşılabilir.²⁹³ Realist teori²⁹⁴ kapsamında devletlerin dengeleme veya etkinliklerini artırma davranışdır. ABD ve bazı büyük devletler tarafından amacı ve anlamı açık bir şekilde belirtilmeden ve çok defa gelişigüzel kullanılan bir devlet stratejisidir.²⁹⁵

Uluslararası politikada ortaklıklar, ikili ilişkilerin işbirliği ötesine taşınması anlamına gelir. Ortaklıklar iki devletin uluslararası alanda ortak bir misyon etrafında birleştiği uzun vadeli bir inşa faaliyetinin adıdır. Ortaklıklarda bir misyon etrafında birleşmek söz konusu olduğu için, ilişkiler uzun vadeli olarak güvene dayanmak zorundadır. Stratejik ilişkilerin gelişebilmesi, devletlerin uzlaşmacı bir anlayış içerisinde olmalarıyla yakından ilişkilidir. Çünkü katı doktriner kimliğe sahip devletlerin dış ilişkilerinde esnemeye gitmeleri kolay değildir. Bu da stratejik

²⁹³ S. Kay, “What is a Strategic Partnership?”, **Problems of Post-Communism**, Vol. 47, Issue 3, 2000, s. 15.

²⁹⁴ Uluslararası ilişkilerde temel aktörün devlet olduğunu ve ilişkilerin bu devletlerin güç çekişmesinden başka bir şey olmadığını savunur. Realizme göre uluslararası sistem anarşiktir. Devletler için önemli olan bu kargaşa içinde ulusal güvenliğini sağlamaktır. Bu nedenle devletler öncelikle askeri olarak güçlü olmalıdır. En önemli temsilcileri, Machiavelli, Hobbes ve Morgenthau’dur. Dağ, **op. cit.**, s. 373.

²⁹⁵ Kay, **op. cit.**, s. 15.

ilişkilerin gelişmesini zorlaştırmacı etki yapar.²⁹⁶ Stratejik ortaklık, stratejik işbirliğinin üzerinde bir aşamadır ve daha kapsamlı amaçlara hizmet eder. Daha açık ifade etmek gerekirse, stratejik ilişkinin bir bölge veya uluslararası düzenle ilgili daha köklü hedef veya çıkarları öngörmesidir. Bu bakımdan her stratejik ortaklık aynı zamanda stratejik işbirliği anlamına gelirken, her stratejik işbirliği aynı zamanda stratejik ortaklık anlamına gelmez. Stratejik ortaklık gözetilen hedeflerin, gerek köklü gerekse de kapsamlı olmasına göre stratejik işbirliğinden belirgin bir biçimde ayrılır. Aynı zamanda stratejik ortaklığın bu şekilde karşılıklı bağımlılık ve devlet dışı aktörler tarafından beslenmesi bu ortaklığı daha uzun ve kalıcı kılar. Stratejik ortaklıkta süreklilik esas olduğu için şartların değişmesine karşı azami ölçüde dayanıklıdır.²⁹⁷ İlişkilere karşılıklı bağımlılığın olabildiğince nüfuz etmesinden dolayı, iktidara gelen parti ilişkilerin bütününe hâkim olamayacağının bilinci içersindedir. İlişkiler devletten devlete olma özelliğini çoktan aşmış, kamuoyu, medya ve sivil toplum ve düşünce eliti gibi birçok kanaldan beslenir hale gelmiştir. İki tarafın kısa vadeli çıkarları yerine uzun vadeli çıkarlarının gözetilmesi esastır. Çünkü iki tarafın uzun vadeli ortak hareket etmesi aynı zamanda uluslararası politikadaki belirsizliklere karşı önlem almada bir kalkan işlevi görür.²⁹⁸

Rusya-Çin stratejik ortaklığına gelince, bilindiği üzere iki ülke ilk defa ve net bir şekilde stratejik ortak olduklarını 25 Nisan 1996'da Pekin'de imzaladıkları deklarasyonla açıklamışlardır. 15-18 Temmuz 2001 tarihlerinde Moskova'da bir araya gelen iki ülke devlet başkanları Putin ve Zemin 16 Temmuz'da "Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasında İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği

²⁹⁶ G. Sümer, "Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış", **Ege Akademik Bakış**, 10 (1), 2010, s. 675-676.

²⁹⁷ **Ibid.**, s. 678.

²⁹⁸ **Ibid.**, s. 679-680.

Antlaşması”nı imzalamışlardır. 10 yıllık tecrübenin ürünü olan bu antlaşma ve sonrasında yayımlanan bildiriyle iki ülke ve toplum sonsuza dek iyi komşuluğu, dostluğu, güvenilir ortaklığı ve hiçbir zaman düşman olmamayı taahhüt etmiştir.²⁹⁹ Stratejik çıkarların birbirine yaklaşması ya da uygun düşmesi anlamına gelen bu antlaşma stratejik ortaklığın sağlam, uzun süreli ve hukuki bir temele sahip olması gerektiği düşüncesinin bir ürünüdür. Bu antlaşma çerçevesinde 40 yıldır görüşmeleri süren sınır sorunu çözülmüştür. İki tarafa da kendi ulusal çıkarlarını hesaplayıp ortak bir uzlaşma çerçevesinde politika yürütme imkanı vermiştir. Antlaşma, ülkelerin güvenliğini sağlamanın yanı sıra ilişkileri yeni bir aşamaya taşımış, stratejik ortaklığın dönüm noktasını oluşturmuş, Asya’da istikrar ve barışa hizmet edici bir rol oynamıştır.³⁰⁰

Rusya-Çin stratejik ortaklığı herhangi üçüncü bir devlete karşı olmayan iki devlet arasındaki (*state to state*) ilişkilerin yeni bir tipidir. Bu ortaklık eşitlik ve ortak yarar temelinde iki ülkeye geniş ve her alanda işbirliği imkanı verir. Stratejik ortaklık mekanizması en üst seviyede siyasal buluşma sistemini içerir. Devlet ve hükümet başkanları her yıl, dışişleri bakanları ise belli aralıklarla düzenli olarak görüşüp fikir alışverişinde bulunur. Devlet başkanları arasında telefon hattı da mevcuttur. Her konuda işbirliği için eşgüdüm ve rehberlik söz konusudur. İki başbakan ekonomik/ticari, bilim, enerji, ulaştırma gibi konularda işbirliği alanlarını denetler, temel problemlerin çözümünde aktif rol alır. Stratejik ortaklık ayrıca iki toplum arasında sıcak ilişkiler kurmak amacıyla sivil toplum bağlantılarının geliştirilmesini

²⁹⁹ Tam metin için bkz: Vneşnyaya Politika i Bezopasnost Sovremennoy Rossii 1991-2002, **op. cit.**, s. 521-527.

³⁰⁰ M. Titarenko, **Geopolitičeskoye Značeniye Dalnego Vostoka. Rossiya Kitay i Drugiye Stranı**, Moskva, Pamyatniki İstoričeskoy Mısli, 2008, s. 269-272.

öngörür.³⁰¹ Uluslararası konularda danışma sistemi kurulması da stratejik ortaklık kapsamındadır. Hatta bu, 16 Temmuz 2001’de imzalanan antlaşmanın 9. maddesinde açıkça ifade edilmiştir. Buna göre, uluslararası ya da bölgesel barışı tehlikeye düşürecek bir durum oluşursa, barışın bozulması taraflardan birinin çıkarlarına, güvenliğine dokunursa veya saldırı tehlike olursa iki ülke tehlikeyi önlemek için yapılacakları görüşmek üzere vakit kaybetmeden birbirlerine danışacaklardır.³⁰²

I. Temel İşbirliği Alanları

A. Çok Kutupluluk

Çok kutupluluk, uluslararası sistemde çok sayıda devletin eşit etki, güç ve statüye sahip olması anlamına gelir.³⁰³ Rusya-Çin stratejik ortaklığının temel konularından biri olan çok kutuplu uluslararası sistem arayışı ise ABD’nin tek başına hakim olduğu uluslararası düzene ve Washington’un kural tanımaz, keyfi politikalarına karşı durma anlayışından hareket eder. Çok kutupluluk meselesi iki ülke ilişkilerinde çok önemli bir yer tutar. İlişkilerin gelişmesini sağlayan temel dinamiklerden biridir. Konuyu iki boyutlu incelemek mümkündür. İlki az önce de belirtildiği üzere kabaca son 20 yılda iki ülkenin ilgilendiği ortak bir mesele olarak – ki bu, bu çalışmanın asıl ilgilendiği konudur- bakılabilir. İkincisi, konuyla ilgilenen ülkelerin Rusya ve Çin ile sınırlı olmamasıdır. Çok kutuplu dünya heveslisi diğer ülkeler Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika Cumhuriyeti’dir. Bu ülkelere, ülkelerin

³⁰¹ “China and Russia: Partnership of Strategic Coordination”,
<<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18028.htm>> (15.09.2011).

³⁰² Vneşnyaya Politika i Bezopasnost Sovremennoy Rossii 1991-2002, **op. cit.**, s. 524.

³⁰³ Dağ, **op. cit.**, s. 304.

baş harflerinden oluşan kısaltmayla BRICS (*Brazil, Russia, India, China, South Africa*) denmektedir.

1. Rusya ve Çin'in Çok Kutuplu Dünya Arayışı

İki ülkenin çok kutuplu dünya arayışı Sovyetler'in son dönemine kadar uzanır. Kuşkusuz Gorbaçov 1980'lerin ikinci yarısında ABD, Batı Avrupa ve Çin ile ilişkileri düzeltirken yeni dönemin ABD merkezli tek kutuplu bir dünya olmasını hayal etmemiştir. Yumuşayan ilişkiler ve Temmuz 1991'de Varşova Paktı'nın feshedilmesiyle SSCB'de, ABD'den ciddi ekonomik yardım ve NATO'nun dağılması beklentisi doğmuş ama umulan gerçekleşmemiştir.³⁰⁴ 1993 Dış Politika Konsepti'nde Sovyet sonrası dünya çok seçenekli ve çok merkezli olarak tanımlanırken, 2000 Dış Politika Konsepti'nde çok kutuplu uluslararası politika niyeti net bir şekilde ifade edilmiştir.³⁰⁵ Çin Hükümeti de yeni bir uluslararası ilişkiler tipi ve uluslararası düzen kurulmasından yanadır. Deng Xiaoping 1988'de Çin'in yeni bir siyasi ve ekonomik uluslararası düzen oluşturulması yönündeki niyetini ifade ederken ortak yarar ve eşitlik ilkelerine vurgu yapmıştır. Ona göre, barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesi, dünya barışı ve kalkınma adına değişik sistemlerde farklı kalkınma seviyesindeki ülke toplumlarının temel ihtiyacını öz ve açık bir şekilde karşılamaktadır. Kamplar, gruplar, ittifaklar olmadan bu beş ilke sayesinde gerçekten devletler arası ilişkiler kurulabilir. Böylece güç ve hegemonyaya

³⁰⁴ M. N. Katz, "Primakov Redux? Putin's Pursuit of 'Multipolarism' in Asia", *Demokratizatsiya*, 14:1, 2006, s. 145.

³⁰⁵ D. A. Jimov, *Rossiya i Kitay v Sovremennih Mejdunarodnih Otnoşeniyah*, Moskva, MGIMO, 2002, s. 139, 120.

dayalı sisteme göre uluslararası toplum ve gelişmekte olan ülkeler için daha demokratik bir sistem kurulmuş olur.³⁰⁶

İki ülke arasında çok kutuplulukla ilgili ilk önemli belge, 23 Nisan 1997’de Moskova’da Devlet Başkanları Yeltsin ve Zemin arasında imzalanan “Çok Kutuplu Dünya ve Yeni Uluslararası Düzenin Kurulmasıyla İlgili Rusya-Çin Ortak Deklarasyonu”dur. Deklarasyon yeni uluslararası ortamı, Soğuk Savaş’ın bittiği, bütün ülkelerde çok çeşitli siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmelerin yaşandığı bir dönem şeklinde tasvir etmiştir. Toprak bütünlüğü, egemenlik, içişlerine karışmama, eşitlik ve barış ilkelerinin altı çizilerek her ülkenin kendisiyle ilgili kararlar almaya muktedir olduğu, hiçbir ülkenin uluslararası ilişkileri tekeline alamayacağı net bir şekilde ifade edilmiştir. Soğuk Savaş mantalitesinin ve blok politikasının sona ermesi gerekir. Barış operasyonları sadece BM Güvenlik Konseyi kararı uyarınca ve ilgili ülkelerin onayıyla olmalıdır. İnsanlık yeni bir çağa girmektedir. İnsanların gelecek yüzyılda nasıl bir uluslararası düzende yaşayacakları bütün halkların cevaplaması gereken bir sorudur. Bu noktada, bu deklarasyon vasıtasıyla iki ülke bütün ülkeleri, barışçı, istikrarlı, adil, akılcı yeni uluslararası düzen için diyaloga ve yapıcı öneriler sunmaya çağırmıştır.³⁰⁷ Eylül 1997’de ÇKP’nin 15. Kongresi’nde Zemin, siyasi, ekonomik ve diğer alanlarda çok kutupluluğun küresel ve bölgesel ölçekte bir ivme kazandığını söylerken, aynı yıl Yeltsin, Federal Meclis’te Rus dış politikasının tek merkezden domine edilmeyen çok kutupluluğun inşasını hedef aldığını açıklamıştır.³⁰⁸

³⁰⁶ “Build a New International Order on the Basis of the Five Principles of Peaceful Coexistence”, <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18016.htm>> (28.09.2011).

³⁰⁷ Vneşnyaya Politika i Bezopasnost Sovremennoy Rossii 1991-2002, **op. cit.**, s. 484-486.

³⁰⁸ Ç. Tszyanin, “Strategičeskoye Partnerstvo Mejdu Kitayem i Rossiyey v Naçale XXI Veka”, **Izvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 4-1, 2009, s. 230.

Rusya ve Çin'in tek kutupluluğa karşı çabaları sürerken ABD, NATO şemsiyesi altında uluslararası ilişkilere yön vermeye devam etmiştir. Yugoslavya ile Yugoslavya'dan ayrı bağımsız bir devlet olmak isteyen Kosova arasındaki çatışmalara NATO'nun 24 Mart 1999'da askeri operasyonla müdahil olması Rusya ve Çin'in tepkisini çekmiştir. Uluslararası hukukla hiçbir şekilde bağdaşmayan³⁰⁹ bu müdahalenin başlamasının ardından BM Güvenlik Konseyi 26 Mart'ta yaptığı toplantıda NATO müdahalesini kınayan karar tasarısını 3'e karşı 12 oyla reddetmiştir.³¹⁰ Uluslararası Adalet Divanı'ndaki Rus ve Çinli yargıçlar Yugoslavya'nın saldırıların durması ve geçici tedbirlerin alınması talebini desteklemiş ve hava saldırıları kesilmiştir.³¹¹ Yugoslavya'nın Kosova sorununa benzer etnik problemler yaşayan Rusya ve Çin bu konuya çok hassas yaklaşmışlardır. Hatta Çeçenistan'la ilgili olarak Rusya'nın Batı'dan aldığı eleştiriler, 2000 yılının sonlarında, Putin'in 1995'te Rusya Başbakanı Viktor Çernomyrdin ile ABD Başkan Yardımcısı Al Gore arasında imzalanan İran'a silah satışını sınırlayan anlaşmayı iptal etmesine neden olmuş, kısa bir süre sonra da İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi Moskova'ya resmi bir ziyarette bulunmuştur.³¹²

Bu arada, bu dönemde İran ve Kuzey Kore gibi devletlere karşı ABD Ulusal Füze Savunma (*National Missile Defense*) sistemi geliştirme arzusu içerisindedir. ABD'ye yönelik füze saldırılarının hedefine ulaşmadan tespit ve imhası

³⁰⁹ NATO'nun bu müdahalesi sadece BM ile belirlenmiş uluslararası barış ve güvenlik hukukuna değil kendi anayasası olan 4 Nisan 1949 tarihli Kuzey Atlantik Antlaşması'na da aykırıdır. Zira 1. madde aynen şu şekildedir: "Taraflar, BM Antlaşması'nda ortaya konduğu üzere, ilgili olabilecekleri uluslararası anlaşmazlıkları, uluslararası barış ve güvenlik ve adaleti tehlikeye sokmadan çözmeyi ve uluslararası ilişkilerinde BM'nin amaçlarına aykırı olacak şekilde güç kullanımı ya da tehdidinden sakınmayı taahhüt etmektedirler." "Kuzey Atlantik Antlaşması", <<http://www.nato.int/docu/other/tr/treaty-tr.htm>> (28.07.2010).

³¹⁰ Sadece Rusya, Çin ve Namibya olumlu oy vermiştir. G. Alpkaya, "NATO Müdahalesi Üzerine", <<http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/alpkaya/kosova.htm#16>> (29.09.2011).

³¹¹ Jirnov, **op. cit.**, s. 200.

³¹² Katz, **op. cit.**, s. 146.

amaçlanmıştır. Bu konu, Putin'in göreve geldikten sonra Çin'e ilk resmi ziyaretinde ele alınmıştır. Öyle ki konuyla ilgili, 18 Temmuz 2000'de ikili ilişkiler veya Şangay Beşlisi çerçevesinde daha önce ele alınan bölgesel ve uluslararası konularda iki devletin ortaya koyduğu ortak iradeyi pekiştirici bir nitelik taşıyan Pekin Deklarasyonu'nun³¹³ haricinde ayrıca bir bildiri imzalanmıştır. Füzesavar savunmasıyla ilgili ortak bildiriyle iki ülke Kasım 1998, Nisan ve Aralık 1999'da gayriresmi bildirilerle ifade ettikleri görüşlerine resmîyet kazandırmıştır. Bildiride, 1972 tarihli Anti-balistik Füze Sistemlerinin Sınırlandırılması Antlaşması'nın,³¹⁴ küresel stratejik istikrar ve uluslararası güvenliğin temel taşı olduğu vurgulanarak, stratejik saldırı silahları ve kitle imha silahlarının sınırlandırılması, azaltılması ve yayılmasının önlenmesinde son derece önemli olduğu belirtilmiştir. ABD'nin bu antlaşmadan çekilmek istemesinin ise endişe verici olduğu ifade edilirken, böyle bir planın tek taraflı hava üstünlüğü hevesinden kaynaklandığı tespitinde bulunulmuştur. Bunun gerçekleşmesinin sadece Rusya, Çin ve diğer ülkelerin değil, ABD'nin güvenliğini de tehlikeye düşüreceği, tüm dünyanın küresel stratejik istikrarına olumsuz etkileri olacağı, bunun da hiçbir ülkenin çıkarına olmayacağı vurgulanmıştır.³¹⁵ ABD'nin bu başına buyruk tavrı Rusya ve Çin'in dışında Almanya, Fransa, İtalya gibi AB ülkeleri üzerinde de olumsuz etki yaratmıştır.

³¹³ Vneşnyaya Politika i Bezopasnost Sovremennoy Rossii 1991-2002, **op. cit.**, s. 502-505.

³¹⁴ Anti-balistik füze sistemi, nükleer silahlara karşı geliştirilen, düşman balistik füzesini yok etmeye ya da etkisiz hale getirmeye çalışan savunma sistemidir. Saldırı halindeki bir uçak ya da füzenin hedefine varmadan yok edilerek hedefin korunması amacıyla kullanılan sistem, yok edilmek istenen saldırı araç ya da füzesinin hangi aşamada yok edilmek istenmesine göre çeşitlilik gösterir. Balistik füzelerin tehlikesini bertaraf etmek için ABD ve SSCB anti-balistik savunma sisteminin kurulmasını tasarlamışlardır. Çok yüksek maliyetli bu sistem çok iyi işleyen bir erken uyarı sisteminin varlığını da gerektirmektedir. Söz konusu sistem, ABD ile SSCB arasında 1969'da stratejik silahlara sınırlandırma getirilmesi amacıyla başlayan görüşmeler (SALT I-Strategic Arms Limitation Talks) sonucunda imzalanan antlaşmayla büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. "Uluslararası İlişkiler Sözlüğü", <<http://uiportal.net/sozlukler/ui-sozluk/ui-a>> (19.04.2012).

³¹⁵ Vneşnyaya Politika i Bezopasnost Sovremennoy Rossii 1991-2002, **op. cit.**, s. 505-507.

Genel olarak ABD, kendisini korurken başka ülkelerin egemenliği ve ulusal çıkarlarını tehdit altında bıraktığı, küresel silahlanma yarışına sebep olduğu, uzayda askeri güç konuşlandırılmasını hızlandırdığı ve 1972 Anti-balistik Füze Antlaşması'nı hiçe saydığı için eleştirilmiştir. Bu eleştirilere karşılık Dışişleri Bakanı Colin Powell ile Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, ABD'nin tek tarafı olarak 1972 antlaşmasından çekilmesinin mümkün olduğunu, zaten antlaşmanın da dağılmış SSCB ile yapıldığını ve tarihte kaldığını söylemişlerdir.³¹⁶ Ulusal füze savunma sistemi Ekim 1999, Ocak ve Temmuz 2000'de üç kez denenmiş, sadece ilki başarılı olmuştur. Eleştirilerin de etkisiyle Başkan Clinton denemeleri geçici olarak durdurmuştur.³¹⁷ Yeni ABD Başkanı George Bush'un (oğul) ilk yılında yaşanan 11 Eylül terör saldırıları ABD'ye sadece füze savunma sistemi hususunda değil, genel olarak uluslararası politikada istediği davranışı sergileyebilmek için meşru bir sebep teşkil etmiştir. ABD 2002'de 1972 antlaşmasından resmen çekilmiştir.³¹⁸

NATO'nun 1999 ve 2004'te Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi Rusya'da rahatsızlık yaratırken, 2007 başlarında ABD'nin Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne İran'dan gelebilecek muhtemel bir saldırıya karşı füze savunma sistemi kurma kararını açıklaması Rusya'nın sert tepkisine neden olmuştur. Putin, 10 Şubat 2007'de Münih'te 43. Güvenlik Politikaları Konferansı'nda yaptığı konuşmada, ABD'nin Doğu Avrupa'da kurmayı düşündüğü füze savunma sisteminin kendilerine yönelik saldırı amacı taşıdığını söylemiştir. Konuşmasında sadece füze kalkanı sorununa da değinmemiştir. Tek kutuplu sistemden rahatsız olduklarını da dile getiren Putin, tek bir otorite/güç/karar merkezi bulunan uluslararası sistemin demokrasiyle ortak hiçbir

³¹⁶ E. Ekrem, "Ulusal Füze Savunma Sistemi Çin'i Rusya'ya Yakınlaştırabilir mi?" **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 4, 2001, s. 123.

³¹⁷ **Ibid.**, s. 127.

³¹⁸ "The Anti-Ballistic Missile (ABM) Treaty at a Glance", <<http://www.armscontrol.org/factsheets/abmtreaty>> (19.04.2012).

yanının bulunmadığını, bağımsız yargı kurallarının giderek daha çok ABD'nin yargı sistemi haline dönüştüğünü ifade etmiştir. Askeri güç kullanımına karar veren tek mekanizmanın BM Şartı olduğunu, NATO ve AB'nin BM'nin yerini alamayacağını vurgulamıştır. Ayrıca küresel ekonomideki yeni büyüme merkezlerinin ekonomik imkanlarının siyasi bir etki alanına dönüşeceğinden ve çok kutupluluğu güçlendireceğinden söz etmiştir. Putin, Berlin Duvarı'nın yıkılmasının tarihi bir seçim olduğunu ama NATO'nun, doğuya doğru genişleme stratejisiyle yeni bölünme çizgileri ve duvarlar koymaya çalıştığını belirtmiştir.³¹⁹

Eylül 2009'da ABD, Doğu Avrupa'ya füze kalkanı projesini rafa kaldırmıştır. Bu kararın alınmasında Amerikan askeri liderlerinin İran'ın kısa ve orta menzilli füzelerine karşı savunmaya odaklanılması yönündeki tavsiyelerinin etkili olduğunu bildiren ABD Başkanı Barack Obama, Rusya'nın ABD'nin önceki füze savunma sistemlerine yönelik endişelerinin temelsiz olduğunu belirtmiştir. İran'ın kısa ve orta menzilli füzelerinin uzun menzilli füzelerinden fazla olduğuna dikkat çekerek yeni tesislerin Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne nazaran İran'a daha yakın bölgelerde olacağı mesajını vermiştir.³²⁰ İşte o bölgeler Romanya ve Türkiye olmuştur. Türkiye'de füze kalkanı radarı ve Romanya'da SM3 tipi anti füze askeri füze sisteminin konuşlandırılmasına yönelik anlaşmalar Eylül 2011'de ABD'nin Türkiye

³¹⁹ Putin, NATO'nun genişlemesini eleştirirken şu ifadeleri kullanmıştır: “Şunu sormaya hakkımız vardır. Bu genişlemeyi kime karşı gerçekleştiriyorsunuz? Ve Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra Batılı ortaklarımızın verdiği güvencelere ne oldu? Bu deklarasyonlar bugün nerededir? Hiç kimse onları hatırlamamaktadır. Ancak dinleyicilere neler söylendiğini hatırlatmak istiyorum. 17 Mayıs 1990 tarihinde NATO Genel Sekreteri Woerner, Brüksel'de yaptığı konuşmada aynen şöyle söylemişti: ‘Alman topraklarının dışına bir NATO ordusu yerleştirmeye hazır olmadığımız gerçeği Sovyetler Birliği’ne güvenlik garantisi vermektedir.’ Peki, bu garantiler nerededir?” Vladimir Putin’in 43. Münih Güvenlik Politikası Konferansı’nda yaptığı konuşmanın Türkçe tam metni için bkz: **Dünya Gündemi**, 120,121, 122 /1-8 Nisan, 8-15 Nisan, 15-22 Nisan 2007.

³²⁰ “Doğu Avrupa’ya ‘Füze Kalkanı’ndan Vazgeçildi”,
<<http://www.cnnturk.com/2009/dunya/09/17/dogu.avrupaya.fuze.kalkanindan.vazgecildi/543871.0/>>
(21.09.2011).

Büyükelçisi Francis Ricciardone ile Türkiye Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu, ABD Dışışleri Bakanı Hillary Clinton ile Romanya Dışışleri Bakanı Teodor Baconsçi arasında imzalanmıştır. Rusya'nın NATO temsilcisi Dimitri Ragozin, bu projenin gerçekleştirilmesinin, Rusya'nın stratejik füze sisteminin caydırıcı gücünü etkisiz hale getireceğini, NATO ile Rusya arasında Kasım 2010'da Lizbon'daki NATO zirvesinde oluşan olumlu havayı bozduğunu, füze kalkanını Rusya sınırlarına yakın bölgelere konuşlandırdıklarını, bu nedenle Rusya'nın da misillemede bulunabileceğini söylemiştir.³²¹ Beklenen misilleme 29 Kasım 2011'de Baltık denizi kıyısındaki Kaliningrad'da yapılan ön uyarı radar sistemiyle gerçekleştirilmiştir. Devlet Başkanı Medvedev St. Petersburg yakınlarında ve Moğolistan sınırına yakın Irkutsk'taki Usolye-Sibirskoye kentinde de modern teknolojiye sahip radar istasyonları inşa edileceğini açıklamıştır. Bunun, Batılı devletlerin füze savunma sistemlerine cevap niteliğinde olduğunun altını çizirken Rusya-NATO arasında anlaşmaya varılması durumunda gelecekte kalkan projelerinin birleşebileceğini söyleyerek işbirliği ihtimalini de dışlamamıştır.³²² Ama Mayıs 2012 itibariyle NATO ve Rusya arasında füze krizi çözüme kavuşmamıştır. Rusya Genelkurmay Başkanı Nikolay Makarov, NATO'nun geri adım atmaması halinde Kaliningrad'a kısa menzilli İskender füzeleri yerleştirebileceklerini ve NATO'nun füze sisteminin altyapısını vurabileceklerini söylemiştir.³²³

Daha önce de belirtildiği üzere 11 Eylül saldırıları ABD'ye uluslararası politikadaki eylemlerine meşruiyet zemini sağlamıştır. Ekim 2001'de

³²¹ "Rusya'nın Amerika ve Romanya Yönetimlerinin İmzaladıkları Füze Kalkanı Anlaşmasına Muhalefet Etmesi", <<http://turkish.trib.ir/guncel-yazilar/siyasi-yorumlar/item/250356-rusyan%C4%B1n-amerika-ve-romanya-y%C3%B6netimlerinin-imzalad%C4%B1klar%C4%B1-f%C3%BCze-kalkan%C4%B1-anlasm%C4%B1na-muhalefet-etmesi>> (21.09.2011).

³²² "Kalkan Düellosunda Rusya'dan Yeni Hamle", <<http://dunya.milliyet.com.tr/kalkan-duellosunda-rusya-dan-yeni-hamle/dunya/dunyadetay/30.11.2011/1469016/default.htm>> (02.12.2011).

³²³ "Rusya Resmen Tehdit Etti", <<http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=50169>> (05.05.2012).

Afganistan'daki Taliban rejimine ve El Kaide terör örgütüne karşı başlattığı "Süresiz Özgürlük Harekatı", uluslararası alanda kabul gören bir davranış olmuştur. Hatta Rusya ve Çin de kendi içlerinde mücadele ettikleri ayrılıkçı ve köktendinci hareketlere uygun zemin teşkil eden Afganistan'ın ABD tarafından işgal edilmesine karşı çıkmamıştır. Fakat aynı şeyleri 2003 Irak işgali için söylemek güçtür. Bu işgal kimilerine göre sadece küresel petrol vanasının kontrolünü ele geçirme girişimi değildir, aynı zamanda Avrasya toprakları üzerinde gizli ABD ileri karakolu oluşturma çabasıdır. Böyle bir ileri karakol, ABD'ye en azından bir Avrasya devletinin güçlenmesini engellemek için önemli bir jeostratejik avantaj sağlamaktadır.³²⁴

Mart 2011'de bu kez işgale uğrayan Libya olmuştur. Rejime karşı ayaklanan halkı, Kaddafi'den korumak amacıyla BM Güvenlik Konseyi kuvvet kullanımı da dahil her türlü gerekli tedbirin alınmasına ve 1973 sayılı Libya üzerinde uçuşa yasak bölge oluşturulmasına yönelik karar vermiş,³²⁵ BM'nin müdahalesinden kısa bir süre sonra olay NATO işgaline dönüşmüştür. BM kararında çekimser oy kullanan,³²⁶ her

³²⁴ D. Harvey, **Yeni Emperyalizm**, Çev: Hür Güldü, İstanbul, Everest Yayınları, 2008, s. 72-73.

³²⁵ "Security Council Authorizes 'all necessary measures' To Protect Civilians in Libya", <<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=37808>> (29.09.2011).; 17 Mart 2011 tarihli 1973 sayılı Güvenlik Konseyi kararı için bkz: "Resolution 1973 (2011)", <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement>> (29.09.2011).

³²⁶ Rusya ve Çin'in veto yetkisini kullanmak yerine neden çekimser oy kullandığı tartışmalara neden olmuştur. Rusya'nın Yugoslavya'daki gibi bir iç savaşı önleme niyetinde olduğu yorumu yapıldığı gibi, bölgedeki karışıklığın petrol fiyatlarını yükselteceği için Rusya'nın çıkarına olduğu değerlendirilmesi de yapılmıştır. "Poçemu Rossiya Vozderjalas ot Aviaudarov po Livii?", <<http://www.inosmi.ru/africa/20110319/167498836.html>> (18.07.2012).; Çin'in ise, Libya'nın egemenliği ve istikrarının BM Şartı çerçevesinde sağlanmasını arzu ettiği ama güç kullanımının onaylanmasının farklı insanlara farklı anlamlar ifade ettiğinden söz konusu işgalin gerçekleştiği değerlendirmeleri yapılmıştır. R. Weitz, "West's Diplomacy Trumps China Fear", <<http://thediplomat.com/2011/04/05/west%e2%80%99s-diplomacy-trumps-china-fear/?all=true>> (18.07.2012). Fakat Rusya da Çin de veto haklarını kullanmadıkları için pişman olmuşlardır. Rusya Devlet Başkanı Medvedev Financial Times'a verdiği röportajda, "Rusya trajik bir hata yaptı. Eğer 1973 sayılı kararın bu şekilde yorumlanacağını bilseydik, karşı oy verilmesi için talimat verirdik" demiştir. Böylelikle, Medvedev bir anlamda Batı'nın Rusya'yı aldattığını ifade etmiştir. İ. Latunskiy, "Liviyskaya Lovuşka dlya Başara Asada", <<http://www.pravda.ru/world/asia/middleeast/10-07-2012/1121496-gafurov-0/>> (18.07.2012).; ÇKP'nin yayın organı Renmin Ribao'da, NATO ülkelerinin Libya'da, BM Güvenlik Konseyi'nin uçuşa yasak bölgeye ilişkin kararını suistimal ettiği

ulusun geleceğini dış müdahale olmadan bağımsız şekilde karar vermesi hususunda hemfikir olan ve bunu da yayımladıkları bildirilerle defalarca dile getiren Rusya ve Çin, NATO işgaline karşı çıkmıştır. Rusya sivillerin korunması adı altında rejimin yıkılmaya çalışıldığını söylerken, Çin de sorunun silahla değil diyalogla çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Suriye’deki iç karışıklıklarla ilgili olarak da iki ülke Batı’nın Devlet Başkanı Beşar Esad’a yönelik baskısı ve bu ülkeye yönelik yaptırım politikalarını kabul edilemez olarak nitelemişlerdir. Esad’ın reform politikalarına destek verilmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır.³²⁷ Bu görüşe paralel olarak da 4 Ekim 2011’de BM Güvenlik Konseyi’nde Suriye’ye yönelik yaptırımlar uygulanmasını öngören karar tasarısını veto etmişlerdir. Rusya ve Çin’in BM temsilcileri Vitali Çurkin ve Lia Boadong böyle bir kararın Suriye’deki gerilimi daha da artıracak ve muhtemel bir rejim değişikliğine bahane teşkil edeceğini söylemişlerdir.³²⁸ Aynı şekilde Şubat 2012’de Suriye rejimini ve ülkedeki insan hakları ihlallerini kınayan tasarımı da veto etmelerinin ardından BM Özel Temsilcisi Kofi Annan’ın ateşkes planını ve ateşkesin uyulmasını denetleyecek uluslararası gözetleme grubunun Suriye’ye yerleştirilmesine izin veren karar tasarısını kabul

ve kanlı iç savaşa neden olduğu yazılmıştır. Gazeteye göre veto kullanma, şiddetin yayılmasını önlemenin verimli bir yöntemidir. E. Ekrem, “Çin’in Veto Kararı ve Suriye Endişeleri”, <<http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/1092/cinin-veto-karari-ve-suriye-endiseleri.aspx>> (18.07.2012).

³²⁷ “NATO-Rusya Konseyi Toplantısı’na Libya Krizi Damgasını Vurdu”, <<http://www.haber3.com/nato-rusya-konseyi-toplantisina-libya-krizi-damgasini-vurdu-931565h.htm>> (29.09.2011).; “Çin: Libya Ateşkes Yapmalı”, <<http://www.sabah.com.tr/Dunya/2011/06/10/cin-libya-ateskes-yapilmali>> (29.09.2011).; “Çin ve Rusya’dan Suriye’ye Destek”, <http://www.ulusalkanal.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=22036:cn-ve-rusyadan-suryeye-destek&catid=3&Itemid=170> (29.09.2011).

³²⁸ “Russia, China Veto Syria Resolution at the United Nations”, <http://www.washingtonpost.com/world/national-security/russia-china-block-syria-resolution-at-un/2011/10/04/gIQAFCFBML_story.html> (11.10.2011).

etmişlerdir.³²⁹ Rusya ve Çin, Libya meselesinden çıkardıkları dersle, aynı senaryonun Suriye’de de yaşanmasını önlemeye çalışmaktadır.³³⁰

Rusya ve Çin’in uluslararası alanda yaşanan söz konusu gelişmelere karşı aldığı tavır -ki bunlara İran’ın nükleer programına karşı ABD’nin BM nezdinde bu ülkeye yaptırım karar almak istemesine karşı çıkıp sorunun diplomatik kanallarla, barışçı yolla çözülmesinden yana olması da dahil edilebilir-³³¹ iki ülkenin 1990’ların başından itibaren gerek ayrı gerekse ortak deklarasyonlarla ortaya koydukları eşit haklı, eşit çıkarlı, bütün devletlerin haklarının ve yükümlülüklerinin dengelenmesine önem veren çok merkezli dünya görüşüne sıkı sıkıya bağlı olduklarının göstergesidir.

2. BRICS Oluşumu

Çok kutuplu dünya arayışı içerisindeki ülkeler sadece Rusya ve Çin değildir. Bunlara Brezilya, Hindistan ve daha sonra oluşuma katılan Güney Afrika Cumhuriyeti de eklenebilir. İlk kez BRIC kısaltmasını 2001’de Amerikan yatırım şirketi Goldman Sachs uzmanı John O’Neill kullanmıştır. İlginç olan o sıralarda bu ülkeler arasında dörtlü bir işbirliğinin söz konusu olmamasıdır. Ona göre, dünya ekonomisinin % 20’sine, yüzölçümünün % 25’ine ve nüfusunun % 40’ından fazlasına sahip Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin 2050’ye doğru dünyanın en büyük ekonomikleri arasında yer alacak ve gayri safi milli hasıla olarak Avrupa’yı geride

³²⁹ “Suriye Tasarısına Rusya ve Çin’den Veto”, <<http://www.ntvmsnbc.com/id/25319438/>> (26.04.2012).; “Rusya ve Çin Evet Dedi; BM Sonunda Suriye Tasarısını Kabul Etti”, <<http://www.turkishjournal.com/2012/04/14/bm-suriye-tasarisini-kabul-etti/>> (26.04.2012).

³³⁰ M. Vasilev, “Rossiya i Kitay Ne Pozvolili Zapadu Prevratit Siriyu v Liviyu”, <<http://www.km.ru/v-mire/2011/10/05/narodnye-volneniya-v-stranakh-arabskogo-mira/rossiya-i-kitai-ne-pozvolili-zapadu-p>> (18.07.2012).

³³¹ “Sovmestnaya Deklaratsiya Rossiyskoy Federatsii i Kitayskoy Narodnoy Respubliki” 21 Mart 2006, <http://archive.kremlin.ru/interdocs/2006/03/21/1851_type72067_103421.shtml?type=72067> (29.09.2011).

bırakacak ülkelerdir.³³² Bu dört ülke dışişleri bakanları Eylül 2006'da BM Genel Kurulu'nda bir araya gelmişlerdir. Küresel ekonomi gündemini tartışmışlar, küreselleşmenin toplumların refah seviyesinin yükselmesine nasıl katkı sağlayabileceği konusunda fikir alışverişinde bulunmuşlardır.³³³

İlk dörtlü zirve Haziran 2009'da Rusya'da, ikincisi Nisan 2010'da Brezilya'da, üçüncüsü Nisan 2011'de Çin'de, dördüncüsü de Mart 2012'de Hindistan'da gerçekleştirilmiştir. Daha ilk zirvede çok kutuplu uluslararası sistem isteği zirve sonundaki deklarasyonda ifade edilmiştir.³³⁴ Oluşuma Aralık 2010'da Çin'in davetiyle Güney Afrika Cumhuriyeti de katılmıştır. Açıkçası BRICS oluşumu askeri-politik bir ittifak değildir. ABD'de de oluşuma karşı bir kuşku uyandırmamaktadır.³³⁵ Her ülke kendine özgü bir kalkınma modeline sahiptir. Teknoloji ve hammaddeyi hem arz hem talep etmeleri, hem zengin hem yoksul ülkelerin özelliklerini içlerinde barındırmaları münasebetiyle dünyanın genel siyasi-ekonomik durumunun anlaşılmasına yardımcı olacak bir "numune" niteliğindedir.³³⁶ Rus, Çinli ve Batılı birçok bilim adamı arasında, bu oluşumdan sadece Çin'in kazançlı çıkacağını, bunun özenle gizlenmiş bir Çin projesi olduğunu düşünenler vardır. Buna göre Çin, Rusya ve Hindistan'la özellikle sınır ve bölgesel güvenlikle ilgili sorunları çözmekte, Latin Amerika ve Afrika'da da etkinliğini artırmaktadır.³³⁷

Öte yandan, oluşumla ilgili, geleceğin çok kutuplu dünyasının inşası, ABD emperyalizmine karşı baskı altındaki ülkelerin anti-amerikan devrimi şeklinde

³³² O. V. Prihodko, "Menyayuşayasya Konfiguratsiya Mirovogo Poryadka i Gruppa BRIK", **Naučno-analiçeskiy Jurnal Obozrevatel**, T. 246, No 7, 2010, s. 29

³³³ "Sovmestnaya Deklaratsiya Rossiyskoy Federatsii i Kitayskoy Narodnoy Respubliki" 26 Mart 2007, <http://archive.kremlin.ru/interdocs/2007/03/26/2014_type72067_120789.shtml?type=72067> (29.09.2011).

³³⁴ Prihodko, **op. cit.**, s. 30.

³³⁵ **Ibid.**, s. 32.

³³⁶ S. Luzyanin, "Kitayskaya Model", <<http://www.mgimo.ru/news/experts/document182692.phtml>> (29.09.2011).

³³⁷ **Ibid.**

yorumlar da yapılmaktadır. Ayrıca, oluşumu hiçbir şeyi çözemeyen, etkileyemeyen ölü doğmuş bir organizasyon olarak görenler de yok değildir.³³⁸ Oluşumun amaçları arasında, daha adil bir dünya düzeni, dünya finans pazarının düzenlenmesi, uluslararası ticarete dolar rejiminden aşamalı olarak çıkış, kalkınmakta olan ülkelerin ihtiyaçları çerçevesinde IMF ve diğer kurumların reformasyonu, enerji güvenliği ve iklim değişikliği problemlerinin çözümü, gıda güvenliğinin sağlanması sayılabilir.³³⁹

BRICS oluşumu, her şeyden önce tek kutuplu sistemden memnun olmayan başka devletlerin de olduğunu göstermektedir. Söz konusu ülkelerin ekonomik olarak gelişimi önümüzdeki yıllarda çok kutupluluk taleplerini daha da artıracaktır. ABD'nin tek başına uluslararası politikayı yönlendirme niyeti olduğu sürece bu devletlere yeni devletlerin eklenmesi (G. Afrika'nın sonradan katıldığı gibi) pek şaşılabilecek bir durum olmayacaktır. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki BRICS ülkeleri NATO'nun Libya işgalinden rahatsız olduklarını ve Suriye'de sorunun askeri müdahaleyle değil diyalogla çözülmesi gerektiğini ifade etmekten de çekinmemiştir.³⁴⁰

Rusya ve Çin'in BRICS oluşumu çerçevesinde Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile işbirliği içerisinde olması, hem iki devlet olarak ABD'ye karşıt bir kutup oluşturma niyetinde olmadıklarını hem de çok kutuplu bir uluslararası sistem meydana getirme konusunda samimi olduklarını göstermektedir.

³³⁸ S. Luzyanin, "Kto i Kuda Vedet BRIK",
<<http://www.mgimo.ru/news/experts/document150578.phtml>> (29.09.2011).

³³⁹ **Ibid.**

³⁴⁰ Libya İçin Zirve Savaşları: BRICS Ülkeleri Müdahaleyi Kınadı, Berlin'de Uzlaşma Aranıyor",
<<http://www.euractiv.com.tr/politika-000110/article/libya-iin-zirve-savalar-in--nato-mdahalesine-kar-kt-017356>> (29.09.2011).; "BRICS: Suriye'ye Dış Askeri Müdahale Kabul Edilemez",
<<http://www.haberler.com/brics-suriye-ye-dis-askeri-mudahale-kabul-edilemez-3490613-haberi/>>
(26.04.2012).

B. Silah Ticaretinden Askeri-Teknik İşbirliğine

Askeri alandaki ilişkiler, daha önce de üzerinde durulduğu üzere iki ülke arasındaki silah ticareti ve pek tabii, öncesinde bu ticareti mümkün kılan güdülerle başlamıştır. Bunu 1990'lı yıllarda yapılan anlaşmalar ya da imzalanan bildirilerde sürekli vurgulanan askeri ilişkilerin önemi ve bu çerçevede askeri alanda gerçekleştirilen barış ve güveni tesis edici faaliyetler izlemiştir. Bu temel üzerine inşa edilen Rusya ve Çin arasındaki askeri-teknik işbirliği şu konuları içermektedir: Çin askeri modernizasyonuna Rusya'nın katkısı ve iki ülke silahlı kuvvetleri arasındaki yakın ilişkiler çerçevesinde gerçekleştirilen ortak tatbikatlar.

1. Çin Askeri Modernizasyonuna Rusya'nın Katkısı

Çin askeri alanda modernleşme çabası içerisinde. Kamenov bu çabanın, yani Çin'in askeri-endüstriyel kompleksinin dönüşümü ve dünya ekonomisine entegrasyonunun 1985'te başladığını söylemektedir. 1998'e kadar Savunma Bakanlığı nezdinde kurulan savunma sanayi fabrikaları ve dış ticaret şirketleri bu dönüşümde başrol oynarken, 1998'den sonra devletin üretimdeki payı azalmıştır.³⁴¹

Çin'in neden askeri alanda modernleşme çabası içerisinde olduğu sorusuna çok fazla düşünmeden son derece basit bir şekilde “bir devletin değişen uluslararası ve bölgesel şartlar karşısında kendisini daha güçlü tutma isteği” şeklinde cevap verilebilir. Kuşkusuz bu doğru bir tespittir ama yeterli değildir. Değişen şartların yanında “önceki şartlar”ı da dikkate almak gerekir. Çin'in Soğuk Savaş sırasında kendisini hem ABD'nin hem de SSCB'nin tehdidine maruz hissettiği dönemler olmuştur. Benzer tehditleri bir daha yaşamamak için askeri alanda daha güçlü olmak

³⁴¹ P. B. Kamenov, “Reformirovaniye Voennno-promıslennogo Kompleksa Kak Faktor Integratsii Kitaya v Mirovuyu Ekonomiku”, **Rossiya i Kitay: Sotrudniçestvo v Usloviyah Globalizatsii**, red. V. İ. Şabalin, Moskva, Institut Dalnego Vostoka, 2005, s.356.

istemektedir. Lin Chong-Pin bu sorunun cevabını “savunma” şeklinde vermektedir. Ona göre Pekin Hükümeti’nin başka ülkeleri işgal etme niyeti yoktur. Tüm ülkeler gibi kendi ulusunun güvenliğini sağlamak için kendisini savunma gereği hissetmektedir. Bunun adı “aktif savunma”dır.³⁴²

Rusya, askeri-teknik işbirliği çerçevesinde Çin’in askeri modernizasyonuna katkı sağlayan çok önemli bir dinamiktir. Birçok Çinli subay Rusya’da eğitim almış ve almaktadır. Örneğin 2002’de iki ülke savuma bakanları ve ilgili yetkili kurullarının yaptığı toplantıda son birkaç yılda 2000 Çinli subayın Rusya’da eğitim aldığı ve yine 200 subayın da almaya devam ettiği bildirilmiştir. 2006 yılında Rus Askeri Genelkurmay Akademisi de dahil olmak üzere Rus yüksek öğreniminde 140’tan fazla Çin Halk Kurtuluş Ordusu mensubu eğitim almıştır. İki ülke arasındaki anlaşmalara da uygun olarak Rus eğitim merkezlerinde hava ve deniz savunma sistemleri için mürettebat yetiştirilmektedir.³⁴³

Çin’in askeri gücünde gözle görülür bir gelişme söz konusudur. Rusya’da üretilen *Sovremenniy* destroyerleri de dahil olmak üzere 60’tan fazla savaş gemisi ve denizaltıya sahip Çin, 2007 başında anti-uydu silah denemelerini başarıyla geliştirerek üstün uzay teknolojisine sahip olduğunu kanıtlamıştır.³⁴⁴ Çin de tıpkı Rusya gibi uzay boşluğunda silahların yayılmasının karşısındadır. İki ülke de uzay sisteminin dünyanın önde gelen ülkelerinin silahlı güçlerinin ayrılmaz bir parçası haline geldiği inancındadır. Saldırı sistemleri uzayda da artarsa bu küresel istikrara

³⁴² L. Chong-Pin, “Çin Halk Cumhuriyeti Kurtuluş Ordusu, Grand Strateji Çerçevesinde Yenileniyor”, **Stratejik Analiz**, Cilt 9, Sayı 101, 2008, s.109.

³⁴³ P. B. Kamennov, “Voyennaya Diplomatiya KNR na Sovremennom Etape”, **Problemy Dalnego Vostoka**, No 1, 2010, s. 42-43.

³⁴⁴ “Uzakdoğu Bölgesinde Silahlanma Yarışı Devam Ediyor”,
<<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1648&kat1=58&kat2=>> (25.03.2009).

zarar verecektir.³⁴⁵ ABD'nin savaş uçaklarına rakip olarak gösterilen radara yakalanmayan hayalet savaş uçağı J-20'nin test uçuşlarına başlamasının ardından donanma savaş uçağı J-15'in görücüye çıkması, Çin'in hava gücü hakkında tartışmalara yol açmıştır. Ayrıca bazı analistler J-15'in tasarımının temelinde Rus yapımı S-33'lerin olduğunu ileri sürmüştür.³⁴⁶ Analistlerin bu iddiası Çin'in tepkisini çekse de Çin'in bağımsız üretim dışında Rus avcı uçaklarını kopyalama yoluna gittiği de bir gerçektir.³⁴⁷

Rusya, Çin'in askeri gelişiminin farkındadır. 2004-2008 yılları arasında genelkurmay başkanlığı görevinde bulunan Yuri Baluyevski, Çin'in 2050'ye kadar dünya çapında muazzam bir askeri güç olacağını söylemiştir.³⁴⁸ Bununla birlikte Rusya bu durumdan rahatsız olmadan Çin'e silah satmayı sürdürmüştür. Çin'in askeri modernizasyonuna silah satışıyla verilen desteğin Rusya'nın ulusal güvenliğine tehdit oluşturacağına yönelik eleştiriler 1990'lı yılların ortalarına doğru başlamıştır. Bu eleştirilere karşılık Savunma Bakanı Pavel Graçev (1992-1996) Çin'in şimdi ya da gelecekte Rusya için tehdit oluşturmadığını, Rusya Çin'e silah satmazsa başka ülkelerin satacağını söylemiştir.³⁴⁹ Graçev'in bu sözünden 18 ay sonra, yeni Savunma Bakanı Igor Rodionov, Çin'i, Rusya'ya potansiyel tehdit ülkeler içinde saymış, sonraları Rusya-Çin-Hindistan üçgenini destekleyen Dışişleri

³⁴⁵ "Rossiya i Kitay – Protiv Kosmiçeskih Voyn", <<http://www.mgimo.ru/news/experts/document183016.phtml>> (03.10.2011).

³⁴⁶ "Çin'in Yeni Savaş Uçağı Görücüye Çıktı", <<http://dunya.milliyet.com.tr/cin-in-yeni-savas-ucagi-gorucuye-cikti/dunya/dunyadetay/26.04.2011/1382598/default.htm>> (03.10.2011).

³⁴⁷ A. Frolov, "Perspektivi Rossiyskih Vooruzheniy na Kitayskom Rinke v Blijayşie 20 Let", <http://vpk.name/news/48931_perspektivyi_rossiiskih_vooruzhenii_na_kitaiskom_rinke_v_blizhaishie_20_let.html> (03.10.2011).

³⁴⁸ B. Lo, **Axis of Convenience: Moscow, Beijing and the New Geopolitics**, London, Royal Institute of International Affairs, 2008, s. 79.

³⁴⁹ Donaldson & Donaldson, **op. cit.**, s. 723.

Bakanı Yevgeni Primakov da bunu onaylamıştır.³⁵⁰ Sonraki yıllarda Çin'in tehdit olduğu görüşünün marjinal kaldığı söylenebilir. Bununla birlikte silah satışına karşı çıkanların başka gerekçeleri de vardır. Bunlar, Çin'in takasa ağırlık verdiği, silah şirketlerine fiyat indirimi için baskı yaptığı, ayrıca satışlardan gelen gelirin endüstriye değil yolsuzluğa gittiği şeklinde öne sürülen iddialardır. Batı yanlıları ve bazı liberaller Çin'le yakın askeri ilişkilerin ABD'yle ilişkileri olumsuz etkileyeceğini söylerken, Rusya Federasyonu Komünist Partisi, Çin'i güçlü tutmanın ABD ve müttefiklerini baskı altına alacağını, Çin ordusunu maddi ve manevi olarak Rusya'ya bağlayacağı görüşünü savunmuştur.³⁵¹ ABD önderliğindeki NATO'nun Kosova müdahalesinden sonra Rusya'da Çin algısının daha da olumluya dönmesi, Çin'e silah satışlarındaki artışla kendini göstermiştir. İki ülkenin Ocak 2000'de Moskova'da 15 yıllık askeri işbirliği anlaşması imzalaması³⁵² Putin'in "tehlike"yi göze aldığı şeklinde yorumlanabilir. Silah transferini destekleyenler, Çin'e savunma silahları ve gelişmiş teknolojiden muaf silahlar verildiğini öne sürerken genel olarak Rusya'da Çin'in savunma politikalarının Rusya ve Orta Asya'dan ziyade Tayvan ve Güney Çin Denizi'ne doğru olduğu inancı hakimdir.³⁵³

Rusya'nın Çin'e silah ihracatı 1991'den 1996'ya yılda ortalama 1 milyar dolar, 1996'dan 2000'e ise yılda ortalama 2 milyar dolar artmıştır.³⁵⁴ Rusya, Çin'in en büyük silah tedarikçisi konumundadır. 2008'in sonu itibariyle Çin toplamda 285

³⁵⁰ **Ibid.**; Garnett, Çin'in de muhtemel tehditler arasında yer aldığı Rodionov'un listesinin 26 Aralık 1996 tarihli Kommersant-Daily'de yayımlandığını söylemektedir. Bununla birlikte, daha sonra Rodionov'un hükümetten gelen baskı sonucu Çin'le ilgili fikrini değiştirdiğini de eklemektedir. S. Garnett, "Çin-Rusya Stratejik Ortaklığının Tehlikeleri", *Uzak ve Eski Komşumuz Çin*, **op. cit.**, s. 125, 132.

³⁵¹ P. Rangsimaporn, "Russia's Debate on Military-Technological Cooperation with China: From Yeltsin to Putin", *Asian Survey*, Vol. 46, No 3, 2006, s. 479-480.

³⁵² **Ibid.**, s. 478.

³⁵³ **Ibid.**, s. 480-482.

³⁵⁴ R. G. Gidadhubli, "Russia's Military Industrial Complex: Struggle for Revival", *Economic and Political Weekly*, Vol. 37, No 23, 2002, s. 2217.

avcı uçağı (SU-27, SU-30), 4 destroyer, 14 denizaltı, 29 S-300 füzesi, 30'a yakın T-80 tankı satın almıştır. 1997'de Rus silah satışındaki Çin payı % 60-70'lerdeyken 2006'da % 40'a, 2007'de % 19'a gerilemiş, 2008'de ise % 21,5 olmuştur. Düşüşte Çin'in askeri-endüstriyel kompleksinin gelişimi kuşkusuz etkili olmuştur.³⁵⁵

2009'da Rus resmi silah ihraç şirketi *Rosoboronexport* Başkanı Anatoliy İsaykin son 5-7 yıl içinde Çin ile silah ticaretinin sürekli düştüğünü söylerken, bunda Çin'in Rus silahlarının neredeyse aynısını üretmeye başlamasının önemli bir rol oynadığı görüşünü savunmuştur. Yine de Çin'in hala Rus kargo uçakları ve jet motorları gibi ürünlere ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.³⁵⁶ Dünya Silah Ticareti Analiz Merkezi Başkanı Igor Korotçenko'nun bildirdiğine göre ise, 2002-2009 arası Rusya Çin'e toplam 14.055 milyar dolarlık silah ve teçhizat satışı yapmıştır ve 2010-2013 yılları arasında da 1,3 milyar dolarlık satış yapmaya hazırlanmaktadır.³⁵⁷ Sonuç itibarıyla 2000'li yıllarda Çin'in Rusya'ya silah bağımlılığı 1990'lı yıllardaki kadar olmasa da devam etmiştir.

Silah ve teçhizat satışıyla ilgili görüşmeler sorunsuz geçmemiştir. 2004 yılında AB'de özellikle Alman ve Fransız lobisinin Çin'e silah ambargosunun kaldırılmasını tartışması, Rusya'nın yüksek teknolojisini isteyen Çin'e, Rusya'ya karşı pazarlık şansı tanımıştır. Bununla birlikte, çok geçmeden Çin Savunma Bakanlığı'ndan ambargo kalksa bile bunun Rusya-Çin askeri işbirliğine zarar

³⁵⁵ S. Luzyanin, **Rossiya i Kitay v Yevrazii**, Moskva, Forum, 2009, s. 20-21.; Ç. Tsi, "Osnovniye Tendentsii Voenno-Tekhnicheskogo Sotrudnichestva Mejdru Rossiiyey i Kitayem na Sovremennom Etape", **Izvestiya Rossiyskogo Gosudarstvennogo Pedagogicheskogo Universiteta im. A. İ. Gertsena**, No 70, 2008, s. 380.; A. S. Zuboviç, "Eksport Rossiyskoy Produktii Voennoego Naznaçeniya: Obyem Rastut", **Rossiyskiy Vneşneekonomičeskiy Vestnik**, T. 2010, No 1, 2010, s. 57-59.

³⁵⁶ "Rusya'dan Rekor Silah Satışı", <<http://arsiv.sabah.com.tr/2009/02/10/haber.8F669FBEE3F2445BABEC89AC483E6BD6.html>> (03.10.2011).

³⁵⁷ "Rossiya Voorujit Kitay za 1,3 Milliarda Dollarov", <<http://www.pravda.ru/news/world/23-11-2010/1058477-china-0/>> (03.10.2011).

vermeyeceği açıklaması yapılmıştır.³⁵⁸ Fakat aynı yıl silah ve teçhizat satışında problem yaşanmıştır. Rusya, Çin'in SU-27 avcı uçağı üretimi için lisans almak yerine kopyalamaya başlamasından rahatsız olmuştur. Çin de kontrat imzaladığı IL-76 çok amaçlı stratejik nakliye uçağının yapılmadığını öğrenince 200 adet SU-27 uçağı makine teçhizatından 105'ni aldıktan sonra alışverişi iptal etmiş ve silah satış görüşmeleri birkaç yıl yapılmamıştır. 2008'de görüşmeler yeniden başlamıştır. Kasım 2010'da hükümetler arası görüşmeler sırasında Rusya Savunma Bakanı Anatoliy Serdyukov ile Çin Merkez Askeri Komisyonu Başkanı Guo Boxiong arasında askeri işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, hava savunma, havacılık ve deniz askeri levazım yedek parçaları temin etmeyi Rus yapımı donanımların satış sonrası bakımını içermektedir. Ayrıca Rusya, Çin'in 48'den fazla SU-35 avcı uçağı (SU-27'nin daha gelişmiş modeli) alması kaydıyla Çin'in avcı uçağı yapımına katkıda bulunmayı kabul etmiştir.³⁵⁹

Lin Chong-Pin'e göre, Rusya'nın Çin'le askeri işbirliği içerisinde olmasının iki sebebi vardır. Birincisi, Çin ile ortaklığından para kazanabilmek, ikincisi ise daha kapsamlı ve ileriye dönük bir düşünceyle Çin'i kendisine karşı kontrol edilebilir kılmaktır. Çünkü Rusya, Çin ile yakın olduğu müddetçe onu yakından takip etme ve anlama şansına sahip olmaktadır. Bu durumda Rusya Çin'in adımlarını önceden kestirebilmektedir. Çin'in nereye gittiğini, nereye kadar gidebileceğini hesap ederek kendi planlarını da bu çerçeveye uygun yapmaktadır.³⁶⁰ ABD'nin Çin'i kontrol altına alabilmesinin tek yolunun Çin ile işbirliği yapmak olduğunu söyleyen Çin eski

³⁵⁸ Ç. Tsi, "Faktor Politiki Yevropeyskogo Soyuzu i SŞA v Voprose Razvitiya Voenno-Tehniçeskikh Svyazey Mejdu Rossiiy i Kitayem", **Izvestiya Rossiyskogo Gosudarstvennogo Pedagogiçeskogo Universiteta im. A. İ. Gertsena**, No 74-1, 2008, s. 550-551.

³⁵⁹ "Kitay ne Mojet Oboytis bez Sovremennih Rossiyskih Voyennih Tehnologiy", <http://vpk.name/news/48028_kitai_ne_mozhet_oboytis_bez_sovremennyih_rossiyskih_voennyih_tehnologii.html> (03.10.2011).; "Russia, China Sign Military Cooperation Protocol", <http://en.rian.ru/military_news/20101109/161260856.html> (03.10.2011).

³⁶⁰ Chong-Pin, **op. cit.**, s. 108.

Dışışleri Bakanı Qian Qichen'in bu sözünden hareketle Rusya'nın davranışını da aynı bakış açısı ile değeriendirilebilir.³⁶¹ Silah satışları ve bu silahların bakımı, onarımı, yedek parça temini ve Çinli subayların Rusya'da eğitim alması iki ülke arasındaki askeri işbirliği anlaşmalarının ürünü olsa da, daha çok Rusya'nın Çin'e askeri desteğı anlamına gelmektedir.

2. Ortak Askeri Tatbikatlar

Askeri-teknik işbirliğinin gerçek anlamda işbirliği içeren kısmını ortak askeri tatbikatlar oluşturmaktadır. İki ülke Şangay İşbirliği Örgütü çerçevesinde ve diğer örgüt üyesi ülkelerle birlikte askeri tatbikatlar yaptığı gibi başka herhangi bir ülkenin silahlı kuvvetlerinin katılmadığı askeri tatbikatlar da yapmıştır. Bu tatbikatları, yine ŞİÖ faaliyetleri içerisinde değeriendirmek gerekir. Daha önce üzerinde durulan ŞİÖ'nün güvenlik faaliyetleri içerisinde yer alan tatbikatlardan farkı sadece Rusya ve Çin'in katılması ve Orta Asya bölgesinden uzak bir coğrafyada yapılmasıdır.

Silah ticareti konusunda bir ara yaşanan sıkıntı iki ülke silahlı kuvvetleri arasındaki yakın ilişkilere yansımamıştır. Aralık 2004'te o dönem Merkez Askeri Komisyonu Başkan Yardımcısı olan Guo Boxiong ile Rus Savunma Bakanı Sergey Ivanov Çin'de bir araya gelmişler ve iki ülke ve iki ordu arasında çok büyük bir olay olarak nitelenebilecek bir askeri tatbikatın (Barış Görevi-2005) yapılacağı haberini tüm dünyaya duyurmuşlardır. Mart 2005'te Pekin'de Başbakan Wen Jiabao ile görüşükten sonra Çinli meslektaşını Liang Guanglie ile tatbikatın ayrıntılarını görüşen

³⁶¹ Ibid.

Rusya Genelkurmay Başkanı Baluyevski, iki ülke silahlı güçleri arasında birkaç sene önce hayal bile edilemeyecek yakın ilişkilerin mevcut olduğunu söylemiştir.³⁶²

Barış Görevi-2005 tatbikatı 18-25 Ağustos 2005'te Rusya'nın Vladivostok şehrinde ve Çin'in doğusunda Sarı Deniz kıyısındaki Şandun eyaletinde yapılmıştır. Tatbikat yeteneğini yükseltme, tecrübe değişimi, "iki bela" ile mücadele yöntemlerini bulma ve yeni tehditlere karşı hazırlıklı olma şeklinde hedeflere sahip tatbikatın senaryosu, etnik farklılıktan kaynaklanan çatışmalar karşısında BM'den alınan izin ve sonrasında söz konusu bölgeye askeri operasyon yapılması şeklinde özetlenebilir. Senaryo her ne kadar böyle olsa da tatbikat sanki teröristlere yönelik değil de düzenli orduya sahip iyi korunan bir bölgeye yapılan çıkartma operasyonu şeklinde gerçekleşmiştir. Tayvan, Japonya ve ABD'de endişeye yol açan ve 10.000 askeri personelin katıldığı tatbikatın kapsamında stratejik uzun menzilli bombalar, uçaksavar savunması, komuta yeri ve hava üssünün nötralizasyonu, deniz ablukası ve deniz bölgesi kontrolünü uygulama yer almıştır. Bunlar da terör gibi asimetrik savaşa uygun manevralar değildir. Savunma Bakanları Sergey Ivanov ve Tsao Gançuan ile ŞİÖ üyesi ülke gözlemcilerinin de izlediği bu manevralar aslında dünyaya (Batı'ya) gövde gösterisi niteliğindedir.³⁶³

İki ülkenin bir sonraki ortak tatbikatı Barış Görevi-2009, Mayıs ayında Gürcistan'da gerçekleştirilen NATO tatbikatı ve Temmuz başında SUÖB'deki olayların ardından, 22-26 Temmuz tarihleri arasında Rusya'nın Habarovsk ve Çin'in Taonan şehirlerinde yapılmıştır. Rusya Genelkurmay Başkanı Nikolay Makarov, Afganistan ve Irak'taki karışıklıkların Rusya ve Çin'i teröre karşı bu tür tatbikatlar

³⁶² "Chinese Premier Talks Military Cooperation with Russia Army Chief", <<http://in.china-embassy.org/eng/ssygd/t188066.htm>> (04.10.2011).

³⁶³ "Mirnaya Missiya-2005", <<http://www.lenta.ru/articles/2005/08/18/jointforce/>> (04.10.2011).; "Kto Platit, Tot i Zakazivayet Uçeniya", <http://nvo.ng.ru/forces/2005-08-19/3_payment.html> (04.10.2011).

yapmaya sevkettiğini söylemiştir.³⁶⁴ 3000 asker, 300 birim askeri teçhizat ile 40'tan fazla uçak ve helikopterin yer aldığı tatbikat teröre karşı olsa da ABD'ye karşı siyasi bir güdüye de sahiptir.³⁶⁵ Bir diğer tatbikat "Denizde İşbirliği-2012" adı altında 22-27 Nisan 2012'de Sarı Deniz'de gerçekleştirilmiştir. Uçak ve helikopter destekli, 18'i Çin'e, 7'si Rusya'ya ait 25 savaş gemisinin katıldığı tatbikatta, su altı ve su üstü atış, hava savunma, gemideki korsanları etkisiz hale getirme ve arama-kurtarma talimleri yapılmıştır.³⁶⁶ Tehditlere anında ve ortak müdahale kabiliyetini geliştirme amaçlı tatbikat, ABD'nin Pasifik'te yalnız olmadığını göstermesi ve Japonya'yı rahatsız etmesi açısından da önemlidir.³⁶⁷

Uluslararası ve bölgesel sorunlar karşısında askeri alandaki yakın ilişkiler iki ülkenin ortak çıkarına hizmet etmektedir. Rusya, Çin'in askeri modernizasyonuna yaptığı katkının ileride hem kendisi hem de Asya-Pasifik bölgesinin güvenliği için tehdit oluşturabileceği ihtimalini aklında tutmakla birlikte ortak güvenlik arayışları ve askeri tatbikatlarla Çin ile askeri alandaki ilişkileri sürekli geliştirme çabasıdır. Her hal ve karda ordusunu modernleştirme niyetindeki Çin'e silah tedarik ederek ekonomisini ve askeri endüstriyel kompleksini güçlendirmektedir.

³⁶⁴ "Afganistan ve Irak'taki İstikrarsızlık, Rusya ve Çin'i Askeri İttifak Yollarını Aramaya İtıyor", <<http://turkish.ruvr.ru/2009/07/23/1160468.html>> (04.10.2011).

³⁶⁵ "Russia and China Hold Peace Mission Drills to Show USA Its Place", <http://english.pravda.ru/russia/politics/20-07-2009/108250-russia_china-0/> (04.10.2011).

³⁶⁶ "Çin ve Rusya Ortak Askeri Tatbikat Yapacak", <<http://www.cnnturk.com/2012/dunya/04/18/cin.ve.rusya.ortak.askeri.tatbikat.yapacak/657686.0/index.html>> (03.05.2012).; "Rossiya i Kitay Zaverşili Voyenniye Uçeniya v Jeltom More", <<http://m.rg.ru/2012/04/27/ucheniya-anons.html>> (03.05.2012).

³⁶⁷ Japonya, Rusya'yla Güney Kuril adaları, Çin'le de Güney Çin Denizi'ndeki petrol ve doğal gaz zengini ıssız Senkaku/Diaoyu adaları konusunda ihtilaflıdır. Karasularına yakın bölgelerde Çin'in faaliyetlerinden de rahatsızdır. "Rossiya i Kitay Provodyat Sovmestniye Uçeniya v Jeltom More. Yaponiya Obespokoyena", <<http://newsru.com/world/22apr2012/manevry.html>> (03.05.2012).

C. İlişkilerin Ekonomik Yönü

Herhangi iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, gerçekleşen ticari faaliyetler kuşkusuz siyasi ilişkileri etkilemekte hatta yönlendirmektedir. Keza siyasi ilişkilerin gidişatı da ekonomik ilişkileri yönlendirebilmektedir. Bu bağlamda, Sovyet döneminde ekonomik/ticari ilişkiler siyasi ilişkilere bağımlı bir seyir izlemiştir. Hatta 1969'daki sınır çatışmasından sonra epey kötü olan ilişkiler, SSCB'de 1985'te iktidara gelen Gorbaçov'un açılımlarıyla normalleşmeye başlayınca, bu durum ekonomik ilişkilere de yansımıştır. 1984'te iki ülke arasında 370 milyon dolar olan ticaret hacmi, 1985'te 1,2 milyar dolara yükselmiştir.³⁶⁸ Sovyet döneminden sonra, 1992'de 5,8 milyar dolar olan ticaret hacmi, 1993'te 7,7 milyar dolar, 1994'te 5,1 milyar dolar, 1995'te 5,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.³⁶⁹ Çinli Göçü konusunda da bahsedileceği üzere sınır geçişleriyle ilgili yeni düzenlemeler ve göçmenlere yönelik faaliyetler, 1994'teki hacmin 1993'e oranla keskin bir şekilde düşmesinde şüphesiz etkili olmuştur.

1. Sınır/Bölge Ticari İlişkileri

1990'lı yıllarda Rusya-Çin arasındaki ticaretin yapısına bakıldığında, ilk olarak sınır ve bölge ticaretinin endüstriyel ve teknolojiye dayalı ticarete oranla daha büyük yüzdeye sahip olduğu, ortak yatırıma dayalı ticaretin ise çok düşük kaldığı söylenebilir. 2000'li yılların başında bölgesel ticaret hacmi, iki ülkenin toplam ticaret hacminin % 40'ına ulaşmıştır. Bölgesel ticari ilişkilerin hukuki temeli 10 Kasım 1997'de Rusya ve Çin hükümetleri arasında varılan anlaşmayla sağlanmıştır. Buna göre, 20 km'lik sınır şeridinde kurulan özel pazarlarda sınır ticaretiyle yetkili

³⁶⁸ Menon, *op.cit.*, s. 99.

³⁶⁹ İ. A. Maksimtsev & N. P. Sirota, "Politika Razvitiya Strategiçeskogo Partnerstva Rossii i Kitaya", *Yevraziyskaya İntegratsiya: Ekonomika, Pravo, Politika*, No 3, 2008 s. 114.

şirketler, işletmeler sınır bölgelerinde devlet tarafından belirlenen alanlara yerleştirilmiş, bu şirketlere özellikle vergi konusunda % 50 oranında indirim sağlanmıştır. Vergi kolaylığı sınır ticaretinin gelişmesine yardımcı olmuş, Çin'deki birçok şirket Rusya sınırında şube açmıştır.³⁷⁰ Sınır ve bölgesel ticari/ekonomik faaliyetleri düzene koymak için aynı yıl bir koordinasyon kurulu oluşturulmuştur.³⁷¹ Ayrıca, iki ülkenin 100'e yakın bölgesi veya şehri ticari ilişkilerde birbirlerine öncelik tanıyan ve kardeşlik bağlantısı kuran anlaşmalar imzalamışlardır. Örneğin, Moskova ile Pekin, St. Petersburg ile Şangay arasında böyle bir kardeş şehir anlaşması vardır. Sınırdaki alışveriş merkezleri yapımı konusunda da Primorski'de (Suyfenhe-Pograniçnyy) ve Çita oblastında (Zabaykalsk-Mançjuriya) çalışmalar devam etmektedir. Rus Merkez Bankası ve Çin Halk Bankası arasındaki 22 Ağustos 2002 tarihli anlaşmayla sınır bölgelerinde ticarete ulusal para birimleri de kullanılmaya başlanmıştır. Bu uygulama 1 Ocak 2003'ten itibaren Blagoveşensk ve Heihe'deki bankalar vasıtasıyla yürütülmüştür. 24 Eylül 2004'te iki ülke merkez bankaları bu deneyimin amaca uygun olarak yaygınlaştırılması kararı almıştır. 1 Ocak 2005'ten itibaren Rusya tarafında Altay cumhuriyeti, Primorski krayı, Habarovsk krayı, Amur oblastı, Çita oblastı ve Yahudi Özerk Bölgesi'nde, Çin tarafında ise Heyluntszyan, Tszilin eyaletleri ile İç Moğolistan ve SUÖB'de uygulanmaya başlanmıştır.³⁷²

Rusya özellikle Uzakdoğu Federal Bölgesi'nin ekonomik kalkınması için sınır ve bölge ticaretine büyük önem vermiştir. Bölgeler arası ticari ilişkileri

³⁷⁰ A. V. Karpiç, "Rol Provintsiy vo Vneşneekonomičeskom Razvitii KNR i Mejregionalniye Svyazi Rossii i Kitaya", **Rossiyskiy Vneşneekonomičeskiy Vestnik**, No 5, 2005, s. 33

³⁷¹ Kurulda, Rusya tarafından Altay cumhuriyeti, Amur oblastı, Çita oblastı, Habarovsk ve Primorski krayı ve Yahudi Özerk Bölgesi'nin hükümet temsilcileri, Çin tarafından ise sınıra yakın beş eyaletin (Heyluntszyan, İç Moğolistan Özerk Bölgesi, Lyaonin, Tszilin ve Sincan-Uygur Özerk Bölgesi) vali yardımcılarıyla kuzeydoğudaki Harbin, Şenyan, Çançun, Dalian gibi büyük şehirlerin belediye başkanları yer almıştır. **Ibid.**, s. 34.

³⁷² **Ibid.**, s. 34-35.

desteklediklerini birçok kez dile getiren Putin, Ekim 2004'te Çin'e ziyareti sırasında Çin'in kuzeydoğu eyaletlerinin yöneticileriyle bölgesel ticaretin önündeki sorunların giderilmesi konusunda görüş alışverişinde bulunmuştur. Benzer görüşmeler Çin Hükümeti ile Rusya UFB'sini temsil eden yöneticiler arasında da gerçekleşmiştir.³⁷³ Aralık 2004'te Primorski krayı valisi Sergey Darkin “Çin, büyük ticari-ekonomik ortağımız. Çin’le sınır ilişkilerinin gelişimi Primorski yönetiminin faaliyetleri arasında öncelikli sıradadır” demiştir. Darkin’in Ocak 2006’da Harbin’i ziyaretinde Çin tarafı Darkin’i onaylarcasına Primorski krayıyla işbirliğinin Heyluntsyan eyaletinin siyasi ve ekonomik stratejik hedeflerinden biri olduğunu belirtmiş ve görüşmeler sonrası Primorski krayı ve Heyluntsyan eyaletiyle protokol imzalanmıştır. Protokol, bilgi teknolojisinin üretileceği Rus-Çin Teknoparkı’nın yapımı, ulaşım altyapısının geliştirilmesi ve demiryolu yapımını öngörmüştür.³⁷⁴

Temmuz 2007’de de Habarovsk’ta Habarovsk krayı ile Heyluntsyan eyaleti arasında ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişimini öngören bir memorandum imzalanmıştır.³⁷⁵ Bölgesel ekonomik kalkınma adına 2020’ye kadar hayata geçirilmesi öngörülen 156 Rusya-Çin ortak projesi vardır. Bunların 63’ü doğal kaynakların değerlendirilmesi, 53’ü tıp ve bioenerji, 12’si icat ve buluşlar, 28’i tarım alanındadır. Açıkçası, iki taraf arasında bu konuyla ilgili değişik seviyelerde birçok anlaşma yapılmıştır. Yerel ölçekte bu işbirliği iradesi kuşkusuz gücünü iki ülkenin merkezi yönetimlerinden almaktadır. Öyle ki 16 Ağustos 2007’de ŞİÖ zirvesi için Bişkek’te bulunan Putin ve Hu Jintao bir araya gelerek bölgesel kalkınma stratejilerinin koordinasyonu ve orta ve uzun vadeli bölgesel işbirliği planları

³⁷³ I. Tszyanpin, “Bazisniye Usloviya Ekonomiçeskogo Sotrudniçestva i Sovmestnogo Razvitiya Dalnego Vostoka Rossii i Severo-Vostoka Kitaya”, **Prostranstvennaya Ekonomika**, No 4, 2007, s. 69.

³⁷⁴ **Ibid.**, s. 70.

³⁷⁵ **Ibid.**

üzerinde çalışılması hususunda anlaşmaya varmıştır.³⁷⁶ Bir yandan ticari ilişkiler geliştirilmeye çalışılırken diğer yandan kaçakçılıkla da mücadele edilmiş, Ocak 2009'da Pekin'de gümrük istatistikleri, bilgi, yöntem ve işbirliği memorandumu imzalanmıştır. Taraflar, ilkeleri Rusya Federal Gümrük Servisi ile Çin Gümrük Yönetimi'nin ortak çalışması sonucu belirlenmiş işbirliği planında öngörülen gümrük yasasını ihlal ve kaçakçılık suçlarıyla mücadele etmeye başlamıştır.³⁷⁷

2. Yatırım İlişkileri

İki sanayileşmiş ülkenin birbirleriyle ekonomik ilişkilerinde önemli bir yere sahip olması gereken yatırımlar ise düşük bir seviyededir. Çin Ticaret Bakanlığı'nın verilerine göre, Ağustos 2004 itibariyle Rusya'da 582 milyon dolarlık Çin sermayeli yatırım faaliyet göstermektedir. Çinli girişimciler, Rusya'da mikro elektronik, iletişim, giyim eşyaları üretimi, beyaz eşya montajı, ağaç ve kereste işleme ve tarım alanında yoğunlaşmıştır.³⁷⁸ Çin'de ise, 414 milyon dolarlık Rus sermayeli şirketin kaydı bulunmaktadır. Rus şirketleri ise daha çok atom enerjisi, otomobil ve tarım araçları montajı, kimya, inşaat ve eczacılık alanlarında yoğunlaşmıştır.³⁷⁹ Haziran 2005'te Rus-Çin yatırımları artırma komisyonu St. Petersburg'da toplanmıştır. Toplantıda iki ülke iş çevrelerinin birbirlerine yatırımları artırması ve Çin'in Rus ekonomisine 1,5 milyar dolarlık yatırım yapması konusunda anlaşmaya varılsa da³⁸⁰ yatırımların önünde bazı engeller vardır. Çinlilere göre, Rusya'daki yatırım ortamı

³⁷⁶ S. Luzyanin, "Ot Kitaya ne Otkoroditsya", <<http://www.mgimo.ru/news/experts/document178485.phtml>> (06.10.2011).; Tszyanpin, **op. cit.**, s. 69.

³⁷⁷ A. V. Anosov, "Prigraniçnoye Sotrudniçestvo Rossii i Kitaya: Problemi i Novıye Vozmojnosti", **Ekonomika i Upravleniye**, No 8, 2009, s. 8.

³⁷⁸ "Rus-Çin İlişkilerine Toplu Bir Bakış", <<http://www.rusyaofisi.com/ozeldosyacinrus.htm>> (06.10.2011).

³⁷⁹ **Ibid.**

³⁸⁰ Ts. Tszin, "Ekonomiçeskoye Sotrudniçestvo Kitaya i Rossii na Sovremennom Etape", **Vestnik UGTU-UPİ Seriya Ekonomika i Upravleniye**, No 2, 2007, s. 26.

istikrarlı değildir; risk de yüksektir. Çin sermayesi masrafların çabuk karşılanabileceği daha çabuk ve maksimum gelir getiren alanlara yönelmektedir. Çin firmaları Rusya’da gölge komisyon şirketleri kurarak ve böylece tüzel kişilik oluşturmayarak daha çok kazanmakta, vergi indirimi avantajına sahip sınır ticaretiyle garanti parayı tercih etmektedirler. Çin’de yeterince Rus yatırımı olmaması ise, Çin iç pazarının özellikleriyle ilgili yeterli bilgiye sahip olunmaması, koordinasyon eksikliği ve yeterli yasa güvencesi olmamasından kaynaklanmaktadır.³⁸¹ Çin Ticaret Bakanlığı verilerine göre, 2007 yılı itibariyle Rusya’da 1,374 milyon dolar Çin yatırımı, Çin’de de 660 milyon dolar Rus yatırımı bulunmaktadır.³⁸² 2010 sonu itibariyle Rusya’daki Çin sermayeli yatırım 2,618 milyon dolara, Çin’deki Rus sermayeli yatırım ise 786 milyon dolara ulaşmıştır.³⁸³ Yatırımlar yeterli olmasa da sürekli artan bir grafik çizmektedir ve bu da iki ülke adına sevindiricidir.

3. Kriz Dönemi

Kriz, kuşkusuz iki ülke ekonomik ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. 2008 Krizi’nde, ölçeği büyük olmasına rağmen daha az borca ve yabancı yatırıma sahip Çinli bankalar daha küçük ölçekli ama daha fazla borç ve yabancı yatırıma sahip petrol gelirlerine bağımlı Rus bankalarına oranla krizden daha az etkilenmiştir. 10’dan fazla orta ve küçük ölçekli Rus bankası devlet tarafından ya satın alınmış ya da el konulmuştur. Bazı büyük bankalar da devletten parasal yardım talep etmiştir. Yuan temelde kararlı, sabit kalırken ruble düşmüş, 2008’in sonu ve 2009’un ilk

³⁸¹ **Ibid.**, s. 28.; Anosov, **op. cit.**, s. 10.; L. D. Hamaganova, “Mejbankovskoye Sotrudniçestvo Rossii i Kitaya Pri Provedenii Eksportno-İmportnih Operatsiy”, **İzvestiya İrkutskoy Gosudarstvennoy Ekonomičeskoy Akademii**, No 1, 2008, s. 76.

³⁸² F. A. Triniç, “Torgovo-Ekonomičeskoe Sotrudniçestvo Rossii i Kitaya”, **Rossiyskiy Ekonomičeskiy Vestnik**, T. 2009, No 3, 2009, s. 51.

³⁸³ “Analiz Dvuhstoronnih Rossiysko-Kitayskih Ekonomičeskih Otnoşeniy”
<<http://china.inconnect.ru/?id=50#d2>> (19.04.2012).

yarısında yabancı sermayenin iki ülkeye girişı azalmış, dış yatırımların kaçışı artmıştır. Uluslararası pazarda talebin düşmesi iki ülkenin de ihracatını olumsuz etkilemiştir.³⁸⁴ İki ülkede de işsizlik artmış, dış talebin düşmesi ve konjonktürel daralma sanayi üretimi ve istihdama özellikle Çin'in emek-yoğun ihracat sektörlerine darbe vurmuştur. Bütçe gelirleri düşen Rusya ve Çin krize karşı bütçe ve finans politikalarıyla iç talebi uyandırmaya çalışmıştır.³⁸⁵

Çin'de Ekim 2008'de, 2009-2010 yıllarına yönelik 4 trilyon yuanlık (yaklaşık 580 milyar dolar) bir yatırım planı, 500 milyar yuanlık (yaklaşık 73 milyar dolar) vergi indirimi kabul edilmiştir.³⁸⁶ Rusya'da ise devlet başkanlığına bağlı bir mali komite kurulmuş, finans sistemini desteklemek adına kanun tasarıları üzerinde çalışılmıştır. Büyük devlet bankaları ve sigorta şirketlerine paralar aktarılmış, katma değer vergisiyle petrol ihracatında gümrük vergisi büyük oranda düşürülmüştür. Reel sektöre yönelik kamu harcamaları artırılmış, yeni ve ikinci el araba ithalatı vergisi yükseltilmiştir. Yerli otomobil sanayine destek verilmiş, krediyle yerli araba alanlara ödemedede indirim ve kolaylık sağlanmıştır. Memur sayısı ve idari harcamalar azaltılmış, emeklilere yönelik harcamalar artırılmış, ilaç ve öğrenim ücretleri dondurulmuştur.³⁸⁷

Çin'de krizle mücadele, yapısal ve endüstriyel tedbirlerle ekonomik büyümeye olumlu etki etme şeklindeyken, Rusya'da daha çok mali sistemde istikrar sağlama ve sosyal alanlara yönelik gerçekleştirilmiştir. Çin'de krize karşı tedbirlere 580 milyar dolar harcanırken, Rusya 250 milyar dolar harcamıştır. Yabancı sermayeye ve dış piyasalara daha az bağımlı Çin'de 2009'un ilk çeyreğinden itibaren

³⁸⁴ L. Yuetsin, "Sravnitelnyy Analiz Ekonomiki Kitaya i Rossii v Kontekste Mirovogo Finansovogo Krizisa", *Vestnik İnstituta Ekonomiki RAN*, No 1, 2010, s. 8-9.

³⁸⁵ *Ibid.*, s. 11.

³⁸⁶ *Ibid.*, s. 12.

³⁸⁷ *Ibid.*, s. 13.

ekonomik düzelme gözlenmeye başlanırken, Rusya için aynı şeyler söylemek mümkün olmamıştır. Ocak 2009’da ihracat % 50 düşerken, enflasyon en yüksek seviyeye ulaşmıştır.³⁸⁸

Rusya-Çin stratejik ortaklığının ekonomik yönü kriz döneminde devam etmiştir. Bu bağlamda, Mart 2009’da Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu Başkan Yardımcısı Zhang Xiaoqiang, ikili yatırım işbirliğinin artırılmasına yönelik bir plan hazırlandığını açıklamıştır. Plan iki tarafın yatırım pazarlarını eşitlik ve ortak yarar ilkesi içerisinde açmasını içermekte, iki ülke yatırımcıları için hukuki bir temel ve kurumsal çevre sağlamaktadır. Bu işbirliği özellikle makine imalatı, tarım ve iletişim teknolojisi alanlarında öngörülmüştür.³⁸⁹ Böylelikle ekonomik kriz döneminde de işbirliği içerisinde hareket eden iki devlet, krizin olumsuz etkilerinden bir an evvel kurtulma mücadelesi vermiştir.

4. Genel Ticaret

Rusya-Çin ticareti 1990’lardan 2000’lere sürekli gelişmekte, Rusya’nın Çin’in dış ticaretindeki önemine oranla Çin’in Rusya’nın dış ticaretindeki yeri ve öneminin daha belirgin olduğu gözlenmektedir. Çin’in Rusya’ya sattığı mallar arasında giyim, tekstil, deri mamulleri, ayakkabı, et ve hazır gıda önemli bir paya sahipken, Rusya’nın Çin’e sattığı mallar arasında metaller, kimyasallar, yakıt, orman ve deniz ürünleri öne çıkmaktadır.³⁹⁰ Çin Ticaret Bakanlığı’na göre 2008’de Çin, Rusya’nın ikinci büyük ticari ortağıyken, Rusya, Çin’in dokuzuncu büyük ticari

³⁸⁸ **Ibid.**, s. 13-14.

³⁸⁹ “China and Russia Complete Draft of Bilateral Investment Cooperation Plan”, <<http://english.cri.cn/7146/2009/03/28/2041s469164.htm>> (06.10.2011).

³⁹⁰ R. Lotspeich, “Perspectives on the Economic Relations Between China and Russia”, **Journal of Contemporary Asia**, Vol. 36, No 1, 2006, s. 60-62.

ortağı olmuştur.³⁹¹ İki ülke ticaret hacmi 2010'da 54 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir.³⁹² Bununla birlikte, ticari ilişkilerin gelişmesinin önünde bazı engeller vardır. 1990'lı yıllara oranla daha az olmak üzere ticarete, sözleşme ihlalleri, düzensizlik, güvensizlik söz konusudur. İki ülkenin ticari şirketleri genelde küçük çaplıdır, bazı personeli de uluslararası standartları anlamamakta ve takip etmemektedirler. Rusya ekonomik reforma daha geç başlamıştır, uluslararası ticari kurallar konusunda acemidir. Çin tarafında ise üretilen malların düşük kaliteli olması ve Batı ürünlerini taklit etmesi, Rusya için sıkıntı yaratmaktadır. Ama bu düşük kaliteli malların da 2 milyar dolarlık bir hacmi vardır. Üçüncü olarak, Rusya'da Çin'in toprak ve nüfus olarak yayılcı bir politika izlediği, ekonomik büyümesiyle birlikte bir tehdit oluşturduğu düşüncesi ticareti baltalayan bir unsurdur. Ayrıca sadece Rusya Uzakdoğusu'nda değil Moskova, St. Petersburg gibi büyük şehirlerde de Çinli tüccar veya işadamlarının vizeyle ilgili eksik belgeleri olduğu gerekçesiyle tutuklanmaları az da olsa ticarete olumsuz bir etki yapmaktadır.³⁹³ Rusya-Çin şirketleri arasındaki satışların önemli bir kısmının, para akışını yavaşlatan, hizmet maliyetini yükselten üçüncü ülke bankaları (ABD bankaları) vasıtasıyla yapılması da ticari ilişkilerde bir başka olumsuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁹⁴

Kasım 2010'da St. Petersburg'da bir araya gelen Putin ve Jiabao, ABD dolarına bağımlılığı azaltmak için ikili ticarete kendi para birimlerinin de kullanılması hususunda anlaşmıştır. Putin, bunun daha iyi ticaret koşullarının oluşturulmasında ciddi bir adım ve iki ülke ekonomilerinin güçlenmesinin bir sonucu

³⁹¹ P. Yunzhao & H. Tao, "China-Russia Trade Faces Challenges But Bright Prospects Remain", <http://news.xinhuanet.com/english/2009-03/19/content_11035553.htm> (06.10.2011).

³⁹² Luzyanin, "Ot Kitaya ne Otkoroditsya", <<http://www.mgimo.ru/news/experts/document178485.phtml>> (06.10.2011).

³⁹³ T. Chunsheng, "Sino-Russian Economic Relations and the Future Prospect", <http://old.iwep.org.cn/html/tianchunsheng_SinoRussian%20Economic%20Relations%20and%20the%20Future%20Prospect%20%20Tian%20Chunsheng.htm> (05.08.2010).

³⁹⁴ Hamaganova, **op. cit.**, s. 74.

olduğunu belirtmiştir. Kasım ayının başından beri Çin’de rublenin değiştirilebilme imkanı sağlanmış, Aralık ayında da Rusya’da yuan ile ticaret başlamıştır.³⁹⁵ Bu, Rusya Sanayiciler ve İşadamları Derneği Başkan Yardımcısı Aleksandr Muriçev’in de dediği gibi, doları aracı para birimi olarak uluslararası ekonomik ilişkilerden dışlama eğiliminin güçlendiğini göstermektedir. İkili ticari ilişkiler kapsamındaki ödemelerde milli para birimlerinin kullanılması harcamaların azalmasına hizmet etmektedir. Böylece yuan ile ruble giderek daha büyük nüfuz kazanacaktır.³⁹⁶

Ne var ki, ekonomik ilişkilerde Rusya Başbakanı Putin’in uzman ekonomistlere hazırlattığı ve Mart 2012’de yayımlanan “Strateji 2020: Kalkınmanın Yeni Modeli, Yeni Sosyal Politika” adlı raporda dile getirdiği bir sorun vardır. Rapora göre, Çin büyüyen ekonomisi ve bölgesel konumu itibariyle bir tehdittir ve Rusya’nın Orta Asya ülkeleriyle bütünleşme çabalarını engellemektedir. Çin’in uluslararası alanda faaliyet gösteren sanayi kuruluşları, uluslararası ticaret hacmi ve para birimiyle, Rus şirketlerinin faaliyet alanı ile rublenin kullanım alanını sınırlamaktadır. Bu durumla mücadele için ise, Rusya’nın ekonomik gelişiminin hızlandırılması ve Çin’le yeni işbirliği olanaklarından yararlanılması gerektiği vurgulanarak, Çin’in Asya-Pasifik bölgesinde Rusya’nın öncelikli ortağı olduğunun altı çizilmiştir.³⁹⁷

Görüldüğü üzere Rusya, söz konusu sorunun üstesinden gelmek için Çin’le ters düşmek yerine, yine Çin’le işbirliği yapmayı tercih etmektedir. Hatta bu rapordan kısa bir süre sonra, 28 Nisan 2012’de Çin Başbakan Yardımcısı Li

³⁹⁵ “Dünyanın İki Devi Dolardan Vazgeçti”, <<http://www.milliyet.com.tr/dunyanin-iki-devi-dolardan-vazgecti/dunya/sondakika/24.11.2010/1317780/default.htm>> (06.10.2011).

³⁹⁶ “Rusya’da Yuan, Çin’de Rublenin Mevzileri Güçleniyor”, <<http://turkish.ruvr.ru/2011/08/28/55208462.html>> (19.04.2012).

³⁹⁷ “Strategiya-2020: Novaya Model Rosta-Novaya Sotsialnaya Politika”, s. 806-807, 818. <<http://2020strategy.ru/data/2012/03/13/1214585985/itog.pdf>> (26.04.2012).

Keqiang'ın Moskova ziyareti sırasında iki ülke arasında, enerji, makine/teçhizat, finans ve bilgi teknolojileri alanında 15 milyar dolar değerinde 27 anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca 2011 yılında iki ülke ticaret hacmi 79 milyar doları aşmıştır.³⁹⁸

İki ülkenin ekonomik/ticari ilişkileri özellikle Sovyetler'in son dönemlerinden itibaren önemli ölçüde bir ivme kazanmıştır. Ticari ilişkilerin geldiği nokta önemlidir ama yeterli değildir. Böyle iki büyük üstelik de sınırdaş devletin ekonomik/ticari ilişkilerinin çok daha fazla gelişmesi gerekmektedir. Zira bu hem Rusya hem de Çin'in çıkarınadır. Böylelikle ekonomik/ticari olarak birbirine kenetlenmiş iki ülkenin herhangi bir konuda muhtemel bir anlaşmazlığa düşmeleri durumunda bunun çatışmaya dönüşme ihtimali zayıflayacaktır. Dolayısıyla bölgesel ve uluslararası sistemin güvenliği açısından Rusya-Çin ekonomik/ticari ilişkileri kilit rol oynamaktadır.

D. Çin'in Enerji Talebi

Enerji konusu, ticari/ekonomik ilişkilerin önemli bir ayağını oluşturan ve ayrıca ele alınmayı hak eden dinamik bir unsurdur. Dinamizm Çin'in özellikle petrol ve doğal gaz bağlamında giderek artan enerji ihtiyacından, Rusya'nın da dünyanın önde gelen enerji devlerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Petrol, doğal gaz, kömür, elektrik gibi kaynakların üretimi dikkate alındığında Rusya, ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük enerji üreticisidir. Dünya enerji üretiminin yaklaşık % 12'si Rusya tarafından gerçekleştirilmektedir. Dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin de yaklaşık % 6'sına sahiptir. Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük petrol üreticisi konumundadır. Doğal gazda ise, dünyanın kanıtlanmış ve en

³⁹⁸ "Li Keqiang Urges Closer Sino-Russian Ties",
<http://www.china.org.cn/world/Li_Keqiang_2012_visit/2012-04/29/content_25268434.htm>
(03.05.2012).

büyük rezervleri yine Rusya'nın elindedir. 2000-2300 trilyon metreküp civarındaki bu rezervler dünya toplamının yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır.³⁹⁹ Çin ise, sürekli büyüyen ekonomisinin de etkisiyle 1993'te petrol ihraç eden ülke konumundan ithal eden ülke konumuna gelmiş, 2004'te ABD ve Japonya'nın ardından üçüncü petrol ithalatçısı ülke olmuştur. 2000'den 2005'e ise, Çin'in enerji tüketimi % 60 artmıştır. Bu oran, neredeyse dünya enerji tüketimi artışının yarısı kadardır. Kullandığı petrolün yaklaşık yarısını ithal eden Çin'in kendi tedarik ettiği ile ihtiyacı arasındaki fark giderek artmaktadır. Çin Hükümeti, 2020'de 600 milyon ton ham petrole ihtiyacı olacağını, doğal gaz tüketiminin de üç kat artarak yıllık 3,6 trilyon fit küp olacağını tahmin etmektedir.⁴⁰⁰ Çin petrol ihtiyacının çok büyük bir bölümünü Malakka boğazını kullanarak Orta Doğu ve Afrika'dan sağlamaktadır. Bu zaman zaman yoldaki petrolün düşmanca hareketlere ve terör saldırılarına maruz kalması sonucunu getirmektedir. 2000'lerde Çin'in petrol diplomasisi Rusya ve Orta Asya'ya yönelmiştir. Tüm petrol ithalatının 1995'te % 0,2'sini, 2003'te % 5,8'ini Rusya'dan sağlamaya başlamıştır.⁴⁰¹ Ama yine de bu çok yüksek bir oran değildir.

1999'da Rus petrol şirketi Yukos 1,5 milyon ton petrolü demiryoluyla Çin'e taşımıştır. Temmuz 2001'de Rusya ve Çin, yine Irkutsk yakınlarındaki Angarsk'tan Çin'in kuzeydoğusundaki Daqing'e 2400 km'lik petrol boru hattının fizibilite çalışması için 1,7 milyar dolarlık anlaşma yapmışlar, hattın 2005'e kadar inşa edilmesi ve yılda 147 milyon varil petrolün Çin'e taşınması öngörülmüştür. Aslında Rusya'nın da sıcak baktığı Doğu Sibirya-Moğolistan-Pekin hattı daha kısa olmasına

³⁹⁹ M. Çelikkpala, "Rus Enerji Stratejisi", **Stratejik Analiz**, Cilt 8, No 94, 2008, s. 56-57.

⁴⁰⁰ Zhao, S., "China's Global Search for Energy Security: Cooperation and Competition in Asia-Pacific", **Journal of Contemporary China**, Vol. 17, No 55, 2008, s. 209.; Ayrıca Çin'in 2020'ye kadar tahmini ekonomik büyümesi ve enerji ihtiyacı için bkz: J. Y. S. Cheng, "A Chinese View of China's Energy Security", **Journal Contemporary China**, **op. cit.**, s. 304-308.

⁴⁰¹ H. H. Lai, "China's Oil Diplomacy: Is it a Global Security Threat?", **Third World Quarterly**, Vol. 28, No 3, 2007, s. 526.

rağmen, Çin güvenlik gerekçesiyle Moğolistan'ı hatta dahil etmek istememiştir.⁴⁰² Neticede hattın yapımı gerçekleşmemiştir. Bunda, Angarsk-Daqing hattının gerçekleştirilmesi için ısrarcı olan petrol şirketi Yukos'un önemli ölçüde hisselerine el konulup sahibi Hodorkovski'nin tutuklanması, Çin'e rakip olarak aynı petrole Japonya'nın da hem de 7 milyar dolarlık finansman paketi teklif ederek talip olması, Çin'in Rusya'ya, Rusya'nın iç piyasadaki satış fiyatı üzerinden ödeme yapmakta ısrar etmesi ve boru hattı için 10.000 Çinli çalıştırmak istemesi etkili olmuştur.⁴⁰³

Ayrıca hattın ilk yıl 20 milyon ton petrol gönderilmesi öngörülürken, 2002'de Çin'in Rusya'dan 1,4 milyon ton petrol ithal etmesi ve Çin'in sanayi kentlerinin Sibiry'a'nın petrol merkezi bölgelerinden uzak olmasının maliyeti yükseltmesi hattın yapılabilirliğine darbe vurmuştur. Kasım 2002'de Rusya Federal Güvenlik Komisyonu Putin başkanlığında Angarsk hattını görüşmüş, Pasifik kıyısında bir limanı varış noktası olarak kabul etmiştir. Japonya Başbakanı Junichiro Koizumi de Ocak 2003'te Rusya ziyaretinde, körfez bölgesinin petrolüne olan bağımlılığı azaltmak amacıyla Vladivostok yakınlarındaki Nakhodka limanına boru hattı yapılması için lobi yapmıştır. Borudaki tüm petrolü alma ve yapımına katılma niyetindeki Japonya'nın önerisi devletin boru hattı işletmelerinden Transneft tarafından desteklenmiştir. Çin ve Japonya konusunda ikilemde kalan Rusya bu konuda karar vermeyi ertelemiştir.⁴⁰⁴ Nakhodka limanına ulaşacak hat, Rusya için ABD'nin Batı kıyılarına daha rahat ulaşmak ve ekonomik etki yaratabilmek için de

⁴⁰² E. Wishnick, "Russia and China: Brothers Again?", *Asian Survey*, Vol. 41, No 5, 2001, s. 812.; P. K. Lee, "China's Quest for Oil Security: Oil (wars) in the Pipeline?", *Pacific Review*, Vol. 18, No 2, 2005, s. 274.

⁴⁰³ B. Dokuzlar, H. Yılmaz, C. Pala, "Çin'in Orta Asya Enerji Politikası" *Avrasya Dosyası*, Cilt 12, Sayı 1, 2006, s. 305.; T. Woodrow, "The New Great Game", <http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=3558&tx_ttnews%5BbackPid%5D=193&no_cache=1> (13.10.2011).

⁴⁰⁴ Lee, *op. cit.*, s. 274-275.

uygun görünmektedir.⁴⁰⁵ Rusya'yı ikna etmeye çalışan Çin Başbakanı Wen Jiabao Eylül 2004'te Moskova'yı ziyaretinde 2020'ye kadar Rus enerji ve imalat sektörüne 12 milyar dolar yatırmayı taahhüt etmiş ve Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne davet edilmesini desteklemiştir.⁴⁰⁶

Harita 3.1. Taishet-Nakhodka, Skovorodino-Daqing Petrol Boru Hatları ve Yapımından Vazgeçilen Angarsk-Daqing Petrol Boru Hattı. Kaynak: P. K. Lee, *op. cit.*, s. 275.

Putin, Ekim 2004'te Pekin ziyaretinden önce Çin basınına, Çin ile işbirliğine önem vermekle birlikte Uzakdoğu bölgesini kalkındırmak istediklerini, bölgede altyapı çalışmaları yaptıklarını, enerji boru hattının yönü konusunda doğal olarak öncelikle kendi çıkarlarını düşündüklerini ve hattın yönünün de bu çıkarlara bağlı olduğunu fakat ortaklarının da çıkarlarını ihmal etmediklerini söylemiştir.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ A. Mommen, "China's Hunger for Oil: The Russian Connection", *Journal of Developing Societies*, Vol 23, No 4, 2007, s. 451.

⁴⁰⁶ Lai, *op. cit.*, s. 526.

⁴⁰⁷ E. Ekrem, "Çin-Rusya Stratejik Ortaklık İlişkilerinde Yeni Sayfa: Rusya Devlet Başkanı Putin'in Çin Ziyareti", *Avrasya Dosyası*, Cilt 10, Sayı 4, 2004, s. 149-150.

Sonuç olarak, Transneft'in önerisiyle Rusya Angarsk'ın 500 km kuzeybatısındaki Taishet'ten Vladivostok yakınlarındaki Nakhodka limanına petrol boru hattı yapılmasına karar vermiştir. Sevkiyatta önceliği Çin'e verecek ve yılda 30 milyon ton ham petrol taşıyacak hat, 20 milyon tonunu Çin sınırındaki Skovorodino'dan Daqing'e gönderecek, geri kalanını da Nakhodka limanına ulaştıracaktır.⁴⁰⁸

Rusya ve Çin 17 Şubat 2009'da "krediye karşılık petrol" anlaşması imzalamışlardır. Anlaşmaya göre Rusya'nın, Çin'den 20 yıllığına 25 milyar dolarlık kredi alması, 2011-2030 yılları arasında 15 milyon ton petrol satması öngörülmüştür. Kredi faizinin yıllık % 5-7 civarında olacağı belirtilen bu anlaşmadan Rusya'nın ne kadar karlı çıkacağı tartışmalı olsa da Çin basınında bu anlaşma için petrol ticaretinin yeni modeli değerlendirmesi yapılmıştır.⁴⁰⁹ Petrol fiyatlarının düştüğü kriz döneminde yapılan bu anlaşma iki tarafı da memnun etmiştir. Böylelikle iki ülkenin ihtiyaçları, özellikle küresel ekonomik krizin yaşandığı bir dönemde birbirleriyle yakın ekonomik ilişki kurmaları gerekliliğini net bir şekilde ortaya koymuştur. 21 Nisan 2009'da ise petrolün artırılması ve Çin iç pazarına sürümü konusunda Rusya'nın desteğini içeren bir anlaşma imzalanmıştır.⁴¹⁰ Eylül 2010'da Medvedev ve Jintao'nun da katıldığı törenle, Skovorodino'dan hattın Çin'deki ilk istasyonu olan

⁴⁰⁸ "Russian Taishet-Nakhodka Pipeline To Reach China First", <http://english.people.com.cn/200509/08/eng20050908_207413.html> (13.10.2011).; Japonya'nın Kuril adaları sorununu gündeme getirmesi ve II. Dünya Savaşı'ndan beri iki ülke arasında problem teşkil eden adaların kendisine iadesini istemesi, hattın önceliğinin Çin'e verilmesinde etkili olmuştur. Bu konuda bkz: S. Blank, **Russo-Chinese Energy Relations: Politics in Command**, London, Global Market Briefings, 2006, s. 36-46.

⁴⁰⁹ Triniç, **op. cit.**, s. 48-49.; Çin, benzer nitelikteki anlaşmaları birkaç gün arayla petrol ithal ettiği Ekvator, Brezilya, Angola, Venezüela ve Kazakistan'la da imzalamıştır. "Kitay Vidal 6 Stranam \$46 mlrd. Kreditov", <<http://www.oilandgaseurasia.ru/news/p/0../news/5288/>> (13.10.2011).

⁴¹⁰ "Sotrudničestvo v Oblasti Neftyanoy Promıšlennosti", <<http://minenergo.gov.ru/china/oil/>> (13.10.2011).

Amur nehri kıyısındaki Mohe'ye deneme amaçlı başlayan petrol sevkiyatı⁴¹¹ 1 Ocak 2011'den itibaren Daqing'e de ulaşmıştır.⁴¹²

Doğal gaz ilişkileri petrol ilişkilerinin gölgesinde kalmıştır. Çin'in enerji tüketiminde payının düşük olması Rusya ile doğal gaz ilişkisine de yansımıştır. Çin'in 2008 itibariyle enerji tüketiminin sadece % 3'ü doğal gazdır. Bu oranın 2020'de % 8 olması beklenmektedir.⁴¹³ Çin, 1994'te Irkutsk yakınlarındaki Kovykta bölgesinden doğal gaz hattı geliştirmek istediğini bildirmiştir. Moğolistan üzerinden Çin'in Liangyunggang limanına yapılması ve su altından Güney Kore ve Japonya'ya ulaştırılması düşünülen 3700 km'lik proje için Şubat 1999'da fizibilite çalışması için anlaşmaya varılmıştır. Fakat proje rafa kalkmıştır. Bunda Kovykta doğal gaz sahasının işletim lisansının İngiliz-Rus ortak şirketi TNK-BP'ye ait olması kuşkusuz etkili olmuştur. 2007'de Gazprom, Kovykta gazının yerel pazarlara satılmasına ve boru hattıyla ihraç edilmesine izin vermemiştir.⁴¹⁴ Nihayetinde, enerji ihracatını tekeline almak isteyen Gazprom Mart 2011'de gaz sahasını satın almış, Ekim'de de işletim lisansını elde etmiştir.⁴¹⁵

Kovykta'dan çıkacak gazın ihraç yönü Çin ve Asya-Pasifik bölgesidir. 24 Haziran 2009 anlaşması temelinde Çin'e doğal gaz taşıyacak ve Rusya-Çin batı sınırından geçerek Çin'in batı-doğu boru hattına bağlanacak boru hattının yapımı devam etmektedir. Fakat hattın yapımına karşı çıkanlar vardır. Zira, hat 1998'de UNESCO dünya doğa mirası listesinde yer alan Altay altın dağları içerisindeki Ukok

⁴¹¹ "Medvedev i Hu Tszintao Zapustili Hefteprovod 'Skovorodino-Mohe'", <<http://www.rosbalt.ru/business/2010/09/27/775239.html>> (13.10.2011).

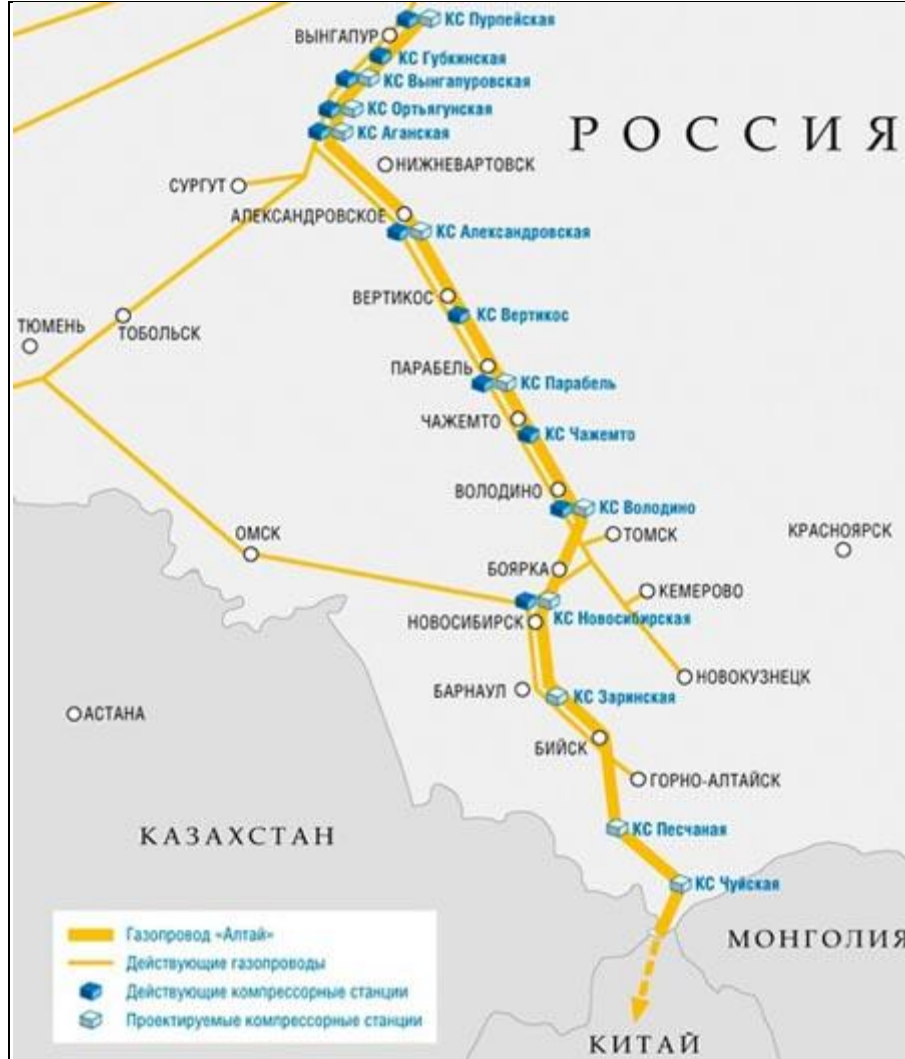
⁴¹² "Russian PM: Russia, China Working on New Energy Transportation Routes", <<http://english.peopledaily.com.cn/90883/7614951.html>> (13.10.2011).

⁴¹³ Lo, *op. cit.*, 2008, s. 134.

⁴¹⁴ S. Blagov, "Russia's Irkutsk Region Seeks Sustainable Development", <http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=32742> (13.10.2011).

⁴¹⁵ "Gazprom Gets License for Giant Kovykta Gas Field", <<http://en.rian.ru/business/20111007/167461445.html>> (13.10.2011).

yaylasından geçecektir. “Ukok’u Koruyalım” koalisyonu üyeleri ve çevre bölgelerdeki çeşitli sivil toplum kuruluşlarının imzalarıyla Devlet Başkanı Medvedev ve Gazprom Başkanı Aleksey Miller’e alternatif boru hatları üzerinde çalışılmasını talep eden bir mektup gönderilmiştir.⁴¹⁶

Harita 3.2. Altay Gaz Boru Hattı. Hat, Kazakistan ve Moğolistan arasında kalan 55 km’lik Rusya-Çin batı sınırından geçecektir. Kaynak: “Ukok. Stroitelstvo Gazoprovoda ‘Altay’”, <http://www.free-writer.ru/files/2011/08/gazovyy-potok-i-prizraki-plato-ukok8.jpg> (14.10.2011).

⁴¹⁶ Y. Şirokov, “Газопровод Через Укок. Ответ Полуцен, No Voprosı Ostayutsya”, <http://ecodelo.org/node/8061> (14.10.2011).

Cevap, Enerji Bakanlığı'ndan yetkili V. Antoşin imzasıyla gelmiş, planlama aşamasında çeşitli alternatif yolların gözden geçirildiği ve sonuçta bu güzergahta karar kılındığı belirtilmiştir. Boru hattının inşası sırasında ekolojik sisteme zarar verilmemesi hususuna özellikle dikkat edileceği, bunun Rusya'nın uluslararası prestiji açısından da önemli olduğunu vurgulanmıştır.⁴¹⁷

Medvedev'in 26-28 Eylül 2010 tarihleri arasında Çin'e yaptığı ziyaret sırasında Gazprom'la Çin Ulusal Petrol Şirketi yılda 70 milyar metreküp doğal gazın Çin'e ihracı hususunda anlaşmaya varmış, Rusya Başbakan Yardımcısı İgor Seçin, gaz sevkiyatının 2015'te başlayacağını söylemiştir.⁴¹⁸ Fakat taraflar fiyat konusunda orta yolu bulamamışlar, en son Ekim 2011'de Putin, Pekin'e gerçekleştirdiği ziyaret sonrası, iki ülkenin doğal gazın satış fiyatı konusunda uzlaşmaya çok yakın olduğunu söylemiştir.⁴¹⁹ Ama henüz uzlaşma sağlanamamıştır.

Nükleer enerji konusunda ise, Çin'deki Tyanvan atom elektrik santralının 1 ve 2 nolu ünitelerinin Rusya tarafından inşa edilmesinin ardından yine Medvedev'in Eylül 2010'daki Çin ziyareti sırasında Rusya Devlet Atom Enerji Şirketi (Rosatom) Başkanı Sergey Kriyenko ile Çin Devlet Nükleer Sanayi Şirketi Başkanı Sun Tsin arasında atom enerjisinin barışçı amaçlarla kullanılması ve yine aynı santralin 3 ve 4 nolu ünitelerin inşası konularında anlaşmaya varılmıştır.⁴²⁰ Ayrıca, Rusya Çin'e elektrik enerjisi de ihraç etmektedir. 2001-2005 yılları arasında 25,5 milyon dolar tutarında 1,208 milyon kilovat saat elektrik enerjisi sevkiyatı yapılmıştır. 2006'da ise ihracat ortalamanın çok üstünde (523 milyon kilovat saat - 11 milyon dolar)

⁴¹⁷ Ibid.

⁴¹⁸ "Russian PM: Russia, China Working on New Energy Transportation Routes", <<http://english.peopledaily.com.cn/90883/7614951.html>> (13.10.2011).

⁴¹⁹ "Putin: Russia, China Close To Resolve Gas Price Dispute", <<http://www.voanews.com/english/news/asia/Putin-Russia-China-Close-to-Resolving-Gas-Price-Dispute-131611688.html>> (14.10.2011).

⁴²⁰ "Rossiya i Kitay Dogovorilis po Sotrudničestvu v Neftyanoy Sfere", <<http://www.rosbalt.ru/main/2010/09/27/775222.html>> (14.10.2011).

gerçekleşmiştir. Çin'in fiyatı yüksek bulması sevkiyatın 1 Şubat 2007'de kesilmesine neden olduysa da kriz döneminde iç talepteki keskin düşüş, Rusya'yı ihracat tarifelerini Çin için kabul edilebilir bir seviyeye getirmeye mecbur bırakınca 2 Mart 2009'da ihracat yeniden başlamıştır.⁴²¹

Çin'in giderek artan enerji ihtiyacı ve Rusya'nın bu ihtiyacı karşılayabilme potansiyeli sınırdaş ve stratejik ortaklık ilişkisi içerisindeki iki ülke için bir şanstır. Taraflar, enerji alanında işbirliği potansiyelini ve enerji ticareti hacmini daha da geliştirme yeteneğine sahiptir.

E. Ortaklığın Bilimsel-Teknik Boyutu

Birçok alanda olduğu gibi iki ülke arasında bilimsel-teknik işbirliğinin temeli de Aralık 1992'de Yeltsin'in Pekin'i ziyareti ve ortak deklarasyonda belirtilen uzlaşmayla atılmıştır. Bu uzlaşma çerçevesinde kurulan işbirliği komisyonu birçok ortak projenin gerçekleştirilmesine ön ayak olmuştur. İki ülkede telekomünikasyon ağlarının oluşturulması, inovasyon faaliyetlerinin geliştirilmesi ve yeni teknolojinin değerlendirilmesi gibi konularda birçok konferans düzenlenmiştir.⁴²² 1998'de Çin Devlet Başkanı Zemin, Rusya'nın Novosibirsk şehrine 20 km uzaklıkta bulunan 10 bilimsel araştırma enstitüsü, Novosibirsk Devlet Üniversitesi, Fizik-Matematik Okulu ve Rusya Bilimler Akademisi'nin Sibiry Şubesi Prezidyumu'nun yer aldığı akademi kampüsünde bilim adamlarıyla bir araya gelmiştir. İşbirliğinin önemine vurgu yaparak Rusya-Çin arasındaki bilimsel teknik işbirliğinin geniş bir perspektife sahip olduğunu söylemiştir. 1999'da imzalanan bilimsel teknik işbirliği anlaşması, hem iki ülkenin uluslararası alanda bilimsel teknik açıdan rekabet edebilirliğini hem

⁴²¹ Triniç, **op. cit.**, s. 49.

⁴²² "Naučno-Tehniçeskoye Sotrudniçestvo Rossii i Kitaya",
<<http://russian.people.com.cn/31857/33234/39566/2929145.html>> (21.10.2011).

de bilimsel teknik gücünü artırmayı amaçlamıştır.⁴²³ Aynı yıl Çin, yüksek teknolojinin kullanılmasıyla ilgili tecrübelerini aktarmak amacıyla Yantay sanayi bölgesini Rus uzmanlara açmış, Yantay'dan Moskova'ya gelen yetkililer Sanayi, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'nda eğitim semineri vermişlerdir.⁴²⁴

Bilimsel-teknik işbirliğinin en önemli ayağını uzay faaliyetlerindeki işbirliği oluşturmaktadır. Daha Sovyet döneminde, 1990 sonunda Çin SSCB'den Soyuz-TM uzay gemisinin maketini almış, Sovyetler'in uzay kıyafetlerinden örnek alarak Çin tipi Feytyan uzay kıyafeti yapmıştır. İki ülke arasında 25 Mart 1994'te uzayın barışçı amaçlarla araştırılması ve kullanılması anlaşması yapılmış, böylece 1996'da Çinliler Korolev'deki Makina Sanayii Merkez Bilimsel Araştırma Enstitüsü'nün yanında bir proje bürosu açarken, enstitüye finansal açıdan da destek olmuşlardır. 21 Kasım 1999'da Çin ilk insansız uzay aracı Şençjou'yu başarıyla uzaya göndermiştir. Mart 2000'de iki ülke arasında hükümet başkanları seviyesinde oluşturulan komisyon iki yılda bir toplanarak işbirliği programları geliştirmiş ve yürürlüğe koymuştur. Çin, kozmonotları seçme ve hazırlamada da Rus tecrübesini iyi kullanmıştır. Çinli uzmanlar stajlarını Moskova'da Yıldız uzay sitesinde bulunan Gagarin Bilimsel Araştırma ve Deneme Merkezi'nde yapmışlardır. Eylül 2008'de uzaya gönderilen Şençjou-7'de kullanılan uzay elbisesi Orlan-M ve uzay cankurtaran elbisesi Sokol-KV'yi Ruslardan alan Çin, Rus uzay aracı Fobos-Grunt'un yapımında çalışması için uzmanlar görevlendirmiştir.⁴²⁵ 8 Kasım 2011'de Rus uzay aracı Fobos Grunt ve bu uzay aracıyla beraber Çin bilimsel mikro yapma uydusu (Yinghuo-1) Mars'a

⁴²³ S. Kuy, "O Novom Podhode k Naučno-Tehničeskoy Sotrudničestvu Mejdu Rossiyey i Kitayem", **Rossiya i ATR**, No 3, 2005, s. 100-101.

⁴²⁴ "Naučno-Tehničeskoye Sotrudničestvo Rossii i Kitaya", <<http://russian.people.com.cn/31857/33234/39566/2929145.html>> (21.10.2011).

⁴²⁵ A. Şlindov, "Sotrudničestvo Rossii i Kitaya v Naučno-Tehničeskoy, Tehnologičeskoy i Proizvodstvennoy Sferah", **Problemi Dalnego Vostoka**, No 6, 2008, s. 18-20, 24.

gönderilmiştir. Bu uydu, Fobos-Grunt'un Mars üzerinde iniş yapmasına uygun elverişli bir yer belirlemekle görevlidir.⁴²⁶ Ne var ki, bu deneme başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴²⁷

Çin, Rusya ile uzay alanında işbirliğine ayrı bir önem vermektedir. Zira bu alan, silah ticareti konusunda olduğu gibi, Batı'nın Çin'e sırt çevirdiği bir alandır. Şüphesiz Çin, uzay bilimlerinde SSCB ve ABD'den daha az zaman harcamasına rağmen Rusya'nın desteği sayesinde üçüncü uzay devleti olmuştur.⁴²⁸

Bunun dışında günümüzde, doğrudan enstitüler arasında yapılan anlaşmalar çerçevesinde Rusya'da 30'dan fazla enstitü, Çin'in çeşitli bilimsel kuruluşlarıyla işbirliği içindedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, Rusya Bilimler Akademisi'nin Yüksek Sıcaklık Enstitüsü, Çin'in Elektroteknik Enstitüsü'yle kömürden manyetik hidrodinamik enerji elde etme alanında çalışmalar yapmaktadır. P.N.Lebedev Fizik Enstitüsü, Çin Yüksek Enerji Fizik Enstitüsü'yle hava balonları üzerine araştırma faaliyetleri içerisindedir. İoffe Fizik Teknik Enstitüsü ve Pekin Üniversitesi ortak mikro ve optoelektronik için maddelerin lokal teşhis ve yapısı üzerinde çalışmaktadır. Rusya ve Çin'in atmosfer fiziki enstitüleri iki ülkenin büyük sanayi yerleşimlerindeki atmosfer sanayi kirliliği sorununun çözümü için uğraş vermektedir. Rusya Fizik Enstitüsü Nötron Fizik bölümü, Pekin Tsinhua Üniversitesi'yle röntgen ve nötron ışınlarının güçlü içsel kaynaklarını ortaya çıkarma üzerine araştırmalar yapmaktadır. Rusya'nın Matematiksel Modelleme Enstitüsü ile Çin'in Uygulamalı Fizik ve Bilgisayar Matematiği Enstitüsü plazma fiziğinde sayısal çözümleme için programlar geliştirmiştir. Rusya Kimya Enstitüsü, Çin Fizik Mühendisliği Enstitüsü

⁴²⁶ “Uzay Politikasının Amaçları”, <<http://turkish.ruvr.ru/2011/10/10/58465949.html>> (22.10.2011).

⁴²⁷ “Phobos-Grunt'u Kaybettik”, <<http://www.cnnturk.com/2011/bilim.teknoloji/bilim/11/13/phobos.gruntu.kaybettik/636559.0/index.html>> (14.11.2011).

⁴²⁸ Şindov, **op. cit.**, s. 20.

ortak Çin-Rus Sanayi Ortaklığını kurmuştur. Ortaklık, bitkilerin ve ara malların korunması için kimyasal ilaç üretmektedir.⁴²⁹

Bilim-Teknik alanında iki ülkenin bilgi paylaşımı, tecrübe aktarımı ve ortak araştırmalar sadece siyasi ilişkilerin gelişimine değil, aynı zamanda iki ülke toplumunun yararına da hizmet etmektedir.

F. Diğer İşbirliği Alanları

Diğer işbirliği alanları içerisinde kültürel alanda yapılan faaliyetler öne çıkmaktadır ve iki devletin yakınlaşmasında etkili olmuştur. Kültürel ilişkiler her ne kadar daha çok toplumla, insanla ilgili olsa da hem kısa hem uzun vadede siyasi ve ekonomik ilişkilere olumlu etkisi kaçınılmazdır. İki toplumun kültürel yakınlaşması öncelikle iki ülke insanının (özellikle de gençlerin) birbirlerine bakış açılarını, imajlarını olumlu yönde etkileyecek, bu da ileride siyasi ve ekonomik ilişkilere yansıyacaktır.

Kültürel alanda üç önemli faaliyet dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, iki ülke arasında kadın kültür haftaları düzenlenmesidir. İki ülke kadınlarının aile tecrübelerinin aktarıldığı, gençlerin aile eğitimleri ve evlilik gibi konular hakkında fikir alışverişinin yapıldığı forumlar gerçekleştirilmiş, el yapımı ürünler sergilenmiştir. Kültür haftaları 2002'den 2010'a altı kez düzenlenmiştir.⁴³⁰ İkincisi, Çin Devlet Başkanı Hu Jintao'nun Temmuz 2005'te Rusya'ya yaptığı ziyaret sırasında, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'le birlikte karar verdikleri, 2006

⁴²⁹ B. N. Kuzik & M. L. Titarenko, **Kitay-Rossiya-2050: Strategiya Sorazvitiya**, Moskva, Institut Ekonomiçeskih Strategiy, 2006, s. 467-469.

⁴³⁰ "Chinese, Russian Women To Meet at Cultural Week in Moscow", <http://english.peopledaily.com.cn/200706/30/eng20070630_388928.html> (09.05.2012).; "Sixth China-Russia Women's Culture Week Opens in Moscow", <<http://english.peopledaily.com.cn/90001/90782/7014693.html>> (09.05.2012).

yılının “Çin’de Rusya Yılı”, 2007 yılının ise “Rusya’da Çin Yılı” şeklinde kutlanmasıdır. “Rusya Yılı” kapsamında yaklaşık 300 etkinlik düzenlenmiş, Rusya’nın 7 bölgesinin lideri, 65 valisi ve on binlerce Rus bu etkinliklere katılmak üzere Çin’e gelmiştir. Çin’den de 500.000 kişi bu etkinliklere katılmış, yüz milyonlarca kişi tarafından medya aracılığıyla izlenmiştir. “Çin Yılı” etkinlikleri kapsamında ise, yaklaşık 200 etkinlikten “Ortak Kazanca Dayalı İşbirliği ve Uyumlu Gelişme” teması altında düzenlenen “Çin Devlet Sergisi” öne çıkmıştır.⁴³¹

Siyaset, ekonomi, ticaret, kültür ve eğitim alanlarında ilişkiler daha da gelişmiştir. İki ülke yetkilileri birbirlerine daha sık ziyarette bulunmuşlar, ekonomik ve ticari projeler artmış, bu durum ticaret hacmine yansımıştır. Dönemin Başbakan Yardımcısı Dimitri Medvedev de ulusal yılların iki ülkenin sosyo-ekonomik etkileşimini artırdığını ve iki toplumun birbirini daha iyi anladığını söylemiştir.⁴³² Genel olarak, düzenlenen gösteriler, sergiler, ulusal özellikleri yansıtan kültürel faaliyetler, yaratıcı girişimleri özendiren yarışmalar ve yıllık uluslararası turizm günleri iki ülkenin yüzlerce yıllık kültürünü birbirlerine tanıtmaları için önemli bir fırsat olmuştur.

Kültürel alanda yapılan üçüncü önemli faaliyet, iki devlet arasında diplomatik ilişkilerin kuruluşunun 60. yılının kutlanacağı 2009’a girerken, 31 Aralık 2008’de Devlet Başkanları Jintao ve Medvedev’in açıkladığı 2009’un “Çin’de Rusça Yılı”, 2010’un da “Rusya’da Çince Yılı” olarak kutlanması etkinliğidir. Bu çerçevede Çin’de Rusça eğitimi veren 400 civarında enstitü ve Rusya’da 12 Konfüçyüs okulu ve 90’dan fazla Çince öğretim merkezine yenileri eklenmesi konusunda çalışmalar

⁴³¹ “Rusya’da ‘Çin Yılı’, Çin’de ‘Rusya Yılı’ Etkinlikleri Üzerine”,
<<http://turkish.cri.cn/1/2007/04/17/1@70177.htm>> (24.10.2011).

⁴³² “National Years Boost All-Round Development of China-Russia Ties”,
<http://news.xinhuanet.com/english/2007-11/06/content_7019228.htm> (24.10.2011).

yapılmış ve yapılmaktadır. Rusça kompozisyon ve bilgi yarışmaları, Rusça film gösterileri 2009'da Çin'de yapılan faaliyetler arasındadır. Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Andrei Nesterenko bunun iki toplumun özellikle gençlerinin birbirini daha iyi anlamalarını sağlayacağını söylemiş, Uzak Doğu Devlet Üniversitesi Rektörü Vladimir Kurilov da Rusya ve Çin'in dostça paylaşım içerisinde uzun bir tarihe sahip olduğunu, birbirlerinin dillerini bilirlerse daha da yakınlaşacaklarını vurgulamıştır.⁴³³

Doğru iletişim sadece iki insan arasındaki sorunların çözümü için değil, iki toplum arasında olan ve olabilecek sorunların çözümü için de gereklidir. Bu açıdan Çin'de Rusça, Rusya'da da Çince öğreniminin özendirilmesi, bununla ilgili imkanların artırılması ve yaygınlaştırılması hem günümüzde hem de gelecekte iki ülkenin yararına olacaktır. Ayrıca iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kuruluşunun 60. yıldönümü nedeniyle 2009'da Rusya'da Çin kültür festivali düzenlenmiştir. Aynı yıl iki ülkede karşılıklı kültür merkezleri kurulmuştur.⁴³⁴

Bir diğer işbirliği alanı eğitimidir. Çin, Sovyet yüksek eğitim sistemine fazla ideolojik olması ve eleman yetiştirmede yeterince amaca uygun davranmamasından dolayı kuşkuyla baksa da, Sovyetler'in, çalışanların yeteneklerini kendileri için değil toplumun lehine kullanmalarına ve toplum yararının her şeyin üstünde tutulmasına yönelik eğitim anlayışını benimsemiştir.⁴³⁵ Sovyet döneminden sonra ise iki ülkenin özellikle komşu eyaletleri arasında eğitim alanında işbirliği çabaları gözlenmiştir. 1993'te Habarovsk'ta Rusya'nın Uzakdoğu ve Sibirya federal bölgeleri ile Çin'in

⁴³³ "China To Celebrate the Year of Russian Language", <http://news.xinhuanet.com/english/2009-03/26/content_11075836.htm> (24.10.2011).; "Ambassador: Language Theme Years To Promote China-Russia Cooperation", <http://news.xinhuanet.com/english/2009-03/25/content_11073055.htm>, (24.10.2011).; "Russia Hails Russian Language Year in China", <http://www.gov.cn/misc/2009-03/26/content_1269253.htm> (24.10.2011).

⁴³⁴ "Gumanitarnoye Sotrudnicestvo Rossii i Kitaya", <<http://www.atrinfo.ru/commentary/humanist.html>> (22.10.2011).

⁴³⁵ Yu. N. Reznik & T. N. Guruleva, "Formirovaniye Mejdunarodnogo Polikulturnogo Obrazovatel'nogo Regiona Sibiri, Dalnego Vostoka Rossii i Severo-Vostochnih Provintsiy Kitaya", **Vestnik Çitinskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 6, 2009, s. 87-88.

kuzeydoğu eyaletlerinin üniversite yöneticileri ve eğitim bakanlığı temsilcilerinin katıldığı toplantıda uluslararası çok kültürlü eğitim alanı oluşturulması üzerinde durulmuştur. İşbirliğiyle ilgili 8. toplantı Eylül 2009'da Çin'in Dalian kentinde yapılmıştır. İki ülkeden rektör, rektör yardımcıları ve bakanlık temsilcilerinden oluşan 100'den fazla katılımcının hazır bulunduğu toplantıda, ekonomik globalizasyon ilişkilerinin sorunları, yüksek öğretimin uluslararasılaşması, gerçekleştirilmiş ortak eğitim programlarının sonuçları ve hukuksal problemler tartışılmıştır. Ortak bilimsel-teknik programların uygulanması, bilim-teknik ve teknoloji alanında meslek ve meslek ilerleme kurslarının artırılması, yüksek öğretim sonrası eğitime önem verilmesi ve üniversite çalışanlarının ülke giriş çıkış prosedürlerinin kolaylaştırılması konularında çalışılmasına karar verilmiştir.⁴³⁶

Eğitim alanında işbirliği sadece komşu eyaletlerle sınırlı değildir. İki ülkenin genelinde birçok yüksek öğretim kurumu arasında yakın işbirliği vardır. Ekonomik alandaki sorunların çözümüyle ilgili iki ülke akademisyenleri, uzmanları sık sık bir araya gelip çözüm üretmeye çalışmaktadır. Ayrıca devlet kanalıyla, öğrenci, öğretim üyesi değişimi söz konusudur.⁴³⁷ Çin'in olağanüstü tam yetkili Moskova Büyükelçisi Li Huey'in Nisan 2010 itibarıyla verdiği rakamlara göre, Çin'de 9000 civarı Rus öğrenci, Rusya'da da 18000 civarı Çinli öğrenci eğitim görmektedir.⁴³⁸

İki ülke arasında sağlık hizmetleri alanında da sıkı bir işbirliği vardır. Rusya-Çin Sağlık Hizmetleri İşbirliği Komisyonu nezdinde bulaşıcı hastalıklarla mücadele, sınır bölgelerinde ticaret konusu, besinlerin denetimi, nehir sularının kontrolü gibi

⁴³⁶ **Ibid.**, s. 86-87.

⁴³⁷ İ. A. Maksimtsev, "Vzaimodeystviye Vısshıh Uçebnıh Zavedeniy Rossii i Kitaya v Sfere Evraziyskoy Obrazovatelnoy Integratsii", **Yevraziyskaya İntegratsiya: Ekonomika, Pravo, Politika**, No 1, 2007, s. 116-117.

⁴³⁸ L. Huey, "Nineşneye Sostoyaniye i Perspektivı Razvitiya Kitaysko-Possiyskih Otnoşeniy", <<http://ru.china-embassy.org/rus/sxw/t687998.htm>> (24.10.2011).

alışmalar yapılmaktadır. 2008’de Siuan’daki depremde Rusya 1473 depremzedeye tıbbi yardım yapmıştır. Eczacılık alanında iki ülke, kayıtlı tıbbi hazır ticari ilaç ve eczacılık malzemelerinin bilgi paylaşımı ve ilaç kalitesinde standardın yakalanması alanında çalışmalar yapmaktadır. Daqing’te Harbin Tıp niversitesi’yle S. N. Fedorov Gz Mikrocerrahi Akademisi’nin ortaklaşa kurduğu Rusya-Çin Oftalmatoloji Merkezi de sağlık hizmetleri işbirliğinin geliştiğinin güzel bir örneğidir.⁴³⁹

evre konusunda ise iki ülke, ortak kullanımdaki Amur ve Argun nehrinin kirliliği ve bir tarafın yaptığı kıyı sağlamlaştırma faaliyetinin diğer tarafta taşkınlıklara sebep olması gibi sorunlarla mücadele etmektedir. 31 Mayıs 2006’da sınır açan suların kalitesinin kontrol edilmesi planı kabul edilmiştir. Eylül 2006’da faaliyete geçen evre Komisyonu ile iki ülke evre sağlığı ve ekolojik dengenin korunması konusunda ortak hareket etmektedir.⁴⁴⁰

Söz konusu alanlardaki işbirliği, her şeyden önce iki ülke insanının birbirini tanınmasına, anlamasına ve her durumda birbirine destek olmasına katkı sağlaması açısından büyük önem arzetmektedir.

II. Stratejik Ortaklıkta Sorun Teşkil Edebilecek Konular

Stratejik ortaklıkta sorun teşkil edebilecek konuları Çinli göçü, ABD faktörü ve ortaklığın diğer sınırlılıkları şeklinde üç başlıkta toplamak mümkündür.

⁴³⁹ ? , “Rossiya i Kitay: Sotrudniçestvo v Sfere Zdravoohraneniya Prodoljayetsya”, **Vestnik Roszdravnadzora**, No 5, 2008, s.79.; N. V. Yurgel, V. V. Kosenko, E. Yu. Barmanova, N. D. Bunyatyan, V. V. Ryajenov, “Rossiya i Kitay: Opıt Sotrudniçestva v Sfere Farmatsevtieskoj Deyatelnosti”, **Vestnik Roszdravnadzora**, No 1, 2009, s. 66

⁴⁴⁰ Anosov, **op. cit.**, s. 12.; M. S. Novikova, “Politiko-Geografieskiy Analiz Meğgosudarstvennogo Ekologieskoego Vzaimodeystviya Rossiya i Kitaya (Na Primere Yugo-Vostoçnogo Zabaykalya)”, **Vestnik itinskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 3, 2007, s. 144-145.

A. Çinli Göçü

“Çinli göçü” geniş kapsamlı bir kavramdır. Her ne kadar bu çalışmanın konusu Rusya’ya Çinli göçünü içerse de ve söz konusu kavramla bu kastedilse de göçün sadece Rusya’ya olmadığını belirtmek gerekir. Çinlilerin kendi sınırları dışına göçü yaklaşık 1300 yıl önce başlamıştır. Günümüzde 5 kıtada 168 ülke ve bölgede 40 milyonu aşkın etnik Çinli yaşamaktadır. Sadece Asya’nın güneydoğusunda 10 ülkede sayıları 30 milyondan fazladır. ABD’deki Çinlilerin nüfusu 3 milyondan fazladır. 28 milyonluk Kanada’nın ise 1,5 milyonu Çinlidir. Göçmen Çinlilerin % 90’ı bulunduğu ülkenin vatandaşlığını almıştır ve o ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkı sağlamaktadır.⁴⁴¹

Çinlilerin Rusya’ya göçüne gelince, göç alan Rusya’nın Uzakdoğu Federal Bölgesi⁴⁴² çok geniş bir yüzölçümüne sahiptir. 6,2 milyon km²’lik bir alan üzerinde yaklaşık 6,5 milyon insan yaşamaktadır.⁴⁴³ Bölgeye sınır Çin’in kuzeydoğusunda ise yaklaşık 800.000 km²’lik bir alan üzerinde 90 milyon insan yaşamaktadır.⁴⁴⁴ Sınırın Çin tarafında nüfus yoğunluğu Rusya tarafına oranla çok fazladır. Nüfus dengesizliğinin yanı sıra Çin’deki işsizlik de göçte etkili olmaktadır. Resmi rakamlara göre, Çin’deki 130 milyon işsizın yaklaşık 7-8 milyonu kuzeydoğu

⁴⁴¹ San Fransisco yakınlarında Çinlilerin ABD gelişimine sağladığı katkıya ve geçmişte Çinlilere yapılan ayrımcılık ve aşağılamaya ithafen bir özür anıtı bulunmaktadır. Haziran 2006’da Kanada Hükümeti 100 yıl önce Çinli göçmenlere yapılan ayrımcılık için özür dilemiştir. L. Tszintsze, “Kitaysko-Rossiyskoye Otnoşeniya: İmpulsı, Problemi, Perspektivi”, **Razvitiye i Uglubleniye Strategičeskogo Vzaimodeystviya Rossii s Kitayem** (Dokladı Uçastnikov Mejdunarodnoy Nauçnoy Konferentsii, 9-10 Ekim 2007), Moskva, IDV RAN, 2009, s. 180-181.

⁴⁴² Kuşkusuz göçe, komşu Sibirya Federal Bölgesi de maruz kalmaktadır. Fakat yüzölçümü UFB’ye göre daha düşük (5000 km²’den biraz fazla), nüfusu ise çok daha yüksek (20 milyon civarı) olduğundan göçün olumsuz etkilerini UFB’ye göre daha az hissetmektedir. Bu arada ‘Sibirya’ kavramı coğrafi bir terim olarak UFB topraklarını da kapsamaktadır. “Sibirskiy Federalniy Okrug”, <<http://sfo.ru/region/>> (14.11.2011).

⁴⁴³ “Informatsiya ob Okruge”, <<http://www.dfo.gov.ru/index.php?id=25>> (14.11.2011).

⁴⁴⁴ “Severo-Vostok Kitaya: İdti po Puti Novogo Vozrojdeniya”, <<http://ru.changchun.gov.cn/Russia/detail.aspx?ID=47&url=/sq>> (02.08.2010).

eyaletlerinde yaşamaktadır.⁴⁴⁵ Rusya'nın UFB'si nüfusu az ama doğal kaynakları zengin bir bölgedir. Rusya'nın güç merkezlerine uzaktır. Bölgeye komşu Çin ise gittikçe güçlenmekte, ekonomisi büyümekte, nüfusu çoğalmakta ve hammadde, enerji ve tarım arazisi sıkıntısı çekmektedir.⁴⁴⁶ Çinlilerin göçle birlikte demografik olarak Rusya'ya doğru yayıldığı düşüncesi ve endişesi, Çin'in bir tehdit arz edip etmediği sorusunu gündeme getirmiştir. Söz konusu "tehdidi" günümüzde Kazakistan, Nepal, Malezya, Tayland, Hindistan, Güney Kore, Japonya, Endonezya, Filipinler, Vietnam ve Singapur da hissetmektedir.⁴⁴⁷

1. Rusya'ya Çinli Göçünün Tarihsel Gelişimi

Göç olgusu, bu çalışmanın kapsadığı yıllardan çok daha önce başlamıştır. Örneğin iki ülke arasında 1860'ta imzalanan Pekin Antlaşması'nda, Çinlilerin Rusya topraklarına gelmeleri durumunda balıkçılık, avcılık gibi ekonomik faaliyette bulunmalarına izin verilmesi hükme bağlanmıştır. Aynı dönemde şu an Primorski krayı sınırları içerisinde bulunan Ussuri krayında yaşayan Çinli sayısı 2-3 bin civarındadır. 19. yüzyılın sonunda, 20. yüzyılın başında Çinlilerin gelişi işgücü ihtiyacına paralel gelişmiştir. 1870'lerde Habarovsk'ta askeri kışla yapımı, Trans-Sibirya Demiryolu (1891-1916), Vladivostok limanı, Çin Doğu Demiryolu (1897-1903), I. Dünya Savaşı sırasında Petrograd (St.Petersburg)-Murmansk demiryolu gibi büyük şantiyeler göçü artırmıştır. 1910 yılında Rusya topraklarında kayıtlı Çinli

⁴⁴⁵ A. N. Sovkova, "Demografiçeskiy i Resursniy Aspekti Sovremennih Rossiysko-Kitayskih Otnoşeniy v Sibiri", **İzvestiya Uralskogo Gosudartsvennogo Universiteta, Seriya 3, Obşestvenniye Nauki**, T. 80, No 3, 2010, s. 107-108.

⁴⁴⁶ Menon, **op. cit.**, s. 100.

⁴⁴⁷ Lukin, **op. cit.**, 2003, s. 191-192.

sayısı 110.000'dir.⁴⁴⁸ 1917 Bolşevik Devrimi ve iç savaş onbinlerce Çinlinin ülkelerine dönmelerine neden olmuştur. 1926'daki nüfus sayımına göre, 71.000'i Uzakdoğu'da olmak üzere tüm SSCB'de Çinli nüfusu toplam 101.000 olarak kaydedilmiştir.⁴⁴⁹ 1937'den sonra sınır geçişleri iki devletin sıkı kontrolü altında yapılmıştır. Ekim 1954'te iki devlet arasında varılan anlaşma uyarınca SSCB'deki işgücü gereksinimini karşılamak amacıyla 1955 Yazı'nda Habarovsk ve Amur'a 1000 işçi, 1956'da Çkalovski ve Molotovskiy oblastlarına (şimdiki adlarıyla Orenburgskiy ve Permskiy) 1000 işçi daha gelmiştir.⁴⁵⁰ Ne var ki bu işçilere, uygun yaşam şartları, gıda ve sağlık gibi altyapı hizmetlerini sağlamada yaşanan sıkıntılara 1950'lerin sonu 60'ların başında iki ülke ilişkilerinin bozulması da eklenince, bu işçiler sözleşmeleri sona erdikten sonra geri gönderilmiştir. Ayrıca gerginleşen ilişkiler birçok Çinlinin SUÖB'ye kaçmasına ve dolayısıyla SSCB'deki nüfuslarının azalmasına neden olmuştur. Nitekim, Sovyetler dağıldığı sırada 60.000'i sınır bölgelerinde olmak üzere ülkede yaşayan Çinli sayısı 68.000'dir.⁴⁵¹

2. SSCB Sonrası Göç

1990'lardaki dönüşümle birlikte Rusya'da Çin mallarına, Çinli tüccarlara ve misafir işçilere karşı çok büyük bir talep artışı ve Çin'de sınırsız bir arz ortaya çıkmıştır. Sovyet dağıtım sisteminin tamamen yıkılmasından sonra pazar ekonomisinin oluşum sürecinin yavaş ilerlemesi, Rusya'yı doğu sınırını aniden açmaya zorlamıştır. Çinliler, Rusya'ya 1992-1994 yılları arasında vizesiz sınır

⁴⁴⁸ A. G. Larin, *Kitayskiye Migrantı v Rossii*, Moskva, Vostochnaya Kniga, 2009, s. 19-23.; Tszintsze, *op. cit.*, s. 181.

⁴⁴⁹ Larin, *op.cit.*, s. 70, 111.

⁴⁵⁰ A. V. Frolov, *İz İstorii Kitayskoy Trudovoy Migratsii v Sovetskiy Soyuz v 1950-e gg.*, *Omskiy Nauçny Vestnik*, No 3, 2007, s. 39-41.

⁴⁵¹ Hruşov daha sonra, o dönem kendilerinde, Çin'in "yardımda bulunma" görüntüsü altında Sibiry'a yerleşmek, zenginliklerinden faydalanmak ve az sayıdaki Rus nüfusu asimile etmek niyetinde oldukları fikrinin oluştuğunu söylemiştir. Larin, *op. cit.* s. 143-144.; Tszintsze, *op. cit.*, 181.

ticaretiyle, vizesiz grup turizmiyle, öğrenci değişimi ve işçi çalıştırma yöntemleri kapsamında gelmiştir. Böylelikle Rusya'ya yoğun bir Çinli göçü dalgası başlamış, Ruslar bu duruma hazırlıksız yakalanmıştır.⁴⁵² 1990'larda Rusya Uzakdoğusu'nda doğumların ölümlere göre azalması ve Avrupa Rusyası'na olan göç, bölgede Çinli nüfus artışının sebepleri arasında yer almıştır.⁴⁵³ Çinli tüccarlar bir yandan şehri mal kıtlığından kurtarıp, bölge insanını giydirenken öte yandan malların düşük kaliteli olması, hırsızlık, rüşvet ve uyuşturucu kullanımının artması gibi sorunlar sıkıntı yaratmıştır.⁴⁵⁴

Göçmenlerin sayısı ve yerleşme oranları arttıkça bölge halkının Çinlilere bakışı olumsuz bir hale gelmiştir. Geçişleri düzene koymak amacıyla 23 Aralık 1993'te iki ülke hükümeti, seyahatlerin vizeyle yapılması konusunda anlaşmaya varmış, hatta bundan 1-2 ay önce Primorski ve Habarovsk krayı yönetimi vizesiz seyahati yasaklamıştır. 1994'te Rusya'ya geçişin kontrolü, yabancıların sınır dışı edilmesi ve sığınma talebiyle ilgili dilekçeleri incelemekle görevli göçmen kontrol noktası kurulmuştur.⁴⁵⁵ Polis göçmenlerin yerleşim yerlerinin, yaşadıkları bölgelerin ve ekonomik aktivitelerinin toplu bir şekilde kontrol edildiği “yabancı-inostranets” operasyonları yapmıştır. Ayrıca turist kabileleriyle gelenler sıkı takip edilmiş, kalacakları oteller önceden belirlenmiştir. Bu uygulamalar hem Çinli göçünde hem de sınır ticaretinde kayda değer bir düşüşe neden olmuştur.⁴⁵⁶ Bu tedbirlerle 1998'e kadar Rusya'ya gelen Çinli sayısında her yıl azalma olmuştur. 1998 ekonomik krizinden sonra Rusya'da yeniden yapılanma çalışmaları ve ertesi yıl görülen

⁴⁵² V. I. Dyatlov, “Sibiry'a Çinli Göçü ve Yeni Bir Diaspora Oluşumunun Başlangıcı”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 4, 2001, s. 328.

⁴⁵³ M. A. Alexseev, “Economic Valuations and Interethnic Fears: Perceptions of Chinese Migration in the Russian Far East”, **Journal of Peace Research**, Vol. 40, No 1, 2003, s. 87.

⁴⁵⁴ Dyatlov, **op. cit.**, s. 336.

⁴⁵⁵ Larin, **op. cit.**, s. 147.

⁴⁵⁶ A. Lukin, “The Image of China in Russian Border Regions”, **Asian Survey**, Vol. 38, No 9, 1998, s. 826.; Dyatlov, **op. cit.**, s. 328-329.

ekonomik büyüme eğilimi Çin'den gelenlerin sayısını artırmıştır. İki ülke dışişleri bakanları 2006'da göçle ilgili ortak çalışma grubu oluşturmuş, 26 Mart 2007'deki ortak deklarasyonda göç konusunda Rusya-Çin işbirliğinin güvenli bir şekilde geliştiği belirtilmiştir.⁴⁵⁷ Mart 2007'deki zirvede suistimalleri önlemek için Şubat 2000'de 30 gün olarak kabul edilen turist gruplarının vizesiz seyahati 15 güne düşürülmüştür. Çin, Rusya'nın bu konuda hassas olduğunun farkındadır ve konuya olumlu yaklaşmıştır.⁴⁵⁸

Artan Çinli sayısıyla ilgili, Rus kitle iletişim araçları fantastik değerlendirmeler yapmışlar, Çinli göçmen sayısının 2 ila 5 milyon civarında olduğuna dair haberler yayımlamışlardır. Sürekli kalıcı oldukları ve 2050'de Çinlilerin Rusya nüfusunun yarısını oluşturacağı tahmininde bulunmuşlardır.⁴⁵⁹ Çin'in illegal girişlere göz yumduğu, Sibiry'a'nın doğal kaynaklarına göz diktiği de iddia edilmiştir. Bölgedeki Çin nüfusunun, gelecekte, Mao'nun 1964'te dillendirdiği, Rusların eşitsiz anlaşmalarla 1,5 milyon km²'lik bir toprağa sahip olduğu savının Çin tarafından gündeme getirilmesine dayanak teşkil edeceğinden endişelenilmiştir.⁴⁶⁰ Hatta Putin, 21 Temmuz 2000'de Blagoveşensk'te yerel kamuoyuna yaptığı konuşmada, “yakın zamanda Uzakdoğu'nun kalkınması için girişimlerde bulunmazsak birkaç on yılda Rus nüfusu Çince, Japonca ve Korece konuşacak” demiştir. Birçok Rus, Çinlilerin Rus şehirlerine Çince isim vermesinden son derece rahatsız olmaktadır (örneğin Vladivostok yerine Hayşenvay).⁴⁶¹ Lo'ya göre, bazı Rus yetkililer, yerel ve federal politikacılar bu endişeleri artırmaya, deyim yerindeyse

⁴⁵⁷ Larin, **op. cit.**, s. 147-148, 258.

⁴⁵⁸ Lo, **op. cit.**, 2008, s. 64.

⁴⁵⁹ L. Çjan, “Rossiyskiye İnteresı v Razvitii Kitayskogo Biznesa: Sotsialno-Ekonomiçeskiye Aspektı”, **Vestnik Yujno-Rossiyskogo Gosudarstvennogo Tehniçeskogo Universiteta (Novoçerkasskogo Politehniçeskogo İnitututa) Seriya: Sotsialno-Ekonomiçeskiye Nauki**, No 3, 2009, s. 107.

⁴⁶⁰ Lo, **op. cit.**, 2008, s.64.

⁴⁶¹ Çjan, **op. cit.**, s. 107.

yangına körükle gitmeye pek heveslidir, konuyu manipule etmektedirler. Örneğin 2005'te bir radyo programında milliyetçi politikacı Dmitry Ragozin Çinli göçünden bahsederken biraz da espiyiyle Çinlilerin "5'er milyonluk küçük gruplar halinde" sınırı geçtiklerini söylemiştir. Mart 2006'da Federal Göç Servisi Başkanı Konstantin Romodanovskiy, Rusya parlamentosuna UFB'deki yasa dışı Çinli göçmen sayısının 400.000 ile 700.000 arasında olduğunu bildirmiştir.⁴⁶² 2002'deki nüfus sayımına göre, bütün Rusya'da yaşayan Çinli sayısı 35.000'dir. Tabi bu rakam sürekli yaşayanları ifade etmekte, mevsimlik işçileri, bavul ticareti yapanları, turistleri ve yasadışı olanları içermemektedir. 2004'te Putin'in dış politika danışmanı Sergey Prihodko, Rusya'da sürekli yaşayan Çinli sayısının 150.000-200.000 civarı olduğunu öne sürmüştür. Uzmanların genel olarak 250.000-400.000 civarında tahmin ettiği Çinli sayısının içerisinde kısa süreli işçiler ve öğrenciler de girmektedir.⁴⁶³ Gümrük ve göç konusuyla ilgili 3 Temmuz 2010'da Blagoveşensk'te yapılan bir toplantıya katılan Romodanovskiy, Rusya'da turistlerle birlikte 248.000 Çinli olduğu söylemiştir. Bu rakam birçok uzmana göre, iki komşu, büyük ve aktif ilişki içindeki devlet için normaldir.⁴⁶⁴

Rusya bu noktada bir ikilemle karşı karşıyadır. Bir yandan Çinli işgücüne ve Çin'le ticarete ihtiyaç duyarken bir yandan bölgede artan Çinli nüfustan rahatsız olmaktadır. Bir nevi "yaklaşma-kaçınma" çatışması içerisinde. Bu psikolojik durumun doğruluğunu Putin'in ifadelerinden anlamak mümkündür. Temmuz 2000'de Blagoveşensk'te söylediği yukarıda da ifade edilen sözün ardından, Ekim 2004'te Pekin'e yaptığı ziyarette Çinli göçünün ne iyi ne de kötü birşey olduğunu

⁴⁶² Lo, *op. cit.*, 2008, s. 59.

⁴⁶³ *Ibid.*, s. 60.

⁴⁶⁴ A. Lukin, "'Kitayskaya Ugroza' i Razdvoyeniye Ličnosti",
<<http://www.mgimo.ru/news/experts/document210432.phtml>> (15.11.2011).

ama reel bir durumu ifade ettiğini, bölgesel işgücü pazarının Ruslara diğer ülke temsilcilerine oranla öncelik vermesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁶⁵ Mevcut durumu kabullenme ama zararlarından en az şekilde etkilenme isteği sözkonudur.

3. Çinli Göçünün Rusya'ya "Tehdidi"

Çin, göçün yasal bir çerçevede düzenlenmesi hususunda sadece Rusya'yla değil birçok devletle işbirliği içerisinde. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) verilerine göre, sadece 2004'te örgüt üyesi 20 ülkeye Çin'den 256.200 göçmen gelmiştir. Göçün 90.300'ü Japonya'ya, 51.200'ü ABD'ye, 36.400'ü Kanada'ya, 18.500'ü B.Britanya'ya, 13.600'ü Avustralya'yadır.⁴⁶⁶ Sadece bu veriye dayanarak Çinli göçünün bu ülkelere ve daha önce bahsedilen Güneydoğu Asya ülkelerine ne kadar tehdit arz ediyorsa Rusya'ya da o kadar tehdit arz ettiği söylenebilir. Sonuçta Çin 1,3 milyardan fazla nüfusuyla dünyanın en kalabalık ülkesidir ama yüzölçümü, nüfusları Çin'in nüfusuyla kıyaslanamayacak kadar az olan ABD, Kanada ve Rusya'nın yüzölçümlerinden daha küçüktür. Çin ekonomisi yeterli iş imkanları sağlayamadığından birçok vatandaşını "dışarı git" (*go outward-idi vovne*) programı çerçevesinde başka ülkelerde iş aramaya teşvik etmektedir.⁴⁶⁷ Yalnız Rusya'nın diğer ülkelere göre şöyle farklı bir durumu vardır: Bir kere, Çin ile çok uzun bir kara sınırına sahiptir. İkinci olarak, Rusya'nın göçe maruz kalan toprakları sınırın Çin tarafına oranla daha önce de belirtildiği üzere çok tenhadır. Bunlara 1978'den 2004'e Çin nüfusunun 340 milyon arttığı,⁴⁶⁸ buna karşın

⁴⁶⁵ S. Sevast'ianov, "The Russian Far East's Security Perspective: Interplay of Internal and External Challenges and Opportunities", *Siberia and the Russian Far East in the 21st Century: Partners in the "Community of Asia"*, **op. cit.**, s. 28.

⁴⁶⁶ Larin, **op. cit.**, s. 259, 355.

⁴⁶⁷ Lo, **op. cit.**, 2008, s. 63.

⁴⁶⁸ Tszintsze, **op. cit.**, s. 182.

Rusya'nın ise 140 milyon civarındaki nüfusunun yılda ortalama 700.000 azaldığı ve 2050'de 100-110 milyona düşeceği⁴⁶⁹ tahminleri eklenirse, Rusya'nın endişelenmesine neden olacak şartların oluştuğu görülecektir.

SSCB döneminin ardından Çinlilerin Rusya Uzakdoğusu'na göçü ve oradaki ekonomik faaliyetleri bölgenin sosyal ve siyasal istikrarında önemli rol oynamıştır. Ticaret, inşaat, tarım, hizmet sektöründe yasal yabancı işgücünün % 40'ı Çinlidir. Çinliler emek-yoğun alanda Rusların yapmak istemediği işleri yapmaktadır. Ticari ve sanayi Çin malları özellikle Amur ve Çita oblastlarında, Yahudi Özerk Bölgesi'nde ve Buryatiya'da fiyat rekabetinin korunmasına ve enflasyonun önlenmesine katkı sağlamaktadır. Bir bakıma Rusları Uzakdoğu'da tutmaya da yardımcı olmaktadır.⁴⁷⁰ Ama Rusya'da dış ticaretin 1990'lı yıllarda desantralizasyonu, ikili ilişkilerin gelişmesinde devlet kontrolünün kaybolmasına neden olmuştur. İşbirliği sürecinin Çin tarafından yönlendirilmesi “yavaş istila” (*tihiy zahvat*) şeklinde bölgenin kolonileştiği yorumlarına neden olmuştur.⁴⁷¹ Ne Rusya'da ne Asya'da ne de ABD, Kanada ve dünyanın diğer ülkelerinde Çin'in kolonileştiğine dair bir kanıt yoktur. Tszintsze'ye göre, Çin Hükümeti bunu hiçbir şekilde bir yayılma silahı olarak kullanmamıştır. Geçtiğimiz bin yıldan fazla bir süre boyunca kolonileşme hareketi ya da politikası yaşanmamıştır. Ona göre, “Çin Tehdidi” denen şey Don Kişot'un yel değirmenleriyle savaşı sanrısına benzemektedir.⁴⁷² Aksine, Eylül 1990'da Tiananmen olaylarından sonra uluslararası alanda sıkıntı yaşadığı dönemde Çin parlamentosu aldığı kararla dışarıdaki Çinlilerin (*huatsyao-overseas chinese*) ülkelerine dönmeleri

⁴⁶⁹ Lo, **op. cit.**, 2008, s. 65.

⁴⁷⁰ M. S. Palnikov, “Migratsionnaya Ekspansiya Kitaya: Vızoı i Ugrozi dlya Rossii”, **Aktualniye Problemi Evrope**, No 4, 2008, s. 208-209.

⁴⁷¹ P. A. Minakir, “Rossiya-Kitay na Dalnem Vostoke: Mnimıye Strahi i Realniye Ugrozi”, **Prostranstvennaya Ekonomika**, No 3, 2009, s. 8-9.

⁴⁷² Tszintsze, **op. cit.**, s. 181-182.

durumunda kendilerine, aile ve akrabalarına vergi kolaylığı ve yatırımlarını aktarma imkanı sağlamış, dışarıdaki yatırımlar içeriye çekilmek istenmiştir.⁴⁷³

Zayonçkovskaya, Vitkovskaya ve Vişnevskiy gibi bazı uzmanlar bölgenin işgücü ihtiyacı karşısında bu göçün kaçınılmaz olduğunu, aslında bunun iki ülkenin de çıkarına bir durum oluşturduğunu, Sibiry toprakları ve kaynaklarının Çinliler tarafından değerlendirilmezse değerlendirilmemiş olarak kalacağını söylemektedir.⁴⁷⁴

Bu, birçok önde gelen Çinli bilim adamlarının görüşüyle de uyumludur. ÇHC Sosyal Bilimler Akademisi Başkanı Tsyuy Veya, göçü ilişkilerin yeni bir aşamaya geçişi olarak görmekte, kaynakların ortak değerlendirilmesini Rusya'nın hayati ihtiyaç duyduğu işçileri bölgeye çektiği için olumlu görmektedir. Karşıt görüşteki Rus bilim adamları Rubakovskiy, Mindogulov ve Zaharova'ya göre ise, Çin'in Rusya'nın jeopolitik çıkarlarına hakim olma amacı vardır.⁴⁷⁵

Peki Çin istilası, Çin tehlikesi ya da 19. yüzyılda Batı'da gündeme gelen adıyla "Sarı Tehlike" denen şey Rusya'ya tehdit oluşturmakta mıdır? Dyatlov'a göre, kaynakların aşırı sınırlılığı ile beraber Çin'in aşırı nüfusu, küresel bir güç haline gelme ihtimali ve bunun neticesinde Rusya Uzakdoğusu'nun ekonomik ve siyasi olarak Çin'in etkisine girmesi bu durumu muhtemel kılmaktadır. Ayrıca, Rus devlet yapısının olası bir krizinde Moskova'nın nüfuzundan kaçan doğu bölgelerinin Pekin'in çekim alanına girme ihtimali ve bölgenin seyrek nüfusu da unutulmamalıdır.⁴⁷⁶ Bu etkenlerin varsayıma dayandığı öne sürülebilir ama temelsiz olduğu da söylenemez. Konuya Çin açısından bakıldığında, Çin'in, Rusya'nın sınır

⁴⁷³ Çjan, **op. cit.**, s. 109.

⁴⁷⁴ S.V. Ryazantsev, "Kitayskaya Migratsiya v Rossii: Tendentsii i Strategii Regulirovaniya", <<http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/72E2FE67858A3B65C3257859005A82AD>> (16.11.2011).

⁴⁷⁵ **Ibid.**

⁴⁷⁶ Dyatlov, **op. cit.**, s. 348.

bölgesinde nüfusu artırmaya yönelik bir politika güttüğünü gösteren güvenilir bir kanıt ya da resmi bir belge yoktur. Lukin'e göre, Çin'in yayılmasıyla ilgili bilgiler kökeni tam belli olmayan Rus kaynaklı servislerden, varlığı kanıtlanamayan gizli Çin belgelerine ya da Çin mafyasından olduğu iddia edilen kişilerle yapılan röportajlara dayanılarak elde edilmektedir. Gerçek Çin dokümanları, düzensiz ticaretin kontrol altına alınmasına ve Çinlilerin Rus yasalarına saygılı olmasına yöneliktir. Çin Dışişleri Bakanlığı yetkililerine göre, illegal göç, Rusya'nın kontrolü sağlayamamasıyla alakalıdır. Ama Rusya'nın sınır bölgelerinde, Çin'in kuzeye doğru yayıldığı inancı türemiştir. Bu ortam bazı bölgesel liderlerin popülaritelerini yükseltme fırsatı da vermiştir.⁴⁷⁷

Çin ise, Rusya'ya yanlış bir izlenim vermemek için girişimlerde bulunmuştur. Çinli yetkililer Rus bölgelerini Çinlileştirme gibi bir politikalarının olmadığını sürekli tekrarlamışlar, illegal göçü önleme amaçlı olarak Rus yetkililerle işbirliğine hazır olduklarını söylemişlerdir. Başbakan Li Peng 1998'deki Moskova ziyaretinde Rusya'daki Çinli vatandaşlara Rus yasalarına ve göç kanunlarına bağlı kalmalarını yönelik bir açıklama yapmıştır.⁴⁷⁸ Bu sorunun olduğundan daha büyük gösterilme ihtimalinin de dikkatlerden kaçmaması gerekir. Menon'ın da belirttiği gibi, bölgedeki seçkinler yerel isteklerini desteklemek ve Moskova'nın baskısını/denetimini azaltmak için "Çinlileşmek"ten bahsederek bu korkuyu şiddetlendirmiş ve kullanmışlardır.⁴⁷⁹ Belki bunda uzun süre dış dünyadan tecrit edilmiş olmanın, sınır bölgesinde yaşayanlar olarak 1960'lar ve 1970'lerde Çin karşıtı propaganda ile şartlanmanın ve de Rusların bölgeye ulaştıkları 17. yüzyıldan önce Çin'in bölgedeki

⁴⁷⁷ Lukin, **op. cit.**, 1998, s. 825-826.

⁴⁷⁸ **Ibid.**, s. 835.

⁴⁷⁹ Menon **op. cit.**, s. 101.

siyasi ve kültürel etkinliklerinin farkında olmalarının da etkisi olabilir.⁴⁸⁰ Şunu da belirtmek gerekir ki Çinli göçüne yönelik olumsuz tavır, sınırdan uzaklaştıkça azalmaktadır.

Konuyla ilgili en kayda değer araştırma 2004'te Primorski krayında Alekseev ve Gelbras tarafından yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda Alekseev, Rusya'nın gidilebilecek çevre ülkelerden biri olduğu, yerleşik Çinli sayısının istatistiki olarak çok az, göçmen denen birçok Çinlinin ise kısa dönemli kalanlar –turist, bavul tüccarı, girişimci, işçi, yasak bölgede avlanan kimse, kaçakçı ve öğrenci- olduğunu ortaya koymuştur. Binlerce Çinlinin Rusya Uzakdoğusu'na, doğal kaynaklarına sahip olmak için gittiği düşüncesinin hayal ürünü olduğunu söylemiştir.⁴⁸¹

Gelbras'ın aynı dönemde yaptığı çalışma Alexseev'i doğrulamaktadır. Rusya'ya gelen Çinlilerin büyük bir bölümünün yasal bir şekilde giriş yaptığını, bunun panik yaratacak ölçüde olmadığını ama sürekli yaşayan bir Çin toplumu oluşmaya başlasa da bunun yavaş seyrettiğini ve dar kapsamlı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸² Gezmeye ya da çalışmaya gelen birçok Çinli iyi para kazanıp ülkesine dönmek ya da Batı ülkelerine gitmek istemekte, sınırın Rusya tarafını çabuk zengin olma bölgesi olarak görmektedir. Tacirler ise, işleri gereği sürekli sınırdan giriş-çıkış yapmak durumundadır. Çinli göçü “eşitsiz anlaşmalar”la elde edilen topraklarla ilgili bir araştırma değildir. Göç malların akışıyla doğru orantılıdır.⁴⁸³

Xiaoguan da Alexseev ve Gelbras gibi göçün, sınır ticaretinin gelişmesine paralel bir şekilde arttığını, bunların gerçek göçmen olmadığını çünkü birçoğunun

⁴⁸⁰ Moltz, **op. cit.**, s. 513-514.

⁴⁸¹ M. Alexseev, “Chinese Migration into Primorskii Krai: Economic Effects and Interethnic Hostility”, **Slavic Eurasia's Integration into the World Economy and Community**, eds. S. Tabata & A. Iwashita, Sapporo, Slavic Research Center, 2004, s. 335-336.

⁴⁸² V. Gelbras, “Chinese Migration in Russia”, **Russia in Global Affairs**, Vol. 3, No 2, 2005, s. 179.

⁴⁸³ Alexseev, **op. cit.**, 2004, s. 333-334.; Gelbras, **op. cit.**, s. 179.

birkaç günden birkaç yıla değişen zamanlarda Rusya’da kaldığını söylemiştir.⁴⁸⁴ İllegal Çin göçünün kanunlarının düzgün uygulanmaması ve yolsuzluklardan kaynaklandığını, yani Rusya’nın iç meselesi olduğunu vurgulayarak bunun birçok Rus araştırmacı tarafından da dile getirildiğini söyleyen Alexseev, Çinlilere tepkinin etnik temelli olmaktan öte ekonomik temelli olduğunu ifade etmiştir. Çinlilerin ekonomiyi olumsuz etkilediğini ya da sınır ötesi ekonomik faaliyetlerden Çinlilerin daha çok yararlandığını düşünenler, Çin tehdidi algılayıp Çin karşıtı faaliyetleri desteklemekte, ekonomiyi olumlu etkilediğini düşünenler ise Çin tehdidi algılamayıp, Çinlilere karşı düşmanlık da beslememektedir.⁴⁸⁵ Çinli göçünü tehlike olarak görenlerin başını çeken Primorski Valisi Sergey Darkin’in de Putin’in 2004’teki Pekin ziyaretinde delegasyonda bulunması, Çin tehdidi düşüncesinin değişikliğe uğradığı izlenimini vermiştir. Zira Primorski krayının uzun dönemli kalkınma programı çerçevesinde çoğu muhtemelen Çinli olacak 500.000 yabancı işgücüne gereksinimi vardır.⁴⁸⁶

Uzakdoğu Federal Bölgesi’ndeki Çinli varlığı ve bunun tehlike oluşturup oluşturmadığından ziyade belki de asıl üzerinde durulması gereken ekonomik alanda Çinlilerin sebep olduğu olumsuzluklardır. Birincisi, ticaret açığı Çin lehinedir ve çok büyüktür. Çin, ucuz ve kalitesiz -birçoğu bir başka ülke tarafından kabul edilmeyecek- tüketim mallarını satmakta, karşılığında kereste, içinde demir olmayan madenler gibi hammaddeler almaktadır. İkincisi, kayıt dışı ekonomik faaliyetler yaygındır ve bunun Rusya’ya faydası yoktur. Bu da bölgede sivil bir pazar ekonomisinin çıkmasına mani

⁴⁸⁴ N. Xiaoguan, “China’s Security Interests in the Russian Far East”, *Siberia and the Russian Far East in the 21st Century: Partners in the “Community of Asia”*, **op. cit.**, s. 59-60.

⁴⁸⁵ Alexseev, **op. cit.**, 2003, s. 87, 92.

⁴⁸⁶ Xiaoguan, **op. cit.**, s. 60.

olmakta ve Rusya, Çin'in hammadde deposu haline gelmektedir.⁴⁸⁷ Lo ise bu konuda, bölgenin Rusya'nın merkezden uzak bir bölümü olmaktan ziyade giderek Çin'in ihtiyaçlarına boyun eğen bir Doğu Asya bölgesi haline gelebileceği uyarısını yapmaktadır.⁴⁸⁸

Öte yandan sınır bölgelerindeki bu etkileşim Rus ve Çin toplumunu birbirine yaklaştırmıştır. Rusya'da Çin kültürüne ilgi artmıştır. Konfüçyüs ve Laozi gibi düşünörlere, Feng Şui öğretisinin insanın varoluş özelliklerine uygun yaşam alanlarını düzenleme yöntemine, Wushu savunma sporuna, yetenek, strateji ve hesaplama oyunu Mahjong'a ve tabii Çin astrolojisi, Çin mutfağı ve Çin tıpına ilgi artmıştır.⁴⁸⁹ Çinliler de Rus gelenek ve alışkanlıklarına ilgi duymakta, Rus tanıdıklarıyla birlikte Rus bayramlarını kutlamaktadırlar.⁴⁹⁰ Ama yine de olumsuzluklar yok değildir. Örneğın Habarovsk'ta yapılan bir araştırmada Çinlilerin % 60'tan fazlası kimisi nadiren kimisi de sık sık olmak üzere Ruslardan düşmanca tavır gördüklerini söylemiştir. Bununla birlikte, Rusların sadece % 24'ü iki toplum arasındaki ilişkilerin kötüye gittiğini düşünmektedir. Ayrıca, Rus kadınların Çinli erkeklerle evlilikleri iki toplumun yakınlaşması açısından olumlu olsa da Rus erkeklerinde "sinofobi"ye neden olabilmektedir.⁴⁹¹

Göç yoğun olarak Rusya-Çin doğu sınırında görölmektedir. Ne var ki, batı sınırının Rusya tarafında da ileride gerçekleşebilecek Çinli akınından endişe edilmektedir. Bu bölgede Altay, Tıva, Buryatiya ve Hakasya cumhuriyetleri

⁴⁸⁷ Gelbras, **op. cit.**, s. 183-186.; Minakir, **op. cit.**, s. 11-13.; Ryazantsev, "Kitayskaya Migratsiya v Rossii: Tendentsii i Strategii Regulirovaniya", <<http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/72E2FE67858A3B65C3257859005A82AD>> (16.11.2011).

⁴⁸⁸ Lo, **op. cit.**, 2008, s. 62.

⁴⁸⁹ Çjan, **op. cit.**, s. 108.

⁴⁹⁰ G. N. Stroyeva, "Nekotoriye Osobennosti Adaptatsii Trudovih Migrantov iz Kitaya v Rossii (na Primere Habarovskogo Kraya)", **Vestnik Novosibirskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya: Filosofiya**, T. 5, No 2, 2007, s. 106.

⁴⁹¹ **Ibid.**, s. 107.; Lo, **op. cit.**, 2008, s. 62-63.

bulunmaktadır. Sibirya'nın bu yerli halkı ABD, Kanada ve Guatemala'nın yerli halklarıyla birlikte dünyanın en eski yerli halklarından biridir. Altay Devlet Tarım Üniversitesi'nden Andrey Ivanov'a göre, yapımı devam eden ve Ukok üzerinden geçen gaz boru hattının yanında doğrudan bir demiryolu ya da otoyol yapılırsa Çinlilerin Altay'a doğru yayılmaları kaçınılmaz olacaktır. Çin'in hattın Moğolistan veya Kazakistan üzerinden de geçebileceği alternatifini dikkate almaması bir tesadüf değildir. Ona göre, gaz transiti sadece gazın Çin'e, doların Rusya'ya girmesi demek değildir. Ciddi tek taraflı bir göç akınını da ifade etmektedir. Sibirya yerli halkının kültürünün korunması sorunu ortaya çıkmaktadır.⁴⁹²

Kimilerinin tehdit olarak görüp kimilerinin görmediği Çinli göçü sorunu, Rusya Uzakdoğusu'nun Çin'e işgücü ve ticaret açısından duyduğu ihtiyaç devam ettiği müddetçe gündemdeki yerini koruyacak, stratejik ortaklıkta özellikle siyasi ve toplumsal açıdan bir sınırlılık teşkil edecek gibi görünmektedir.

B. İlişkilerde ABD Faktörü

Soğuk Savaş döneminde, ABD, SSCB-Çin ayrılığını fark ettikten sonra, 1969'da Çin'le buzları eriten girişimlerde (ABD vatandaşlarının Çin'e seyahat yasağını kaldırma, 100 dolar değerinde Çin malının ülkeye girişine izin verme ve sınırlı miktarda da olsa Çin'e hububat gönderme) bulunmuştur.⁴⁹³ 1971'de ise, ÇHC'yi resmi olarak Çin'in tamamını temsil eden meşru otorite olarak tanımış, aynı yıl ÇHC, BM'ye ve Güvenlik Konseyi'ne üye olmuş, Milliyetçi Çin de (Tayvan)

⁴⁹² L. V. Savinov, "Vizovı Regionalnoy Etnopolitiki: Gazovıy Transit 'Rossiya-Kitay'", **Gumanitarnıye İssledovaniye v Vostochnoy Sibiri i na Dalnem Vostoke**, No 4, 2009, s. 31.; İ. V. Makarev, "Geopolitiçeskiy Aspekt Diskussii o Vozmojnomy o Stroitelstve Dorogi v Kitay Çerez Plato Ukok", **İzvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 4-4, 2008, s. 202-203.

⁴⁹³ Kissinger, **op. cit.**, s. 701.

üyelikten çıkarılmıştır.⁴⁹⁴ ABD, SSCB ve Çin arasında varolan uyuşmazlıktan faydalanarak üçlü (SSCB-Çin-ABD) ilişkilerde avantajlı bir pozisyon elde etmeyi amaçlamıştır. Böylece, SSCB ve Çin, diğer sosyalist devletlerin gözünde prestij kaybına uğrayacak, sosyalist ideoloji zarar görecektir, bu da kapitalist dünyanın menfaatine olacaktır. SSCB de Çin de ABD'nin diğer ülkeyle ilişkilerine kuşkuyla yaklaşmıştır. Hele bu durum Sovyetler açısından dağılmaya dolaylı olarak etki eden gelişmelerden biri olmuştur. Zira, ABD-Çin ilişkileriyle SSCB'nin güvenlik ihtiyacı daha da artmış, askeri harcamalar ülke ekonomisinin bozulmasına yol açarken çöküşü hızlandırıcı bir rol oynamıştır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, yeni dünya düzeninde ABD'nin hegemonyacı faaliyetleri, Rusya ve Çin'i birbirine yaklaştırmıştır. Öte yandan ABD, yakınlaşan ilişkilere (stratejik ortaklığa) başlı başına bir sınırlılık da oluşturmaktadır. Bu çerçevede, SSCB sonrası Rusya ile Çin'in ABD ile diyalogunu ve Rusya-Çin-ABD üçlü ilişkilerini incelemekte fayda vardır.

1. Çin-ABD İlişkileri

1990'lı yıllarda iki ülke ilişkilerine 1989'da meydana gelen Tiananmen olayları damgasını vurmuştur. ABD ve Batılı ülkelerin nezdinde siyasi olarak büyük bir prestij kaybına uğrayan Çin, silah ambargosuyla karşı karşıya kalırken ticari ve ekonomik açıdan da zarara uğramıştır. 1996'da Tayvan Krizi yüzünden iki ülke savaşın eşiğine gelmiştir. Bu gelişmeler, daha önce de vurgulandığı gibi, Çin'in Rusya'ya yaklaşmasında da etkili olmuştur. 25 Haziran-3 Temmuz 1998'de ABD

⁴⁹⁴ BM Genel Kurul kararının tam metni için bkz: 2758 (XXVI) 25 Ekim 1971, "Restoration of the Lawful Rights of the People's Republic of China in the United Nations", <<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf?OpenElement>> (21.07.2010).

Başkanı Clinton'un Pekin ziyaretinde taraflar, stratejik nükleer silahlarla birbirlerine hedef almama, ekonomi ve finans alanındaki diyalogu yoğunlaştırma gibi alanlarda hemfikir olduklarını ifade etmişlerdir.⁴⁹⁵

Mayıs 1999'da NATO'nun Yugoslaya'ya yönelik hava operasyonu sırasında Çin'in Belgrad büyükelçiliğinin "yanlışlıkla" vurulması, Nisan 2001'de ABD keşif uçağının Çin'in Hainan adası yakınlarında kendisini takip eden Çin askeri uçağını düşürmesi ilişkilere hiç de olumlu bir katkı sağlamamıştır.⁴⁹⁶ Daha başkan olmadan, Kasım 1999'da Çin'in stratejik ortak değil, rakip olduğunu, ilişkileri kötü niyetli olmadan ama bir yanılsamaya da düşmeden sürdürmeleri gerektiğini söyleyen George Bush (oğul) göreve geldikten sonra ilişkileri bu düşünce temelinde düzenlemeye çalışmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra iki ülke arasında terörizmle mücadele konusunda yakınlaşma olmuş,⁴⁹⁷ Ağustos 2002'de ABD, Doğu Türkistan İslam Hareketi'ni terör örgütü listesine almıştır.⁴⁹⁸ Nisan 2003'te ise BM İnsan Hakları Komisyonu'nun yıllık toplantısında Çin eleştirilmemiştir.⁴⁹⁹

11 Eylül'den sonra yeni uluslararası ortamda Çin, ABD ile ilişkileri sağlamlaştırma, ABD'nin bir kısım Müslüman dünya ile potansiyel bir çatışma

⁴⁹⁵ "Çin-ABD İlişkileri", <<http://turkish.cri.cn/chinaabc/chapter4/chapter40301.htm>> (05.12.2011).

⁴⁹⁶ **Ibid.**

⁴⁹⁷ N. Prihodko & O. Timofeyev, "Faktor Narodnoy Diplomatii v Otnoşeniyah Kitaya s Rossiyei i SSA", **Vlast**, No 9, 2007, s. 79.

⁴⁹⁸ Böyle bir örgütün mevcut olup olmadığı tartışmalıdır. Örneğin Türk Dünyası İnsan Hakları Derneği Başkanı Abdullah Buksur, 11 Eylül olaylarının ardından Doğu Türkistan'da ortaya çıktığı iddia edilen örgütün varlığını araştırdıklarını ve tamamen uydurma olduğuna kanaat getirdiklerini söylemiştir. "Çin Zulmü Altındaki Doğu Türkistan-5", <<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/yeni/haberdetay.php?hit=19905>> (23.04.2012).; Mehmet Emin Batur'a göre ise Çin, ABD'nin ve Avrupa ülkelerinin 11 Eylül saldırılarından sonra İslam'a bakışını çok iyi tahlil etmiş ve hemen "Doğu Türkistan İslam Hareketi" adı ile bir örgüt ismi uydurmuştur. M.E. Batur, **Özgür Doğu Türkistan İçin**, Kayseri, Hürgökbayrak Araştırma Yayınları, 2003, <http://www.hurgokbayrak.com/yeni_sayfa_222.htm> (23.04.2012).; Erkin Ekrem ise, Doğu Türkistan İslami Hareketi'nin El Kaide örgütü ile ilişkileri olması dışında uluslararası teröre bulaşmadığını, 11 Eylül'den sonra dağıldığını, 2002'den sonra da etkisini kaybettiğini söyleyerek böyle bir örgütün varlığını üstü kapalı bir şekilde kabul etmektedir. E. Ekrem, "Usame Bin Ladin Sonrası ve Çin", <<http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/879/usame-bin-ladin-sonrasi-ve-cin.aspx>> (23.04.2012).

⁴⁹⁹ Prihodko & Timofeyev, **op. cit.**, s. 79.

yaşaması durumunda, en azından buna karşı durmama, bununla birlikte çatışma şiddetlenirse Müslüman dünyadaki prestijini kaybetmeme amacı gütmüştür.⁵⁰⁰ ABD ile ekonomik ilişkileri korumak ve genişletmek –özellikle bölgesel veya küresel ekonomik durgunluk dönemlerinde- Çin’in ekonomik büyümesi açısından büyük önem taşımaktadır.⁵⁰¹ Devlet Başkanı Hu Jintao, Nisan 2006’da ABD’ye yaptığı ziyarette dostane mesajlar vermiş, ülkesinin ekonomik gelişmesinin ABD’yi endişelendirmemesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁰²

Çin, askeri alanda Rusya’nın da desteğiyle güçlenirken, başvurduğu ikna edici yöntemlerle, diğer bir deyişle yumuşak güç kullanarak, özellikle Afrika, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika gibi dünyanın gelişmekte olan bölgelerinde etkisini arttırmaktadır. Çin tarafından yapılan ekonomik yardımlar, gönderilen doktorlar, öğretmenler, mühendisler yani kalifiye elemanlar ve bazen de hükümetlere hediye edilen bakanlık binaları, Çin’in bu bölgelerdeki manivela gücünü arttırmaktadır. Yumuşak gücün en önemli özellikleri, Lee’nin de belirttiği üzere, karşılıksız yardım ve içişlerine karışmama ilkeleridir.⁵⁰³ Bu durum, farklı kıtalarda ABD’yle rekabete ve ABD açısından probleme neden olmaktadır. ABD, yardımı genel olarak hükümet dışı kuruluşlara gönderirken, Çin yardımı hükümet birimleri üzerinden sevkettmekte,⁵⁰⁴ bu da Çin’in yardımı alan devlet nezdinde cazibesini artırmaktadır.

⁵⁰⁰ M. V. Poddubnaya, “Vzaimootnoşeniya SŞA, KNR i Rossii v Usloviyah Globalizatsii Sovremennogo Mira”, **Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 305, 2007, s. 86.

⁵⁰¹ H. Mao, “The U.S.-China-Russia Strategic Triangle Relationship Since the Beginning of the Bush Administration”, **Tamkang Journal of International Affairs**, Vol. 8, No 3, 2003, s. 86-87.

⁵⁰² E. Lozanskiy, **Rossiya Mejdu Amerikoy i Kitayem**, Moskva, Mejdunarodniye Otnoşeniya, 2007., s. 142.

⁵⁰³ S. Lee, “Çin’in Yumuşak Gücü ve Sınırları”, **Stratejik Analiz**, Cilt 9, Sayı 96, 2008, s. 57, 62.

⁵⁰⁴ P. Wonacott & B. Goehner, “ABD, Çin’in Afrika’daki Yükselişinden Rahatsız”, **Turquie Diplomatique**, Nisan 2012.

Çin'in Afrika ve Latin Amerika'daki varlığı, yeni kaynak ve pazar arayışı, yükselen bir güç olarak otoritesini artırma isteği, Çin-ABD ilişkilerine Tayvan dışında eklenen bir sorundur. Örneğin, Meksika'daki petrolün Çin'e akması ABD'nin Meksika'dan elde ettiği petrolü azaltmaktadır. ABD, 1997'de Myanmar'a (Burma devleti 1989'da adını Myanmar Birliği olarak değiştirmiştir) yaptırım uygularken Çin bu ülkeye 3 milyar dolar ekonomik yardım sağlamıştır. 1990'ların sonunda komşusu Eritre'yi istila ettiği ve onbinlerce kişinin ölümüne sebep olduğu gerekçesiyle ABD tarafından eleştirilen Etyopya yönetimine Çin'den destek gelmiştir. Yine ABD'nin olumsuz baktığı Kamboçya, Laos ve Tayland'a da destek olurken, ABD ile ticari sorunlar yaşayan Endonezya, Vietnam, Yeni Zelanda gibi ülkelere kredi sağlamıştır. 2006 yılında Washington D.C.'deki Ulusal Savunma Üniversitesi'nden Henry Yep tarafından yapılan bir araştırma sonucunda, Çin'in ABD ile çalkantılı bir dönem içerisinde olan Güneydoğu Asya ülkelerine yaptığı ekonomik yardımın ABD'nin yaptığı yardımdan ortalama üç kat fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Güneydoğu Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerindeki Çin yatırımları, insan hakları ve demokratikleşme konusunda söz konusu ülkelere baskı yapan ABD'nin aleyhine bir durum oluşturmaktadır. Zira Pekin'in hiçbir ülkeden böyle bir beklentisi yoktur.⁵⁰⁵

Alekseyenkova'ya göre, Çin hiçbir ülkeyi uydusu haline getirmemekte, ABD'nin çıkarlarına ve sahip olduklarına bir zarar vermemektedir.⁵⁰⁶ Çin de yaptığı tek şeyin "ticaret" olduğunu söylemekte, amacının da Afrika ülkelerinin ekonomisini desteklemek olduğunu iddia etmektedir. Çin'in Afrika işlerinden sorumlu özel

⁵⁰⁵ E. S. Alekseyenkova, "Globalnoye Liderstvo Kitaya: Vzglyad iz SŞA", **Vestnik MGİMO Universiteta**, No 2, 2011, s. 60-61.; S. Lee, **op. cit.**, s. 62.; Lozanskiy, **op. cit.**, s. 124.

⁵⁰⁶ Alekseyenkova, **op. cit.**, s. 61-62.

temsilcisi Liu Juijin Mayıs 2011’de verdiği bir röportajda, Batılı alternatifin önüne geçmek için özel bir kalkınma modelinin izinden gitmediklerini söylemiştir.⁵⁰⁷

Harinotova ve Takuyeva ise, Çin’in ekonomik etkisinin ABD’nin dünya üzerindeki tekeline tehlike oluşturduğunu ve dış ticaretteki dengesizliğin iki ülke ilişkilerinde sorun teşkil ettiğini öne sürmektedir.⁵⁰⁸ Hatta bu konuda, ABD’de bazı milletvekilleri Çin’in para birimi yuanın değerini düşük tutmasının bu ülkenin mallarının fiyatı konusunda adaletsiz bir avantaj yarattığını ve bunun fabrikaların kapanmasına ve Amerikalıların işlerini kaybetmesine neden olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede hazırlanan 2011 Döviz Kuru Gözetim Reformu yasa tasarısı Senato’dan geçmiştir. Tasarı, para birimlerinin değerini kasten düşük tutan ülkelere yaptırım uygulanmasını öngörmektedir.⁵⁰⁹ Çin Ticaret Bakanlığı Sözcüsü Şen Danyang, küresel ekonominin ciddi sınavlarla karşı karşıya olduğu bu kritik dönemde, ABD Senatosu’nun ticaret ortaklıklarını para birimlerini değerlendirmeye zorlamasının ticari korumacılık manasına geldiğini, bunun küresel ticari korumacılıkla mücadele çabalarına da ters düştüğünü savunmuştur.⁵¹⁰

Genel olarak Çin-ABD ilişkilerinin temeli ticari-ekonomiktir. Bu zamana kadar Çin 1,5 trilyon dolar değerinde Amerikan hazine tahvil kağıdı satın almıştır. Bu, Çin’in ABD’nin finansal-ekonomik istikrarının garantisi olduğu anlamına gelmektedir. Çin-ABD ticaret hacmi 2003’te 190 milyar dolar, 2010’da ise 303,7

⁵⁰⁷ Juijin şöyle devam etmiştir: “Bizim yaptığımız şey deneyimlerimizi paylaşmak. Bana inanın. Çin herhangi bir ideoloji, yönetim biçimi, model ihraç etme derdinde değil. Böyle bir yaklaşımı olgun olarak nitelendirmiyoruz.” P. Wonacott & B. Goehner, “ABD, Çin’in Afrika’daki Yükselişinden Rahatsız”, **Turquie Diplomatique**, Nisan 2012.

⁵⁰⁸ Yu. A. Harinotova & A. G. Takuyeva, “Protivostoyaniye Kitaya i SŞA: Valyutnaya ‘Voyna’ Konkurentnaya Borba”, **Vestnik Uralskogo İnstituta Ekonomiki, Upravleniya i Prava**, No 1, 2011, s. 36.

⁵⁰⁹ “Çin’e Ticari Ceza Yasası Senato’dan Geçti”, <<http://ekonomi.milliyet.com.tr/-cin-e-ticari-ceza-yasasi-senato-dan-gecti/ekonomi/ekonomidetay/12.10.2011/1449948/default.htm>> (06.12.2011).

⁵¹⁰ **Ibid.**

milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.⁵¹¹ Çin'in sadece Afrika ve Latin Amerika ülkeleriyle değil, ABD'nin müttefiki AB ve Japonya'yla da ticari ilişkileri gelişmektedir.⁵¹² Ekonomik gelişmesiyle öne çıkmış, ABD'nin stratejik rakibi olmuştur. Ama Soğuk Savaş dönemindeki rakibi SSCB'den farklı olarak dünyaya Amerikan karşıtı bir ideoloji yaymamakta, demokratik ülkelerle çatışma potansiyeli taşımamaktadır. Kapitalizmle ölümcül bir savaşta değildir.⁵¹³

2010'da ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Çin'i yükselen bir güç kabul ederek ABD ve Çin'in ikili, bölgesel ve küresel her alanda işbirliğini içeren (bir bakıma iki kutuplu dünya anlamına gelen) bir öneride bulunmuş ama Pekin bu öneriyi hemen reddetmiştir. Çünkü bunu, olan bitenler konusunda Afganistan'ın işgali örneğinde olduğu gibi sorumluluğu paylaşma denemesi olarak yorumlamıştır.⁵¹⁴ Aslında bu yorumun çok da abartılı olmadığı Ağustos 2011'de ortaya çıkmıştır. Zira, ABD Kongresi'nin kabul ettiği yeni bütçe planı Pentagon'un önümüzdeki 10 yıl içerisinde 350-800 milyar dolar civarında bir kesinti yapmasını öngörmektedir. Kongre'nin savunma bütçesini azaltma kararının, "süper güç olmaktan vazgeçmek" anlamına geldiği şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır.⁵¹⁵

⁵¹¹ S. Luzyanin, "Ot Kitaya ne Otkoroditsya", <<http://www.mgimo.ru/news/experts/document178485.phtml>> (06.10.2011).

⁵¹² Çin'in Afrika ülkeleriyle ticaret hacmi 2010 itibarıyla 130 milyar doları, Latin Amerika'ya ise 128 milyar doları aşmıştır. Afrika'ya Çin yatırımları 48 milyar dolar, Latin Amerika'ya ise 40 milyar dolar civarındadır. Son yıllarda AB ile ticaret hacmi 120 milyar dolardan 400 milyar dolara, Japonya'ya ise 170 milyar dolardan 210 milyar dolara yükselmiştir. **Ibid.**; S. Luzyanin, "Kitay – Kolonizator ili Partner?", <<http://www.mgimo.ru/news/experts/document184451.phtml>> (06.12.2011).

⁵¹³ Prihodko & Timofeyev, **op. cit.**, s. 81.

⁵¹⁴ Luzyanin, "Ot Kitaya ne Otkoroditsya", <<http://www.mgimo.ru/news/experts/document178485.phtml>> (06.10.2011).

⁵¹⁵ "ABD Artık Süper Güç Olmayacak", <<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1058816&CategoryID=81>> (07.12.2011).

Çin, büyüyen ekonomisiyle uluslararası alanda ABD ile rekabet edebilir bir seviyeye gelmiştir. Ama bu durum, iki devletin yoğun bir ekonomik ilişki içerisinde olmasına engel teşkil etmemektedir.

2. Rusya-ABD İlişkileri

1980’lerin ikinci yarısında SSCB-ABD arasındaki olumlu ilişkiler Gorbaçov döneminin mirası olarak Sovyetler dağıldıktan sonra da devam etmiştir. Yürütülen ekonomi politikalarına gerekli kaynak ABD ve IMF başta olmak üzere Batı’dan sağlanmış, bu durum kaçınılmaz bir bağımlılık yaratmıştır. Tellal’ın da belirttiği gibi, “Bolşevik” deneyimden çıkmış Rus toplumu ideolojik “zincirlerinden” kurtulmuşluğun verdiği “sarhoşlukla” “Atlantikçiler”in izlediği bu politikayı desteklemiştir.⁵¹⁶

Şubat 1992’de Devlet Başkanı Boris Yeltsin ABD’ye ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiş, Haziran ayında iki ülke arasında Rusya’nın iç politikasını düzenlemek için hayata geçirmesi gereken ilkeleri de içeren ve ikili ilişkilerde hiçbir şekilde eşitlikten söz etmeyen Ortaklık ve Dostluk Şartı imzalanmıştır. Ocak 1993’te yapılan, stratejik saldırı silahlarının azaltılması ve sınırlandırılmasını içeren START-II (*Strategic Arms Reduction Treaty*) antlaşması ise -ilki Sovyet döneminde Temmuz 1991’de imzalanmıştır- iyi ilişkilerin bir göstergesi olmuştur. ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake’in ortaya attığı eski Sovyet coğrafyasında demokrasiyi genişletme fikri, ilişkilerde sorunun başlangıcını oluşturmuştur. 1990’ların ortalarına doğru Rusya ve ABD arasındaki “balayı” sona ermiştir.⁵¹⁷ 1996, Yeltsin’in ikinci kez

⁵¹⁶ E. Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, **SBF Dergisi**, Cilt 65, Sayı 3, 2010, s. 209.

⁵¹⁷ Ya. Yeremin, “Dinamika Otnoşeniy v ‘Treugolnike’ Rossiya-Kitay-SŞA”, **Naučno-analitičeskiy Jurnal Obozrevatel**, No 5, 2007, s. 28-29.

devlet başkanı seçildiği, ABD'nin “Önce Rusya” (*Russia First*) politikasını terk ettiği ve aynı zamanda Rusya'nın Kafkaslar ve Hazar bölgesini “yaşamsal çıkar alanı” ilan ettiği yıldır. Rusya, NATO'nun Balkanlar'daki operasyonlarından rahatsız olmuş ama ekonomik zayıflık ve IMF'ye bağımlılıktan dolayı müdahalelere karşılık verememiştir. Üye sayısını arttıran ve görev alanını genişleten NATO'ya ne kadar karşı çıksa da sürecin dışında kalmamak için ilişki kurmaktan çekinmemiştir.⁵¹⁸ 1994'te Barış İçin Ortaklık programına dahil olmuş, iki yıl sonra Bosna-Hersek'teki barış gücünde görev almıştır. 1997'de ise güvenlik sorunlarını düzenli bir şekilde danışmak ve tartışmak amacıyla NATO-Rusya Daimi Ortak Konseyi kurulmuştur. Toplantılarda tartışılan konular arasında Balkanlarda barışın korunması, kriz yönetimi, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi, savunma değişimi, çevre koruma ve sivil olağanüstü hal planlaması gibi değişik konular ele alınmaktadır.⁵¹⁹

11 Eylül saldırıları sonrası Rusya, Çeçenistan sorunundan ötürü deyim yerindeyse “terörden yaka silkmiş” bir devlet olarak ABD'ye terörizmle mücadelede destek olmuştur. Putin, ABD'nin Rus istihbaratını, hava sahasını, Orta Asya'daki eski Sovyet hava üslerini kullanmasına izin vermiştir. Sovyet hava üsleri ABD'nin Afganistan savaşını sürdürmesinde kritik bir öneme sahip olmuştur. 28 Mayıs 2002'de yeni bir NATO-Rusya Konseyi deklarasyonu imzalanmış, böylece ilk defa Rusya'nın ittifakın barışı koruma operasyonları, terör karşıtı faaliyetler, silah azaltımı gibi konularda müzakerelere dahil olması sağlanmıştır. ABD'nin Anti-balistik Füze Anlaşması'ndan çekilmesinin gerginliğini yatıştırıcı bir etki yapmıştır. Ne var ki, iki ülkenin terörizme bakışında farklılık olduğunu da belirtmek gerekir. ABD'nin başı bireysel terör saldırılarıyla dertteyken, Rusya, radikal İslam'ın komşu

⁵¹⁸ Tellal, **op. cit.**, 2010, s. 209-211.

⁵¹⁹ Yirmibirinci Yüzyılda NATO, **op. cit.**, s. 13.; **NATO Handbook**, Brussels, NATO Public Diplomacy Division, 2006, s. 209-217.

ülkelere oradan da kendisine zarar vermesinden çekinmiştir (Çin'in de aynı çekinceye sahip olduğu söylenebilir). 2003 Irak Savaşı'na karşı çıkmıştır ama siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı ABD'nin Irak'ta yenilmesini istememiştir.⁵²⁰

ABD de Rusya'nın enerjiyi dış politika malzemesi yapmasından rahatsızlık duymuş, Nisan 2006'da Başkan Yardımcısı Richard (Dick) Cheney, Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta Moskova'ya petrol ve gazı korkutma ve şantaj aracı olarak kullanmaması çağrısında bulunmuştur.⁵²¹ Rusya, enerji devi olmasının dışında - Washington'un da inkar edemeyeceği- kendisini Batı Avrupa ülkelerinden üstün kılan bazı "yetenek"lerinin olduğunun farkındadır. Bunlardan birincisi, stratejik önemi haiz Avrasya devletlerini etkileyebilmesidir. İkincisi, savaşa hazır bir ordusunun ve çok sayıda nakliye uçağının olmasıdır. Üçüncüsü, İslam köktendinciliğiyle savaşımaya birçok Avrupa devletinden daha fazla ihtiyacı vardır. Dördüncüsü, İngiltere'nin, Fransa'nın, Çin'in 400-500, Hindistan'ın, Pakistan'ın 250 nükleer başlığı varken Rusya'nın bunlarla kıyaslanamayacak ölçüde 3800 nükleer başlığı vardır.⁵²²

Ekonomik alanda ABD, Rusya'nın kapitalist dünyaya eklemlenmesi sürecinde başrol oynamıştır. 1990'lardan itibaren ABD'nin batı sahili eyaletleri Rus doğal kaynaklarını geliştirmeye, Rusya'nın doğu bölgesi de ABD'den tüketim malları ve makine ithalatına ilgi duymuştur. 1994'te iki taraf ad hoc bir çalışma grubu oluşturmuş, Bush (oğul) göreve geldikten sonra oluşturulan Rus-Amerikan diyalogu, Rus-Amerikan Pasifik Ortaklığı'na dönüşmüştür. Özellikle ormancılık, balıkçılık, enerji, nakliyat gibi konularda bölgesel ekonomik ilişkileri geliştirmek amaçlanmıştır. ABD, Sahalin'deki petrol ve gaz projelerine, ayrıca Magadan altın

⁵²⁰ Mao, **op. cit.**, s. 92-93, 95, 99.

⁵²¹ Lozanskiy, **op. cit.**, s. 106.

⁵²² **Ibid.**, s. 107-108.

madenine, Habarovsk'ta keresteye, Primorski'de iletişim, balıkçılık ve ulaştırma alanlarına yatırım yapmıştır. Genel olarak iki ülkenin ticaret hacmi 20 milyar dolar seviyesindedir. Bu rakam Çin-ABD ticaret hacmiyle kıyaslanamayacak derecede düşüktür.⁵²³

3. Rusya-Çin-ABD Üçlü İlişkileri

Sovyetler'in dağılmasının ardından Rusya-Çin-ABD üçlü ilişkileri içerisinde -özellikle siyasi alanda- Rusya ve Çin birbirine yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşma, 1950'lerin sonu 60'ların başından itibaren ayrılık yaşayan SSCB-Çin ilişkilerine oranla son derece önemli ve dikkat çekicidir. Öyle ki bu durum, uluslararası politik ve akademik çevrelerde, Rusya ve Çin'in ABD'ye karşı siyasi/askeri ittifaka ya da bloklaşmaya gidip gitmediği yönünde tartışmalara neden olmuştur. Böyle bir ihtimali tartışmak için öncelikle birbiriyle bağlantılı iki şeyin bilinmesi gerekir. Birincisi, SSCB-Çin-ABD üçlü ilişkilerinin sahne aldığı Soğuk Savaş dönemi ve zihniyeti sona ermiştir. Yeni uluslararası ortam, yeni bir dünya düzeni veya düzensizliğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, yeni dönemde Rusya, Çin ve ABD siyasi ve ekonomik sistemleri arasında, SSCB-ABD ve (Soğuk Savaş döneminde) Çin-ABD siyasi ve ekonomik sistemleri arasında olduğu gibi uzlaşmaz bir zıtlık söz konusu değildir. Bir başka deyişle bir sosyalizm-kapitalizm savaşı yoktur. İkincisi, Rusya ve Çin, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi herhangi bir ideolojinin, siyasi ve ekonomik sistemin bayraktarlığını yapma hevesi ve yarışı içerisinde değildir. Bunların bir getirisi olarak

⁵²³ T. Troyakova & E. Wishnick, "Integration or Disintegration? Challenges for the Russian Far East in the Asia Pacific Region", <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/pdf_seminar/030612troyakova-wishnick.pdf> (07.12.2011).

Rusya-Çin-ABD üçlü ilişkileri, SSCB-Çin-ABD üçlü ilişkilerine kıyasla daha az ve daha küçük çaplı gerginliklere sahne olmaktadır.

ABD 1990'lı yılların başından itibaren eski Sovyet coğrafyasında etkin olma çabası içine girince 19. yüzyılda bu bölgede Büyük Britanya ile Rusya Çarlığı arasındaki üstünlük mücadelesinin (Büyük Oyun) bir benzerinin Rusya, Çin ve ABD arasında yaşanmaya başladığı şeklinde yorumlar yapılmıştır (Yeni Büyük Oyun).⁵²⁴

ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott bu tartışmalar sürerken 1997'de yaptığı konuşmada, Kafkasya ve Orta Asya'da Büyük Oyun'un yeniden oynandığına yönelik değerlendirmelere cevaben, 19. değil 21. yüzyıl şartlarında hareket ettiklerini, Büyük Oyun'un sıfır toplamı oyunun bir türü olarak tarihin tozlu raflarında kaldığını belirtmiştir. Şimdi ise bunun tam tersini yaptıklarını, Kafkasya ve Orta Asya'da bütün sorumlu oyuncuların kazanan olarak gördüklerini ifade etmiştir.⁵²⁵

Bu mücadelenin içeriği bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Burada asıl vurgulanması gereken ikinci bölümde Şangay İşbirliği Örgütü ile ilgili kısımda da bahsedildiği üzere Rusya ve Çin'in, ABD'nin bu coğrafyadaki varlığından rahatsız olmalarıdır. ABD, 11 Eylül saldırılarının ardından terörizmle mücadele kapsamında Rusya ve Çin'in de desteğiyle bu bölgedeki varlığını "meşru" bir zemine oturtmayı başarmıştır. Terörizmle mücadelenin dışında, ABD'nin Orta Asya'daki çıkarlarının

⁵²⁴ Büyük Oyun için bkz: A. Şirokorad, **Rossiya-Angliya: Neizvestnaya Voyna 1857-1907**, Moskva, AST, 2003.; P. Hopkirk, **The Great Game**, New York, Kodansha International, 1994.; Yeni Büyük Oyun tartışmaları için bkz: S. Brysac & K. Meyer, **Tournament of Shadows: The Great Game and the Race for Empire in Asia**, Washington D.C., Counterpoint, 1999.; "The New Great Game in Asia", <<http://www.nytimes.com/1996/01/02/opinion/the-new-great-game-in-asia.html>> (09.12.2011).; A. Cohen, "The New 'Great Game': Oil Politics in the Caucasus and Central Asia", <<http://www.heritage.org/research/reports/1996/01/bg1065nbsp-the-new-great-game>> (09.12.2011).; R. Menon, "The New Great Game in Central Asia", **Survival**, 45:2, 2003, s. 187-204.; M. Edwards, "The New Great Game and the New Great Gramers: Disciples of Kipling and Mackinder", **Central Asian Survey**, 22:1, 2003, s. 83-102.; A. Rashid, **Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia**, London, I.B. Tauris, 2000.

⁵²⁵ E. Rumer, "The United States and Central Asia: In Search of a Strategy", **Central Asia Views from Washington, Moscow and Beijing**, eds. E. Rumer, D. Trenin, H. Zhao, London, New York, M. E. Sharpe, Armonk, 2007, s. 32.

odak noktalarını silah ve uyuşturucu kaçakçılığının önüne geçme, enerji kaynaklarına güvenli bir şekilde ulaşma ve küresel pazarlara aktarma ve bölge ülkelerinde iç reformun gerçekleştirilmesi (demokratik siyasal gelişmelerin sağlanması ve serbest piyasa bazlı mekanizmaların kurulması) oluşturmaktadır.⁵²⁶ Açıkçası “demokrasi” ve “serbest piyasa” ABD’nin sadece Orta Asya ülkelerine biçtiği bir siyasi-ekonomik yönetim tarzı değildir. Rejiminden memnun olmadığı, askeri/nükleer tehdit olarak gördüğü devletlere ve piyasa ekonomisinin işleyişine zarar verecek iç ve/veya bölgesel karışıklıklara müdahale etmeyi bir dış politika davranışı haline getirmiştir. Bu bağlamda hedefine ulaşmak için NATO’yu kullandığı da olmuştur (1999 Kosova operasyonu), uluslararası hukuku çiğnemişliği de (2003 Irak işgali). Rusya ve Çin, ABD’nin nükleer faaliyetlerinden dolayı tehdit algılayıp “ötekileştirdiği” İran ve Kuzey Kore ile ilişkilerini sürdürmektedir. Çin, K. Kore’nin nükleer programının denetim altında tutulması gerektiğini düşünmekle birlikte bu devletin iflasını, yıkılmasını arzu etmemektedir ve sorunun çözümünde aktif rol almaktadır.⁵²⁷

ABD, Rusya ve Çin’in stratejik ortaklıklarını bugün olduğundan daha da ileriye götürmelerini ya da daha açık bir ifadeyle siyasi/askeri bir ittifak/blok oluşturmalarını sınırlayan/engelleyen bir aktördür. Bu sadece üç devletin terörizmle mücadele ve kitle imha silahlarının yayılmasını önleme konularında ortak bir yaklaşım içerisinde olmalarından⁵²⁸ dolayı değil, ayrıca çağdaş teknoloji ve finans enjektörü olmasından⁵²⁹ dolayı da Rusya ve Çin’in ABD’yi dışlama lüksünün bulunmamasından kaynaklanmaktadır. 1970’lerde zayıf konumda olan Çin,

⁵²⁶ E. Wishnick, **Russia, China and the United States in Central Asia: Prospects for Great Power Competition and Cooperation in the Shadow of the Georgian Crisis**, Carlisle, Strategic Studies Institute, 2009, s. 5.

⁵²⁷ J. C. Hsiung, “U.S.-Russia-China: An Update on the Strategic Triangle”, <http://www.nyu.edu/gsas/dept/politics/faculty/hsiung/strat_tri.pdf> (09.12.2011).; Mao, **op. cit.**, s. 88-89.; Lozanskiy, **op. cit.**, s. 148, 255.

⁵²⁸ Hsiung, **op. cit.**

⁵²⁹ Yeremin, **op. cit.**, s. 32.

günümüzde üçlü ilişkilerin en kazançlı olanı gibi görünmektedir. Pekin bir yandan Rusya ve ABD'nin karşıt konumlarını uzun süre uluslararası alanda korumak ve Çin-ABD ilişkilerinde gerginliği azaltmak amacındayken diğer yandan Moskova'nın da ABD'ye karşı duruşundan yararlanarak ABD üslerini Orta Asya'dan çıkarmak ve Çin ile eski Sovyet ülkeleri arasında uygun jeopolitik ve ekonomik şartlar oluşturmak niyetindedir. Ayrıca Rusya'nın askeri teknolojisinin desteğiyle Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nu modernize ederek Doğu Asya'da ABD ordusuna karşı denge oluşturmak temel hedefleri arasındadır. ŞİÖ ile Orta Asya'daki varlığını kurumsallaştırmıştır. Rusya'yla düzenlediği ortak tatbikatlar sadece ABD'ye değil Tayvan ve Japonya'ya karşı da siyasi ve askeri bir gösteri olmuştur.⁵³⁰ Böylelikle Çin siyasi/askeri alanda Rusya'yla yaklaşırken, ekonomi, bilim, teknoloji ve kültür alanlarında ABD'yle yaklaşmaktadır. Yeremin, durumu, üçlü ilişkiler içerisinde söz konusu alanlarda Çin-ABD ve Rusya-ABD ilişkilerinin Rusya-Çin ilişkilerine oranla daha fazla olduğu şeklinde özetlemektedir. ABD ise bir yandan bu ülkelerde reform çabalarını desteklemekte bir yandan da ileride kendisine karşı tehlike oluşturmalarından korkmaktadır. Tüm gücüyle Rusya ve Çin'deki iç değişimleri kontrol altında tutmak ve uluslararası alanda etkisini sınırlamak istemektedir.⁵³¹

Rusya, üçlünün en zayıfı konumundadır. Çin ile yakın ilişkiler kurarken ABD'ye sırtını dönmemektedir. Örneğin, NATO'nun 2010 Lizbon Zirvesi'nde 2014 sonu itibarıyla Afganistan'dan çekileceğini ilan etmesinden rahatsızlık duymuştur.⁵³²

⁵³⁰ N. Geydarov, "Geopolitiçeskiy 'Treugolnik' Rossiya-Kitay-SŞA v Yevraziy", **Naučno-analitiçeskiy Jurnal Obozrevatel**, No 2, 2008, s. 45-46.

⁵³¹ Yeremin, **op. cit.**, s. 32.

⁵³² Rusya'nın öncülüğünde kurulan KGAÖ'nün Genel Sekreteri Nikolay Borduja, NATO'nun Afganistan'dan çekilmesinin bölgede durumun daha da kötüye gitmesine neden olacağını söylemiştir. Rusya Başbakanı Putin ise, NATO'nun uluslararası alanda bazen istikrar sağlayıcı görev üstlendiğini, bunlardan birinin de Afganistan'daki görevi olduğunu ifade etmiştir. Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov da çekilme takviminin BM Güvenlik Konseyi'nde alınacak karar çerçevesinde uygulamaya konulması

Bunun dışında, Kuzey Pasifik'te ABD donanmasının varlığını Çin'i dengeleyici bir güç olarak görmektedir.⁵³³ Trenin'e göre, Rusya'nın Çin ve ABD'ye, onların Rusya'ya olduğundan daha çok ihtiyacı vardır.⁵³⁴ Geydarov, Trenin'le aynı görüşü paylaşarak ABD ve Avrupa'nın desteği olmadan Rusya'nın dünya ekonomisine entegre olamayacağını söylemektedir.⁵³⁵ Üçlü arasında şöyle bir durum vardır: ABD'nin hegemonyacı davranışları diğer iki ülkenin farklı baktıkları noktaları bir kenara bırakıp daha sıkı işbirliği için en üst düzeyde bir güdü teşkil etmektedir. Rusya ve Çin'in bu yakınlaşması aralarında ABD'nin de olduğu diğer ülkelerle kendi çıkarları için bağımsız dış politika geliştirip ilişkilerini düzenlemeye engel olmamaktadır. Örneğin Çin, Rusya-NATO veya Rusya-ABD ilişkilerinden kendisinin izolasyona uğradığı sonucunu çıkarmamaktadır. Çünkü Soğuk Savaş zihniyetinin bırakılması ve dünya politikalarına yeni bir düşünceyle yaklaşmak gerektiği inancındadır. Karşılıklı bağımsızlığa dayanan üçlü ilişkileri, bölgesel ve küresel problemlerin, tehlikeli birlik anlaşmalarından sakınarak diyalog ve işbirliği ile çözülmesine cevaz vermektedir.⁵³⁶ 21. yüzyılda saldırgan ittifaklar uzak bir ihtimal gibi görünmektedir.⁵³⁷ Rusya, Çin ve ABD'nin çıkarları, Poddubnaya'nın da dediği gibi, birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.⁵³⁸ Öyle ki Rusya Başbakanı Vladimir Putin Ağustos 2011'de ABD'yi doların tekel durumunu kullanarak dünya ekonomisinde asalak gibi yaşadığını söyleyerek eleştirmiş ama yine de Amerikan ekonomisinin dünya ekonomisinin lokomotiflerinden biri olduğunu ve sorun yaşanmasının kimse

gerektiği uyarısını yapmıştır. "Rusya, NATO'nun Afganistan'dan Çekilmesine Karşı", <<http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=49066>> (26.04.2012).

⁵³³ R. Menon, "The Limits of Chinese-Russian Partnership", *Survival*, Vol. 51, No 3, 2009, s. 112.

⁵³⁴ D. Trenin, "Rossiya Mejdu Kitayem i Amerikoy", *Pro et Contra*, 3(30), 2005, s. 45.

⁵³⁵ Geydarov, *op. cit.*, s. 52.

⁵³⁶ *Ibid.*, s. 52.; Yeremin, *op. cit.*, s. 32-33.

⁵³⁷ Lozanskiy, *op. cit.*, s. 251.

⁵³⁸ Poddubnaya, *op. cit.*, s. 86.

için iyi olmayacağını kaydetmiştir.⁵³⁹ Hal böyle olunca, iki ülkenin ABD'yle olan yakın ekonomik ilişkileri, aralarındaki stratejik ortaklığı sınırlandıran unsurlardan biridir.

C. Stratejik Ortaklığın Diğer Sınırlılıkları

Yukarıda ayrıntılı olarak irdelenen ortaklığa sınırlılık teşkil edebilecek iki temel konu dışında da bazı sınırlılıklar mevcuttur. Bunlardan birincisi, iki ülkenin, geliştirdikleri bu ortaklığın herhangi üçüncü bir devlete yönelik olmadığını defalarca vurgulamalarıdır. Öyle ki bu ifade, tarafların ilişkileri stratejik ortaklık seviyesine yükselttikleri Nisan 1996'da imzalanan deklarasyondan çok daha önce Aralık 1992'de Yeltsin'in Pekin ziyaretinde imzalanan deklarasyonda yer almıştır. Herhangi bir üçüncü devlete karşı düşmanlık beslemedikleri için bloklaşmalarını gerektirecek bir durum söz konusu değildir. İkincisi, Çin'in barışçı ve bağımsız dış politika ilkesi sınırlılık sebebidir. Zira bu ilkeye göre Çin, herhangi büyük bir güç ya da devletler topluluğu ile askeri ittifaka ya da silahlanma yarışına girmeksizin, hegemonyacılığa ve kaba güç politikalarına karşı çıkarak uluslararası sorunlar karşısındaki tutum ve siyasetini bağımsız olarak saptamaktadır.⁵⁴⁰ Üçüncüsü, ulusal çıkarlar işbirliğinin önüne geçebilmektedir. Örneğin Rusya, ulusal çıkarlarına uygun olmadığı için Angarsk-Daqing petrol boru hattından vazgeçerek Taishet-Nakhodka hattının yapımına yönelmiştir. Hat üzerindeki Skovorodino'dan Daqing'e yapılan bir başka hatla petrol sevkiyatında öncelik Çin'e verilse de, Rusya böylelikle Pasifik kıyısına ulaşarak Japonya'yı dışlamamayı da tercih etmiştir. Çin de 2008'de Rusya'nın desteklediği G. Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanımamış, hatta ŞİÖ

⁵³⁹ "ABD Dünya Ekonomisinin Asalağı", <<http://dunya.milliyet.com.tr/-abd-dunya-ekonomisinin-asalagi-/dunya/dunyadetay/02.08.2011/1421836/default.htm>> (12.12.2011).

⁵⁴⁰ "Foreign Policy", <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ljzg/zgjk/3575/t17825.htm>> (14.12.2011).

lkelerinin de bu yönde davranmasında etkili olmuştur. Zira bağımsızlığın tanınması ayrılıkçı unsurlarla mücadele eden Çin'in ulusal çıkarlarına aykırı bir durum oluşturmaktadır.⁵⁴¹ Dördüncüsü, ticari/ekonomik ilişkiler yeterince gelişmemiştir. Rus enerji kaynakları ve silahı ile Çin gıda maddeleri ve ucuz tüketim malları temel ticari ürünlerdir. Sermaye yatırımları çok düşüktür.⁵⁴² Bu durum biraz da kapitalist dünyaya eklemlenmeye çalışan iki eski sosyalist devletin, ekonomik alanda birbirlerine Batılı kapitalist devletlere duydukları oranda ihtiyaç duymamalarından ileri gelmektedir. Beşincisi, Orta Asya, iki ülkenin de etkinlik kurma çabası içerisinde olduğu bir bölge olarak ortaklığı sınırlayıcı bir özelliğe sahiptir. Ayrıca iki ülkenin şİ'y algılayışı tam olarak örtüşmemektedir. Rusya, rgte güvenlik odaklı bakarken, Çin ekonomik odaklı bakmaktadır. Altıncısı ve sonuncusu, her ne kadar Moskova aksi düşünceyle hareket ediyor olsa da silah satışı ve Rusya'nın Çin'in askeri modernizasyonuna katkısı orta ve uzun vadede ilişkilerde problem yaratabilecek ve Çin'in "tehdit" olarak algılanmasına neden olabilecek bir durumdur. Zira, Çin'in askeri gücü hızla gelişirken, Rusya askeri alanda daha mütevazı bir gelişme göstermektedir.⁵⁴³

Rusya-Çin stratejik ortaklığının sınırlılıkları, gelişen ilişkilerin hangi noktalarda/konularda sekteye uğradığını ya da uğrayabileceğini ortaya koymaktadır. Bir anlamda madalyonun diğer yüzünü göstermektedir. Hem bölgesel hem de uluslararası alanda söz konusu engeller, ilişkilere belli bir ereve kazandırmaktadır. zerinde tam olarak uzlaşmadıkları ya da ileride farklı düşünmelerine neden olabilecek hususlar, sadece ilişkilerin bir ittifaka ya da bloklaşmaya gitmesine engel

⁵⁴¹ Menon, **op. cit.**, 2009, s. 120.

⁵⁴² A. D. Voskressenski, "The Rise of China and Russo-Chinese Relations in the New Global Politics of Eastern Asia", *Eager Eyes Fixed on Eurasia Vol. 2 Russia and Its Eastern Edge*, **op. cit.**, s. 38.; Menon, **op. cit.**, 2009, s. 122-123.

⁵⁴³ Voskressenski, **op. cit.**, s. 35-36.

teşkil etmeyecektir. Aynı zamanda, uluslararası alanda ortaya çıkabilecek muhtemel sorunlara karşı iki devletin ortak hareket etme iradesine de zarar verecektir. Şu da unutulmamalıdır ki, sınırlılıkların çatışmaya dönüşmesi ya da aşılması, iki devletin ulusal çıkarlarını, tarihi tecrübelerini, uluslararası sistemi ve sistemin geleceğini analiz ederek takınacakları rasyonel tutuma bağlıdır.

SONUÇ

Yeni uluslararası ortamda, sosyalizmi terkeden ama Sovyetler'in varisi olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu ile "sosyalist piyasa ekonomisi" modeliyle sosyalizmden verdiği tavizleri meşru bir zemine oturtarak yeni döneme uyum sağlamaya çalışan Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler, yeni dünya düzeninin – Hobsbawm'a göre yeni başlayan yüzyılın- kabaca ilk 20 yılına damgasını vurmuştur.

Kuşkusuz ilişkilerin gelişiminde bazı faktörler etkili olmuştur. Tarihsel açıdan SSCB-Çin ilişkileri Rusya-Çin ilişkilerini yönlendirmiştir. SSCB döneminde başlayan iki ülkenin yakınlaşması yeni dönemde de devam etmiştir. Öncelikle diplomatik ilişkilerde bir kesinti olmamış, SSCB döneminde yapılmış anlaşmalar (1991 Sınır Anlaşması) geçerliliğini korumuş, verilen taahhütlere uyulmuştur (Sovyetler'in 1987'de başlattığı Moğolistan'dan asker çekme işlemini Rusya 1992'de tamamlamıştır). İkincisi, Sovyet dönemi, Rusya-Çin ilişkileri için son derece faydalı bir deneyim olmuştur. Marksist-Leninist teorinin yorumu, sosyalizmin bayraktarlığı gibi alanlarda rekabet eden ve silahlı çatışma yaşayacak kadar birbirinden uzaklaşan iki ülke, ilişkilerin normalleşmesi için öncelikle birbirlerine güvenmeleri gerektiğini öğrenmiştir. Normalleşme yolundaki ilk adımı da SSCB lideri Gorbaçov atmıştır. Gorbaçov, hassas konularda Çin'i memnun eden, tek taraflı ve koşulsuz politik girişimlerde bulunmuştur. SSCB'nin Çin sınırındaki, Moğolistan'daki ve Afganistan'daki askeri varlığını azaltmıştır. Böylelikle, Rusya ve Çin'in birbirine yakınlaşma süreci Sovyet döneminde Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle başlamıştır. Özellikle askeri alanda iki tarafın güven tesis edici girişimleri ilişkilere olumlu katkı yapmıştır.

Sovyet döneminde başlayan sınırın düzenlenmesine yönelik müzakereler yeni dönemde aksamadan Rusya ve bağımsızlığını ilan eden Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ile Çin arasında devam etmiştir. Sınır sorununun müzakereler yoluyla çözümü hususunda iki tarafın ortaya koyduğu iyi niyetli irade ve samimi çaba sadece sorunun çözülmesini sağlamamış, ayrıca ilişkilerin diğer alanlarına da olumlu yansımıştır. Sınırdaki silahlı çatışmayı tecrübe etmiş iki devlet olarak Rusya ve Çin, yeni dönemde ilişkilerde “karşılıklı fayda” ilkesini göz ardı etmemeye çalışmıştır.

1990’ların başında Tiananmen olayları sonrası, Çin’in uluslararası alanda prestij kaybı, silah ambargosuna maruz kalması ve Rusya’dan silah transferine olan ihtiyacı söz konusu olmuştur. Rusya’da Batıcıların hakim olduğu, ABD ile “balayı”nın yaşandığı, dolayısıyla Çin’in Rusya’ya daha fazla ihtiyaç duyduğu bir dönemdir. Rusya’nın ABD’den umduğunu bulamaması, iç politikada Avrasyacıların öne çıkmaya başlaması ve iki devletin aynı doğrultuda iç /dış politik ve ekonomik dönüşüm içerisinde olması Moskova-Pekin ilişkilerine olumlu katkı sağlamıştır.

1990’ların ortalarından itibaren Rusya-Çin ilişkileri iki boyutlu gelişme göstermiştir. Birincisinin kapsamına, Şangay Beşlisi, örgütlenmeye giden süreç ve ŞİÖ çerçevesinde ele alınabilecek ilişkiler, diğerinin kapsamına ise stratejik ortaklık çerçevesi içerisinde ele alınabilecek ilişkiler girmektedir.

Sınır sorunun çözümüne yönelik müzakereler Şangay İşbirliği Örgütü’nün kuruluşuna vesile olmuştur. Sovyet sonrası dönemde Orta Asya’nın ayrılıkçılık ve aşırıcılık (köktendincilik) gibi sorunlardan arınması sadece bölge ülkelerinin değil, Rusya ve Çin’in de istikrarına hizmet edecektir. İki devlet de terörle kendini gösteren, aşırıcılıkla bağlantısı bulunan ayrılıkçılık sorunuyla mücadele etmektedir. ŞİÖ üyesi ülkelerle birlikte ortak hareket edip, sorunun kaynağını kurutmak temel

amaçtır. Zira Rusya ve Çin, Orta Asya'nın istikrarına kendi güvenlikleri açısından büyük önem vermektedir. Putin'in Mayıs 2000'de söylediği “Özbekistan’a tehdit Rusya’ya tehditir” sözü sadece Özbekistan’ı tehdit eden terör unsurlarının aynı saikle Rusya’yı da tehdit ettiği anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda Moskova’nın kendisini eski Sovyet coğrafyasından sorumlu hissettiği, Orta Asya’nın ortak ticaret ve güvenliğin geliştirilmesi ve stratejik enerji kaynaklarına ulaşımın sağlanması açısından hayati önem atfettiği bir coğrafya olduğu şeklinde bir içeriğe de sahiptir.

İpek Yolu vasıtasıyla çok eski zamanlardan beri Orta Asya ile yakın ilişki içerisindeki Çin de bölgenin güvenliği ve istikrarıyla yakından ilgilidir. Sorunlu Doğu Türkistan/SUÖB, Orta Asya devletleriyle sınırdadır. Orta Asya’nın huzurlu olması demek SUÖB’nin huzurlu olması demektir. Bölgeye özellikle ekonomik ve “enerjik” açıdan büyük önem vermektedir. ŞİÖ’nün kendisi iki ülkenin siyasi, ekonomik ve güvenlik açısından Orta Asya’ya verdikleri değerin göstergesidir. Örgüt, güvenlik ihtiyacını karşılama amacıyla kurulsa da ekonomik faaliyetleriyle de bölge kalkınmasına ve ticari ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamış ve sağlamaya devam etmektedir. Rusya’nın daha çok güvenlik açısından algıladığı ve KGAÖ ile ilişkilendirmek istediği örgüt terörizme karşı bir birim oluşturmuş, düzenlediği ortak tatbikatlarla üyeleri arasındaki işbirliğini pekiştirmiştir. SUÖB ile Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’la sınır sorunlarının çözümü ŞİÖ’nün kuruluşu ve gelişmesi yolunda Çin’in lokomotif bir rol oynamasını sağlamıştır. Örgüt, Çin için hem komşularıyla arasında güven artırıcı, hem de SUÖB’yi kalkındırmaya yardımcı bir unsurdur. Pekin’in Orta Asya’yla ilişkilerini meşrulaştırırken Moskova’nın bu yakın ilişkilerden rahatsız olmasını engelleyici bir işlevi vardır. Moskova açısından

ise, Pekin'in Orta Asya'daki faaliyetlerini kontrol altında tutmasını kolaylaştırmaktadır.

2006 Şangay Zirvesi Bildirisi'nde, bölgede barış ve güvenliğin tehlikeye düştüğü olağanüstü durumlarda devletlerin ve örgütün çıkarlarını korumak amacıyla tarafların gecikmeksizin ortak etkili bir tepki vermek için birbirleriyle danışacakları ifadesi, örgütün NATO benzeri askeri ittifaka doğru gittiği yorumlarına neden olmuştur. 2007'de Bişkek'teki siyasi zirvenin askeri tatbikatla birleştirilmesi ve tatbikatın içeriğinin dış güvenliğe yönelik çağrışımının olması da bu yöndeki düşüncüyü güçlendirmiştir. Fakat örgüt, "Doğu'nun NATO'su" olmaktan çok uzaktır. Bunun, daha önce de belirtilen sebeplerinden birkaçı, örgütün ortak bir askeri gücü, komutanlığı ve birleşik planlı bir personelinin olmaması, alınan bir kararın üye ülkelerin iç hukukunda da kabul edilme sürecinin zaman alması şeklinde sıralanabilir. Ayrıca, sorunların çözümü, Şart'ın uygulama ve yorumlama farklarıyla ilgili bir mekanizmanın bulunmaması, NATO'daki Kuzey Atlantik Asamblesi gibi bir kurumun olmaması, finansal kaynaklarının azlığı da unutulmamalıdır. Her şeye rağmen, "iki bela" ile başarılı mücadelesi, Asya'nın devasa ekonomik hacmi, muazzam enerji kaynakları, bölge dışı ülkelerin bölge ülkelerine etkisinin sınırlandırılması hususunda üye ülkelerin hemfikir olması örgütün siyasi ve ekonomik olarak bölgesel ve uluslararası platformda etkinliği artırmada sahip olduğu üstünlüklerdir.

ABD, Rusya-Çin ilişkilerinde yönlendirici bir faktördür. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası politikadaki davranışlarıyla ve bununla bağlantılı ortaya çıkan sorunlar karşısında Rusya ve Çin'in çoğunlukla ortak hareket etmelerine neden olmuştur. İki ülke de ABD'nin gerek tek başına gerek NATO'yu kullanarak

uluslararası hegemonyacı politikalar gütmesinden rahatsız olmuşlardır. Bu ortak rahatsızlık, iki ülkeyi özellikle siyasi alanda birbirine yaklaştıran temel bir konudur. İlginç olan, konuyla ilgili daha Sovyetler dağılmadan Çin ile yapılan Mayıs 1991'deki sınır anlaşmasından bir hafta sonra *Sovetskaya Rossiya* gazetesinde ABD hegemonyasına karşı Rusya ve Çin'in birlikte hareket etmeleri gerektiğini belirten bir makale yayımlanmasıdır. Deyim yerindeyse bu makalenin yaptığı çağrı yerini bulmuştur. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası uluslararası politikada tek süper güç olarak uluslararası ilişkileri kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirme çabasına iki ülke yeni dünya düzeninde çok kutupluluk arayışıyla cevap vermeye çalışmıştır. Bu niyetlerini hem iç politikada hem de dış politikada demeçlerle veya deklarasyonlarla defalarca dile getirmekten imtina etmemişlerdir. Öyle ki Rusya, 2008 dış politika konseptinde kendini, "büyük devlet" yerine "modern dünyanın etkili merkezlerinden biri" olarak nitelemiştir. BRICS oluşumu içerisinde dünyanın gelişen ekonomilerine sahip Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika Cumhuriyeti de çok kutupluluk konusunda Rusya ve Çin ile aynı fikirdedir.

1996'da başlayan stratejik ortaklık iki ülke arasında, siyasi, askeri, ekonomi/ticaret, enerji, kültür, eğitim, sağlık, çevre gibi alanlarda işbirliğini artırmalarına olanak tanımıştır. Bununla birlikte, bu ortaklık ve sonrasında Şangay İşbirliği Örgütü'nün kurulması Rusya ve Çin'in siyasi/askeri bir ittifaka ya da bloklaşmaya gidip gitmeyeceği tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Günümüzde bu pek mümkün görünmemektedir. Zira stratejik ortaklığın, iki ülkenin ortaklıkta daha ileri gitmesini engelleyen bazı sınırlılıkları vardır. İki tanesi net bir şekilde göze çarpmaktadır. Birincisi, Rusya'ya yönelik Çinli göçüdür. Çinlilerin göçü yalnızca Rusya'ya yönelik olmamakla birlikte, Rusya'nın nüfusu en düşük ama yüzölçümü en

büyük Uzakdoğu Federal Bölgesi'ne yoğun olarak gerçekleşmesi bölgenin Çinlileşme riskini gündeme getirmektedir. Bölge, ekonomik kalkınmada Çinlilere ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca sınırı geçen Çinlilerin birçoğunun bölgeye yerleşme amacıyla olmadığı ortaya konmuştur. Yine de UFB'nin تنها ve her açıdan Çin etkisine açık, sınırdaş Çin eyaletinin de çok kalabalık oluşu, sorunla ilgili yalan, yanlış, gerçek ve abartının birbirine karışması Rusların "Çinli göçü tehdidini" yok sayamayacağının ve konuyla ilgili tartışmaların kolay kolay bitmeyeceğinin göstergeleridir. İkincisi, ilişkilerdeki ABD faktörü, ortaklığın ilerlemesinde bir sınır oluşturmaktadır. ABD'nin hegemonyacı davranışları bir yandan Rusya ve Çin'i her şeyi bir kenara bırakıp daha sıkı işbirliği için büyük bir motivasyon sağlarken, öte yandan bu durum Soğuk Savaş dönemindeki gibi ideolojik bir düşmanlık içerisinde olmadıkları ABD ile -özellikle ekonomik alanda- ilişkilerini geliştirmelerine mani olmamaktadır. Küresel piyasada Rusya ve Çin teknoloji ve finans tedarikçisi olarak ABD'ye ihtiyaç duymaktadırlar. Birbirlerinin ABD ile ilişkilerinden de rahatsız olmamaktadırlar. Üç ülkenin çıkarları birbirleriyle bağlantılıdır. Çalışmada belirtildiği gibi, karşılıklı bağımsızlığa dayanan üçlü ilişkileri, bölgesel ve küresel problemlerin, tehlikeli birlik anlaşmalarından sakınarak diyalog ve işbirliği ile çözülmesine uygun bir zemin oluşturmaktadır. 21. yüzyılda saldırgan ittifaklar uzak bir ihtimal gibi görünmektedir. Zaten Rusya'nın da Çin'in de ABD ya da üçüncü bir devlete karşı ittifak oluşturma niyetinde olduğunu gösteren herhangi bir kanıt, irade beyanı veya emare yoktur.

Tek kutuplu sistem ve ABD'nin hegemonyacı politikaları, Rusya ve Çin'i birbirine yaklaştırmış ve ortak politikalar geliştirmelerine katkı sağlamıştır. Aralarındaki sorunları hızla çözüp, ilişkilerinin temeline güven unsurunu

yerleştirmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede, bölge ülkeleriyle işbirliği içerisinde şİÖ'y kurmuşlardır. Rusya ve Çin'in çok kutuplu uluslararası sistem oluşturma çabalarını ve aralarında stratejik ortaklık kurmalarını da yine ABD önderliğindeki tek kutuplu dünya karşıtı politikalar olarak değerlendirmek mümkündür.

Buna karşılık, şİÖ'nn NATO benzeri askeri bir örgüt olmaması, Rusya-Çin stratejik ortaklığına sınırlılık teşkil edebilecek hususların bulunması ve bunlardan birinin (belki de en önemlisinin) kapitalist piyasaya eklemelenen iki devletin ABD ile yoğun ekonomik ilişki içerisinde olması, Rusya ve Çin'in, ABD ve müttefiklerine (NATO'ya) zıt bir kutup oluşturma niyetinde olmadıklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca bunlara, Rusya ve Çin'in çok merkezli bir uluslararası sistem arayışında olduklarını BRICS oluşumu çerçevesindeki toplantılarla da göstermeleri eklenebilir.

İki lke ilişkileri, SSCB'nin son döneminde ivme kazanmış, yeni dönemde ise, kendinden emin, istikrarlı ve aşama aşama bir gelişme göstermiştir. Kuşkusuz bunda, uluslararası politikada meydana gelen gelişmeler, bölgesel alanda yıllardır süregelen sınır anlaşmazlığının çözüm sürecine girmesi ve diğer bahsedilen faktörler kadar ulusal çıkarların uyuşması da etkili olmuştur. Son 20 yılda uluslararası politikanın gündeminde önemli bir yer işgal eden Rusya-Çin ilişkileri bundan sonra da gündemdeki yerini koruyacak gibi görünmektedir.

Yeni Dünya Düzeninde Rusya-Çin İlişkileri

Özet

Bu çalışma, Soğuk Savaş sonrası Rusya-Çin ilişkilerini incelemektedir. Bu bağlamda çalışma, Doğu Bloku ve SSCB'nin çöküşünün ardından, Yeni Dünya Düzeni de denen ABD'nin tek süper güç olarak kaldığı dönemde, iki devletin birbirleriyle ilişkilerini, uluslararası politikadaki davranışlarını ve gelişmelere karşı tepkilerini anlamayı amaçlamaktadır.

Çalışma kapsamında, Rusya ve Çin'in değişen dünya şartlarına uyumu ve ilişkilerinin içeriği değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, iki ülkeyi birbirine yakınlaştıran faktörler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, stratejik ortaklığa ve ardından Şangay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşuna giden süreç incelenmiş, ardından örgütün fonksiyonları ile Rusya ve Çin'in Orta Asya ve örgütle ilgili algılamaları analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde ise iki ülkenin stratejik ortaklığının temel konuları ve ortaklığı sınırlandıran unsurlar ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Rus dış politikası, Çin dış politikası, stratejik ortaklık.

Russian-Chinese Relations in the New World Order

Abstract

This study examines the relations between Russia and China after the Cold War. In this sense, the study aims to understand the relations between two states, their attitudes in the international politics and the reactions to the developments in the period that called 'New World Order', after the collapse of the Eastern Bloc and the USSR, when the USA has remained as the only super power.

Within the context of the study, Russia and China's adaptation to the changing world conditions and the nature of the relations between them, are tried to be evaluated. The study includes three chapters. In the first chapter, the factors are emphasized that converged two countries towards each other. In the second chapter, the process towards the declaration of the Strategic Partnership and the foundation of the Shanghai Cooperation Organization (SCO) are examined and the functions of the organization and the perceptions of Russia and China concerning the Central Asia and the SCO are analyzed. In the third chapter, basic subjects in the framework of strategic partnership and factors that limiting the collaboration are elaborated.

Key Words: Russian Federation, People's Republic of China, Russian foreign policy, Chinese foreign policy, strategic partnership.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Arsentyeva, İ., (2008), **Rossiya Mejdu Vostokom i Zapadom**, Moskva, Vostok-Zapad.

Bailes, A., Dunay, P., Guang, P., Troitskiy, M., (2007), **The Shanghai Cooperation Organization**, Policy Paper No 17, Stockholm, SIPRI.

Blank, S., (2006), **Russo-Chinese Energy Relations: Politics in Command**, London, Global Market Briefings.

Brown, C. & Ainley, K., (2008), **Uluslararası İlişkileri Anlamak**, Çev: Arzu Oyacıoğlu, İstanbul, Yayınodası.

Brysac, S. & Meyer, K., (1999), **Tournament of Shadows: The Great Game and the Race for Empire in Asia**, Washington D.C., Counterpoint.

Brzezinski, Z., (2005), **Büyük Satranç Tahtası**, Çev: Yelda Türedi, İstanbul, İnkılap Kitabevi.

Burles, M., (1999), **Chinese Policy Toward Russia and the Central Asian Republics**, Santa Monica, Rand Corporation.

Clubb, O. E., (1971), **China and Russia “The Great Game”**, New York, Columbia University Press.

Dağ, A.E., (2004), **Uluslararası İlişkiler Diplomasi Sözlüğü**, İstanbul, Anka Yayınları.

Dağı, Z., (2002), **Rusya’nın Dönüşümü, Kimlik, Milliyetçik ve Dış Politika**, İstanbul, Boyut Kitapları.

De Haas, M. & Van der Putten, F., (2007), **The Shanghai Cooperation Organization: Towards a full-grown Security Alliance?**, The Hague, Netherlands Institute of International Relations Clingendael.

Dryzek, J. S. & Holmes, L., (2004), **Post-Communist Democratization**, Cambridge, Cambridge University Press.

Dugin, A., (2003), **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Çev: Vugar İmanov, İstanbul, Küre Yayınları.

Dunlop, J. B., (1995), **Rise of Russia & Fall of Soviet Empire**, Princeton, Princeton University Press.

Emet, E., (2009), **5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türkistan**, Ankara, Grafiker Yayınları.

Falk, R., (2005), **Dünya Düzeni Nereye**, Çev: N. Domaniç & N. Avhan, İstanbul, Metis Yayınları.

Fukuyama, F., (2008), **Ulus İnşası**, Çev: Hasan Kaya, İstanbul, Profil Yayınları.

Guo, X., (2003), **State and Society in China's Democratic Transition**, New York & London, Routledge.

Harvey, D., (2008), **Yeni Emperyalizm**, Çev: Hür Güldü, İstanbul, Everest Yayınları.

Hobsbawm, E., (2006), **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı**, Çev: Yavuz Aloğan, İstanbul, Everest Yayınları.

Holmes L., (2002), **Post Komünizm**, Çev: Yavuz Aloğan, Ankara, Doruk Yayınları.

Hopkirk, P., (1994), **The Great Game**, New York, Kodansha International.

Ivanov, I. S., (2002), **New Russian Diplomacy: Ten Years of Moscow's Foreign Policy**, Washington DC, Brookings Institution Press.

Ivanov, O., (1979), **Sovyet-Çin İlişkileri**, Çev: Fatma Doğu, İstanbul, Sorun Yayınları.

Jirnov, D. A., (2002), **Rossiya i Kitay v Sovremennih Mejdunarodnih Otnoşeniyah**, Moskva, MGIMO.

Kagarlitski, B., (2008), **Bugünkü Rusya, Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon**, Çev: Fatma & Serdar Arıkan, İstanbul, İthaki Yayınları.

Kireyev, G., (2006), **Rossiya-Kitay. Neizvestniye Stranitsı Pogranıçnix Peregovorov**, Moskva, Rosspen.

Kissinger, H., (2006), **Diplomasi**, Çev: İbrahim H. Kurt, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Klimenko, A., (2009), **Strategiya Razvitiya Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva**, Moskva, IDV RAN.

Komissina, İ. & Kurtov, A., (2005), **Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudničestva: Stanovleniye Novoy Realnosti**, Moskva, Ros. İn-t Strategiçeskih İssledovaniy.

Kuhrt, N., (2007), **Russian Policy towards China and Japan**, London, Routledge.

Kuzık, B. N. & Titarenko, M. L., (2006), **Kitay-Rossiya-2050: Strategiya Sorazvitiya**, Moskva, İnstitut Ekonomiçeskih Strategi.

Larin, A. G., (2009), **Kitayskiye Migrantı v Rossii**, Moskva, Vostoçnaya Kniga.

Li, R., (2008), **A Rising China and Security in East Asia**, New York, Routledge.

Lo, B., (2008), **Axis of Convenience: Moscow, Beijing and the New Geopolitics**, London, Royal Institute of International Affairs.

Lo, B., (2002), **Russian Foreign Policy in the Post-soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking**, New York, Palgrave Macmillan.

Lozanskiy, E., (2007), **Rossiia Mejdū Amerikoy i Kitayem**, Moskva, Mejdunarodniye Otnoşeniya.

Lukin, A., (2003), **The Bear Watches the Dragon: Russia's Perceptions of China and the Evolution of Russian-Chinese Relations Since the Eighteenth Century**, New York, M.E. Sharpe.

Luzyanin, S., (2009), **Rossiia i Kitay v Yevrazii**, Moskva, Forum.

Lynch, A., (1989), **The Soviet Study of International Relations**, Cambridge, Cambridge University Press.

Melville, A. & Shakleina, T., (2005), **Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities**, Budapest, Central European University Press.

Merkulova, E., (2003), **Puti Povişeniya Roli Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva Kak Instrumenta Stabilnosti i Razvitiya v Tsentralnoy Azii**, Moskva, DA MID.

NATO Handbook, Brussels, NATO Public Diplomacy Division, 2006.

Nolan, P., (1995), **China's Rise, Russia's Fall: Politics, Economics and Planning in the Transition from Stalinism**, New York, St. Martin's.

Nikitina, Yu. (2009), **ODKB i ŞOS: Modeli Regionalizma v Sfere Bezopasnosti**, Moskva, Navona.

Oldberg, I., (2007), **The Shanghai Cooperation Organization: Powerhouse or Paper Tiger?**, Stockholm, Swedish Defence Research Agency.

Öğütçü, M., (1995), **2000'li Yıllara Doğru Yeni Ekonomik Süpergüç: Çin**, İstanbul, TÜSİAD.

Öztürk, O. M., (2001), **Rusya Federasyonu Askeri Doktrini**, Ankara, ASAM.

Perinçek, D., (1991), **Stalin'den Gorbaçov'a**, İstanbul, Kaynak Yayınları.

Rashid, A., (2000), **Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia**, London, I.B. Tauris.

Rosenau, James N., (1990), **Turbulence in World Politics, A Theory of Change and Continuity**, Princeton, Princeton University Press.

Sbornik Dogovorov Rossii s Kitayem, (1889), Sankt Peterburg, İzdaniye Ministerstva İnostrannih Del.

Shi, Q., (1996), **Çin 1995**, Çev: ?, Ankara, Elit Yayınları.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, (1988), Cilt 5, İstanbul, İletişim Yayınları.

Şirokorad, A., (2003), **Rossiya-Angliya: Neizvestnaya Voyna 1857-1907**, Moskva, AST.

Tkaçenko, B., (1999), **Rossiya-Kitay: Vostochnaya Granitsa v Dokumentah i Faktah**, Vladivostok, Ussuri.

Titarenko, M., (2008), **Geopolitiçeskoye Znaçeniye Dalnego Vostoka. Rossiya Kitay i Drugiye Strani**, Moskva, Pamyatniki İstoriçeskoy Mıslı.

Vneşnyaya Politika i Bezopasnost Sovremennoy Rossii 1991-2002, (2002), der. T. Şakleina, Tom 4, Moskva, Rosspen.

Wishnick, E., (2009), **Russia, China and the United States in Central Asia: Prospects for Great Power Competition and Cooperation in the Shadow of the Georgian Crisis**, Carlisle, Strategic Studies Institute.

Yakovlev, A., (2002), **Rossiya, Kitay i Mir**, Moskva, Pamyatniki İstoriçeskoy Mıslı.

Makaleler

Abaşın, S. N., (2001), “Orta Asya Köktendinciliğinin Kökenleri Hakkında Birkaç Söz” **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 4, s. 272-282.

Alekseyenkova, E. S., (2011), “Globalnoye Liderstvo Kitaya: Vzglıad iz SŞA”, **Vestnik MGİMO Universiteta**, No 2, s. 56-63.

Alexseev, M., (2004), “Chinese Migration into Primorskii Krai: Economic Effects and Interethnic Hostility”, **Slavic Eurasia’s Integration into the World Economy and Community**, eds. S. Tabata & A. Iwashita, Sapporo, Slavic Research Center, pp. 329-364.

Alexseev, M. A., (2003), “Economic Valuations and Interethnic Fears: Perceptions of Chinese Migration in the Russian Far East”, **Journal of Peace Research**, Vol. 40, No 1, pp. 85-102.

Andican, A., (2006), “Çin Satrancında Orta Asya”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, s. 7-36.

Anosov, A. V., (2009), “Prigraniçnoye Sotrudniçestvo Rossii i Kitaya: Problemı i Novıye Vozmojnosti”, **Ekonomika i Upravleniye**, No 8, s. 8-13.

Aris, S., (2009), "The Shanghai Cooperation Organisation: 'Tackling the Three Evils'. A Regional Response to Non-traditional Security Challenges or an Anti-Western Bloc? **Europe-Asia Studies**, Vol. 61, No 3, pp. 457-482.

Ata, İ., (2008), "Çin'in Yeni Tayvan Politikası", **Stratejik Analiz**, Cilt 9, Sayı 99, s. 10-11.

Aydın, M., (2005), "Çin'in Stratejik Hesaplarında Orta Asya", **Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayınları, s. 70-100.

Aydın, M., (2005), "Geçiş Sürecinde Kimlikler: Orta Asya'da Milliyetçilik, Din ve Bölgesel Güvenlik", **Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayınları, s. 245-265.

Aydın, M. & Baycaun, S., (2005), "Tacik İç Savaşı ve Orta Asya'ya Etkileri", **Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)**, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayınları, s. 379-404.

Baranov, A., (2010), "Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudniçestva: S Optimizmom v Buduşee!", **Vestnik Baltiyskogo Federalnogo Universiteta im. İ. Kanta**, No 6, s. 116-124.

Baranovsky, V., (2000), "Russia: A Part of Europe or Apart from Europe?", **International Affairs**, Vol. 76, No. 3, s. 443-458.

Bıkov, A., (2008), "Ekonomiçeskiye Problemy Razvitiya Sotrudniçestva v Ramkah Şanhayskoy Organizatsii Sotrudniçestva", **Rossiyskiy Vneşneekonomiçeskiy Vestnik**, T. 2008, No 10, s. 26-29.

Bora, T., (1993), “Rusya’da Radikal Sağ ve Avrasyacılık”, **Birikim**, Sayı 50, s. 83-88.

Borisenko, O., (2009), “Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudniçestva Kak Institut Konsensusa”, **Vestnik Çitinskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 5, s. 187-191.

Brainerd, E., (1998), “Winners and Losers in Russia’s Economic Transition”, **The American Economic Review**, Vol. 88, No 5, s. 1094-1116.

Cheng, J. Y. S., (2008), “A Chinese View of China’s Energy Security”, **Journal Contemporary China**, Vol. 17, No 55, pp. 297-317.

Chenghong, L., (2007), “Limited Defense Strategic Partnership: Sino-Russian Rapprochement and the Driving Forces”, **Journal of Contemporary China**, 16 (52), pp. 477-497.

Child, J., & Tse, D. K., (2001), “China’s Transition and Its Implications for International Business”, **Journal of International Business Studies**, Vol. 32, No 1, pp. 5-21.

Chong-Pin, L., (2008), “Çin Halk Cumhuriyeti Kurtuluş Ordusu, Grand Strateji Çerçevesinde Yenileniyor”, **Stratejik Analiz**, Cilt 9, Sayı 101, s. 102-110.

Çelikpala, M., (2008), “Rus Enerji Stratejisi”, **Stratejik Analiz**, Cilt 8, No 94, s. 55-62.

Çensyuy, Yan, (2001), “Kitayskaya Diplomatiya v Usloviyah İzmençivoy i Nestabilnoy Mejdunarodnoy Obstanovki”, **Kitay v Mirovoy Politike**, der. Aleksandr Voskresenskiy, Moskva, Rosspen.

Çjan, L., (2009), “Rossiyskiye İnteresı v Razvitii Kitayskogo Biznesa: Sotsialno-Ekonomiçeskiye Aspektı”, **Vestnik Yujno-Rossiyskogo Gosudarstvennogo Tehniçeskogo Universiteta (Novoçerkasskogo Politehniçeskogo İnituta)** **Seriya: Sotsialno-Ekonomiçeskiye Nauki**, No 3, s. 107-112.

Dallin, A., (1992), “New Thinking in Soviet Foreign Policy”, **New Thinking in Soviet Politics**, ed. Archie Brown, Oxford, Macmillan, pp. 71-85.

Dirlik, A., (2006), “Çin İncelemeleri (Bir Kere Daha) Yeni Bir Kavşakta”, **Global Modernite ve Sosyalizm, Üçüncü Dünya Hayaleti, Globalite ve Çin Halk Cumhuriyeti**, der. Veysel Batmaz, İstanbul, Salyangoz Yayınları, s. 91-107.

Dirlik, A., (2006), “Global Güney: Vaat ve Vahamet”, **Global Modernite ve Sosyalizm, Üçüncü Dünya Hayaleti, Globalite ve Çin Halk Cumhuriyeti**, der. Veysel Batmaz, İstanbul, Salyangoz Yayınları, s. 201-214.

Dokuzlar, B., Yılmaz, C., Pala, H., (2006), “Çin’in Orta Asya Enerji Politikası” **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, s. 297-322.

Donaldson, R. H. & Donaldson, J. A., (2003), “The Arms Trade in Russian-Chinese Relations: Identity, Domestic Politics, and Geopolitical Positioning”, **International Studies Quarterly**, Vol. 47, No 4, pp. 709-732.

Dyatlov, V. I., (2001), “Sibirya’ya Çinli Göçü ve Yeni Bir Diaspora Oluşumunun Başlangıcı”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 4, s. 322-355.

Edwards, M., (2003), “The New Great Game and the New Great Gramers: Disciples of Kipling and Mackinder”, **Central Asian Survey**, 22:1, pp. 83-102.

Ekrem, E., (2004), “Çin-Rusya Stratejik Ortaklık İlişkilerinde Yeni Sayfa: Rusya Devlet Başkanı Putin’in Çin Ziyareti”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 10, Sayı 4, s. 142-156.

Ekrem, E., (2001), “Ulusal Füze Savunma Sistemi Çin’i Rusya’ya Yakınlaştırabilir mi?” **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 4, s. 121-140.

“Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, (2000), **International Affairs (Moscow)**, Vol. 46, No 5, pp. 1-12.

Frolov, A. V., (2007), İz İstorii Kitayskoy Trudovoy Migratsii v Sovetskiy Soyuz v 1950-e gg., **Omskiy Nauçniy Vestnik**, No 3, s. 39-41.

Fukuyama, F., (1989), “The End Of History”, **The National Interest**, Vol. 16, No ?, pp. 3-16.

Garnett, S., “Çin-Rusya Stratejik Ortaklığının Tehlikeleri”, **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, der. Yılmaz Tezkan, İstanbul, Ülke Kitapları, 2002, s. 121-133.

Gelbras, V., (2005), “Chinese Migration in Russia”, **Russia in Global Affairs**, Vol. 3, No 2, pp. 176-189.

Gellner, E., (1994), “Nationalisms and the New World Order”, **Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences**, Vol. 47, No 5, pp. 29-36.

Geydarov, N., (2008), “Geopolitiçeskiy ‘Treugolnik’ Rossiya-Kitay-SŞA v Yevrazii”, **Nauçno-analitiçeskiy Jurnal Obozrevatel**, No 2, s. 42-53.

Geydarov, N., (2008), “Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudniçestva i Buduşee Tsentralnoy Azii”, **Vlast**, No 7, s. 43-48.

Gidadhubli, R. G., (2002), “Russia’s Military Industrial Complex: Struggle for Revival”, **Economic and Political Weekly**, Vol. 37, No 23, pp. 2215-2218.

Ginsburgs, G., (1993), “The End of Sino-Russian Territorial Disputes?”, **The Journal of East Asian Affairs**, Vol 7, No 1, pp. 261-320.

Gladney, D. C., (2003), "Islam in China: Accommodation or Separatism?", **The China Quarterly**, Vol. ?, No. 174, pp. 451-467.

Gregor, A. J. & Chang, M. H., (1979), "Anti-Confucianism: Mao's Last Campaign", **Asian Survey**, Vol. 19, No 11, pp. 1073-1092.

Haçaturov, A., (2010), "Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudniçestva: Perspektivi Razvitiya", **Izvestiya Uralskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, T. 80, No 3, s. 71-79.

Hamaganova, L. D., (2008), "Mejbankovskoye Sotrudniçestvo Rossii i Kitaya Pri Provedenii Eksportno-İmportnih Operatsiy", **İzvestiya İrkutskoy Gosudarstvennoy Ekonomičeskoj Akademii**, No 1, s. 73-76.

Harinotova, Yu. A. & Takuyeva, A. G., (2011), "Protivostoyaniye Kitaya i SŞA: Valyutnaya 'Voyna' Konkurentnaya Borba", **Vestnik Uralskogo İnstitutu Ekonomiki, Upravleniya i Prava**, No 1, s. 32-37.

Hitt, M. A., Ahlstrom, D., Dacin, M. T., Levitas, E., Svobodina, L., (2004), "The Institutional Effects on Strategic Alliance Partner Selection in Transition Economies: China vs. Russia", **Organization Science**, Vol. 15, No 2, pp. 173-185.

Horelick, A. L. (1986), "Soviet Foreign Policy Under Gorbachev" **National Security Issues of the USSR**, Brussels, NATO HQ Workshop, 6-7 November, pp. 1-37.

Huan, G., (1992), "China's Foreign Economic Relations", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 519, No ?, pp. 176-190.

Huntington, S. P., (1993), "The Clash Of Civilizations", **Foreign Affairs**, Vol. 72, No 3, pp. 22-49.

Ivanov, V. & Plugatarov, I., (2005), “Moskva Hoçet Prevratit ŞOS iz Ekonomiçeskogo v Voенno-Politiçeskiy Soyuz”, **Rossiya i Muslmanskiy Mir**, No 2, s. 114-117.

Iwashita, A., (2005), “An Inquiry for New Thinking on the Border Dispute: Backgrounds of ‘Historic Success’ for the Sino-Russian Negotiations”, **Siberia and the Russian Far East in the 21st Century: Partners in the “Community of Asia”**, ed. Akihiro Iwashita, Sapporo, Slavic Research Center, pp. 95-114.

İşan, S., (2001), “Mehanizm ‘Şanhayskoy Pyaterki’ i Strategiçeskoe Vzaimodeystviye Kitaya i Rossii”, **Kitay v Mirovoy Politike**, der. Aleksandr Voskresenskiy Moskva, Rosspen, 2001, s. 336-351.

Jonson, L., “Russia and Central Asia”, **Central Asian Security the New International Context**, ed. Roy Allison, London, Royal Institute of International Affairs, 2001, pp. 95-126.

Kalpana, M., (1998), “Deng’s China: From Post-Maoism to Post-Marxism”, **Economic and Political Weekly**, Vol. 33, No 42/43, pp. 2740-2748.

Kamennov, P. B., (2005), “Reformirovaniye Voенno-promışlennogo Kompleksa Kak Faktor Integratsii Kitaya v Mirovuyu Ekonomiku”, **Rossiya i Kitay: Sotrudniçestvo v Usloviyah Globalizatsii**, red. V. İ. Şabalin, Moskva, Institut Dalnego Vostoka, s. 352-371.

Kamennov, P. B., (2010), “Voyennaya Diplomatiya KNR na Sovremennom Etape”, **Problemy Dalnego Vostoka**, No 1, s. 36-45.

Kanbolat, H., (2001), “Rusya Federasyonu’nun Kafkasya Politikası ve Çeçen Savaşı”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 6 Sayı 4, s. 165-179.

Kapustina, L. & Guanyuan, S., (2009), “Potentsiyal Ekonomičeskoy İntegratsii Stran Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva”, **İzvestiya Uralskogo Gosudarstvennaya Ekonomičeskogo Universiteta**, T. 24, No 2, s. 85-90.

Karpiç, A. V., (2005), “Rol Provintsiy vo Vneşneekonomičeskom Razvitii KNR i Mejregionalniye Svyazi Rossii i Kitaya”, **Rossiyskiy Vneşneekonomičeskiy Vestnik**, No 5, s. 31-35.

Katz, M. N., (2006), “Primakov Redux? Putin’s Pursuit of ‘Multipolarism’ in Asia”, **Demokratizatsiya**, 14:1, pp. 144-152.

Kay, S., (2000), “What is a Strategic Partnership?”, **Problems of Post-Communism**, Vol. 47, Issue 3, pp. 15-24.

Kaygusuz, Ö. & Erdem, G., “Uluslararası Ekonomik Entegrasyonlar”, **Uluslararası Örgütler**, ed. Ç. Özen & Ö. Tonus, Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2011, s. 248-266.

Kefeli, İ., (2010), “Prostranstvo ŞOS-Prostranstvo Sodrujestva”, **İzvestiya Uralskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, T. 80, No 3, s. 57-62.

Keyman, E. F., (2004), “Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark”, **Devlet Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, der. Atila Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 227-260.

Krupnick, C., (1994), “Not What They Wanted: American Policy and the European Security and Defense Identity”, **Disconcerted Europe: The Search for a New Security Architecture**, Alexander Moens and Christopher Anstis, eds., Westview, Boulder, pp. 114-132.

Kuy, S., (2005), “O Novom Podhode k Naučno-Tehničeskomu Sotrudničestvu Mejdu Rossiyey i Kitayem”, **Rossiya i ATR**, No 3, s. 100-101.

Lai, H. H., (2007), "China's Oil Diplomacy: Is it a Global Security Threat?", **Third World Quarterly**, Vol. 28, No 3, pp. 519-537.

Lee, P. K., (2005), "China's Quest for Oil Security: Oil (wars) in the Pipeline?", **Pacific Review**, Vol. 18, No 2, pp. 265-301.

Lee, S., (2008), "Çin'in Yumuşak Gücü ve Sınırları", **Stratejik Analiz**, Cilt 9, Sayı 96, s. 57-64.

Levine, S. I., (1992), "Second Chance in China: Sino-Soviet Relations in 1990s", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 519, No ?, pp. 26-38.

Linden, C., (1997), "Yeltsin and the Russian Republic's Rebirth in a Time of Troubles", **Russia and China on the Eye of A New Millenium**, A. Carl Linden & Jan S. Prybyla eds., New Brunswick, Transaction Publishers, pp. 89-131.

Lotspeich, R., (2006), "Perspectives on the Economic Relations Between China and Russia", **Journal of Contemporary Asia**, Vol. 36, No 1, pp. 48-74.

Lukin, A., (1998), "The Image of China in Russian Border Regions", **Asian Survey**, Vol. 38, No 9, pp. 821-835.

Lukin, A., (1991), "The Initial Soviet Reaction to the Events in China in 1989 and the Prospects for Sino-Soviet Relations", **The China Quarterly**, Vol. ?, No 125, pp. 119-136.

Makarev, İ. V., (2008), "Geopolitiçeskiy Aspekt Diskussii o Vozmojnom o Stroitelstve Dorogi v Kitay Çerez Plato Ukok", **İzvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 4-4, s. 201-205.

Maksimtsev, İ. A. & Sirota, N. P., (2008), “Politika Razvitiya Strategiçeskogo Partnerstva Rossii i Kitaya”, **Yevraziyskaya İntegratsiya: Ekonomika, Pravo, Politika**, No 3, s. 113-117.

Maksimtsev, İ. A., (2007), “Vzaimodeystviye Vıssih Uçebnih Zavedeniy Rossii i Kitaya v Sfere Evraziyskoy Obrazovatelnoy İntegratsii”, **Yevraziyskaya İntegratsiya: Ekonomika, Pravo, Politika**, No 1, s. 115-117.

Malashenko, A., (2001), “İslam in Central Asia”, **Central Asian Security the New International Context**, ed. Roy Allison, London, Royal Institute of International Affairs, pp. 49-68.

Malik, H., (1997), “Roles of the United States, Russia and China in the New World Order: An Introduction”, **The Roles of the United States Russia and China in the New World Order**, ed. Hafeez Malik, London, Macmillan, pp. 1-28.

Mao, H., (2003), “The U.S.-China-Russia Strategic Triangle Relationship Since the Beginning of the Bush Administration”, **Tamkang Journal of International Affairs**, Vol. 8, No 3, pp. 77-114.

McCauley, M., (1998), “New Political Thinking and the End of the Cold War: 1985-91”, **Russia, America & the Cold War 1949-91**, London, Longman, pp. 65-87.

Medvedev, J. A., (1993), “Sovyet Mirasının Kalıntıları Üzerine”, **Birikim**, Sayı 50, s. 75-77.

Menon, R., (2002), “Rusya ve Çin Arasında Stratejik Yakınlaşma”, **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, der. Yılmaz Tezkan, İstanbul, Ülke Kitapları, s. 96-120.

Menon, R., (2009), “The Limits of Chinese-Russian Partnership”, **Survival**, Vol. 51, No 3, pp. 99-130.

Menon, R., (2003), “The New Great Game in Central Asia”, **Survival**, 45:2, pp. 187-204.

Mesbahi, M., (1997), “Russia and Its Central Asian ‘Near Abroad’: Towards a Doctrine for the Periphery” **The Roles of the United States, Russia and China in the New World Order**, ed. Hafeez Malik, London, Macmillan, pp. 159-190.

Michael, F., (1997), “Can Regionalism Work in China?”, **Russia and China on the Eye of A New Millenium**, A. Carl Linden & Jan S. Prybyla eds., New Brunswick, Transaction Publishers, pp. 251-263.

Minakir, P. A., (2009), “Rossiya-Kitay na Dalnem Vostoke: Mnimıye Strahi i Realniye Ugrozi”, **Prostranstvennaya Ekonomika**, No 3, s. 7-19.

Moltz, J. C., (1995), “Regional Tensions in the Russo-Chinese Rapprochement”, **Asian Survey**, Vol. 35, No 6, pp. 511-527.

Mommen, A., (2007), “China’s Hunger for Oil: The Russian Connection”, **Journal of Developing Societies**, Vol 23, No 4, pp. 435-466.

Nee V., & Matthews, R., (1996), “Market Transition and Societal Transformation in Reforming State Socialism”, **Annual Review of Sociology**, Vol. 22 No ?, pp. 401-435.

Nguyen, H. P., (1993), “Russia and China: The Genesis of An Eastern Rapallo”, **Asian Survey**, Vol. 33, No. 3, pp. 285-301.

Nıkıtın, A., (2007), “Sovyet Sonrası Alan” Konseptinin Sonu ve Yeni Bağımsız Devletlerin Jeopolitik Yönelimlerindeki Değişim”, Çev: Emil Ahmadow, **Stratejik Analiz**, Sayı 89, s. 57-67.

Novikova, M. S., (2007), "Politiko-Geografiçeskiy Analiz Mejgosudarstvennogo Ekologiçeskogo Vzaimodeystviya Rossiya i Kitaya (Na Primere Yugo-Vostoçnogo Zabaykalya)", **Vestnik Çitinskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 3, s. 142-145.

Ong, R., (2009), "China's Strategic Convergence with Russia", **Korean Journal of Defense Analysis**, 21:3, pp. 315-328.

Ostrouhov, O., (2001), A. İ. Salitskiy, "Vneşnyaya politika KNR: Obespeçeniye Suvereniteta i tseley razvitiya", **Kitay v Mirovoy Politike**, der. Aleksandr Voskresenskiy Moskva, Rosspen, s. 40-67.

Palat, M. K., (1993), "Eurasianism As An Ideology for Russia's Future", **Economic and Political Weekly**, Vol. 28, No 51, pp. 2799-2809.

Palnikov, M. S., (2008), "Migratsionnaya Ekspansiya Kitaya: Vızovı i Ugrozı dlya Rossii", **Aktualniye Problemy Evropy**, No 4, s. 186-213.

Poddubnaya, M. V., (2007), "Vzaimootnoşeniya SŞA, KNR i Rossii v Usloviyah Globalizatsii Sovremennogo Mira", **Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 305, s. 83-87.

Prihodko, N. & Timofeyev, O., (2007), "Faktor Narodnoy Diplomatii v Otnoşeniyah Kitaya s Rossiyey i SŞA", **Vlast**, No 9, s. 76-81.

Prihodko, O. V., (2010), "Menyayuşayasya Konfiguratsiya Mirovogo Poryadka i Gruppa BRIK", **Nauçno-analitiçeskiy Jurnal Obozrevatel**, T. 246, No 7, s. 26-38.

Prybyla, J. S., (1997), "On Sistematic Transition: Will China Go Capitalist?", **Russia and China on the Eye of A New Millenium**, A. Carl Linden & Jan S. Prybyla eds., New Brunswick, Transaction Publishers, pp. 209-249.

Ramazanov, J., (2009), "Sotsialno-Ekonomičeskaya Model Kitaya i Uroki dlya Rossii", **Izvestiya Tomskogo Politehničeskogo Universiteta**, T. 314, No 6, s. 13-15.

Rangsimaporn, P., (2006), "Russia's Debate on Military-Technological Cooperation with China: From Yeltsin to Putin", **Asian Survey**, Vol. 46, No 3, pp. 477-495.

Reznik, Yu. N. & Guruleva, T. N., (2009), "Formirovaniye Mejdunarodnogo Polikulturnogo Obrazovatel'nogo Regiona Sibiri, Dalnego Vostoka Rossii i Severo-Vostočnykh Provintsiy Kitaya", **Vestnik Čitinskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 6, s. 85-92.

Robinson, N., (1999), "The Global Economy, Reform and Crisis in Russia", **Review of International Political Economy**, Vol. 6, No 4, pp. 531-564.

Rosecrance, R., (1993), "New Concert of Powers", **Dialogue**, Vol. 101, No 3, pp. 2-8.

Rosser, R. F., (1969), "Prudent Globalism 1965-1968", **An Introduction to Soviet Foreign Policy**, London, Prentice-Hall.

Rozman, G., (1998), "Sino-Russian Relations: Will the Strategic Partnership Endure?", **Demokratizatsiya**, Vol. 6, No 2, pp. 396-414.

Rubin, V., (1973), "The End of Confucianism?", **T'oung Pao, Second Series**, Vol. 59, No 1/5, pp. 68-78.

Rumer, E., (2007), "The United States and Central Asia: In Search of a Strategy", **Central Asia Views from Washington, Moscow and Beijing**, eds. E. Rumer, D. Trenin, H. Zhao, London, New York, M. E. Sharpe, Armonk, pp. 18-74.

Ryabushkin, D., (2007), "Origins and Consequences of the Soviet-Chinese Border Conflict of 1969", **Eager Eyes Fixed on Eurasia Vol. 2 Russia and Its Eastern Edge**, ed. Akihiro Iwashita, Sapporo, Slavic Research Center, pp. 73-91.

Sander, O., (1973), "Tarihte Yöntem", **SBF Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, s. 59-71.

Savinov, L. V., (2009), "Vızovı Regionalnoy Etnopolitiki: Gazovıy Transit 'Rossiya-Kitay'", **Gumanitarnıye İssledovaniye v Vostochnoy Sibiri i na Dalnem Vostoke**, No 4, s. 30-32.

Sestanovich, S., (1991), "Gorbachev's Foreign Policy: A Diplomacy of Decline", Frederic J. Flernon Jr., Erik P. Hoffman, Robbin F. Laird, eds., **Soviet Foreign Policy**, New York, Adline de Gruyter, pp. 574-589.

Sevast'ianov, S., (2005), "The Russian Far East's Security Perspective: Interplay of Internal and External Challenges and Opportunities", **Siberia and the Russian Far East in the 21st Century: Partners in the "Community of Asia"** ed. Akihiro Iwashita, Sapporo, Slavic Research Center, pp. 21-38.

Singh, S., (2002), "Çin'in İç Güvenlik Stratejisi: Sorunları ve Geleceği" **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, der. Yılmaz Tezkan, İstanbul, Ülke Kitapları, s. 186-208.

Sovkova, A. N., (2010), "Demografiçeskiy i Resursniy Aspektı Sovremennih Rossiysko-Kitayskih Otnoşeniy v Sibiri", **İzvestiya Uralskogo Gosudartsvennogo Universiteta, Seriya 3, Obşestvenniye Nauki**, T. 80, No 3, s. 106-111.

Splidsboel-Hansen, F., (1997), "The Official Russian Concept of Contemporary Central Islam: The Security Dimension", **Europe-Asia Studies**, Vol. 49, No 8, pp. 1501-1517.

Stroyeva, G. N., (2007), “Nekotoriye Osobennosti Adaptatsii Trudovih Migrantov iz Kitaya v Rossii (na Primere Habarovskogo Kraya)”, **Vestnik Novosibirskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya: Filosofiya**, T. 5, No 2, s. 104-109.

Sümer, G., (2010), “Stratejik İşbirliği ve Stratejik Ortaklık Kavramlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış”, **Ege Akademik Bakış**, 10 (1), s. 671-698.

Şindov, A., (2008), “Sotrudničestvo Rossii i Kitaya v Naučno-Tehničeskoy, Tehnologičeskoy i Proizvodstvennoy Sferah”, **Problemi Dalnego Vostoka**, No 6, s. 17-41.

Tanrısever, O. F., (2001), “Moskova’nın Çeçenistan Çıkmazı ve Çıkış Arayışları”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 4, s. 180-201.

Tellal, E., (2005), “Eski Sovyet Coğrafyasında ‘Devrimler’”, **SBF Dergisi**, Cilt 60, Sayı 2, s. 273-278.

Tellal, E., (2000), “Rusya Federasyonu’ndaki Gelişmeler Nasıl Değerlendirilmeli?”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt XXIV, Sayı 220, s. 211-220.

Tellal, E., (1997), “Sovyetler Birliği Komünist Partisinden Rusya Federasyonu Komünist Partisine”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 204, s. 34-38.

Tellal, E., (2010), “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, **SBF Dergisi**, Cilt 65, Sayı 3, s. 189-236.

Tellal, E., Erhan, Ç., Erdem, G., Embel, E., “Kollektif Güvenlik Örgütleri: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü”, **Uluslararası Örgütler**, ed. Ç. Özen & Ö. Tonus, Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2011, s. 212-246.

Tolz, V. (1998), "Conflicting 'Homeland Myths' and Nation-State Building in Postcommunist Russia", **Slavic Review**, Vol. 57, No 2, pp. 267-294.

Trenin, D., (2005), "Rossiya Mejdu Kitayem i Amerikoy", **Pro et Contra**, 3(30), s. 43-53.

Triniç, F. A., (2009), "Torgovo-Ekonomiçeskoe Sotrudniçestvo Rossii i Kitaya", **Rossiyskiy Ekonomiçeskiy Vestnik**, T. 2009, No 3, s. 41-51.

Troitskiy, E., (2009), "Stanovleniye i Razvitiye Şanhayskoy Organizatsii Sotrudniçestva (2000-2007 gg.)", **Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 323, s. 180-182.

Tsi, Ç., (2008), "Faktor Politiki Yevropeyskogo Soyuz a i SŞA v Voprose Razvitiya Voennno-Tehniçeskih Svyazey Mejdu Rossiiyey i Kitayem", **Izvestiya Rossiyskogo Gosudarstvennogo Pedagogiçeskogo Universiteta im. A. İ. Gertsena**, No 74-1, s. 549-552.

Tsi, Ç., (2008), "Osnovniye Tendentsii Voyenno-Tehniçeskogo Sotrudniçestva Mejdu Rossiiyey i Kitayem na Sovremennom Etape", **Izvestiya Rossiyskogo Gosudarstvennogo Pedagogiçeskogo Universiteta im. A. İ. Gertsena**, No 70, s. 379-381.

Tszin, Ts., (2007), "Ekonomiçeskoye Sotrudniçestvo Kitaya i Rossii na Sovremennom Etape", **Vestnik UGTU-UPİ Seriya Ekonomika i Upravleniye**, No 2, s. 25-30.

Tszyanin, Ç., (2009), "Strategiçeskoye Partnerstvo Mejdu Kitayem i Rossiiyey v Naçale XXI Veka", **Izvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta**, No 4-1, s. 228-231.

Tszyanpin, İ., (2007), "Bazisniye Usloviya Ekonomiçeskogo Sotrudniçestva i Sovmestnogo Razvitiya Dalnego Vostoka Rossii i Severo-Vostoka Kitaya", **Prostranstvennaya Ekonomika**, No 4, s. 68-78.

Tuathail, G. O. & Luke, T. W., (1994), "Present at the (Dis)Integration: Deterritorialization and Reterritorialization in the New Wor(l)d Order", **Annals of the Association of American Geographers**, Vol. 84, No 3, pp. 381-398.

Tucker, N. B., (1995-96), "China As A Factor in the Collapse of the Soviet Empire", **Political Science Quarterly**, Vol. 110, No. 4, pp. 501-518.

Voskressenski, A. D., "The Rise of China and Russo-Chinese Relations in the New Global Politics of Eastern Asia", **Eager Eyes Fixed on Eurasia Vol. 2 Russia and Its Eastern Edge**, ed. Akihiro Iwashita, Sapporo, Slavic Research Center, 2007, pp. 3-46.

Whiting, A. S., (1984), "Sino-Soviet Relations: What Next?", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 476, No ?, pp. 142-155.

Wishnick, E., (2001), "Russia and China: Brothers Again?", **Asian Survey**, Vol. 41, No 5, pp. 797-821.

Xiaoguan, N., (2005), "China's Security Interests in the Russian Far East", **Siberia and the Russian Far East in the 21st Century: Partners in the "Community of Asia"**, ed. Akihiro Iwashita, Sapporo, Slavic Research Center, pp. 55-66.

Xing, G., (2001), "China and Central Asia", **Central Asian Security the New International Context**, ed. Roy Allison, London, Royal Institute of International Affairs, pp. 152-170.

Yalvaç, F., (2006), "Savaş ve Barış", **Devlet ve Ötesi, Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, der. Atila Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 251-285.

Yeremin, Ya., (2007), "Dinamika Otnoşeniy v 'Treugolnike' Rossiya-Kitay-SŞA", **Naučno-analitičeskiy Jurnal Obozrevatel**, No 5, s. 21-33.

Young, S. M., (1988), “Gorbachev’s Asian Policy: Balancing the New and the Old”, **Asian Survey**, Vol. 28, No 3, pp. 317-339.

Yu, B., (1993), “Sino-Russian Military Relations: Implications for Asian-Pacific Security”, **Asian Survey**, Vol. 33, No 3, pp. 302-316.

Yuetsin, L., (2010), “Sravnitelnyy Analiz Ekonomiki Kitaya i Rossii v Kontekste Mirovogo Finansovogo Krizisa”, **Vestnik İnstituta Ekonomiki RAN**, No 1, s. 7-18.

Yurgel, N. V., Kosenko, V. V., Barmanova, E. Yu., Bunyatyan, N. D., Ryajenov, V. V., (2009), “Rossiya i Kitay: Opıt Sotrudničestva v Sfere Farmatsevtičeskoy Deyatelnosti”, **Vestnik Roszdravnadzora**, No 1, s. 61-66.

Zhao, S., (2008), “China’s Global Search for Energy Security: Cooperation and Competition in Asia-Pacific”, **Journal of Contemporary China**, Vol. 17, No 55, pp. 207-227.

Zuboviç, A. S., (2010), “Eksport Rossiyskoy Produktzii Voyennogo Naznaçeniya: Obyemı Rastut”, **Rossiyskiy Vneşneekonomičeskiy Vestnik**, T. 2010, No 1, s. 57-59.

?, (2008), “Rossiya i Kitay: Sotrudničestvo v Sfere Zdravoohraneniya Prodoljayetsya”, **Vestnik Roszdravnadzora**, No 5, s.78-79.

Bildiriler

Antın, V., (1991), “Sovyetler Birliğı’nde Glasnost ve Perestroyka Reform Hareketinin Genel Bir Değerlendirmesi: Anayasal Çerçeve ve Yeni Yasalar”, **SSCB ve Doğu Avrupa Ülkelerinde Ekonomik Reformlar ve Türkiye İle İşbirliğı İmkınları Uluslararası Sempozyumu 24-26 Eylül 1990**, İstanbul, İstanbul Sanayi Odası, s. 97-103.

Kuprianov, A., (1991), “Sovyetler Birliği’ndeki Son Ekonomik Gelişmeler”, **SSCB ve Doğu Avrupa Őlkelerinde Ekonomik Reformlar ve Tőrkiye İle İşbirliği İmkınları Uluslararası Sempozyumu 24-26 Eylül 1990**, İstanbul, İstanbul Sanayi Odası, s. 18-30.

Tszintsze, L., (2009), “Kitaysko-Rossiyskoye Otnoşeniya: İmpulsı, Problemi, Perspektivi”, **Razvitiye i Uglubleniye Strategiçeskogo Vzaimodeystviya Rossii s Kitayem** (Dokladı Uçastnikov Mejdunarodnoy Nauçnoy Konferentsii, 9-10 Ekim 2007), Moskva, IDV RAN, s. 171-183.

Sőreli Yayınlar

Dőnya Gőndemi, 120, 121, 122 /1-8 Nisan, 8-15 Nisan, 15-22 Nisan 2007.

NATO Dergisi, No 1, 1992.

Turquie Diplomatique, Nisan 2010.

Turquie Diplomatique, Mayıs 2010.

Turquie Diplomatique, Haziran 2010.

Turquie Diplomatique, Ağustos 2010.

Turquie Diplomatique, Nisan 2012.

Yirmibirinci Yőzyılda NATO, Brussels, NATO Public Diplomacy Division, 2004.

Internet Kaynakları/Belgeler

“A Policy of ‘One Country, Two Systems’ on Taiwan”,
<<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18027.htm>> (04.08.2010).

“ABD Artık Süper Güç Olmayacak”,
<<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1058816&CategoryID=81>> (07.12.2011).

“ABD, Çin’i Yeni Üsler Ablukasına Almak İstiyor”,
<http://turkish.ruvr.ru/2012_04_03/70510281/> (15.04.2012).

“ABD Dünya Ekonomisinin Asalağı”, <<http://dunya.milliyet.com.tr/-abd-dunya-ekonomisinin-asalagi-/dunya/dunyadetay/02.08.2011/1421836/default.htm>>
(12.12.2011).

“Address by Mr. William J. Clinton, the President of United States of America”,
Session 48, 27 September 1993,
<<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/866/05/PDF/N9386605.pdf?OpenElement>> (28.07.2010).

“Afganistan ve Irak’taki İstikrarsızlık, Rusya ve Çin’i Askeri İttifak Yollarını
Aramaya İtıyor”, <<http://turkish.ruvr.ru/2009/07/23/1160468.html>> (04.10.2011).

Alpkaya, G., “NATO Müdahalesi Üzerine”,
<<http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/alpkaya/kosova.htm#16>> (29.09.2011).

“Ambassador: Language Theme Years To Promote China-Russia Cooperation”,
<http://news.xinhuanet.com/english/2009-03/25/content_11073055.htm>,
(24.10.2011).

“Analiz Dvuhstoronnih Rossiysko-Kitayskih Ekonomicheskikh Otnosheniy”
<<http://china.inconnect.ru/?id=50#d2>> (19.04.2012).

Batur, M.E., **Özgür Doğu Türkistan İçin**, Kayseri, Hürgökbayrak Araştırma Yayınları, 2003, <http://www.hurgokbayrak.com/yeni_sayfa_222.htm> (23.04.2012).

Blagov, S., “Russia’s Irkutsk Region Seeks Sustainable Development”,
<http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=32742> (13.10.2011).

BM Genel Kurul kararının tam metni için bkz: 2758 (XXVI) 25 Ekim 1971, “Restoration of the Lawful Rights of the People’s Republic of China in the United Nations”,
<<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/327/74/IMG/NR032774.pdf?OpenElement>> (21.07.2010).

“BRICS: Suriye’ye Dış Askeri Müdahale Kabul Edilemez”,
<<http://www.haberler.com/brics-suriye-ye-dis-askeri-mudahale-kabul-edilemez-3490613-haberi/>> (26.04.2012).

“Build a New International Order on the Basis of the Five Principles of Peaceful Coexistence”, <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18016.htm>> (28.09.2011).

Carlson, C., “Central Asia: Shanghai Cooperation Organization Makes Military Debut”, <<http://www.rferl.org/content/article/1103974.html>> (07.03.2011).

“China and Russia Complete Draft of Bilateral Investment Cooperation Plan”,
<<http://english.cri.cn/7146/2009/03/28/2041s469164.htm>> (06.10.2011).

“China and Russia: Partnership of Strategic Coordination”,
<<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18028.htm>> (15.09.2011).

“China May Invest \$8b for SCO Development Bank”,
<http://www.chinadaily.com.cn/business/2010-12/02/content_11644695.htm>
(07.05.2012).

“China, Russia Sign Border Aggrement”,
<http://www.chinadaily.com.cn/china/2008-07/22/content_6865847.htm>
(03.08.2010).

“China, Russia Sign Treaty Easing Tension on Border”,
<<http://edition.cnn.com/WORLD/9604/26/china.russia/>> (09.02.2011).

“China To Celebrate the Year of Russian Language”,
<http://news.xinhuanet.com/english/2009-03/26/content_11075836.htm>
(24.10.2011).

“China’s Initiation of the Five Principles of Peaceful Co-Existence”,
<<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18053.htm>> (03.08.2010).

“Chinese Premier Talks Military Cooperation with Russia Army Chief”,
<<http://in.china-embassy.org/eng/ssygd/t188066.htm>> (04.10.2011).

“Chinese, Russian Women To Meet at Cultural Week in Moscow”,
<http://english.peopledaily.com.cn/200706/30/eng20070630_388928.html>
(09.05.2012).

Chunsheng, T., “Sino-Russian Economic Relations and the Future Prospect”,
<[http://old.iwep.org.cn/html/tianchunsheng_SinoRussian%20Economic%20Relation
s%20and%20the%20Future%20Prospect%20%20Tian%20Chunsheng.htm](http://old.iwep.org.cn/html/tianchunsheng_SinoRussian%20Economic%20Relations%20and%20the%20Future%20Prospect%20%20Tian%20Chunsheng.htm)>
(05.08.2010).

Cohen, A., “The New ‘Great Game’: Oil Politics in the Caucasus and Central Asia”,
<<http://www.heritage.org/research/reports/1996/01/bg1065nbsp-the-new-great-game>> (09.12.2011).

“Collective Security: A Timeline”,
<<http://centralasia.foreignpolicyblogs.com/collective-security-organization-timeline/>> (17.04.2012).

“Çeçenistan 1992 Anayasası”, <http://www.servat.unibe.ch/icl/cc01000_.html>
(04.03.2011).

“Çin-ABD İlişkileri”, <<http://turkish.cri.cn/chinaabc/chapter4/chapter40301.htm>>
(05.12.2011).

“Çin Halk Cumhuriyeti 1982 Anayasası”
<<http://english.peopledaily.com.cn/constitution/constitution.html>>
(03.08.2010).

“Çin: Libya Ateşkes Yapmalı”, <<http://www.sabah.com.tr/Dunya/2011/06/10/cin-libya-ateskes-yapilmali>> (29.09.2011).

“Çin ve Rusya’dan Suriye’ye Destek”,
<http://www.ulusalkanal.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=22036:cn-ve-rusyadan-suryeye-destek&catid=3&Itemid=170> (29.09.2011).

“Çin’e Ticari Ceza Yasası Senato’dan Geçti”, <<http://ekonomi.milliyet.com.tr/-cin-e-ticari-ceza-yasasi-senato-dan-gecti/ekonomi/ekonomidetay/12.10.2011/1449948/default.htm>> (06.12.2011).

“Çin’in Yeni Savaş Uçağı Görücüye Çıktı”, <<http://dunya.milliyet.com.tr/cin-in-yeni-savas-ucagi-gorucuye-cikti/dunya/dunyadetay/26.04.2011/1382598/default.htm>> (03.10.2011).

Çin ve Rusya Ortak Askeri Tatbikat Yapacak”,
<<http://www.cnnturk.com/2012/dunya/04/18/cin.ve.rusya.ortak.askeri.tatbikat.yapacak/657686.0/index.html>> (03.05.2012).

“Çin Zulmü Altındaki Doğu Türkistan-5”,
<<http://www.yenicaggazetesi.com.tr/yeni/haberdetay.php?hit=19905>> (23.04.2012).

Çolakoglu, S., “Çin-Tayvan Yakınlaşması”,
<<http://www.usakgundem.com/haber/35189/cin-tayvan-yakinlasmasi.html>>
(04.08.2010).

Çomak, İ., “Rusya’da Bir Milli İdeoloji Arayışı, Avrasyacılık”, **2023**, Ekim 2004, Sayı 42, <<http://www.atesok.com/haydar/?p=24>> (30.07.2010).

“Death Toll in China Xinjiang Unrest Rises To 192: State Media”,
<<http://www.asiaone.com/News/Latest%2BNews/Asia/Story/A1Story20090715-155008.html>> (04.03.2011).

“Deklaratsiya Desyatogo Zasedaniya Soveta Glav Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva”, <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=395>>
(27.03.2011).

“Deklaratsiya Glav Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva”, 7 Haziran 2002, <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=91>> (05.03.2011).

“Deklaratsiya Glav Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva”, 5 Temmuz 2005, <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=98>> (25.03.2011).

“Deklaratsiya o Sozdanii Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva”,
<<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=83>> (03.03.2011).

“Deklaratsiya Piyatiletiya Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva”,
<<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=108>> (26.03.2011).

“Delimitatsiya i Demarkatsiya Gosudarstvennoy Granitsı”,
<<http://portal.mfa.kz/portal/page/portal/mfa/ru/content/policy/issues/delimitation>>
(19.07.2012).

Demirtepe, T., “Orta Asya’da Radikalizm ve Terör”,
<<http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=105>> (05.03.2011).

“Dogovor o Kollektivnoy Bezopasnosti”, <<http://www.dkb.gov.ru/b/azb.htm>>
(25.04.2012).

Doğu Avrupa’ya ‘Füze Kalkanı’ndan Vazgeçildi”,
<<http://www.cnnturk.com/2009/dunya/09/17/dogu.avrupaya.fuze.kalkanindan.vazgecildi/543871.0/>> (21.09.2011).

Dubovitskiy, V., “Tacikistan-Kitay: Ot Nastorojennogo Otnoşeniya k
Strategičeskomu Partnerstvu”, <<http://www.fergananews.com/article.php?id=4862>>
(15.03.2011).

“Dünyanın İki Devi Dolardan Vazgeçti”, <<http://www.milliyet.com.tr/dunyanin-iki-devi-dolardan-vazgecti/dunya/sondakika/24.11.2010/1317780/default.htm>>
(06.10.2011).

Ekrem, E., “Çin’in Veto Kararı ve Suriye Endişeleri”,
<<http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/1092/cinin-veto-karari-ve-suriye-endiseleri.aspx>> (18.07.2012).

Ekrem, E., “Doğu’nun NATO’su: Şangay İşbirliği Örgütü”,
<<http://www.turksam.org.tr/a946.html>> (26.03.2011).

Ekrem, E., “Usame Bin Ladin Sonrası ve Çin”, <<http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/879/usame-bin-ladin-sonrasi-ve-cin.aspx>> (23.04.2012).

Ekrem, N. H., “Orta Asya’da Güç Dengeleri: Şangay İşbirliği Örgütü Başbakanlar Toplantısı Sonrası”, <<http://www.turksam.org/tr/a614.html>> (26.03.2011).

“Energy Outcome of SCO Meeting in Dushanbe”,
<<http://en.rian.ru/analysis/20060920/54104304.html>> (16.04.2012).

Finkelstein, D. M., “China’s New Concept of Security”,
<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2003/pla-china_transition_14_ch10.htm> (04.08.2010).

“Foreign Policy”, <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ljzg/zgjk/3575/t17825.htm>>
(14.12.2011).

Frolov, A., “Perspektivı Rossiyskih Voorujeniy na Kitayskom Rınke v Blijayşıye 20 Let”,
<http://vpk.name/news/48931_perspektivyi_rossiiskih_vooruzhenii_na_kitaiskom_r_yinke_v_blizhaishie_20_let.html> (03.10.2011).

“Gazprom Gets License for Giant Kovykta Gas Field”,
<<http://en.rian.ru/business/20111007/167461445.html>> (13.10.2011).

“Glasnost Gorbaçeva, Çto Eto Znaçit?”, <<http://gorbachev-up.ru/glasnost-gorbacheva-çto-eto-znachit>> (10.04.2012).

Guançen, S., “Problemı Bezopasnosti i Şanhayskaya Organizatsiya Sotrudniçestva”,
<<http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/publictn/85/8SCO-Russian.pdf>> (03.03.2011).

“Gumanitarnoye Sotrudniçestvo Rossii i Kitaya”,
<<http://www.atrinfo.ru/commentary/humanist.html>> (22.10.2011).

“Hartiya Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva”,
<<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=86>> (03.03.2011).

Hsiung, J. C., “U.S.-Russia-China: An Update on the Strategic Triangle”,
<http://www.nyu.edu/gsas/dept/politics/faculty/hsiung/strat_tri.pdf> (09.12.2011).

Huey, L., “Nineşneye Sostoyaniye i Perspektivı Razvitiya Kitaysko-Possiyskih Otnoşeniy”, <<http://ru.china-embassy.org/rus/sgxw/t687998.htm>> (24.10.2011).

“Informatsiya ob Okruge”, <<http://www.dfo.gov.ru/index.php?id=25>> (14.11.2011).

“Itogi Golosovaniya na Vsesoyuznom Referundume o Sohranenii SSSR”,
<<http://www.rian.ru/infografika/20110317/344858037.html>> (29.07.2010).

Ivanov, S., “Russia’s Geopolitical Priorities and Armed Forces”,
<http://eng.globalaffairs.ru/number/n_2571> (21.03.2011).

“Kalkan Düellosunda Rusya’dan Yeni Hamle”, <<http://dunya.milliyet.com.tr/kalkan-duellosunda-rusya-dan-yeni-hamle/dunya/dunyadetay/30.11.2011/1469016/default.htm>> (02.12.2011).

Kamalov, İ., “Yükselen Güç Şanghay İşbirliği Örgütü ve Genişleme Politikası”,
<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2149&kat1=60&kat2=> (25.03.2009).

Kılıçbeyli, E. H., “Avrasyacılık: Düşünsel Problematikliği”, **2023**, Ekim 2004, Sayı 42,
<<http://www.atesok.com/haydar/?p=28#more-28>> (02.08.2010).

Kıbaroğlu, M., “Rusya’nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini”,
<<http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/ASAM-RusyaOzel.pdf>> (02.08.2010).

“Kitay, Kırgızistan i Tacikistan Proveli Sovmestniye Antiterroristiçeskiye Uçeniya ‘Tyanşan-2/2011’, <<http://russian.dbw.cn/system/2011/05/07/000353420.shtml>> (08.06.2011).

“Kitay ne Mojet Oboytis bez Sovremennih Rossiyskih Voyennih Tehnologiy”, <http://vpk.name/news/48028_kitai_ne_mozhet_oboitis_bez_sovremennyih_rossiiskih_voennyih_tehnologii.html> (03.10.2011).

“Kitay Vıdal 6 Stranam \$46 mlrd. Kreditov”, <<http://www.oilandgaseurasia.ru/news/p/0../news/5288/>> (13.10.2011).

“Konstitutsiya Rossiyskoy Federatsii”, <<http://www.constitution.ru/index.htm>> (24.04.2012).; <<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-5.htm>> (24.04.2012).; <<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-6.htm>> (24.04.2012).

“Kto Platit, Tot i Zakazıvayet Uçeniya”, <http://nvo.ng.ru/forces/2005-08-19/3_payment.html> (04.10.2011).

“Kuzey Atlantik Antlaşması”, <<http://www.nato.int/docu/other/tr/treaty-tr.htm>> (28.07.2010).

Lake, A., “The Logic of A U.S. Strategy of Enlargement”, <<http://www.iht.com/articles/1993/09/24/edlake.php?page=2>> (28.07.2010).

Latunskiy, İ., “Liviyskaya Lovuşka dlya Başara Asada”, <<http://www.pravda.ru/world/asia/middleeast/10-07-2012/1121496-gafurov-0/>> (18.07.2012).

Lee, S., “Gürcistan Savaşı'nın Ardından ŞİÖ Zirvesi ve Çin-Rusya İlişkileri”, <<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2526&kat1=60&kat2=>>> (25.03.2009).

“Li Keqiang Urges Closer Sino-Russian Ties”,
<http://www.china.org.cn/world/Li_Keqiang_2012_visit/2012-04/29/content_25268434.htm> (03.05.2012).

Libya İçin Zirve Savaşları: BRICS Ülkeleri Müdahaleyi Kınadı, Berlin’de Uzlaşma Aranıyor”, <<http://www.euractiv.com.tr/politika-000110/article/libya-iin-zirve-savalar-in--nato-mdahalesine-kar-kt-017356>> (29.09.2011).

Lukin, A., “‘Kitayskaya Ugroza’ i Razdvoyeniye Liçnosti”,
<<http://www.mgimo.ru/news/experts/document210432.phtml>> (15.11.2011).

Luzyanin, S., “Kitayskaya Model”,
<<http://www.mgimo.ru/news/experts/document182692.phtml>> (29.09.2011)

Luzyanin, S., “Kitay – Kolonizator ili Partner?”,
<<http://www.mgimo.ru/news/experts/document184451.phtml>> (06.12.2011).

Luzyanin, S., “Kto i Kuda Vedet BRIK”,
<<http://www.mgimo.ru/news/experts/document150578.phtml>> (29.09.2011).

Luzyanin, S., “Ot Kitaya ne Otkhoditsya”,
<<http://www.mgimo.ru/news/experts/document178485.phtml>> (06.10.2011).

“Manifest of the Eurasist Movement”, <http://eurasia.com.ru/eng_manifest.html> (02.08.2010).

McNeal, D. L., “China’s Relations with Central Asian States and Problems with Terrorism”, <<http://fpc.state.gov/documents/organization/7945.pdf>> (04.03.2011).

“Medvedev i Hu Tszintao Zapustili Hefteprovod ‘Skovorodino-Mohe’”,
<<http://www.rosbalt.ru/business/2010/09/27/775239.html>> (13.10.2011).

“Meeting Between Zhou Enlai and Kosygin at the Beijing Airport”,
<<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18005.htm>> (21.07.2010).

“Memorandum o Vzaimoponimanií mejdu Sekretaritom ŞOS i Sekretaritom ODKB”, <<http://www.sectesco.org/RU/show.asp?id=112>> (26.03.2011).

“Mirnaya Missiya-2005”, <<http://www.lenta.ru/articles/2005/08/18/jointforce/>> (04.10.2011).

“National Years Boost All-Round Development of China-Russia Ties”,
<http://news.xinhuanet.com/english/2007-11/06/content_7019228.htm> (24.10.2011).

“NATO-Rusya Konseyi Toplantısı’na Libya Krizi Damgasını Vurdu”,
<<http://www.haber3.com/nato-rusya-konseyi-toplantisina-libya-krizi-damgasini-vurdu-931565h.htm>> (29.09.2011).

“Naučno-Tehniçeskoye Sotrudniçestvo Rossii i Kitaya”,
<<http://russian.people.com.cn/31857/33234/39566/2929145.html>> (21.10.2011).

Nemets, A., “Russia and China the Mechanics of An Anti-American Alliance”,
<<http://www.securityaffairs.org/issues/2006/11/nemets.php>> (09.02.2011).

“Ob Çurejdenii Posta Prezidenta SSSR i Vnesenii İzmeneniy i Dopolnenij v Konstitutsiyu (Osnovnoy Zakon) SSSR”, <<http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/zakony/185465/>> (29.07.2010).

“Perestroyka SSSR, Kakoy Eyö Pomnyat”, <<http://gorbachev-up.ru/perestrojka-sssr-kakoj-eyo-pomnyat>> (10.04.2012).

Peuch, J. C., “Central Asia: Uighurs Say States Yield To Chinese Pressure”,
<<http://www.rferl.org/content/article/1096089.html>> (04.03.2011).

“Phobos-Grunt’u Kaybettik”,

<<http://www.cnnturk.com/2011/bilim.teknoloji/bilim/11/13/phobos.gruntu.kaybettik/636559.0/index.html>> (14.11.2011).

“Poçemu Rossiya Vozderj alas ot Aviaudarov po Livii?”,

<<http://www.inosmi.ru/africa/20110319/167498836.html>> (18.07.2012).

“Premier Wen Repeats Proposal for SCO To Set up Development Bank”,

<<http://www.globaltimes.cn/NEWS/tabid/99/ID/683035/Premier-Wen-repeats-proposal-for-SCO-to-set-up-development-bank.aspx>> (07.05.2012).

“Principles Governing the Establishment of Diplomatic Relations with Other Countries”, <<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ljzg/zgjk/3575/t17826.htm>> (03.08.2010).

“Protokol Şanhayskoy Organizatsii Sotrudniçestva i İslamskoy Respubliki Afganistan o Sozdanii Kontaktnoy Gruppi ŞOS-Afganistan”,

<<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=101>> (07.03.2011).

Putin and Hu Resolve Border Disputes”,

<<http://www.nytimes.com/2004/10/14/world/asia/14iht-putin.html>> (03.08.2010).

“Putin: Avrasya Ekonomik Birliğı 2015’de Kuruluyor”,

<<http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=49002>> (25.04.2012).

“Putin: Russia, China Close To Resolve Gas Price Dispute”,

<<http://www.voanews.com/english/news/asia/Putin-Russia-China-Close-to-Resolving-Gas-Price-Dispute-131611688.html>> (14.10.2011).

Rasizade, A., “Chechnya: The Achilles Heel of Russia-part two”,

<http://findarticles.com/p/articles/mi_m2242/is_1672_286/ai_n14858514/?tag=content;col1> (04.03.2011).

“Resolution 678”, <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>> (29.07.2010).

“Resolution 1973 (2011)”, <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement>> (29.09.2011).

“Rossiya i Kitay Dogovorilis po Sotrudničestvu v Neftyanoy Sfere”, <<http://www.rosbalt.ru/main/2010/09/27/775222.html>> (14.10.2011).

“Rossiya i Kitay – Protiv Kosmičeskih Voyn”, <<http://www.mgimo.ru/news/experts/document183016.phtml>> (03.10.2011).

“Rossiya i Kitay Provodyat Sovmestniye Uçeniya v Jeltom More. Yaponiya Obespokoyena”, <<http://newsru.com/world/22apr2012/manevry.html>> (03.05.2012).

“Rossiya i Kitay Zaverşili Voyenniye Uçeniya v Jeltom More”, <<http://m.rg.ru/2012/04/27/ucheniya-anons.html>> (03.05.2012).

“Rossiya Otdaet Kitayu Poltara Ostrova”, <<http://www.kp.ru/daily/23383/33010/>> (03.08.2010).

“Rossiya Voorujit Kitay za 1,3 Milliarda Dollarov”, <<http://www.pravda.ru/news/world/23-11-2010/1058477-china-0/>> (03.10.2011).

“Rus-Çin İlişkilerine Toplu Bir Bakış”, <<http://www.rusyaofisi.com/ozeldosyacinrus.htm>> (06.10.2011).

“Russia and China Hold Peace Mission Drills to Show USA Its Place”, <http://english.pravda.ru/russia/politics/20-07-2009/108250-russia_china-0/> (04.10.2011).

“Russia Announces Formal End of ‘Counterterror’ Operation in Chechnya”,
<http://www.rferl.org/content/Russia_Announces_Formal_End_Of_Counterterror_Operation_In_Chechnya/1610038.html> (04.03.2011).

“Russia, China Sign Military Cooperation Protocol”,
<http://en.rian.ru/mlitary_news/20101109/161260856.html> (03.10.2011).

“Russia, China Veto Syria Resolution at the United Nations”,
<http://www.washingtonpost.com/world/national-security/russia-china-block-syria-resolution-at-un/2011/10/04/gIQArCFBML_story.html> (11.10.2011).

“Russia Hails Russian Language Year in China”, < http://www.gov.cn/misc/2009-03/26/content_1269253.htm> (24.10.2011).

“Russian PM: Russia, China Working on New Energy Transportation Routes”,
<<http://english.peopledaily.com.cn/90883/7614951.html>> (13.10.2011).

“Russian Taishet-Nakhodka Pipeline To Reach China First”,
<http://english.people.com.cn/200509/08/eng20050908_207413.html> (13.10.2011).

“Rusya: Çin’in İçişleri”,
<<http://www.milliyet.com.tr/Dunya/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1115433&PAGE=2>> (04.03.2011).

“Rusya’da ‘Çin Yılı’, Çin’de ‘Rusya Yılı’ Etkinlikleri Üzerine”,
<<http://turkish.cri.cn/1/2007/04/17/1@70177.htm>> (24.10.2011).

“Rusya’da Yuan, Çin’de Rublenin Mevzileri Güçleniyor”,
<<http://turkish.ruvr.ru/2011/08/28/55208462.html>> (19.04.2012).

“Rusya’dan ‘Avrasya Parlamentosu’ Çağrısı”,
<<http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=49815>> (28.04.2012).

“Rusya’dan Rekor Silah Satışı”,

<<http://arsiv.sabah.com.tr/2009/02/10/haber,8F669FBEE3F2445BABEC89AC483E6BD6.html>> (03.10.2011).

“Rusya’nın Amerika ve Romanya Yönetimlerinin İmzaladıkları Füze Kalkanı Anlaşmasına Muhalefet Etmesi”, <<http://turkish.tribe.ir/guncel-yazilar/siyasi-yorumlar/item/250356-rusyan%C4%B1n-amerika-ve-romanya-y%C3%B6netimlerinin-imzalad%C4%B1klar%C4%B1-f%C3%BCze-kalkan%C4%B1-anlasmas%C4%B1na-muhalefet-etmesi>> (21.09.2011).

“Rusya, NATO’nun Afganistan’dan Çekilmesine Karşı”,

<<http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=49066>> (26.04.2012).

“Rusya, Orta Asya’da Askeri Varlığını Artırıyor”, <<http://www.haberler.com/rusya-orta-asya-da-askeri-varligini-artiriyor-haberi/>> (26.04.2012).

“Rusya Resmen Tehdit Etti”,

<<http://www.avim.org.tr/bultentekli.php?haberid=50169>> (05.05.2012).

“Rusya ve Çin Evet Dedi; BM Sonunda Suriye Tasarısını Kabul Etti”,

<<http://www.turkishjournal.com/2012/04/14/bm-suriye-tasarisini-kabul-etti/>> (26.04.2012).

Ryazantsev, S.V., “Kitayskaya Migratsiya v Rossiyu: Tendentsii i Strategii Regulirovaniya”,

<<http://www.mid.ru/brics.nsf/WEBforumBric/72E2FE67858A3B65C3257859005A82AD>> (16.11.2011).

“Security Council Authorizes ‘all necessary measures’ To Protect Civilians in

Libya”, <<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=37808>> (29.09.2011).

“Severo-Vostok Kitaya: İdti po Puti Novogo Vozrojdeniya”,

<<http://ru.changchun.gov.cn/Russia/detail.aspx?ID=47&url=/sq>> (02.08.2010).

“Sibirskiy Federalniy Okrug”, <<http://sfo.ru/region/>> (14.11.2011).

“Sincan’da Etnik Çatışma Katliama Yolaçtı”,
<http://www.aksam.com.tr/2009/07/07/haber/dunya/1915/sincan_da_etnik_catisma_katliama_yol_acti.html> (04.03.2011).

“Sixth China-Russia Women’s Culture Week Opens in Moscow”,
<<http://english.peopledaily.com.cn/90001/90782/7014693.html>> (09.05.2012).

“Sodrujestvo Nezavisimih Gosudarstv”, <<http://www.ln.mid.ru/ns-rsng.nsf/8c21fbc45f12ec6d432569e700419ef3/c5363bace1a0db03c3257235004505e5?OpenDocument>> (17.04.2012).

“Sotrudničestvo v Oblasti Neftyanoy Promışlennosti”,
<<http://minenergo.gov.ru/china/oil/>> (13.10.2011).

“Sovmestnaya Deklaratsiya Rossiyskoy Federatsii i Kitayskoy Narodnoy Respubliki” 21 Mart 2006,
<http://archive.kremlin.ru/interdocs/2006/03/21/1851_type72067_103421.shtml?type=72067> (29.09.2011).

“Sovmestnaya Deklaratsiya Rossiyskoy Federatsii i Kitayskoy Narodnoy Respubliki” 26 Mart 2007,
<http://archive.kremlin.ru/interdocs/2007/03/26/2014_type72067_120789.shtml?type=72067> (29.09.2011).

“Sovmestnaya İnitsiyativa po Aktivizatsii Mnogostorennogo Ekonomičeskogo Sotrudničestva po Preodoleniyu Posledstviy Mirovogo Finansovo-ekonomičeskogo Krizisa”, <<http://www.sectsco.org/RU/show.asp?id=294>> (15.03.2011).

“Sovmestnoye Kommünike po Itogam Zasedaniya Soveta Glav Pravitelstv (premyer-ministrov) Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudničestva”,
<<http://www.sectsco.org/RU/show.asp?id=93>> (15.03.2011).

“Sovmestnoye Kommünike Soveta Glav Pravitelstv (premyer-ministrov) Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudniçestva”,
<<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=95>> (15.03.2011).

“Sovmestnoe Zayavleniye Glav Gosudarstv Respubliki Kazahstan, Kitayskoy Narodnoy Respubliki, Kirgizskoy Respubliki, Rossiyskoy Federatsii, Respubliki Tacikistan, Respubliki Uzbekistan”, <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=84>> (03.03.2011).

“Soglaşeniye Mejdu Pravitelstvom RF i Pravitelstvom Kitayskoy Narodnoy Respubliki o Sovmestnom Hozyaystvennom İspolzovanii Otdelnih Ostrovov ı Prilegayuşih k Nim Akvatoriy Pograniçnih Rek (Pekin, 9 dekabrya 1999 goda)”,
<http://www.chinaruslaw.com/RU/CnRuTreaty/da2ga3dk/201018223346_201854.htm> (03.08.2010).

“Sovmestnoye Zayavleniye Ministrov Inostrannih Del Gosudarstv-uçastnikov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudniçestva”, 7 Ocak 2002,
<<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=88>> (05.03.2011).

Spokesperson’s Comment on China’s Diplomacy in 1999”,
<<http://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt/wjzc/t24885.htm>> (28.07.2010).

“SSCB 1977 Anayasası”, <http://www.servat.unibe.ch/icl/r100000_.html> (30.07.2010).

Stakelbeck Jr, F.. “The Shanghai Cooperation Organization”,
<<http://archive.frontpagemag.com/Printable.aspx?ArtId=7687>> (26.03.2011).

“Strategiya Natsionalnoy Bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii do 2020 Goda”,
<<http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>> (02.08.2010).

“Strategiya-2020: Novaya Model Rosta-Novaya Sotsialnaya Politika”,
<<http://2020strategy.ru/data/2012/03/13/1214585985/itog.pdf>> (26.04.2012).

“Suriye Tasarısına Rusya ve Çin’den Veto”,
<<http://www.ntvmsnbc.com/id/25319438/>> (26.04.2012).

“Şanhayskaya Konventsiya”, <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=82>>
(03.03.2011).

Şirokov, Y., “Gazoprovod Çerez Ukok. Otvet Poluçen, No Voprosı Ostayutsya”,
<<http://ecodelo.org/node/8061>> (14.10.2011).

“Taşkentskaya Deklaratsiya Glav Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii
Sotrudniçestva”, <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=96>> (07.03.2011).

“The Anti-Ballistic Missile (ABM) Treaty at a Glance”,
<<http://www.armscontrol.org/factsheets/abmtreaty>> (19.04.2012).

“The Foreign Policy Concept of the Russian Federation 12/07/2008”,
<[http://www.ln.mid.ru/ns-
osndoc.nsf/1e5f0de28fe77fdcc32575d900298676/869c9d2b87ad8014c32575d9002b
1c38?OpenDocument](http://www.ln.mid.ru/ns-osndoc.nsf/1e5f0de28fe77fdcc32575d900298676/869c9d2b87ad8014c32575d9002b1c38?OpenDocument)> (02.08.2010).

“The New Great Game in Asia”, <[http://www.nytimes.com/1996/01/02/opinion/the-
new-great-game-in-asia.html](http://www.nytimes.com/1996/01/02/opinion/the-new-great-game-in-asia.html)> (09.12.2011).

“The Taiwan Question and Reunification of China”,
<<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ljzg/3568/t17792.htm>> (04.08.2010).

Troyakova, T. & Wishnick, E., “İntegration or Disintegration? Challenges for the
Russian Far East in the Asia Pacific Region”, <[http://src-
h.slav.hokudai.ac.jp/pdf_seminar/030612troyakova-wishnick.pdf](http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/pdf_seminar/030612troyakova-wishnick.pdf)> (07.12.2011).

“Tsentrálnaya Aziya: Budet li Peredel Granits?”,
<<http://www.customsunion.ru/info/3318.html>> (19.07.2012).

“Turkmenistan-China Gas Pipeline Inaugurated”,
<<http://en.rian.ru/business/20091214/157228750.html>> (16.04.2012).

“Ukok. Stroitelstvo Gazoprovoda ‘Altay’”, <http://www.free-writer.ru/files/2011/08/gazovyi-potok-i-prizraki-plato-ukok8.jpg> (14.10.2011).

“Uluslararası İlişkiler Sözlüğü”, <<http://uiportal.net/sozlukler/ui-sozluk/ui-a>>
(19.04.2012).

“Uzakdoğu Bölgesinde Silahlanma Yarışı Devam Ediyor”,
<<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1648&kat1=58&kat2=>> (25.03.2009).

Uzay Politikasının Amaçları”, <<http://turkish.ruvr.ru/2011/10/10/58465949.html>>
(22.10.2011).

“Uzbekistan Suspends Eurasec Membership, Moscow Unruffled”,
<<http://en.rian.ru/world/20081112/118264022.html>> (25.04.2012).

“V Tacikistane Zaverşilis Uçeniya “Norak-Antiterror-2009””,
<<http://www.vesti.ru/doc.html?id=276408>> (07.03.2011).

Vasilev, M., “Rossiya i Kitay Ne Pozvolili Zapadu Prevratit Siriyu v Liviyu”,
<<http://www.km.ru/v-mire/2011/10/05/narodnye-volneniya-v-stranakh-arabskogo-mira/rossiya-i-kitai-ne-pozvolili-zapadu-p>> (18.07.2012).

“Voennıye Uçeniya ŞOS “Mirnaya Missiya-2010” Startovali na Yuge Kazahstana”,
<http://www.rian.ru/defense_safety/20100913/275143168.html> (07.03.2011).

Weitz, R., “West’s Diplomacy Trumps China Fear”,
<<http://thediplomat.com/2011/04/05/west%e2%80%99s-diplomacy-trumps-china-fear/?all=true>> (18.07.2012).

Woodrow, T., “The New Great Game”,
<http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=3558&tx_ttnews%5BbackPid%5D=193&no_cache=1> (13.10.2011).

Yan, Z., “China’s Peaceful Development and the New Concept of Security”,
<<http://www.chinaembassy.org.in/eng/zyjh/t430179.htm>> (04.08.2010).

“Yekaterinburgskaya Deklaratsiya Glav Gosudarstv-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sortudniçestva”, <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=230>> (07.03.2011).

Yeniçeri, Ö., “Rusya’da Avrasyacılık Anlayışı ve Avrasya’daki Türkiye Gerçeği”,
2023, Ekim 2004, Sayı 42, <<http://www.atesok.com/haydar/?p=45>> (02.08.2010).

Ying-hsien, P., “The Dynamics of Sino-Russian Relations”,
<<http://iir.nccu.edu.tw/attachments/journal/add/4/v32-1-2.pdf>> (02.02.2011).

Yunzhao P. & Tao H., “China-Russia Trade Faces Challenges But Bright Prospects Remain”, <http://news.xinhuanet.com/english/2009-03/19/content_11035553.htm> (06.10.2011).

“Zayavleniye Glav Gosudarstv-çlenov ŞOS po Mejdunarodnoy İnformatsionnoy Bezopasnosti”, <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=107>> (08.03.2011).

“Zayavleniye Glav Pravitelstv Gosudarst-çlenov Şanhayskoy Organizatsii Sotrudniçestva”, 14 Eylül 2001, <<http://www.sectsko.org/RU/show.asp?id=85>> (05.03.2011).

Zinberg, Y., “The Vladivostok Curve: Subnational Intervention into Russo-Chinese Border Agreements”, <http://www.dur.ac.uk/resources/ibru/publications/full/bsb4-3_zinberg.pdf> (03.08.2010).

“Zonı Svobodnoy Torgovli Kitaya”, <<http://allchinaconsult.com/home/7-2010-03-10-19-40-38/16-2010-03-10-19-53-28.html>> (17.07.2012).

“48. Oturum, 6. Genel Toplantı”,
<<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/866/17/PDF/N9386617.pdf?OpenElement>> (02.08.2010).